TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN SON 150 YILI: İKİ BÜYÜK TRAVMA AŞILAMADI

ISSN 1309-7342

ATLAS Tarih

SAYI: 60 EYLÜL - EKİM 2019
FİYATI: 15 TL (KKTC Fiyatı 20,50 TL)

TEK KURAL VAR: YAKALANMA!

Casusların Dünyası

Duşko Popov'dan Ruzi Nazar'a ünlü ajanlar, bilinmeyen casusluk öyküleri ve istihbarat örgütlerinin gizli operasyonları...

SULTANIN ORGU

KRALİÇE I. ELIZABETH'İN ARMAĞANI 6 AYDA ULAŞTI

REFORMİST KALEM CEM

"KARİKATÜR MUHALEFET İÇİN ÇİZİLİR"

BEŞİKTAŞLI ŞEREF'İN ADI VERİLDİ

ÇIRAĞAN SARAYI'NIN BAHÇESİNDE STADYUM

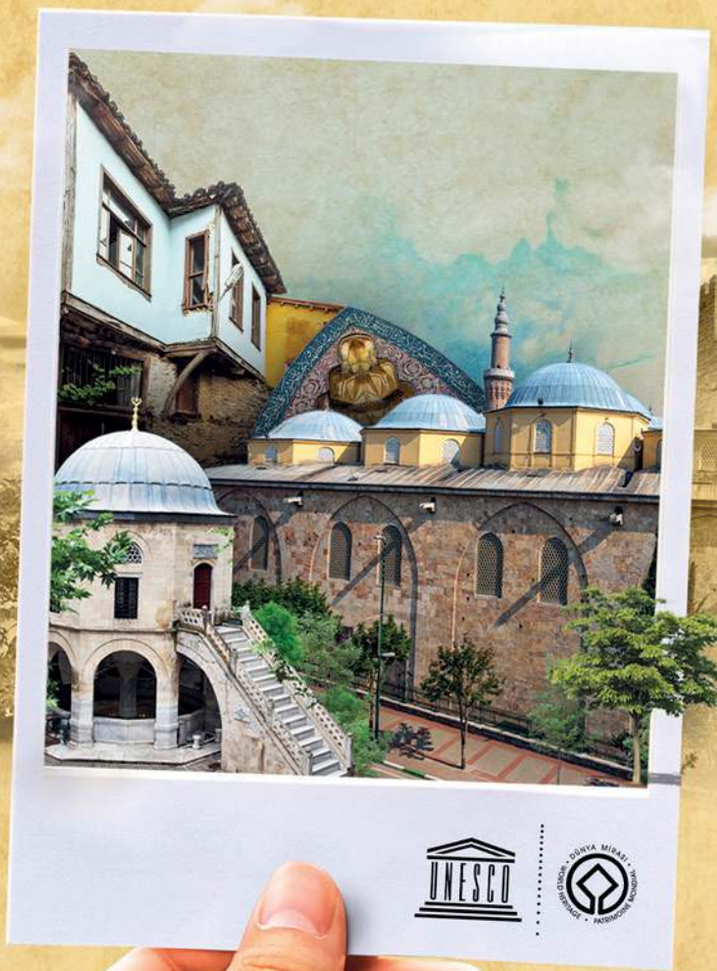
TARİH ŞEHRİDİR

BURSA

Bursa; binlerce yıllık tarihi boyunca farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. UNESCO Dünya Miras Listesi'nde de yer alan Bursa'da, tarihi mirasın ilham veren dokusu ile doğal ve kültürel zenginlikler bütün özgünlüğüyle hissedilmektedir.

ALİNUR AKTAŞ

BURSA BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYE BAŞKANI

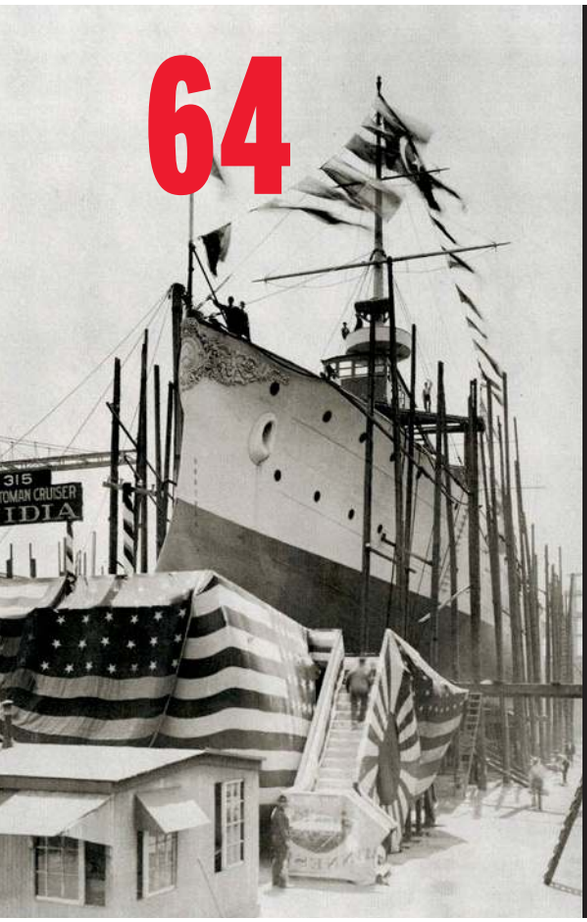

/bursabuyuksehir

BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

Sayı: 60
Eylül - Ekim 2019

İçindekiler

Konular

34 **Sultanın orgu**
Emre Aracı

40 **Peterhof Sarayı**
Diana-Semih Kalkanoğlu

48 **Cem mecmuası**
Gazanfer İbar

56 **Osmanlı heyeti Londra'da**
Saro Dadyan

64 **Türk-Amerikan ilişkilerinin son 150 yılı**
Prof. Dr. Çağrı Erhan ile söyleşi
Kansu Şarman

76 **Kapak konusu**
İstihbarat dünyası: Tek kural var: Yakalanma
Dosya Editörü: Melih Şabanoğlu

78 **"Casusluk bilinmeden gerçek tarih yazılamaz"**
Murat Yetkin ile söyleşi

Tarihe damga vuran casuslar
Melih Şabanoğlu

98 **Nazım'ın ilkleri** Özgün Uçar

102 **Alaturka revüler /** Gökhan Akçura

108 **Singer'in hikâyesi**
Feza Kürkçüoğlu

114 **Şeref Stadı /** Cengiz Kahraman

120 **Pop-up/Hareketli kitaplar**
Barış Bingöl

Bölümler

4 **Editor**

6 **Güncel**

28 **Tarihi an**

30 **Dünyadan Haberler –** Naz Vardar

32 **Tablonun Sırları –** Kader Elveren

126 **Sinema –** Mehmet Sindel

130 **Genç Araştırmacılar –** Dağhan Korkmaz

134 **Gösteri Dünyası –** Sermet Erkin

136 **Kayıp Evrak Bürosu-** Feza Kürkçüoğlu

140 **Kitap –** Yeşim Pütgül

146 **Karikatür –** Can Barslan

Kapak görseli

GETTY IMAGES

Editör

/ *Kansu Şarman* / *ksarman@doganburda.com*

Casusların hayatı gerçekten gizli mi?

İstihbarat dünyası nereye aittir? Komplo teorilerinin dünyasına mı? Yoksa uluslararası ve ulusal planda olup biten her şeyi sadece ve sadece dış ve iç dinamiklerle tarif eden dünyaya mı? Gerçekte istihbarat dünyası bu iki dünyanın arasında yer alır. Başka deyişle istihbarat dünyası reel politikayla kuralsızlığın kusursuz bir bileşimidir.

Konuya böyle bakınca John Le Carré'nin kült romanı *"Soğuktan Gelen Casus"*'un kahramanı Alec Leamas'ı şöyle konuşturmasını daha iyi anlayabiliriz: "Bu oyunu oynamaya bir kere karar vermiş olanların bazı tehlikeleri göze alması şarttır. Oyun oynandı (...). Bu Londra kazandı demektir. Kirli bir manevra idi, iğrenç bir plandı, fakat beklenen sonucu verdiğine göre artık kirliliği üzerinde fazla durmaya gerek yok. Başarı her çareyi affettirir. Mesleğimizde tek kural budur."

Romandaki bu sözler, kitabın yazarı olan John Le Carré'nin gerçekte bir istihbaratçı olduğu dikkate alınınca, casusluk dünyasının içeriden hem anlatımı, hem de eleştirisidir.

Atlas Tarih bu sayısında yazı işleri müdürümüz Melih Şabanoğlu'nun dosya editörlüğünde casusluk dünyasının son yüzyılını hızlı bir bakışla ele alıyor. Bunu da gazeteci Murat Yetkin'in kısa bir süre önce basılan *"Meraklısı İçin Casuslar Kitabı"* üzerinden yapıyor. Dosyada Yetkin'le ayrıntılı bir röportajın dışında az bilinen casusluk olayları ve özellikle Soğuk Savaş dönemine damga vurmuş casusların hikâyeleri de yer alıyor.

Bu sayıda bir başka önemli söyleşiyi de Prof. Çağrı Erhan ile gerçekleştirdik. Prof. Erhan, son dönemde çalkantılı bir grafik izleyen Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihini ve aşılamayan travmalarını anlattı.

Yeni sayıda ayrıca Gazanfer İbar modern karikatür sanatının ilk ustası Cemil Cem'i, Gökhan Akçura alaturka revüleri, Cengiz Kahraman Çırağan Sarayı'nın bahçesindeki Şeref Stadı'nın hikâyesini, Saro Dadyan Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın Londra seyahatini, Emre Aracı İngiltere kraliçesinin Sultan III. Mehmet'e hediye ettiği orgun yolculuğunu, Diana ve Semih Kalkanloğlu St. Petersburg'daki Peterhof Sarayı'nı, Feza Kürkçüoğlu Singer dikiş makinesinin tarihini, Barış Bingöl hareketli kitapların sekiz asırlık eğlenceli öyküsünü, Özgün Uçar, Nazım Hikmet'in ilklerini yazdı.

ATLAS Tarih

DB DOĞAN BURDA DERGİ

Yayıncı
Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş.

İcra Kurulu Başkanı
Cem M. Başar

Yayın Direktörü
Murat Köksal

Yayın Yönetmeni (Sorumlu)
Kansu Şarman

Görsel Yönetmen
Tolga Çoruh

Yazı İşleri Müdürü
Melih Şabanoğlu

Sayfa Tasarım
Bahadır Erşık

Yayın Kurulu
Prof. Dr. İlber Ortaylı,
Prof. Dr. Nurhan Atasoy, Melih Şabanoğlu, Prof. Dr. Haluk Oral, Orhan Koloğlu, Mehmet O. Alkan,
Erol Makzume, Cengiz Kahraman, Gazanfer İbar,
Erol Üyepazarcı

Etkinlik ve Proje Direktörü
Ali Erman İleri

Marka Müdürü: Ayşegül Parlayan

Ankara Temsilcisi: Erdal İpekeşen
0 312 207 00 71
www.atlastarih.com / bilgi@atlastarih.com

Yönetim

Tüzel Kişi Temsilcisi: M.Rauf Ateş
Satış ve Dağıtım Direktörü: Egemen Erkorol
Finans Direktörü: Didem Kurucu
Üretim Planlama Direktörü: Yakup Kurtulmuş

Reklam

Reklam Grup Başkanı: Nisa Aslı Erten Çokça
Reklam Satış Koordinatörü: Hülya Hankendi - Beril Güroğlu
Reklam Satış Müdürü: Hatice Tarhan

Reklam Bölgeler Satış Müdürü: Dilek Ünlü
Tel: 0 212 336 53 72 **Faks:** 0 212 336 53 91

Reklam Teknik Müdür: Ayfer Kaygun Buka
Tel: 0 212 336 53 61 - 62 **Faks:** 0 212 336 53 91

Reklam Rezervasyon
Tel: 0 212 336 53 00 - 57 - 59 **Faks:** 0 212 336 53 92 - 93

Reklam Hedef Sayfalar:
Tel: 0 212 336 53 70 **Faks:** 0 212 336 53 91

Ankara Reklam Satış Koordinatörü
Sezinur Balıkçıoğlu

Ankara Reklam: Beliz Balıbey
Tel: 0 312 207 00 72 -73

Uluslararası Reklam Satış Temsilcilerimiz

ALMANYA: Julia Mund
T +49 89 92 50 31 97, Julia.Mund@burda.com
Michael Neuwirth
T. +49 89 9250 3629, michael.neuwirth@burda.com
İSVİÇRE: Goran Vukota
T. +41 44 81 02 146, goran.vukota@burda.com
FRANSA / LUKSEMBURG: Marion Badolle-Feick
T. +33 1 72 71 25 24, marion.badolle-feick@burda.com
İTALYA: Mariolina Siclari
T. +39 02 91 32 34 66, mariolina.siclari@burda.com
İNGİLTERE / İRLANDA: Jeannine Soeldner
T. +44 20 3440 5832, jeannine.soeldner@burda.com
ABD / KANADA / MEKSİKA: Salvatore Zammuto
T. +1 212 884 48 24, salvatore.zammuto@burda.com

Yönetim Yeri

Kuştepe Mah. Mecidiyeköy Yolu Cad. No:12
Trump Towers Kule 2 Kat: 21 - 22 - 23 34387 Şişli-İst.
Tel: 0 212 410 32 00 **Faks:** 0 212 410 35 81

Baskı: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş.
Adres: Dudullu Organize San. Bölgesi 1.Cad. No:16 Ümraniye-İSTANBUL
Tel: 444 44 03 **Faks:** Faks: (0216) 365 99 07
www.bilnet.net.tr
Sertifika No: 42716

Dağıtım: Turkuvaz Dağıtım Pazarlama A.Ş.
Yayın Türü: Yerel, Süreli

© Atlas Tarih dergisi, Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş. tarafından T.C. yasalarına uygun olarak yayımlanmaktadır.

Atlas dergisinin isim ve yayın hakkı Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş'ye aittir. Dergide yayımlanan yazı, fotoğraf, harita, illüstrasyon ve konuların her hakkı saklıdır. İzinsiz, kaynak gösterilerek dahi alıntı yapılamaz.

DB Okur Hizmetleri Hattı: 0 212 478 0 300
okurhizmetleri@doganburda.com

DB Abone Hizmetleri Hattı: 0 212 478 0 300
Faks: 0 212 410 35 12-13

abone@doganburda.com - www.doganburda.com

Üyeliği: FIPP

Çalışma Saatleri: Her Gün Saat 09.00-22.00 Arasında Hizmet Verilmektedir.

Milli
Mücadelenin
100. Yılında

İSTİKLAL SERGİSİ

Sergi, İstanbul'da Türkiye İş Bankası Müzesi'nde ve
Ankara'da İktisadi Bağımsızlık Müzesi'nde ücretsiz olarak
29 Aralık'a kadar ziyaret edilebilir.

Türkiye İş Bankası Müzesi
Hobyar Mah. Bankacılar Sok. No: 2 Eminönü/İstanbul

Türkiye İş Bankası İktisadi Bağımsızlık Müzesi
Çam Sok. No: 3 Ulus/Ankara

Ziyaret Saatleri
Pazartesi günleri, Ramazan ve Kurban Bayramlarının ilk günü ve
1 Ocak günü hariç her gün 10.00-18.00.
muze.isbank.com.tr

TÜRKİYE İŞ BANKASI MÜZE

TÜRKİYE İŞ BANKASI İKTİSADİ BAĞIMSIZLIK MÜZESİ

Güncel Haber

Meşher, "Kalıpları Aşınca" sergisiyle yola çıktı

İstiklal Caddesi'nde 2010 yılından bu yana Arter'e ev sahipliği yapan Meymenet Han, yoluna Vehbi Koç Vakfı'na bağlı yeni bir kültür ve sanat kurumu olan "Meşher" ile devam edecek. Meşher, sanat hayatına 13 Eylül 2019'da açılan "Kalıpları Aşınca. Mit, Efsane ve Masallarla Avrupa'dan Çağdaş Seramik" sergisiyle merhaba diyor.

Bu sene 50'nci kuruluş yıldönümünü kutlayan Vehbi Koç Vakfı, kültür ve sanat çalışmalarına ev sahipliği yapacak yeni bir kurum açıyor. Eski Türkçede "sergi, teşhir yeri" anlamına gelen "meşher" ismi verilen kurum, 2010-2019 yılları arasında Arter'in bulunduğu Meymenet Han'da hizmet verecek. Tarihi araştırmalardan güncel sanata uzanan kapsamlı sergi, atölye, konferans gibi etkinliklerin düzenleneceği Meşher, ortaçağdan günümüze uzanan geniş zaman dilimi içinde, seramikten avangard resme, fotoğrafçılık tarihinden tasarıma, çok çeşitli konulara odaklanan kapsamlı programı ve disiplinler arası yaklaşımıyla Türkiye'nin önde gelen sanat kurumları arasında yerini almaya hazırlanıyor. Mekânın direktörlüğünü, Vehbi Koç Vakfı bünyesinde sanat ve kültür alanında sergi ve yayın projeleri üzerine çalışmalar yürüten Bahattin Öztuncay üstleniyor.

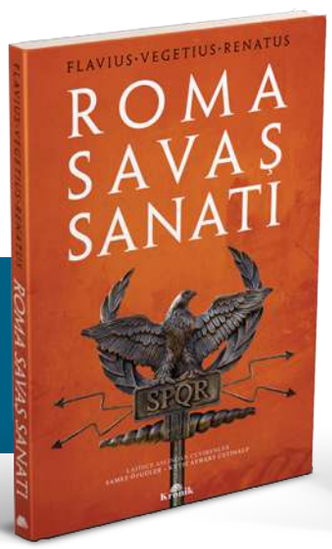

Meşher'in ilk sergisi olan "Kalıpları Aşınca: Mit, Efsane ve Masallarla Avrupa'dan Çağdaş Seramik", geçmişten günümüze anlatılan hikâyelerden ilham alan seramik eserler ile adeta kil ve toprağın insanlık tarihindeki izini sürüyor. Küratörlüğünü Catherine Milner'ın üstlendiği kil ve seramik sergisinin odağında mitler, efsaneler, masallar yer alıyor. Kataloğu için önsözü kaleme alan Koç Holding Yönetim Kurulu Başkanı Ömer M. Koç, sergiye verdiği öneme dair şunları yazdı: "İznik, Kütahya ve Çanakkale çini ve seramiklerini toplamaya başladığım 90'lı yılların sonundan bu yana kile duyduğum özel meraktan ötürü, Meşher'in ilk sergisi Kalıpları Aşınca'nın, öncü sanatçılarıyla çağdaş seramiğe dair özlü bir inceleme teşkil ediyor olmasından bilhassa memnuniyet duyuyorum. Kil ve seramiğin Anadolu ve Türkiye'deki uzun tarihi de göz önünde bulundurulduğunda, şahsi umut ve inancım, bu sergide yer alan büyüleyici yapıtların, gelecek kuşakların seramikle çalışacak genç sanatçı ve sanatçı adaylarına bir esin kaynağı olmasıdır." Sergiyle aynı başlığı taşıyan bir İngilizce ve bir Türkçe yayının da eşlik edeceği ücretsiz sergi, 13 Eylül-22 Aralık 2019 tarihleri arasında ziyaret edilebilecek. Salıdan pazara 11.00 – 19.00 arası açık olan mekân, cuma günleri saat 20.00'ye kadar hizmet verecek.

Kronik Kitap'tan Tarih Alanında Dört Önemli Eser…

Kronik

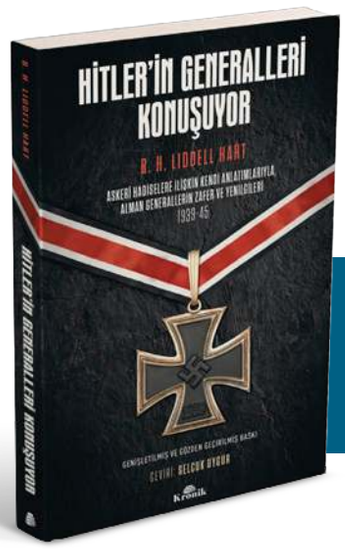
Roma Savaş Sanatı

FLAVIUS VEGETIU RENATUS

Çeviri: Samet Özgüler – Aybars Çetinalp

BİR "SAVAŞ MAKİNESİ" OLARAK ROMA ORDUSUNUN ÖZELLİKLERİ…

Roma İmparatorluğu'nda askerler hangi fiziksel durumlara göre seçilirdi? Roma lejyonlarının önemi ve savaş taktikleri neydi? Roma ordusunda isyanlara karşı nasıl önemler alınmıştı? Tuzak ve pusular nasıl kurulurdu? XII. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar Batı'da en çok okunan askeri kitaplardan biri olan "Roma Savaş Sanatı", Antik Çağ serimizin ilk kitabı…

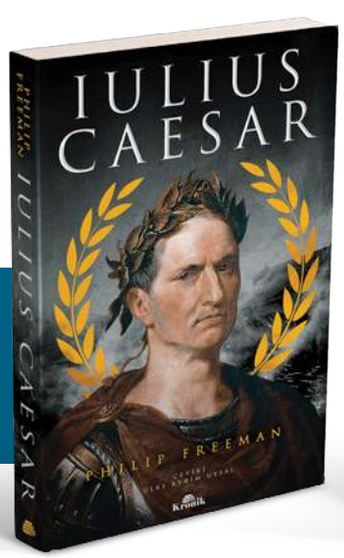
Hitler'in Generalleri Konuşuyor

B. H. LIDDEL HART

Çeviri: Selçuk Uygur

ALMANLARIN GÖZÜNDEN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI

Çeşitli ülkelerin harp akademilerinde strateji ve taktik dersleri verip, askerî alanda otuzdan fazla kitap yazmış ve eserleri 19 dile tercüme edilmiş olan Liddell Hart, bu çalışmasında İkinci Dünya Savaşı'nın dünyayı değiştiren muharebelerini, onları tayin eden Alman general ve mareşalleriyle bizzat yaptığı röportajlar doğrultusunda, kendi ağızlarından aktarıyor.

Iulius Caesar

PHILIP FREEMAN

Çeviri: Ülke Evrim Uysal

KAHRAMANLIK VE CANİLİK ARASINDA TARİHÎ BİR EFSANE: CAESAR…

Philip Freeman, tüm şahsiyetiyle ve çelişkileriyle Caesar'ın yaşamını gözler önüne seriyor. Onun tüm kudretiyle Roma'ya nasıl egemen olduğunu ve Roma'nın kaderini nasıl değiştirdiğini anlatıyor. Iulius Caesar, klasik dünyaya derin ilgisi olan okurlar kadar, Caesar'ı ve antik Roma'yı ilk kez keşfedecek yeni okurlar için de bir başucu kitabı…

Cengiz Han'ın Ölümsüzlük Arayışı

CH'ANG CH'UN

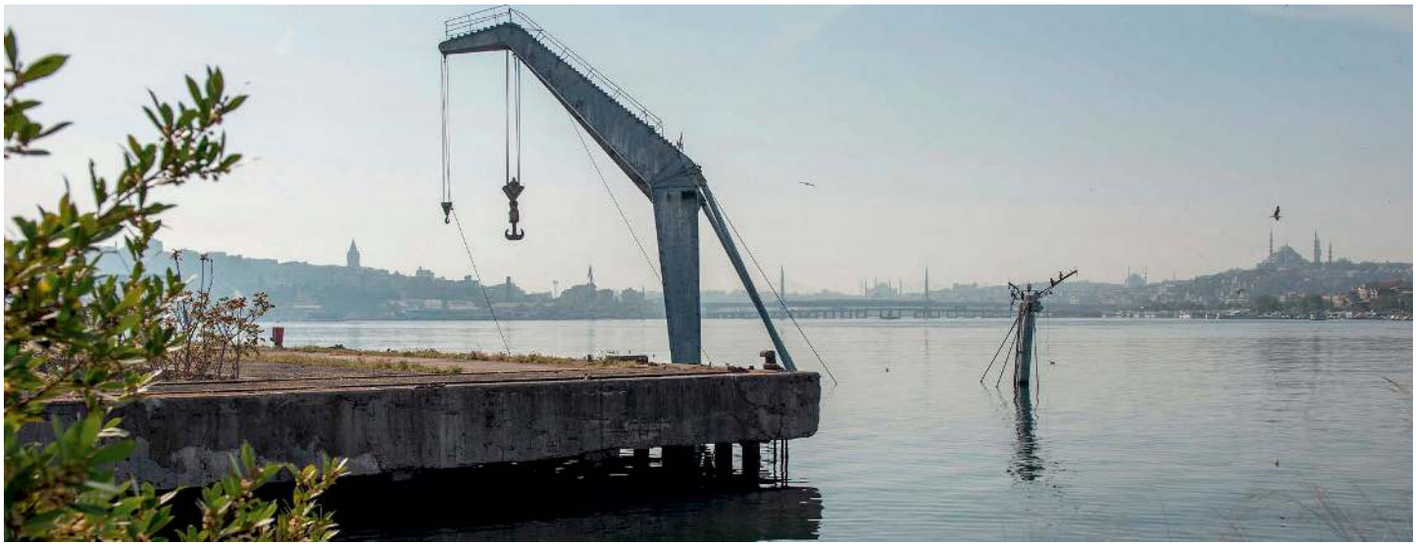
Çeviri: Gülşah Hasgüçmen

CENGİZ HAN'IN MANEVİ DÜNYASI VE ZAMANIN TÜRKİSTAN COĞRAFYASI…

Cengiz Han, hangi siyasi atmosferde ortaya çıktı? Moğollar dinlerini ne ölçüde yaşıyorlardı ve Budizm'le ilişkileri ne boyuttaydı? Cengiz Han zamanında Türkistan ne durumdaydı? "Cengiz Han'ın Ölümsüzlük Arayışı", bir liderin iç dünyasını ve arayışlarını gözler önüne sermesinin yanı sıra dönemin coğrafyasını teferruatıyla anlatması sebebiyle de çok özel bir kaynak kitap…

İstanbul Bienali "Yedinci Kıta"yı keşfediyor

16'ncı İstanbul Bienali, 14 Eylül-10 Kasım 2019 tarihleri arasında gerçekleşiyor. Koç Holding'in sponsorluğunu, Fransız küratör, yazar ve akademisyen Nicolas Bourriaud'nun küratörlüğünü üstlendiği "Yedinci Kıta" başlıklı bienalde altmıştan fazla sanatçının eseri sergilenecek.

Bu sene 16'ncısı düzenlenen İstanbul Bienali, okyanuslarda yüzen devasa atık yığınına bilim insanlarının verdiği "Yedinci Kıta" ismiyle karşılıyor bizi. İnsanların elbirliğiyle oluşturduğu doğal ve kültürel atıklara antropoloji, veya arkeolojinin araçlarıyla bakan; güncel sanat çalışmalarına yer vererek sanat ve ekoloji arasındaki ilişkiyi tartışmayı hedefleyen bienal çerçevesinde, Yedinci Kıta olgusu keşfediliyor. Altmıştan fazla sanatçının eseri, Tersane İstanbul, Pera Müzesi ve Büyükada'da sergileniyor.

Mekân seçimlerine özel bir önem atfeden küratör Nicolas Bourriaud, "Mekânları belirlemek için kenti keşfetmek, tesadüfi karşılaşmaları da beraberinde getiriyor: O zamanlar metruk halde bulunan tersaneyi ilk ziyaretimizde, kıyılarda toplaşan muazzam kuş nüfusu dikkatimi çekmişti. Bu da beni Pier Paolo Pasolini'nin filmi *"Uccelacci e Uccelini"*, *"Şahinler ve Serçeler"*den bir bölümü basın toplantısında göstermeye yöneltti. Bu bölümde karakterler, kuşlarla iletişim kurabilmek için onların dilini öğrenmeye çalışır. Benzer bir imge Büyükada'da da çıktı karşıma, devasa martılar öğle yemeği sırasında bizi izlerken" diyerek bu nüfusu da sergiye dahil etmek istediğini anlatıyor. Ona göre, her bir mekân, serginin bir yönüne karşılık geliyor. Pera Müzesi, paralel dünyalara ait bir antropoloji müzesine, kurmaca arkeoloji ve tarihi yeniden icat eden sanatçılar için bir yere dönüştürülüyor. Haliç'in kuzey kıyılarındaki eski tersane, ilk kez kamuya açık bir etkinliğe ev sahipliği yapıyor. Burası, Bourriaud'nun anlatımıyla "genişletilmiş antropoloji için bir yer olacak; insanların, hayvanların, bitkisel formların ve makinelerin cilveleştiği, iletişim kurma arayışıyla birbirlerine bağlandıkları bir dünya" halini alacak. Büyükada ise, "sanatçıların evleri ve eski binaları mesken edinecekleri bir dizi projeyi barındıracak".

Bienal kapsamında, Pera Müzesi, arkeolojik sanatın öncülerinden Norman Daly'nin 40 yıla uzanan kapsamlı ve detaylı çalışmalarının sonucu ortaya çıkan Llhuros Medeniyeti'ne ev sahipliği yapıyor. Büyükada'daki farklı yapılara yayılan sergi ise dünyaca ünlü sanatçı Glenn Ligon'ın bienal kapsamında hazırladığı eser grubuna yer veriyor. Mizzi Köşkü, Anadolu Kulübü, Taş Mektep ve Hacopulo Köşkü (Adalar'ın eski kaymakamlık binası), Büyükada'daki sergi mekânlarını oluşturuyor. Bienal, sergiler dışında konuşma, film gösterimi, müzik dinletisi, yemek performansı gibi etkinliklerle de sanatseverleri buluşturuyor. 16'ncı İstanbul Bienali için katalog, program ve sanatçı listesine, bienal.iksv.org adresi üzerinden ulaşabiliyor.

TARİHLE BİLEK GÜREŞİ YAPILMAZ

Tarih ve tarih yazıcılığı alanının en önemli isimlerinden olan Y. Hakan Erdem bu kitabında, masalcı tarihçileri, tarihi kutsallaştırırken kendileri de kutsallaşan "üstadlar"ı anlatarak arabanın, cep telefonunun, ayakkabının iyisini, iyi tatilin nerede yapılacağını öğrenen bir toplumun iyi tarihi ucuz ve kötü tarihten ayırmayı da başarabileceğini iddia ediyor.

TİMAŞ

timas.com.tr

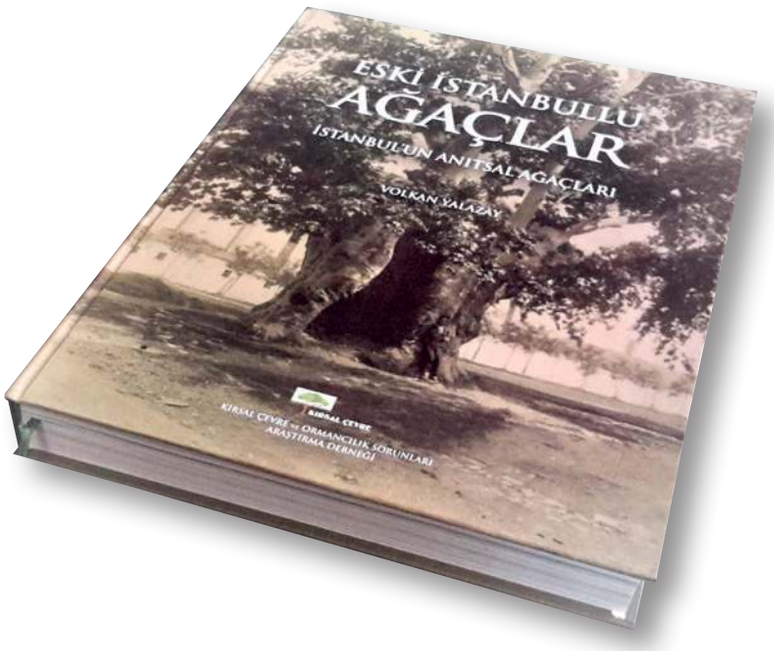
timastarih

Ara Güler'in izinde İstanbul

İstanbul Modern ve Ara Güler Müzesi işbirliğiyle, iki kurumun koleksiyon ve arşivleri kullanılarak hazırlanan "İki Arşiv, Bir Seçki: Ara Güler'in İzinde İstanbul" sergisi 17 Kasım 2019'a kadar İstanbul Modern Geçici Mekân'da ziyaretçilerini bekliyor. Sergi, kentin 20'nci yüzyılın ortasından bu yana yaşadığı değişimi, bu değişimin sonuçlarını kapsayan kolektif belleğin oluşumunda Ara Güler'in fotoğraflarının rolünü görünür kılıyor. Fotoğraflar, arşiv belgeleriyle destekleniyor ve hem usta fotoğrafçının üretim pratiği, hem de zihnimizdeki İstanbul bilincinin yaratılmasındaki payını hatırlatıyor. Küratörlüğünü Demet Yıldız'ın, danışmanlığını Umut Sülün'ün üstlendiği sergide ziyaretçiler, Ara Güler'in farklı dönemlerde basılmış çalışmalarına tanık oluyor. Sergi, İstanbul Modern fotoğraf koleksiyonuyla, Ara Güler Müzesi arşivindeki çeşitli karanlık oda baskısı, obje ve efemeraya da yer veriyor.

İstanbul'un ağaçları kitaplaştırıldı

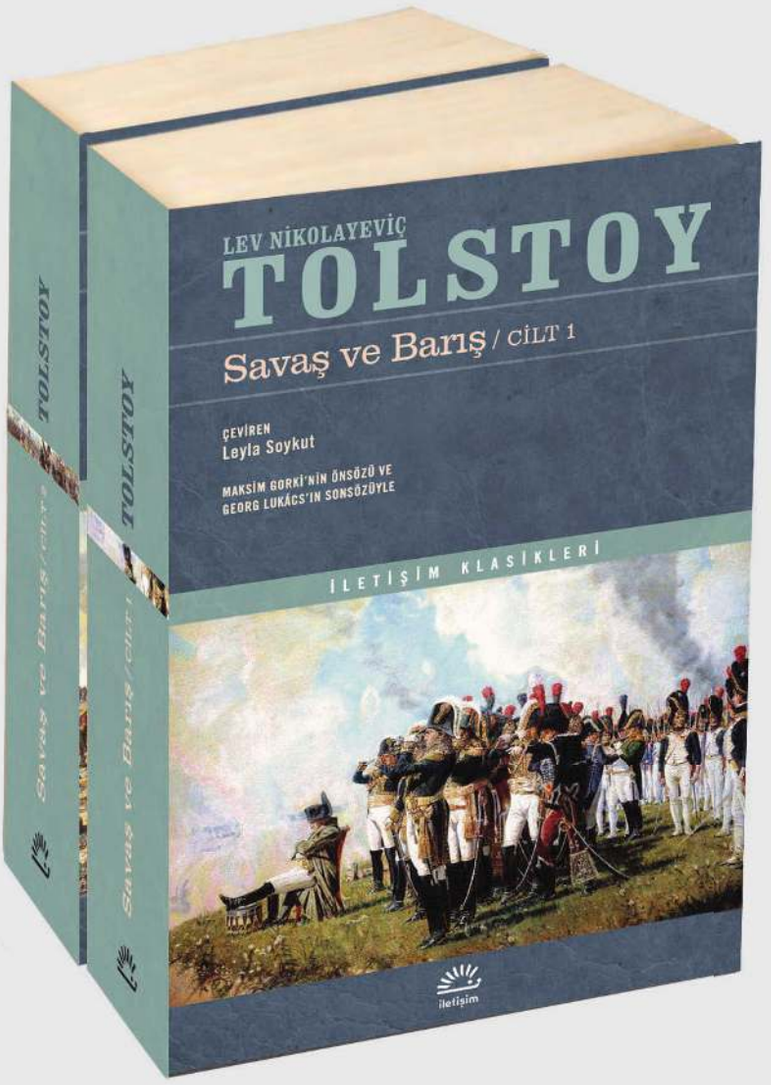

İstanbul'un her köşesi, kentleşmeye ve çevresel koşulların değişmesine rağmen kimisi yüzlerce yıldır hayatta olan ağaçlarla dolu. Volkan Yalazay'ın, İstanbul'u sokak sokak gezerek, arşiv belgeleri toplayarak, üzerine pek çok okuma yaparak 10 seneyi aşan sürede hazırladığı ve neredeyse bir o kadar süre de basımı için beklediği "*Eski İstanbullu Ağaçlar*" çalışması Kırsal Çevre Derneği tarafından Mart ayında kitaplaştırıldı. İstanbul'un tarihine tanıklık etmiş, korunmuş, ya da harap edilmiş, yalnız, ya da bir aradaki ağaçlarını tespit eden Yalazay, onların hikâyelerini ele alıyor. Adını "eski İstanbullu" söylenişinden alan, bu terimi insanlar için değil, ağaçlar için kullanan 480 sayfalık kitap, zengin bir görsel malzeme de içeriyor. Her gün tanık olduğumuz ve İstanbul kültürünün bir parçası olan eski İstanbullu ağaçları daha yakından tanımak, kitap siparişi vermek için kirsalcevreormancilik@yahoo.com adresine yazmak gerekiyor.

iletişim

Tolstoy'un başyapıtı, klasik edebiyatın mihenk taşı: *Savaş ve Barış*

Dünya edebiyatının en büyük eserlerinden biri olarak kabul edilen *Savaş ve Barış*, savaş ve tahakküm sorunsalına, savaşların sonucu olan insanlık hallerine derinlikli bir bakış sunuyor. Büyük bir karakter zenginliği içinde, savaş altındaki Rus toplumunun sosyal ve ekonomik koşullarını ele alan roman, aşk, hırs, düşmanlık, ölüm gibi temaları tartışıyor.

- Yazar ve dönem kronolojisi
- Kitaba dair görseller
- Eserler hakkında kaleme alınmış kapsamlı önsöz ve sonsözler

AİLE MUTLULUĞU
Çev. Mehmet Özgül
Hugh McLean'in önsözü ve
Edward Wasiolek'in sonsözüyle
İletişim Klasikleri, 188 sayfa

ANNA KARENİNA
Çev. Ergin Altay
Lionel Trilling'in önsözü ve
Richard P. Blackmur'ün sonsözüyle
İletişim Klasikleri, 1035 sayfa

ÇOCUKLUK, İLKGENÇLİK, GENÇLİK
Çev. Mazlum Beyhan
Edward Wasiolek'in önsözü ve
Vasilli Shchukin'in sonsözüyle
İletişim Klasikleri, 459 sayfa

DİRİLİŞ
Çev. Ergin Altay
G.M. Hamburg'un önsözü ve
Hugh McLean'in sonsözüyle
İletişim Klasikleri, 555 sayfa

HACI MURAT
Çev. Leyla Soykut
Azar Nafisi'nin önsözü ve
Nancy Dworsky'nin sonsözüyle
İletişim Klasikleri, 248 sayfa

İVAN İLYİÇ'İN ÖLÜMÜ
Çev. Ergin Altay
Nadine Gordimer'ın önsözü ve
Jerome Donnelly'nin sonsözüyle
İletişim Klasikleri, 146 sayfa

KAZAKLAR
Çev. Leyla Soykut
Edward Wasiolek'in önsözü ve
Viktor Şklovski'nin sonsözüyle
İletişim Klasikleri, 283 sayfa

KROYÇER SONAT
Çev. Ergin Altay
Doris Lessing'in önsözü ve
yazarın romana dair yazısıyla
İletişim Klasikleri, 196 sayfa

ÖYKÜLER
Çev. Mehmet Özgül
Rene Fuelop-Miller'ın önsözü ve
Edward Wasiolek'in sonsözüyle
İletişim Klasikleri, 363 sayfa

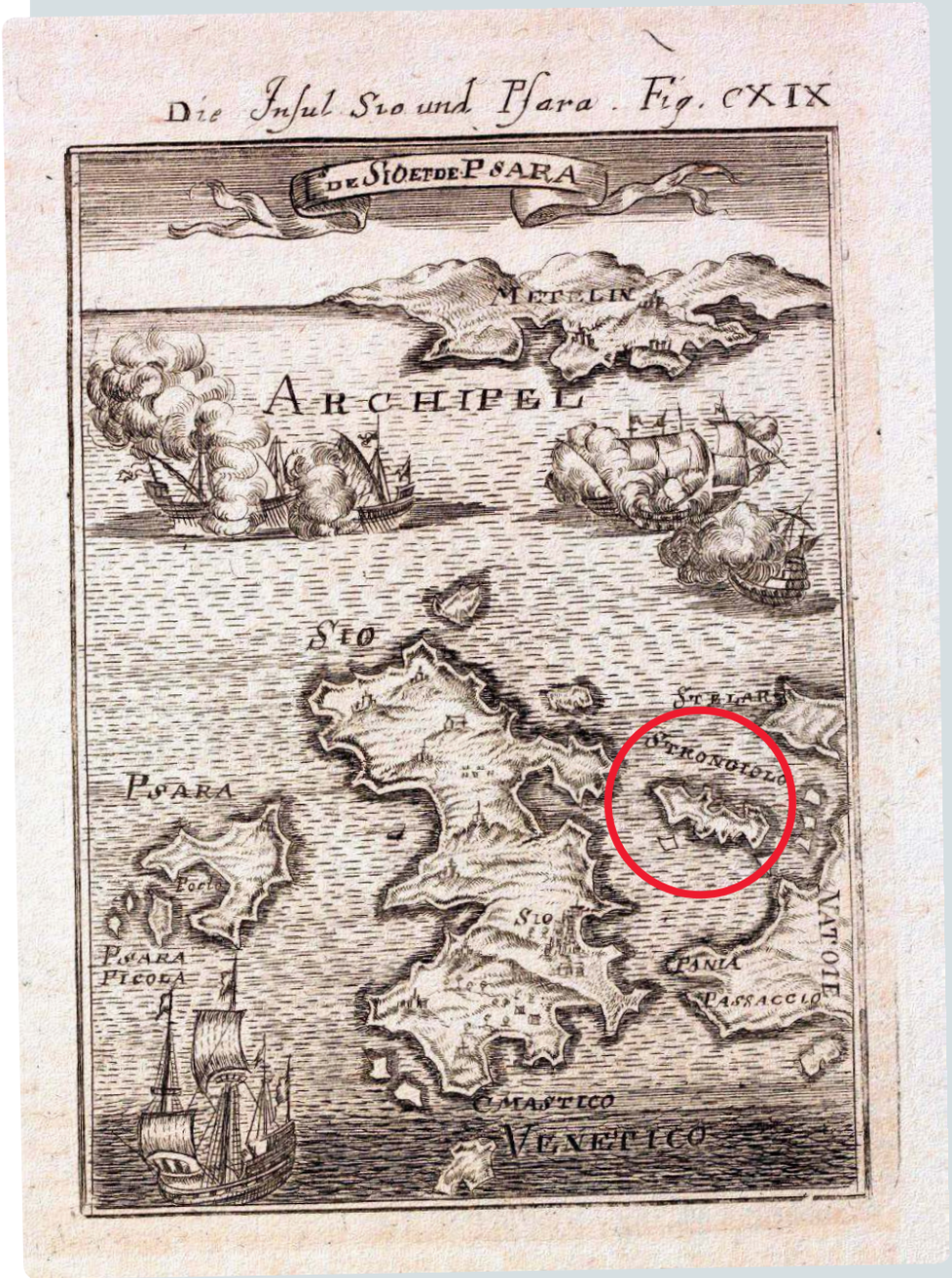
SİVASTOPOL ÖYKÜLERİ
Çev. Ergin Altay
David McDuff'in sonsözüyle
İletişim Klasikleri, 217 sayfa

SAVAŞ VE BARIŞ (2 CİLT)
Çev. Leyla Soykut
Maksim Gorki'nin önsözü ve
Georg Lukács'ın sonsözüyle
İletişim Klasikleri, 1823 sayfa

Bir deniz savaşının izleri

300 yıldır suyun altında bekleyen tarih

Geçen yıl Dokuz Eylül Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve Teknoloji Enstitüsü'nce yürütülen "Türkiye Batık Envanteri Projesi" sualtı araştırmalarında 1694 yılında Osmanlı'yla Venedik arasındaki Koyun Adaları Savaşı'nın batıkları ve savaş alanı tespit edilmiş, haritası çıkarılmıştı. Araştırmanın devamında bu yıl batık alanında detaylı inceleme yapılacak ve objelerin tanımı ile gemi kalıntısının kimliğine yönelik çalışma yapılacak.

DOÇ. DR. HARUN ÖZDAŞ
Dokuz Eylül Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve Teknolojisi Enstitüsü Öğretim Üyesi

FOTOĞRAFLAR: ALİ ETHEM KESKİN

Denizler, medeniyetler arasındaki mücadelenin sahnelendiği en önemli alanlardan bir tanesini oluşturmaktadır. Osmanlı tarihi içinde en büyük başarı ve zafer olarak tanımlanabileceğimiz deniz savaşlarından bir tanesi Koyun Adaları'nın açıklarında gerçekleşmiştir. Sakız Adası ile Karaburun Yarımadası arasında yer alan Koyun Adaları, Yunancada "şarap adaları" anlamına gelen Oinousses, İtalyancada ise "gemilerin bakım ve onarımlarının yapıldığı yer" anlamına gelen Spalmadori isimleriyle bilinmektedir. Sakız Adası'nı işgal etmek isteyen Venedik donanması ile Osmanlı donanması arasında gerçekleşen bu savaşta Osmanlı donanmasının başında Hüseyin Paşa yer almıştır. Paşaya, bir deniz savaşında ağır yaralanıp öldüğü zannedilirken hayatta kalmayı başarması üzerine, Venediklilerce kendisine "yarı ölü" anlamına gelen "Mezzamorta" lakabı verilmişti. Hüseyin Paşa komutasındaki Osmanlı donanması Venedik donanmasını bozguna uğratarak Sakız Adası'nı işgalden kurtarmıştır. Çeşitli kaynaklar Venedik

Fransız haritacı ve mühendis Alain Manesson Mallet'nin (1630-1706) Ege haritasında Sakız Adası ve Koyun Adaları (karşı sayfada). Dokuz Eylül Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Teknoloji Enstitüsü'nün yürüttüğü sualtı araştırmalarında tespit edilen Koyun Adaları Savaşı batıkları, top ve malzemeler görülüyor (üstte).

ve Osmanlı donanmalarındaki çektiri, kalyon, kadırga ve mavna sayıları hakkında farklı sayılar verseler de Venedik donanmasının savaş esnasında yüzde 60'a yakın bir oranla daha avantajlı bir durumda olduğu söylenebilir. Osmanlı donanmasının, bu dezavantajlı duruma rağmen büyük oranda kalyonlar arasında gerçekleşen su savaştan Hüseyin Paşa'nın başarılı savaş taktiği sayesinde zaferle çıktığı anlatılmaktadır. Üstelik bu savaşta Osmanlı donanmasının hiçbir gemi kaybına uğramaması da bir diğer denizcilik üstünlüğüdür. Osmanlı donanması kayıp vermezken Venedik donanmasından ikisi kalyon olmak üzere dört geminin yanarak battığı ve hayatta kalan mürettebatın da tutsak alındığı aktarılmaktadır. Viyana başta olmak üzere farklı cephede gerçekleşen kara savaşlarında yenilgiler devam ederken Osmanlı donanmasının Venediklilere karşı parlak bir zafer kazanarak topraklarını ve tebaasını koruyabilmesi, o dönemde devletin sarsılan itibarını yeniden kazandırırken halkın bozulan moralini düzeltmişti. Bunun yanı sıra denizlerde hâkimiyet noktasında kalyon teknolojisinin ne kadar önemli olduğu anlaşılmış ve Osmanlı donanmasında bu bağlamda ıslahatlar gerçekleştirilmesi için yapılanmalar gündeme gelmiştir.

Venedik donanmasına karşı kazanılan savaşa ait denizlerdeki izler farklı ekipler tarafından aranmış, fakat bir başarı elde edilememişti. Buhar çağı ve sonrası sac gemilere yönelik araştırmalar yapan sualtı araştırmacısı Selçuk Kolay'ın 65 metre derinde iki savaş gemisine ait batıklar bulduğunu bizimle paylaşması bütün araştırma ekibimizi heyecanlandırmıştı. Bu bilgi sayesinde ilk defa bu savaşa ilişkin bir keşif gerçekleştirmiş olduk.

Dokuz Eylül Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Teknoloji Enstitüsü adına 2018 yılı Haziran ayında tarafımdan yürütülen

"Türkiye Batık Envanteri Projesi" sualtı araştırmalarının üçüncü etabında, bu bilgiler ışığında Koca Piri Reis araştırma gemisi ile Çeşme yakınlarına gittiğimizde, savaşa ilişkin ilk verilere ulaşma imkânı bulmuş olduk.

Bilim insanları, eğitmen derin su dalgıçları, belgeselciler ve araştırmacılardan oluşan ekibimiz, çalışmalarda Koca Piri Reis araştırma gemisini kullandı. Batık alanının tam lokasyonunun saptanabilmesi amacıyla yanal taramalı sonar kullanarak jeofiziksel bir tarama gerçekleştirdik. Tarama sonucunda iki ayrı savaş gemisinden oluşan kalıntıların hassas koordinatlarını belirledik. 65 metre derinlikte bulunan batıklar üzerine gemimizi konumlandırarak dalış hazırlıklarına başladık. İlk gözlemlerimiz doğrultusunda batıklardaki verilerin dağılım alanlarının görüntülenmesi için Türk mühendislerce geliştirilen, ROV (uzaktan kontrol edilebilen sualtı görüntüleme robotu) ekibimiz devreye girdi. Yaklaşık 600 metrekarelik bir alana dağılmış olan ilk görüntüler karşımıza çıktığında çok heyecanlanmıştık. Karşımızda onlarca bronz topun yanı sıra, gemi kalıntıları bütün heybeti ile duruyordu. Karşımıza çıkan buluntular arasında 40'a yakın sayıda bronz top ve güllelerin yanı sıra gemi armasına ait aksamlar, makara parçaları ve mutfağa ait çok sayıda seramik ve bakır kaba rastladık. Boyları dört metreye ulaşan devasa boyutlu çapalar ise batığın baş kısmında kumda uzanmaktaydı. Bu batıkta en dikkatimizi çeken buluntu 130 x100 cm boyunda, yaklaşık 300 kg ağırlığında çan formlu büyük bir kazandı.

"Yarı Ölü" Hüseyin Paşa

1694 Koyun Adaları Savaşı'nda Osmanlı donanmasının komutanı Hüseyin Paşa'ydı. Bir deniz savaşı sırasında yaralanıp öldüğü sanılırken hayatta kalmayı başardığı için Venedikliler kendisine "mezzamorta", yani "yarı ölü" ismini vermişlerdi (üstte). Dalış ve araştırmayı gerçekleştiren ekip bir arada (altta).

Benzersiz bu eser, batık alanından çıkartılarak, Çeşme Müzesi'ne teslim edilen ilk eserimiz oldu. Alanında uzman derin su dalgıçlarından oluşan ekibimizle batıkların bulunduğu alana ilk dalışlarımızı gerçekleştirerek yerinde incelemelerimizi tamamladık. Sonrasında sualtı robotumuz aracılığıyla batık alanına dair fotogrametrik modellemelerimizi tamamladık. Bu sayede batıkların bulunduğu alana herhangi bir müdahalede bulunulmadan batıkların o anki durumu detaylandırılarak belgelendi. Bu çalışma ile birlikte ülkemiz karasularında bugüne kadar yapılan en derin bilimsel arkeolojik batık araştırmasını yüksek sualtı teknolojisi kullanarak gerçekleştirmiş olduk. Sonar çalışmalarda yeri hassas olarak belirlenen ikinci batığa da aynı şekilde dalış gerçekleştirdik. İkinci savaş gemisine ait kalıntılar, diğerine yaklaşık 70 mesafede kumluk zeminde uzanmaktaydı. Bu batıkta da yaklaşık 30 kadar bronz top, onlarca gülle ile çok sayıda gemi aksamına ait parça ve mutfak kapları karşımıza çıktı. Derinlerde, gezmişin bilgilerini gün ışığına çıkarıyorduk. Bu batıktaki incelemeler ile araştırmamızın sonuna gelmiştik.

İlk tespitlerimiz sonucunda söz konusu batıkların Koyun Adaları

Savaşı'nda, "Mezzamorta" Hüseyin Paşa'nın komuta ettiği Osmanlı filosu tarafından batırılan Venedik bayrak gemisi (bayrak gemisi, bir gemi filosunun komutanı tarafından filoyu yönetmek için kullanılan, genellikle komutanın forsunun çekildiği gemidir. Daha geniş anlamda bir donanmanın en büyük, en hızlı ve en iyi silahlandırılmış prestij gemisi olarak da bilinir) Stella Maris ve ona yardıma gelen Leon Coronato gemisi olduğu fikri ağır basıyordu. Projenin belgesel çalışmasını gerçekleştiren Savaş Karakaş ve Selçuk Kolay ile bu konuda şimdilik mutabık kaldık. Ayrıca bu bölgeye ilişkin yazılı literatürü incelediğimizde, Koyun Adaları Savaşı'nda Osmanlı filosu tarafından batırılan ilk gemi isimleri olarak bunlar geçmekteydi. Araştırmamızda batıkların incelenmesinde derin su dalış tekniklerini kullanmış, karışım gaz dalgıçları ile ROV teknolojisini bir araya getirmiştik. Başarıyla gerçekleştirilen çalışmamızla Türkiye karasularında ilk defa bu derinlikte bilimsel arkeolojik araştırmanın ilk sezonunu tamamlamış olduk. Çalışmalar Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izni ve Kalkınma Bakanlığı'nın desteği ile yürütüldü. Gemilere ait kalıntıların iyi durumuna bağlı olarak önümüzdeki kazı ve araştırma sezonunda daha ayrıntılı bir inceleme ve kazı çalışmasını planlayarak gün batımında alandan ayrıldık.

Geçen yıl savaş alanınının ilk tespiti ve sonar haritası oluşturuldu ve batık alanının genel bir fotomozağı yapıldı. Bu yıl ise batık alanında ROV ile detaylı inceleme yapılacak objelerin tanımı ve gemi kimliğini tespit etmek için robot teknolojisi ile inceleme yapıldı. Bunun yanı sıra, bakanlıktan alınacak izin sonrasında seçilen bazı objelerin yüzeye çıkarılması da planlanıyor. ●

Koca Piri Reis araştırma gemisinin (solda) katıldığı çalışmalarda Koyun Adaları Savaşı'nda batan Venedik bayrak gemisinin kalıntıları bulundu (altta).

Sanal gerçeklikle sergi gezmek
Kaplumbağa Terbiyecisi ile aynı mekânda

Dijital teknolojinin hızla gelişmesi, sanatseverlere tabloların içinde, veya artık var olmayan tarihi mekânların koridorlarında dolaşma imkânı tanıyor. Pera Müzesi'nde ve İstanbul Araştırmaları Enstitüsü'ndeki iki sergi, "sanal gerçeklik" teknolojisiyle sanatseverleri tarihi yaşamaya davet ediyor.

Pera Müzesi, Osman Hamdi Bey'in en çok tanınan yapıtlarından biri olan "*Kaplumbağa Terbiyecisi*" adlı tablosunu sanal gerçeklik teknolojisiyle canlandırıyor. Eserin Suna ve İnan Kıraç Vakfı Oryantalist Resim Koleksiyonu'na girişinin 15'inci yıldönümünde hayata geçirilen proje "Osman Hamdi Bey'in Dünyasına Yolculuk: Sanal Gerçeklik Deneyimi" başlığı taşıyor.

Çeşitli arşiv ve koleksiyonlardan derlenen bilgi ve belgelerle zenginleştirilen sanal gerçeklik (VR) uygulamasında, izleyiciler sanatçının çalışma odasını ziyaret edebiliyor, sanatçının özel eşyalarından dönemin müziklerine, birçok önemli unsurla buluşabiliyor. Muse VR tarafından gerçekleştirilen "Osman Hamdi Bey'in Dünyasına Yolculuk: Sanal Gerçeklik Deneyimi" başlıklı proje sanatseverleri 1906 yılının ilk aylarında, Osman Hamdi Bey'in çalışma odasına taşıyor. İzleyiciler, sanatçının çalışma masasındaki kitaplardan resimlerine, gözlük ve fırçalardan fotoğraflara kadar birçok detayı yakından inceleme fırsatı bulurken, "*Kaplumbağa Terbiyecisi*" tablosunun içinde gezebiliyorlar. Ayrıca tablonun içindeyken odada bulunan marullarla kaplumbağaları beslemek de mümkün. Bu deneyim, Sevgi ve Erdoğan Gönül Galerisi'nde Osman Hamdi Bey'e ayrılan özel bölümde sanatseverleri bekliyor. "Osman Hamdi Bey'in Dünyasına Yolculuk: Sanal Gerçeklik Deneyimi", Pera Müzesi ziyaretçilerine ücretsiz.

Sanal gerçeklik deneyimi ile ziyaret edilebilecek diğer bir sergi ise İstanbul Araştırma Enstitüsü'nde. ''Aralıktan Bakmak: Meşrutiyet Caddesi'nden Bir Kesit'' başlıklı sergi 19'uncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren çok boyutlu bir dönüşüm geçiren Pera'da geçmişe yolculuğa çıkarıyor. Sergi, Rossolimo Apartmanı'ndan Büyük Londra Ote-

li'ne, Pera Palas'tan Odakule' ye, Bristol Oteli'nden Tepebaşı Tiyatrosu'na kadar pek çok tarihi yapıyı mercek altına alıyor. Günümüzde Pera Müzesi olarak kullanılan eski Bristol Oteli'ni sanal gerçeklik teknolojileri aracılığıyla otelin içindeymiş gibi ziyaret etme imkânı sunuyor. Tur kapsamında, içerisinde tarihi piyanoya ev sahipliği yapan dinlenme odası ve dönemine ait birçok detayı barındıran yemek salonu bulunuyor. Piyanoya yaklaşıp müzik dinlenebiliyor ve gramofonda çalan müzik değiştirilebiliyor. Çeşitli belge ve fotoğrafların da sanal gerçek gözlüğüyle incelenebildiği sergide otel odaları da gezilebiliyor. Ayrıca otel duvarlarında da Suna ve İnan Kıraç Vakfı Oryantalist Resim Koleksiyonu'ndan seçilen eserleri izlemek mümkün. Küratörlüğünü ve sergi tasarımını Atölye Mil'in, VR tasarım ve geliştirmesini APOLLO'nun üstlendiği sergide, başta İstanbul Araştırmaları Enstitüsü arşivi olmak üzere, İBB Atatürk Kitaplığı, Salt Araştırma, Pera Palas, Büyük Londra Oteli, Çelik Gülersoy Vakfı İstanbul Kitaplığı, Harvard Üniversitesi Kütüphanesi, Yapı Kredi Bankası ve özel arşivlerden derlenen fotoğraf, belge, harita ve obje gibi malzemeler bir araya getirilmiş. "Aralıktan Bakmak" sergisi, 21 Eylül 2019 tarihine kadar İstanbul Araştırmaları Enstitüsü'nde ziyaretçileri bekliyor ●

Pera Müzesi'ndeki sergide sanal gerçeklik tekniği ile "*Kaplumbağa Terbiyecisi*" tablosunda betimlenen Bursa Yeşil Cami'nin üst kat odasına girip dolaşabiliyorsunuz (karşı sayfada). Aynı teknikle Osman Hamdi Bey'in çalışma odası (üstte) ve 100 yıl önceki Bristol Oteli ziyaret edilebiliyor (altta).

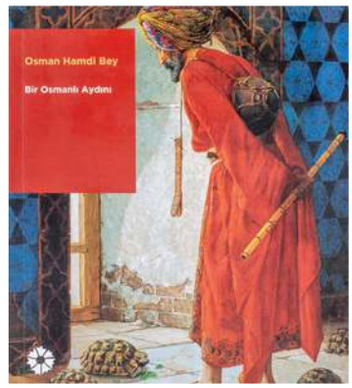
Kişiliği, sanatıyla özel bir portre: Osman Hamdi Bey

Sıra dışı bir Osmanlı aydını

Pera Müzesi, Küçük Kitaplar Dizisi'ne "*Osman Hamdi Bey: Bir Osmanlı Aydını*" kitabını ekledi. Osman Hamdi Bey'in "*Kaplumbağa Terbiyecisi*" eserinin Suna ve İnan Kıraç Vakfı Oryantalist Resim Koleksiyonu'na dahil olmasının 15'inci yılında hazırlanan kitap, Pera Müzesi mağazası ve kitapevlerinde satışa çıktı.

Pera Müzesi Yayınları'nın yeni kitabı "*Osman Hamdi Bey: Bir Osmanlı Aydını*", Mustafa Cezar, Edhem Eldem ve Metin And başta olmak üzere, çeşitli araştırmacıların çalışmalarından yararlanarak dönem tanıklıklarıyla zenginleştirilmiş bir yaşam öyküsü sunuyor. 19'uncu yüzyılın yetiştirdiği, kültür ve sanat alanında öncü bir isim olan Osman Hamdi Bey'in yaşamından ve sanatından ayrıntıların mercek altına alındığı kitapta, eser incelemeleri ve Osman Hamdi Bey'in ressam kimliği üzerine değerlendirmelere de yer veriliyor. Osmanlı yenileşme ve batılılaşma sürecinin başlıca aktörlerinden olan Osman Hamdi Bey, sanatçı, müzeci, arkeolog, tiyatro yazarı, roman kahramanı gibi az bilinen yönleriyle okuyucuya aktarılıyor.

Özellikle "*Kaplumbağa Terbiyecisi*" eseriyle tanınan Osman Hamdi Bey, Paris'te sanat eğitimi aldıktan sonra Avrupa başkentlerinde düzenlenen sergilere resim göndermiş, anıtsal boyutlu figür çalışmalarıyla Türk resim sanatına yeni bir soluk getirmişti. Batılı ressamlardan, Doğu'yu içeriden gözlemleyebildiği için ayrılsa da figürlü sahneleri dönemin oryantalist ressamlarının eserleriyle üslupsal benzerlikler içermişti. Resimlerinde, kimi zaman oryantalist eserlerde anlatımın güçlü bir ögesi olarak ortaya çıkan şiddet ve erotizm gibi unsurlar yer almıyor; Osmanlı giysileri içindeki figürler doğulu bir mekânda, doğulu nesnelerle çevrelenmiş olarak gösteriliyordu. Sanatçının eserleri arasında, oryantalist sahnelerin yanı sıra çevresinden kişilerin portreleri ve özellikle Gebze ve Eskihisar'dan manzaralar da önemli yer tutuyor.

"*Osman Hamdi Bey: Bir Osmanlı Aydını*" kitabı, onun yaşamındaki dönüm noktalarını, çok yönlü kişiliğini, farklı uzmanlık alanlarını anlatıyor. Kitapta, İstanbul doğumlu sanatçının kariyerini şekillendiren Paris, Bağdat, Viyana gibi önemli duraklar; kuruluşunda ve yönetiminde başrolde olduğu köklü kültür kurumları Müze-i Hümayun (İstanbul Arkeoloji Müzesi) ve Sanayi-i Nefise Mektebi (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi); başyapıtı "*Kaplumbağa Terbiyecisi*" ve diğer önemli çalışmalarından ayrıntılar yer alıyor. Metinlere, sanatçının aile fotoğraflarından ünlü tablolarına ve az bilinen çizimlerine kadar pek çok görsel eşlik ediyor. 102 sayfalık kitapta, referans olarak kullanılabilecek seçme bir kaynakça da bulunuyor.

BİRİ DOĞA MI DEDİ ?

KUMLUBÜKÜ YACHT CLUB, TEKNENİZİ BAĞLAYIP DENİZE GİREBİLECEĞİNİZ, GÜN BOYU DOĞANIN MUHTEŞEM MELODİSİNİ DİNLEYEREK YEMEK YİYEBİLECEĞİNİZ ÇOK ÖZEL BİR MEKÂNDIR.

HOLLANDALI AHMET'İN YERİ

KUMLUBÜKÜ YACHT CLUB

Koordinat: (36° 44′ 694″ N) – (28° 16′ 485″ E)

Rezervasyon: +90 252 476 72 42 - +90 542 261 38 15

Rıdvan Çelikel Arkeoloji Müzesi açıldı

İstanbul Üniversitesi Rıdvan Çelikel Arkeoloji Müzesi, Temmuz ayında Laleli'deki Edebiyat Fakültesi'nde hizmete açıldı. Müze, hafta içi her gün 9.00-16.30 saatleri arasında ücretsiz olarak ziyaret edilebiliyor.

Uygarlık tarihinin tüm gelişim sürecini, insanlık tarihi boyunca geliştirilen teknolojileri, alet türlerini, günlük yaşamı ve beğenileri yansıtmayı amaçlayan müzede, paleolitik çağdan antikçağa kadar her dönemi temsil eden çok sayıda buluntu yer alıyor. Ayrıca eser niteliği taşımayan başvuru ve eğitim malzemeleri de mevcut. Öne çıkan eserler arasında 1,3 milyon yıl önce paleolitik çağa ait taş aletler, İÖ 11.000-6.000 yıllarına, neolitik döneme ait aletler, takılar, çanak çömlekler bulunuyor. Luristan Bronzları olarak bilinen İran'da demir çağ kültürlerine ait maden baltalar, Çukurkent gibi İç Anadolu neolitik kültürlerine ait figürinler görülebiliyor. Helenistik ve Roma dönemi buluntularının yanı sıra zengin çini koleksiyonu da müzedeki teşhirde yerini almış durumda. Müzenin ilgi çeken bölümleri arasında arkeolojik kazılarda kullanılmış eski ölçüm aletleri ve gereçlerin olduğu vitrinler de var.

İstanbul Modern'den "Sen Söyle" sergisi

İstanbul Modern, Canan Tolon'un 1980'li yıllardan günümüze uzanan sanatsal birikimine ışık tutan "Sen Söyle" sergisine ev sahipliği yapıyor. Daha önce yurtiçi ve yurtdışı birçok sergiye katılan sanatçı, Türkiye'de ilk kez bir müze çatısı altında gerçekleşen sergisiyle sanatseverlere ulaşıyor. "Sen Söyle", 6 Eylül'den 9 Şubat 2020'ye kadar açık kalacak.

Çizimden fotoğrafa, resimden yerleştirmeye kadar farklı alanlarda çalışan, kuşağının en özgün ve yaratıcı sanatçılarından biri olan Canan Tolon'un "Sen Söyle" sergisi ziyaretçilerini, günümüz şehir hayatını ve insan psikolojisini en çok etkileyen doğa ve çevre, mimarlık ve kültür hakkında düşünmeye ve sorgulamaya itiyor. Tasarım, iç mimari ve mimarlık eğitimleri alan sanatçı çalışmalarında çim tohumu, su, kahve telvesi gibi doğal malzemeler kullanıyor, tuvallerine yerleştirdiği metal parçalarını açık hava koşullarında bırakarak doğanın etkisini eserlerine yansıtıyor. Serginin merkezini, kendisini sürekli yenileyen doğanın ve bir kültürel girişim olarak mimarlığın birbiri üzerindeki etkisi oluşturuyor. Bu iki varoluşun, birbirlerine karşı gösterdikleri direnç ve karşılaşmalarından doğan çelişki ve sonuçlar gösteriliyor. Sergide ayrıca Tolon'un sanatındaki dönüşüm ve gelişimin ikonik örnekleri bir araya geliyor, sanatçının sanat tarihinde yerini almış bazı çalışmaların yeniden üretimine yer veriliyor.

SINGER® İLE
KENDİ MODANI YARAT!

DİKİŞ MAKİNASI DEYİNCE AKLA İLK GELEN MARKA OLAN SİNGER, KENDİ MODASINI YARATMAK İSTEYENLERE YEPYENİ UFUKLAR AÇIYOR.

Singer sizlere gelişmiş teknoloji ile dikişte hem kolaylık sağlıyor, hem de her bütçeye uygun geniş ürün yelpazesinden istediğiniz özelliğe göre makine seçmenizi sağlıyor. Dikiş makinelerine ve aksesuarlarına, yetkili bayilerimizden ve www.singer.com.tr internet sitemizden sahip olabilirsiniz.

MEKANİK

ELEKTRONİK

BİLGİSAYARLI NAKIŞ

OVERLOK

DANIŞMA HATTI
0850 390 99 09

www.singer.com.tr /SingerTurkiye

BU BİR İLANDIR

Bodrum Deniz Müzesi'ne yeni logo

Bodrum'un denizcilik tarihine ait arşivin sergilendiği Bodrum Deniz Müzesi, logosunu yeniledi. Yeni logo, çalışmalarını uzun süredir Bodrum'da devam ettiren ünlü tasarımcı Serdar Benli'ye ait. Benli logoyu şu sözlerle tanıttı: "Müzenin yapısı, tek bir sembolle müzeyi ifade etmeye yetmeyecekti. Hangi unsuru öne çıkarırsam çıkarayım, diğeri eksik olacağından harflerdeki uyumu yakalayınca harflerden bir sembol tasarlamaya başladım. Zaman içinde bu sembolün, müzenin açık adı olmaksızın, tek başına kullanıldığında da müzeyi hatırlatan güçlü bir imge olarak kalacağını öngörüyorum." Ayrıca Bodrum Deniz Müzesi'nin yalnızca gulet, tirhandil, gangava modellerinin sergilendiği bir müze olmadığını vurgulayarak tekne imal eden ustaların hayatından tekne modellerine, süngercilikle ilgili bilgi ve örneklerden Halikarnas Balıkçısı Özel Koleksiyonu'na ve en önemlisi dünyanın sayılı deniz kabuğu koleksiyonlarından olan Hasan Güleşçi Koleksiyonu'na ev sahipliği yaptığını vurguladı. Müze, mayıstan ekim sonuna kadar haftanın her günü 09.00-19.00 arasında, kış aylarında ise pazartesi hariç her gün 09.30-17.30 arasında ziyarete açık.

Aktopraklık arkeoloji atölyeleri

Bursa'nın ilk yerleşim yeri olan Aktopraklık Höyüğü kazıları 15'inci yılını geride bıraktı. Bölgede her yıl gerçekleştirilen arkeoloji atölyesi geçtiğimiz Temmuz ayında yapıldı. Öğrenciler, tarihöncesi teknolojileri kullanarak taş aletler, çanak çömlek üretimi, maden dökümü yaptı, bitkisel boya elde etmeyi ve dokuma tekniklerini öğrendi.

Bursa'nın Nilüfer ilçesinin Akçalar Mahallesi'nde bulunan Aktopraklık Höyüğü'nedik kazılar, İstanbul Üniversitesi Tarihöncesi Arkeolojisi Bölümü tarafından yürütülüyor. Aktopraklık kazıları bölgede tarıma ilişkin en eski örnekleri barındırmanın yanı sıra çiftçi yaşamının, tarıma alınmış ilk tahılların ve evcil hayvanların batıya, Avrupa'ya nasıl aktarıldığı hakkında bilgiler veriyor. Yerleşimin bin yıl boyunca kesintisiz devam ettiği bilinen höyükte şimdiye kadar, günümüzden 8 bin 500 yıl öncesine giden kalıntılar açığa çıkarıldı. Kazıların devam ettiği alanda bugün, Avrupa'nın en büyük tarih öncesi parkı unvanına sahip olan Aktopraklık Höyüğü Arkeopark ve Açıkhava Müzesi de yer alıyor. 7 bin 500 yıl öncesine ait hendekle çevrili ve çok sayıda kerpiç evin de aralarında bulunduğu kalıntılar, yerinde görülebiliyor. Üç adet köy canlandırmasının da bulunduğu müzede anaokulundan üniversite öğrencilerine kadar her yaş grubuna arkeoloji eğitimleri veriliyor. Beş yıldır yapılan atölyelerde öğrenciler çakmaktaşı ya da obsidiyenden tarihöncesi teknikleri kullanarak aletler yapıyor, kilden yaptığı çanak çömleği fırınlıyor, madenci fırını inşa ederek metal eşyaların dökümünü yapıyor. Öğrencilere farklı uzmanlar tarafından teorik dersler de veriliyor. Bu yılki atölyelere Türkiye'nin farklı üniversitelerinden 40 arkeoloji öğrencisi katıldı. 20 akademisyenin ders verdiği etkinlik bir hafta sürdü.

Hemen Abone Olun • 0 212 478 0 300

atlasdergisi.com ATLASDergisi AtlasDergisi atlas_dergisi

DB DOĞAN BURDA DERGİ

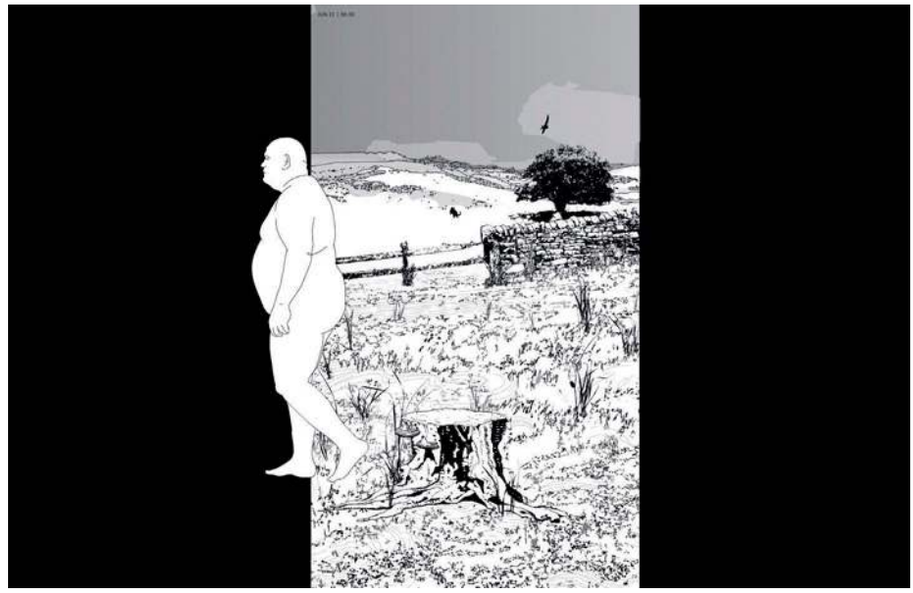
Borusan'da Turgut Uyar esintisi

Modern Türk şiirinin temsilcilerinden Turgut Uyar'dan ilham alınarak hazırlanan ve Borusan Çağdaş Sanat Koleksiyonu'nu izleyiciyle buluşturan "Söylenir ve Yarım Kalır Bütün Aşklar Yeryüzünde II" sergisi, 14 Eylül'den itibaren Borusan Contemporary'de ziyarete açılıyor.

Borusan Contemporary, yeni sanat sezonunu iki sergiyle karşılıyor. Bunlardan biri video sanatının öncülerinden Bill Viola'nın İstanbul'daki ilk sergisi. "Bill Viola: Geçici" sergisi, dünyaca ünlü sanatçının kariyerinin ilk yıllarından bugüne farklı üretim dönemlerine ışık tutarak sanatçının pratiğini inceliyor.

Borusan Contemporary'de yer alacak diğer bir sergi ise Dr. Necmi Sönmez küratörlüğündeki "Söylenir ve Yarım Kalır Bütün Aşklar Yeryüzünde II". Geçen sezon Turgut Uyar'dan ilham alınarak hazırlanan, aralarında Borusan Çağdaş Sanat Koleksiyonu'na yeni dahil olan eserlerin de bulunduğu seçkiyi izleyiciye sunan serginin genişletilmiş devamı niteliğindeki çalışma, 14 Eylül 2019'dan 8 Mart 2020'ye kadar ziyaret edilebilecek.

Borusan Çağdaş Sanat Koleksiyonu için hazırlanan ve ilkinin devamı niteliğindeki "Söylenir ve Yarım Kalır Bütün Aşklar Yeryüzünde II" sergisinin çıkış noktası yine Modern Türk şiirinin zirvelerinden biri olarak değerlendirilen Turgut Uyar. Sergi, Borusan Çağdaş Sanat Koleksiyonu'na katılan yeni eserleri, Perili Köşk'ün değişen mimarisiyle birlikte yorumlarken şiirin ve görsel formların imgesel birlikteliğini ön plana çıkarıyor. Sergi şiirin dönüştürücü gücünü kullanarak teknolojinin farklı dijital olanaklarıyla gerçekleştirilen yeni medya eserlerden oluşan çağdaş sanat koleksiyonuna farklı bakış açıları getirmeyi hedefliyor. "Söylenir ve Yarım Kalır Bütün Aşklar Yeryüzünde II" sergisinde ziyaretçileri, uluslararası çağdaş sanatın önemli temsilcilerinin çalışmaları bekliyor. Sanat eserlerine, Turgut Uyar'ın etkisini yitirmemiş dizeleri yol gösteriyor.

Marina Zurkow, Mesocosm (Northunberland, UK), 2011.

Sergi, farklı coğrafyalarda yaşayan sanatçıların video heykelinden fotoğrafa, neon yerleştirmelerinden interaktif rölyeflere, alışılmadık teknikleri kullanarak gerçekleştirdikleri "deneysel" çalışmalara yer veriyor. Böylece son derece hızlı bir şekilde günlük hayatı etkisi altına alan dijital devrimin farklı yansımalarını gündeme getiriyor. Günümüzün farklı ekonomik, sosyal, estetik sorunlarına gönderme yapan çalışmalar, izleyicileri pasiflikten kurtarıp aktifleşmeye, katılımcılığa davet ediyor ve Uyar'ın şiirinde en yetkin ifadesini bulan "bugünün sıkıntılarını" görselleştiriyor.

Yalnızca hafta sonları 10.00-19.00 saatleri arasında açık olan Borusan Contemporary'deki sergi, 8 Mart 2020'ye kadar devam edecek. 16'ncı İstanbul Bienali'nin ilk haftasına özel olarak 14 ve 15 Eylül tarihlerinde Karaköy'den düzenlenecek tekne seferleriyle doğrudan sergi merkezine gitmek mümkün olacak.

“İlber Ortaylı ile Lozan” Atlas dergisinde

Lozan Antlaşması’nın 96’ncı yıldönümünde, Prof. İlber Ortaylı Atlas ekibi ile birlikte Lozan’ı ziyaret etti. Lozan Kent Arşivleri’ni ziyaret eden ekip, kongrenin geçtiği tarihi duraklara da uğradı.

Birinci Dünya Savaşı’nın galipleriyle imzalanan ve Türkiye’nin uluslararası alanda tanınmasını sağlayan Lozan Antlaşması, yüzüncü yılına yaklaşıyor. 24 Temmuz 1923’te imzalanan anlaşmanın yıldönümünde, Prof. İlber Ortaylı, Atlas ekibi ile birlikte kapıları kendilerine özel olarak açılan Lozan Kent Arşivleri’ni ziyaret etti. Atlas, Eylül 2019 sayısında Türkiye tarihinde önemli yeri olan şehir hakkındaki dosyasında İlber Ortaylı’nın izlenimlerine ve antlaşmayla ilgili belgelere de yer verdi.

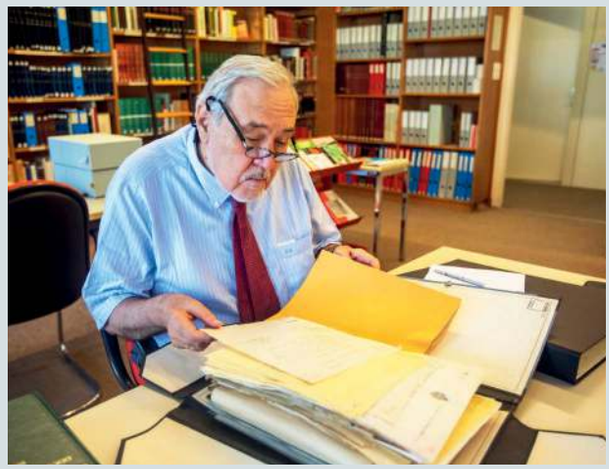
İlber Ortaylı, Atlas ekibinden Ayşegül Parlayan ve Bülent Özalp ile Lozan Turizm Ofisi’nin davetlisi olarak gittiği şehrin hem turistik yerlerini ziyaret etti, hem de Lozan Antlaşması’yla ilgili duraklara uğradı. Türk delegasyonunun kaldığı Lausanne Palace isimli otelde İsmet İnönü hatırasına mola veren ekip, antlaşmanın imzalandığı Rumine Sarayı’nı, görüşmelerin yapıldığı Ouchy Şatosu’nu da ziyaret etti. Ekip ayrıca Ortaylı’nın vazgeçilmez duraklarından sahaf dükkânlarına, Rumine Sarayı önünde kurulan ikinci el kitap ve eşya pazarına göz attı.

Ortaylı’nın şehir hakkındaki genel görüşlerini de anlattığı yazısından tarihle ilgili bir kısmını burada paylaşıyoruz:

“Bu şehirdeki önemli olaylardan biri, Birinci Cihan Harbi’ni bitiren ve Yakındoğu Konferansı diye bilinen asıl meselenin, Osmanlı İmparatorluğu’ndan Yeni Türkiye’ye geçişin statüsünün tespit edildiği kongredir. Bu kongrede Kurtuluş Savaşı’nın tespit ettiği sınırların büyük ölçüde değiştirildiğini söylemek mümkün değil. Bütün mühim mesele ve kavga, Osmanlı İmparatorluğu’nun son zamana kadar çok şikâyet ettiği ve Birinci Cihan Harbi’ne girerken kaldırdığı kapitülasyonlar rejimine Mondros Mütarekesi’nde tekrar göz kırpılmasıydı. Lozan’da bu kesinlikle reddedildi. İsmet İnönü’nün Mondros vaadini ısrarla hatırlatan Lord Curzon’a karşı söylediği meşhur cümlesi “ben buraya Mudanya’dan geldim”, bu kongreye damgasını vurdu. Uzun görüşmeler sonunda Lozan Antlaşması 24 Temmuz 1923’te imzalandı. Kalıcı ve düzeni sağlayıcı bir antlaşma olarak görülmelidir.” ●

FOTOĞRAFLAR: BÜLENT ÖZALP

Lozan Kent Arşivleri’nden Jean-Jacques Eggler (sağdaki) Prof. Ortaylı’ya antlaşma ile ilgili dosyaları takdim etti. Ortaylı kongre boyunca İsviçre’deki önemli kurumlar arasında geçen yazışmalar, fotoğraflar, gazete kupürleri, haritalar dahil yüzlerce belgeyi inceledi (solda).

Türk müziğinin bilinmeyenleri

Bestekâr ve akademisyen Gönül Paçacı Tunçay'ın iki cilt olarak hazırlanan *Neşriyat-ı Musıki: Osmanlı Müziğini Okumak* kitabı VakıfBank Kültür Yayınları'ndan tarafından yayımlandı. Kitap, Tunçay'ın "Türk müziğinin daha yoğun ve yaygın yaşayan tarafının icra olmasına rağmen, özellikle sesin kaydedilebildiği tarihlerden, yani 19'uncu yüzyıl sonlarından öncesinin daha muğlak bir birikim olduğunu söyleyebiliriz" diyerek bu muğlaklığı gidermek amacıyla yaptığı çalışmalar sonucunda, 40 yıllık bir emeğin ürünü olarak ortaya çıktı. Udi Mehmet Fahri Bey ile Tanburi Cemil Bey gibi usta sanatçıların yaşam öykülerinin de bulunduğu kitapta ilahilerden güfte mecmualarına,

türkülerden nota defterlerine dek eşsiz bir birikim sunuluyor.

Benzerine az rastlanır miktar ve çeşitlilikteki malzemeleri derleyip tasnif eden Tunçay *Neşriyat-ı Musıki: Osmanlı Müziğini Okumak* eserinde, el yazması ve matbu notalara, güfte mecmualarına, nazariyat kitaplarına, konser programlarına ve boş nota defterlerine kadar pek çok belgeye yer veriyor. Pek çoğu çeviri yazısıyla birlikte sunulan evraka ek olarak tespit edilen repertuarın tamamına yakını da listeleniyor. Kitap Osmanlı müziğini merak eden ve bu konuda araştırma yapan herkese hitap ediyor.

Cazın efsaneleri ve yeni yıldızı parlayanları İstanbul'da

Her yıl dünyanın en önemli caz müzisyenlerinin ve gelecek vadeden yeni isimlerin konserler verdiği, paneller, atölyeler, film gösterimleri, dinletiler ve sosyal sorumluluk projeleriyle çok yönlü bir organizasyon halini alan Akbank Caz Festivali, bu sene 17 Ekim-27 Ekim 2019 tarihleri arasında gerçekleştiriliyor. 29'uncusu düzenlenen festival mekânları Cemal Reşit Rey Konser Salonu, Akbank Sanat, Zorlu PSM, Moda Sahnesi ve Babylon olarak belirlendi.

Akbank Caz'ın bu sene ağırlayacağı sanatçılar arasında 50'nci kuruluş yılını kutlayan Art Ensemble of Chicago da bulunuyor. Festivalin ilk konserini verecek olan grup, caz tarihinde yer eden farklı stilleri kullanarak, orijinal seslere ve küçük enstrümanlara başvurmasıyla biliniyor. Mats Eilertsen Trio, The James Carter Organ Trio, Jakob Bro Trio feat. Joey Baron & Thomas Morgan, Louis Sclavis Quartet 'Characters on a Wall', Kokoroko gruplarının sahne alacağı festivalin sürprizlerinden biri Norveçli müzisyen Bugge Wesseltoft'un hayranlık duyduğu Erkan Oğur'la birlikte ilk kez konser verecek olması. Konsere basta Alp Ersönmez, davulda Volkan Öktem eşlik edecek. Diğer bir efsane isim ise Charles Lloyd olacak. 81 yaşındaki cazın usta ismi, saksafon ve flüt virtüözü, besteci Lloyd, piyanoda Gerald Clayton ve gitarda Marvin Sewell'le birlikte konser verecek.

Nur Koçak'ın gözünden 1960'larından 2010'lara popüler kültürün yansımaları

SALT Beyoğlu ve SALT Galata, 3 Eylül-29 Aralık 2019 tarihleri arasında fotogerçekçiliğin Türkiye'deki ilk temsilcilerinden Nur Koçak'ın "Mutluluk Resimlerimiz" sergisine ev sahipliği yapıyor.

Kadın dergilerinden Hollywood sinemasına popüler kültürün yaygınlaşması ve Türkiye'deki yansımalarını eleştirel bir gözle aktaran Nur Koçak'ın 1960'lardan 2010'lara kadar hazırladığı desen ve resim serileri "Mutluluk Resimlerimiz" sergisiyle bir araya geldi. SALT Beyoğlu ve SALT Galata'ya yayılan sergi ismini, sanatçının 1981 tarihli bir serisinden alıyor. Koçak'ın Cağaloğlu'ndan toplama, romantizm temalı asker kartpostallarıyla oluşturduğu, SALT Beyoğlu'nda sergilenen bu seriye ayrıca, sanatçının bir dönem bağımsız bir kadın gazetesi olarak yayımlanan *Kelebek*'teki "Mutluluk Resimlerimiz" köşesinden yola çıkarak yaptığı siyah beyaz çizimler eşlik ediyor. Serinin 1982'deki gösteriminden bu yana ilk kez, kartpostalların her iki yüzü de inceleniyor. Serginin programlanışını sanat tarihçisi Ahu Antmen ve SALT'tan Amira Akbıyıkoğlu üstleniyor.

Koçak'ın küreselleşen tüketim kültürünün İstanbul'daki mağaza vitrinlerine etkisini inceleyen fotoğraf ve resimlerinin oluşturduğu Vitrinler (1989-2019) serisi SALT Beyoğlu'nun giriş mekânı Forum'da yer alıyor. Seride bir dönem mahrem sayılan ürünlerin teşhire sunulmasıyla kadın bedeninin seyirlik bir nesne olarak kimliksizleştirilmesi sorgulanıyor. Üçüncü katta yer alan, Fetiş Nesneler (1974-1988) ve Nesne Kadınlar (1975-1979) serileriyse, Paris'te devlet bursuyla eğitim aldığı sırada takip ettiği kadın dergilerinden görsellerin kullanımıyla oluşturulmuş. Koçak'ın "sanat pratiğinin miladı" olarak değerlendirdiği 1974 tarihli Vivre (Yaşamak) resmiyle başlayan ilk seride popüler tırnak cilası, ruj ve parfüm markalarının albenili fotoğrafları işlev ve bağlamından koparak tuvale aktarılıyor. Diğer yanda iç çamaşırı, mayo ve bikini reklamlarının yüzü olmayan "anonim" kadınlarını resmediyor. Cahide'nin Öyküsü (1996-2006) serisindeyse, Türkiye'nin ilk yıldız oyuncusu, yapımcı ve yönetmen Cahide Sonku'nun üretimlerinden çok, inişli çıkışlı hayatıyla gündeme getirilerek itibarsızlaştırılması vurgulanıyor. SALT Beyoğlu'nun ikinci katı da bir subay kızı olan Koçak'ın çocukluk ve gençlik anılarıyla toplumsal belleğe kazınmış "mutluluk" mizansenlerini buluşturan serilerine ayrılmış durumda.

SALT Galata'ysa "Mutluluk Resimlerimiz" sergisinin başka bir boyutunu kapsıyor. Burada İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ne 1960 yılında girip Milli Eğitim Bakanlığı'nın açtığı Avrupa Konkuru'nu kazanarak 1970 yılında Fransa'ya giden sanatçının öğrencilik desenleri yer alıyor. Adnan Çoker galerisinde, Cemal Tollu ve Neşet Günal atölyelerinde çalıştığı bu yıllarda yaptığı eskiz, kroki ve etütler üzerinden dönemin akademisinde egemen olan desen eğitim anlayışı örneklendiriliyor ●

Tarihi an

1937'de Et Meydanı kapısı

Yeniçeri Ocağı'ndan geriye kalan

Et Meydanı, 1600'lü yıllardan itibaren yeniçeri isyanlarının başladığı alandı. Yeniçeriler kışla mutfaklarındaki kazanlarını ayaklandıklarını göstermek için Et Meydanı'na çıkarırlardı. Aksaray'daki Yeni Odalar'ın en büyük kapısı olan Et Meydanı kapısını, 1721'de Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, taştan yeniden inşa ettirmiş. Nisan-Mayıs 2019 sayımızda "Kazan devrildi, ocak söndü" başlığıyla hazırladığımız dosyada Et Meydanı'ndaki kışlaların top ateşine tutularak yıktırılışını aktarmıştık. Fotoğrafta Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra yaklaşık yüz yıl boyunca kışlalardan geriye kalan tek yapı olan Et Meydanı kapısının 1937 yılında artık semtin sokakları içinde kaldığı hali görülüyor. Kapı, 1950'li yıllarda Vatan Caddesi'nin genişletilmesi sırasında ortadan kalkmış.

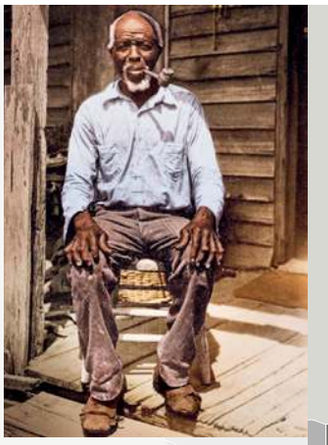
CENGİZ KAHRAMAN ARŞİVİ

Dünyadan

Naz Vardar / nazvardar93@gmail.com

1 SON KÖLE GEMİSİ ALABAMA KIYILARINDA BULUNDU

Atlantik köle ticareti için 150 yıl önce kullanıldığı bilinen son gemi Alabama kıyılarında bulundu. "Clotilda" adındaki geminin 1860 yılında, köle ticaretinin yasaklanmasından 52 yıl sonra, hâlâ aktif olarak ticaret yaptığı ve Benin'den 110 Afrikalıyı yakalayıp Alabama'ya getirdiği biliniyor. Alabama Tarih Komisyonu'na göre Clotilde'in sahibi köle tacirleri arkalarında kanıt bırakmamak için gemiyi yakıp kaçmıştı. Araştırmacılar körfezde bulunan yanmış gemi kalıntılarının Clotilde'in özellikleriyle uyuştuğunu söylüyor. Bu seferle gelip hayatta kalan son kişi olan Cudjo Lewis, 1935'te hayatını kaybetmiş.

2 MAYA İMPARATORLUĞU NEDEN YOK OLDU?

Antik bir Maya kentinde bulunan hiyeroglif Maya İmparatorluğu'nun çöküş sebebine ışık tutuyor. Bugünkü Meksika ve Orta Amerika'nın kuzeyine hükmeden imparatorluk gizemli bir şekilde çökmüş, nüfusu hızla azalmış ve yerleşim yerleri ormanların arasında yok olmuştu. Daha çok çevresel sebepler üzerinde durulurken yeni keşifler şiddetin ve yıkıcı savaş taktiklerinin imparatorlukta önemli rol oynadığını ortaya çıkardı. Savaşların daha çok ritüel düzeyinde olduğu bilinirken, yeni bulgular ışığında topyekûn savaşların sivil ve askeri kaynakları hedef aldığı ve şehirleri yerle bir etmiş olabileceği düşünülüyor.

3 ROMA LONDRA'SINDA ŞAKALI HEDİYELER

Londra'daki bir kazı alanında Roma İmparatorluğu'na dair en insani objelerden biri bulundu. Kazıda bulunan 132 milimetre uzunluğundaki kalemin üstünde şu satırlar yazıyor: "Şehirden geldim. Beni hatırlatabileceğini düşündüğüm bu sivri uçlu kalemi sana hediye olarak getirdim. Eğer talih izin verirse, yolumun uzun ve cüzdanımın boş olduğu kadar bir cömertlikle bunu sana vermek isterim." Daha önce böyle bir bulguya rastlamadıklarını söyleyen araştırmacılar bu oldukça basit ve nükteli mesajın yer aldığı kalemin Roma İmparatorluğu'nda ayrı düşmüş, asker ve tüccar gibi, sıradan insanların nasıl iletişim kurduğunun önemli bir göstergesi olduğunu vurguluyor.

4 NEOLİTİK DÖNEMDEN KALMA YAPAY ADALAR

İskoçya'nın etrafındaki yüzlerce adanın doğal olarak oluşmadığı, 5 bin 600 yıl önce insanlar tarafından yapıldığı ortaya çıktı. Neolitik çağda yaşayan insanların bu adaları iri kaya parçaları, kil ve kereste kullanarak inşa ettikleri biliniyor. Daha önceden bu adaların demir çağına ait olduğu düşünülüyordu. Fakat yeni kazılardan ve dalgıçların yaptıkları araştırmalardan sonra bulunan bulguların neolitik döneme ait olduğun ortaya çıkmasıyla adaların tahmin edilenden daha erken dönemde inşa edildikleri kanıtlanmış oldu.

5 4 BİN YILLIK MEZAR

Kazakistan'da bulunan 4 bin yıllık mezarda yüz yüze gömülmüş erkek ve kadının bedenleri bulundu. Antik bir mezarlıkta yapılan kazıda ortaya çıkarılan bu mezarda çiftle birlikte gömülmüş mücevherler, seramik objeler, bıçaklar da bulundu. Bu genç çiftin ölüm nedeni, ya da ilişkilerinin boyutu kesin olarak bilinmemekle birlikte varlıklı bir aileden geldikleri ve yaşadıkları dönem ve bölgede çatışmaların sıklıkla yaşandığı düşünülüyor.

6 SAGALASOS'UN SAKİNLERİ YENİDEN CANLANDIRILDI

Burdur'daki Sagalassos antik kentinde yaşamış bir Romalı erkeğin ve bir Bizanslı kadının yüzleri tekrar canlandırıldı. Leuven Katolik Üniversitesi ve Burdur Üniversitesi'nin ortaklığında yürütülen kazı projesinde bulunan iskeletlerden yola çıkarak önce dijital ortamda yüzleri oluşturulan antik insanlar, üç boyutlu yazıcılarla hayata geçirildi. Araştırmacılar bu sayede Sagalassos'ta insanların sadece nasıl yaşadığının değil, aynı zamanda nasıl göründüğünün ve sıradan insanın nasıl bir günlük hayatı olduğunun daha iyi anlaşılabileceğini vurguluyor.

7 BİRA ÜRETİMİ, ERKEN TARIMI NASIL ETKİLEDİ?

Stanford Üniversitesi'nde yapılan yeni bir araştırmaya göre bira üretimi insanları tarım yapmaya iten sebeplerden biri olabilir. Araştırmalarda Çin'deki iki kazı alanında bulunan 8 bin yıllık çömlekler incelendi. Bulunulara göre bölgenin farklı yerlerinde yaşayan ilk çiftçiler, tamamen farklı iki yöntemle bira üretiyorlardı. Fazla miktarda yetiştirilen buğday depolanıp yıl boyunca bira ve ekmek üretiminde kullanılıyordu. Araştırmacılar alkolün etkisinin, birayı ve buğday tarımını daha cazip hale getirmiş olabileceğini vurguluyor.

8 ANTİK MISIR MAYASINDAN MODERN EKMEK

Amatör bir Mısırolog olan Seamus Blackley, antik Mısır'da bira ve ekmek yapmak için kullanılan kaplardan alınan örneklerle maya elde etmeyi başardı. Bu mayayı bir hafta boyunca su ve antik tahıllarla steril kaplarda büyüttükten sonra ekmek yapımı için kullandı. Blackley, oldukça yumuşak bir dokuya sahip olan ekmeğin modern bir ekşi maya ekmeğine göre daha tatlı olduğunu söylüyor. Tahmin ettiklerinden daha iyi bir sonuç aldıklarını belirten araştırmacılar bir sonraki aşamada ekmeği antik Mısırlıların kullandığı gibi seramik kaplarda pişirmeyi deneyeceklerini söylüyor.

/ *Kader Elveren* / *kaderelveren@aol.com*

Bir baronun aşk hayali

SALINCAK / JEAN-HONORÉ FRAGONARD 1767 (81X64), LONDRA-WALLACE COLLECTION

Ressam ve desinatör olarak rokoko tarzını benimseyen Jean-Honoré Fragonard (1732-1806) güler yüzlü ve neşeli, duygulu ve heyecanlı, gözü pek ve hür diye tanımlanır. Eserlerinde 18'inci yüzyılın bütün özlemlerini, karşıtlıklarını ve çelişkilerini anlatmıştır. Zengin hayal gücü, sanatındaki yeteneği ve hızlı üretme kabiliyetiyle zamanının yaşantısına şahitlik etmiştir. Bilinen 420 tablosu vardır.

Rokoko, barok stilinin daha da süslenmiş ve abartılmış halidir diye tanımlanabilir. Özellikle Fransa'da 18'inci yüzyılın ikinci yarısında XV. Louis döneminde mimari, dekorasyon ve bahçelerde fazlaca kullanılmış, barok sanatın karmaşa ve kıvrımları daha da belirginleşmiştir. Rokoko resim sanatında, dünya zevklerine öncelik tanıyan konuları ile ön plana çıktı. Aristokrat ve burjuvaların neşeli ve biraz hafif eğlenceleriyle tiyatrovari zarif tablolar üreterek izleyiciyi onları gözetleyen durumuna koydu. Bu tarzı en iyi temsil eden ünlü ressamlar François Boucher ve Jean-Baptiste Siméon Chardin olmuştu; Jean-Honoré Fragonard onların öğrencisiydi. Eğitimini bitirdiğinde düzenlenen yarışmaya katılarak prestijli Prix de Rome ödülünü kazandı. Böylece İtalya'da beş yıl öğrenim görme hakkı kazandı. kalmıştır. Daha sonra Hollanda'ya giderek eğitimini tamamladı. Dönüşte kralın maiyetine girdi, Louvre Sarayı'nda kendisine bir atölye verildi. Burada tarihi ve mitolojik tablolar yaptı.

Fragonard mesleğinde zirveye 1760 yılında itibaren krallık için çalışmayı bırakıp, hocalarının tarzında ilerlemeye karar verince tırmandı. Hele 1767'de kısa adı "*Salıncak*", (*Salıncağın Mutlu Rastlantıları*) olan tablodan sonra, zengin burjuva ve asilleri resimlediği, konuları aşk oyunları ve çılgın eğlenceler

olan ve özellikle bahçelerde geçen neşeli tabloların aranan sanatçısı olmuştur.

Tabloyu ısmarlayan Baron de Saint-Julien, saygın bir memur olup Fransız kilise mülklerinin baş tahsildarıdır. Baron, ressam Gabriel-François Doyen'e yazdığı mektupta, yapılacak tabloda görmek istediklerini en ince noktasına kadar belirtir, süslemelerini ise sanatçıya bırakır. Mektubu okuyan ve bundan rahatsız olan Doyen, siparişi reddeder, barona meslektaşı Fragonard'ı tavsiye eder. Çünkü baron, âşık olduğu kadını salıncakta sallayanın bir piskopos olmasını istemektedir. Fragonard ise başının kilise ile derde girmesini istemediğinden, baronu salıncağı sallayanın kadının kocası olmasının daha mantıklı olacağı konusunda ikna eder.

Fransız İhtilali'nde bütün servetini kaybeden Fragonard, 1806'da Paris'te yoksulluk içinde ölür ●

Kadın, âşık ve koca: Yasak aşk üçgeni

1 Bahçe 18'inci yüzyılda aristokrat evlerinde dinlenme ve eğlenme için ayrı bir önem kazanmış, bunun için mimarlar görevlendirilmiş, dekorasyonuna dikkat edilmiştir. Ressamlara göre bahçe, aşk oyunları, saklanmalar ve sürprizler için de olağanüstü bir dekor olmuştur. Fragonard'ın mizanseninde aşk üçgeninin yapısında, ressam ışığı yukardan yanlamasına indirerek ışık ve gölgeyi ustaca kullanmış, kadın görülmesi gerektiği gibi ışıklar içinde, âşık yarı karanlıkta, zavallı eş ise gölgede kalmıştır. Bahçe, kromatik renk oyunlarıyla düşler bahçesine dönüşmüştür.

2 Salıncakta sallanan kadının öne atılması nedeniyle eteklerinin havalanması ve dönmesinin yanı sıra pembenin bütün tonlarının kullanılması, etrafın puslu havasıyla tezat yaparak tabloya neşe veriyor. Salıncağı sallayan ipler başkasının elinde olsa da, gelgitler değişkenliğin habercisi olarak yorumlanır. Dengesizliğin ve sadakatsizliğin sembolüdür.

3 Genç kadın salıncak yükseldiğinde âşığını fark ediyor ve sevimli bir hareketle iskarpinini onun olduğu tarafa fırlatıyor. Bu sırada bacakları açılıyor ve tam da baronun istediği gibi. Hollanda resminde odada bulunan bir çift ayakkabı sadakati temsil ederdi. Burada düşen iskarpinle ressam ortada bir sadakatsizlik olduğunu sezdiriyor.

4 Resmin sağ altında çalılara karışmış pek fark edilmeyen bir köpek var. Sadakat sembolü olan bu hayvan hiç rahat değil. Ortaçağda mezar heykellerinde kadınların ayaklarında sadakatin sembolü olarak uyuyan bir köpek olurdu. Burada ressam yine sadakatsizliğe dikkat çekiyor.

5 Süslü mermer bir altlığın üstünden bütün olanları seyreden bir Putti (Aşk Meleği), iki âşık arasında oynanan oyunu bozmayalım diye bize "sus" işareti yapıyor.

6 Salıncağın arkasında gölgede kalan, kocaya yakın iki Putti birbirine heyecanla sarılmış. Kadın iskarpinini fırlattığında kocası olanları anlayacak diye korkuyorlar.

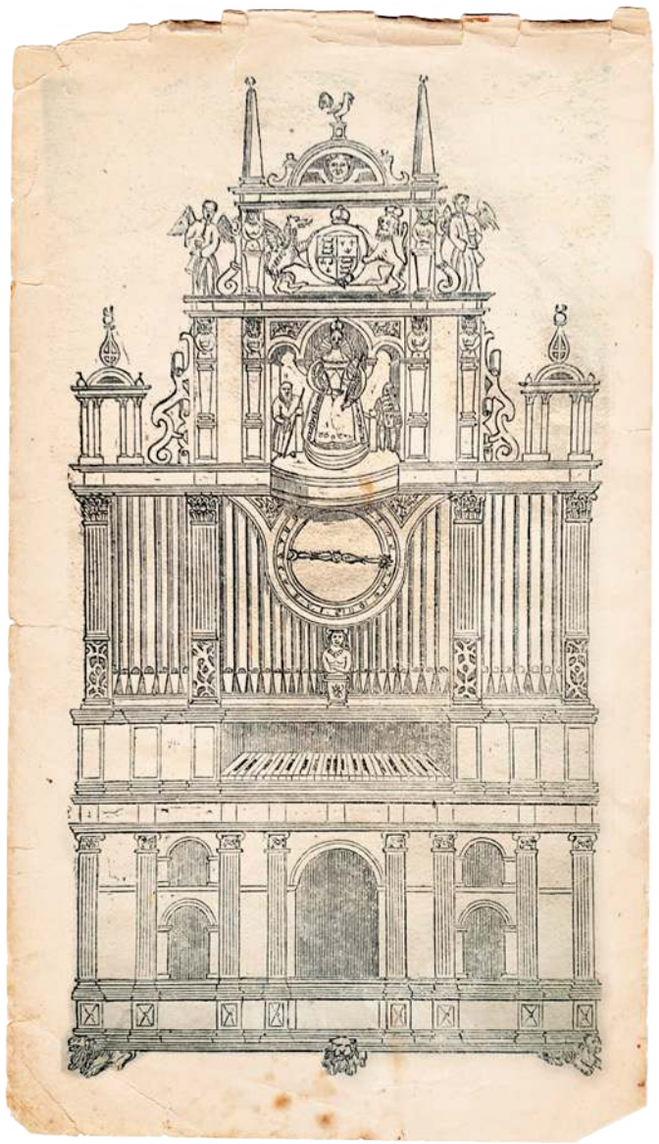

7 Çapkın âşık çiçeklerin içine saklanmış sevgilisinin geniş ve uçuşan tülden eteklerine, dolayısıyla bacaklarına muzipçe bakmaktadır.

8 Gölgede kalan koca, karısının bu oyunla eğlendiğini düşünerek, onu hayranlıkla seyrediyor ve olanlardan hiçbir şey anlamamış gibi görünüyor. Ressam burada salıncak konusuna biraz melankoli ve felsefe katmıştır. Çünkü salıncağın hareketleri gereği, ileri gittiği gibi az sonra genç kadın kocasının yanında olacaktır. Çıkarılacak ders "kaçak zevkler geçicidir."

Topkapı Sarayı'nda İngiliz orgu

Kraliçe Elizabeth'ten sultana özel armağan

Thomas Dallam'ın getirdiği orgun 20 Ekim 1860 tarihli *Illustrated London News*'ta yer alan gravürü (üstte).

EMRE ARACI, TOPKAPI SARAYI'NIN YİTİK İNGİLİZ ORGU, ANDANTE DERGİSİ, MAYIS 2019

Kraliçe I. Elizabeth tarafından 1599 yılında İstanbul'a, Sultan III. Mehmet'e hediye olarak yollanan, pek çok kitaba konu olan ve devrinin bir tür teknoloji harikası olarak tanımlanan saatli İngiliz orgunun öyküsü...

Emre Aracı
bilgi@atlastarih.com

"En güzel yağmurun bulutu, fazilet ve asalet kaynağı, İngiltere ülkesinin sonsuz saadet ve şanına vâris Elizabeth…" Topkapı Sarayı'ndan St. James Sarayı'na ulaşan 15 Mart 1579 tarihli mektubunda Sultan III. Murat, İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth'e bu kelimelerle hitap etmişti. Kraliçe ise Osmanlı padişahına, "ey çok haşmetli ve yenilmez hükümdar" ifadesiyle mukabelede bulunmuştu. Orhan Burian'ın Türkçeye kazandırdığı Harold Bowen'ın "*Türkiye Hakkında İngiliz Tetkikleri*" kitabı, iki hükümdar arasındaki bu tumturaklı hitabetle açılıyordu ve bu durum iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin başlamakta olduğunun da müjdecisiydi aynı zamanda. Nitekim 1582 yılının Kasım ayında Londralı tüccar William Harborne, İngiltere'nin Babıâli nezdinde İstanbul'a resmen atadığı ilk elçi, ya da mümessil oldu. Protestan İngiltere'nin Katolik İspanya'ya karşı yürüttüğü Osmanlı'yla yakınlaşma politikası da hiç şüphesiz Londralı tüccarları bu misyonlarında →

İngiliz ressam Henry Gillard Glindoni'nin tablosunda İngiltere kraliçesi I. Elizabeth.

olumlu bir yönde etkileyen sebepler arasındaydı. Ancak bu durum önceden kazanmış oldukları kapitülasyonlar sayesinde Osmanlı İmparatorluğu'yla epey bir süredir verimli bir ticaret ilişkisi içerisinde bulunan Venedik ve Fransa hükümetlerini huzursuz etmekte gecikmeyecekti.

İhtişamlı ve ilginç bir hediye

Ticaret ilişkilerini geliştirmek anlamında sultana sunulan hediyeler de diplomatik misyonlar arasında büyük bir merak konusu oluyor ve çok daha görkemlilerini takdim edebilmek açısından aralarında ciddi anlamda rekabete yol açıyordu. Hatta I. Elizabeth'in resmi evrakı arasındaki bir belgede aktarıldığı gibi, "büyük Türke gönderilen, üzerinde çok konuşulacak ve diğer milletlerin yanı sıra özellikle Almanlar arasında dedikoduya sebebiyet verecek ihtişamlı ve ilginç bir hediye" vardı ki, dört asır sonra bile hakkında pek çok makale ve kitap yayımlanacaktı. Kraliçe I. Elizabeth tarafından İstanbul'a 1599 yılında yollanan bu hediye, devrinin bir tür teknoloji harikası olarak tanımlanan saatli bir orgdu ve pek çok kitaba konu olmasındaki sebep, enstrümanı atölyesinde inşa etmesinin ardından bizzat İstanbul'a götürüp Topkapı Sarayı'nda kuran meşhur İngiliz org ustası Thomas Dallam'ın Londra'dan gemiyle yola çıktığı Türkiye seyahatini tuttuğu günlüğünde en ince ayrıntısına kadar kaydetmiş olmasıydı. Dallam'ın günlüğünün orijinal yazması mucizevi bir

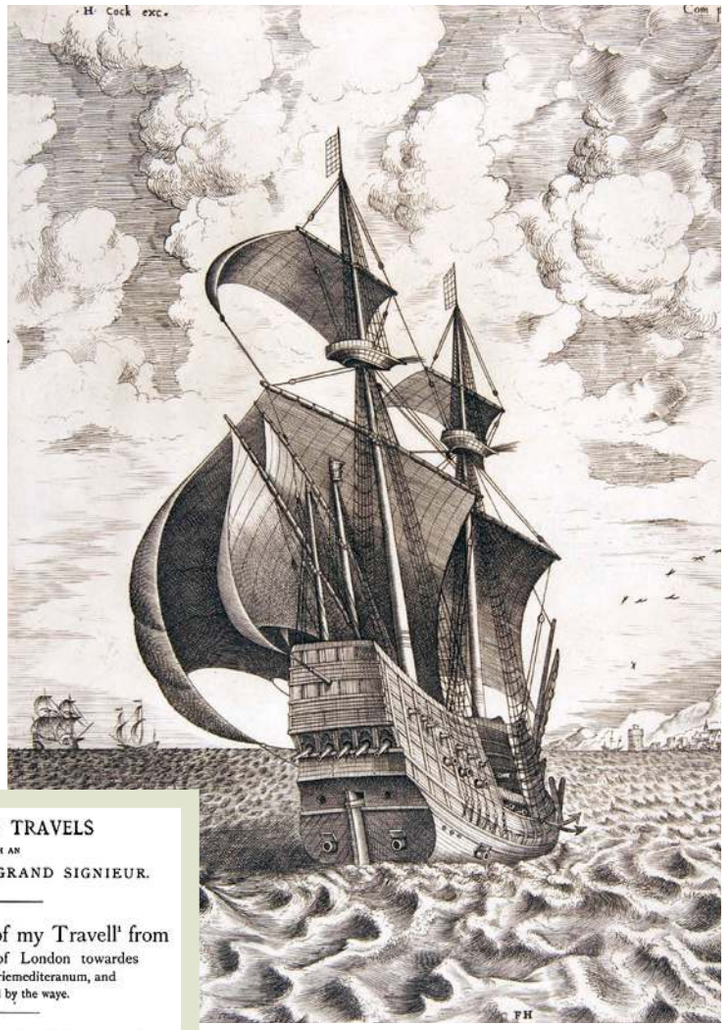

İngiltere kraliçesi tarafından orgun hediye edildiği Osmanlı hükümdarı Sultan III. Mehmet.

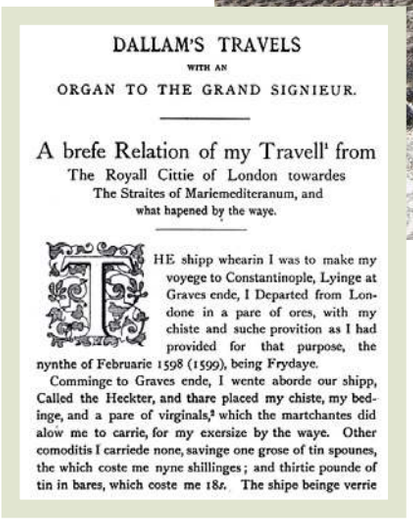

Haritacı ve yayıncı George Braun ve Franz Hogenberg'in yayımladığı 16'uncu yüzyılın sonunda Osmanlı başkenti İstanbul haritası (solda). 16'ncı yüzyıl sonunda deniz aşırı ticaret yapan bir İngiliz kalyonu (karşı sayfada üstte). Thomas Dallam'ın seyahatnamesinden bir sayfa (karşı sayfada ortada).

Kraliçenin hediyesini İstanbul'a getiren Dallam'ın günlüğü 250 sene sonra ortaya çıktı.

şekilde kaybolmadan neredeyse tam 250 sene sonra ortaya çıkınca 1848'de Londra'daki British Museum tarafından satın alındı ve İngiliz seyyahların anılarını yayımlayan Hakluyt Society tarafından sonradan ortaya çıkan bazı ufak tefek hatalara rağmen 1893'te J. Theodore Bent'in editörlüğünde ilk defa basıldı. Shakespeare'in yaşadığı ve hatta Globe Tiyatrosu'nun inşa edildiği 1599 yılının Londra'sında, Thames Irmağı'ndan bindiği bir çifte kayıkla doğuya doğru yola çıkmak üzere Gravesend'de bekleyen Hector kalyonunun diğer yolcularına katılmak için şehirden 19 Şubat Cuma günü ayrılan Dallam'ın günlüğü bugün İngilizce öğrenmek isteyenlerin kesinlikle dikkate almaması gereken bozuk, ama bozuk olduğu kadar da çehrelere tebessüm veren o devrin yine de anlaşılır imlasıyla bizleri I. Elizabeth devrine geri götürürken, esasında müzik tarihçemizin nasıl da farkında olmadığımız ve hiç beklenmedik, böylesine asırlarca saklı kalmış, belgelerden ortaya çıktığını bizlere gösteriyor.

DALLAM'S TRAVELS
WITH AN
ORGAN TO THE GRAND SIGNIEUR.

A brefe Relation of my Travell' from
The Royall Cittie of London towardes
The Straites of Mariemediteranum, and
what hapened by the waye.

THE shipp whearin I was to make my voyege to Constantinople, Lyinge at Graves ende, I Departed from London in a pare of ores, with my chiste and suche provition as I had provided for that purpose, the nynthe of Februarie 1598 (1599), being Frydaye.

Comminge to Graves ende, I wente aborde our shipp, Called the Heckter, and thare placed my chiste, my bedinge, and a pare of virginals,[3] which the martchantes did alow me to carrie, for my exersize by the waye. Other comoditis I carriede none, savinge one grose of tin spounes, the which coste me nyne shillinges; and thirtie pounde of tin in bares, which coste me 18s. The shipe beinge verrie

Org hakkında yeni kitaplar

Hakluyt Society'nin yayımladığı Dallam'ın günlüğü, yaklaşık yarım asır sonra, 1956'da, Stanley Mayes'in "*An Organ for the Sultan*" kitabında çok daha derin ve detaylı bir incelemeye konu oldu. Mükemmel bir tercümeyle ve kendi analitik notlarıyla birlikte Halim Spatar'ın dilimize kazandırdığı bu eser 2000 yılında "*Sultanın Orgu*" adı altında İletişim Yayınları'ndan çıktı. "Thomas Dallam on altıncı asır sonunda Türkiye'ye gelen İngilizlerden şahsı da, eseri de en dikkate değenidir" diye yazan Orhan Burian da bu konuda 1950'lerde ciddi yayınlar yapanlar arasındaydı. Son yıllarda ise Dallam'ın maceralarla dolu bu renkli İstanbul seyahati, altı sene arayla ve aynı adla çıkan, iki İngilizce kitapta daha ele alındı; John Mole, kısa ve sadeleştirilmiş bir İngilizceyle Dallam'ın günlüğünü anlaşılabilir bir dilde çok daha geniş bir okur kitlesine ulaştırırken ("*The Sultan's Organ*," Fortune Books, 2011), zamanında W. H. Auden'dan da övgü almış yazar Jonathan Gathorne-Hardy ise kendisine özgü o esprili üslubuyla orgun yolculuğunu adeta edebi bir yapıta dönüştürdü. ("*The Sultan's Organ*," Propolis Books, 2017.) Doğu ticareti için Levant Şirketi tarafından kiralanan 300 tonluk yeni bir gemi olan Hector, Manş Denizi'ni geçip güneye inerek Portekiz, İspanya sahilleri, Cebelitarık, Cezayir, Sicilya ve Zante'nin ardından, Şam ticareti için mecburen İskenderun'a da uğradıktan sonra yaklaşık altı aylık bir seyahatin ardından Ağustos ayında İstanbul'a vardı. Yolda fırtınalara yakalanmış, Etna Yanardağı'nın lavlarına tanık olmuşlar, korsanlarla karşılaşmışlar, ama bir tüccar gemisinden daha ziyade güvertesinde yerleşik toplarıyla bir savaş gemisini andıran Hector hepsine başarıyla karşı koymuştu. Aynı zamanda icracı olan Dallam yanına seyahat boyunca parmak egzersizleri yapabilmek için bir de virginal almıştı. Ama Hector'un en kıymetli yükü Sultan III. Murat'tan sonra tahta çıkan Sultan III.

Mehmet'e hediye olarak giden ve ambarlarında demonte bir halde sandıklarda muhafaza edilen orgdu. İngiliz elçisi Henry Lello ise orgun bir an evvel sultana sunulması için sabırsızlanmaktaydı. Hector İstanbul'a varıp sandıklar Pera'daki elçiliğe taşındığında ise yolculukta orgun borularının ciddi şekilde zarar gördüğü ortaya çıkmış, ama Dalllam ve beraberinde gelen yardımcıları kısa bir sürede gerekli tamiratı gerçekleştirmişlerdi. Dallam'ın saatli orgu yaklaşık 3 metre yüksekliğinde ve 1.80 metre eninde olup, altın varakla süslü, değerli taşlarla bezeliydi. 20 Ekim 1860 tarihli "*The Illustrated London News*" gazetesinde yayımlanan bir gravürüyle birlikte yer alan açıklamaya göre aletin dokuz hareket şekli vardı. Bunlar saati, ayın ve güneşin günlük konumunu gösteriyor, her çeyrekte ziller çalıyor ve her saat başı en tepede bulunan horoz ötüyordu. Ayrıca çanlar sayesinde melodiler işitilebiliyor, üzerindeki sekiz heykelcik kraliçenin figürüne doğru dönerek selam veriyor, kraliçe de asasıyla cevap veriyordu. Ancak muhtemelen kraliçe figüründen tasarım aşamasında vazgeçilmişti. 25 Eylül 1599 günü Dallam bir ay boyunca Topkapı Sarayı'na giderek inşa ettiği orgunun en nihayetinde Sultan III. Mehmet'e sunuluşuna tanık oldu.

"Padişah yerine oturunca ahenk başladı"

Orhan Burian, Dallam'ın günlüğünden o anı Türkçeye şöyle aktaracaktı: "Padişah yerine oturunca ahenk başladı. Önce saat çaldı. Sonra on altı çanlık takım, dört ses üzerine, bir hava tutturdu. Sonra aletin üzerindeki iki bebek borazan çaldılar. Sonunda da erganunun (orgun) tepesindeki bir küme kuş kanat çırpıp öttüler. Padişah aletten pek memnun kalmıştı. Tekrar çaldırıp dinledi. Tuşların kendi kendilerine hareket etmeleri merakını uyandırmıştı. İstenirse onlara değerek de erganun çalınabileceğini söylediler. Padişah, "çalacak kimse var mı" diye sordu. Aleti getirenin çalabileceği söylenince çağrılmasını emretti."

Dallam içeri girdiğinde padişahın 400 kişilik himayesiyle, muazzam bir tahtta oturduğunu gördü. Bu manzara onu başka dünyalara götürmüştü. Padişah sakince hediyesine bakıyordu. Dallam ise endişeliydi, çünkü sırtını padişaha asla dönmemesi konusunda sı-

Haritacı ve gravürcü Michel von Lochom'un 1600'lü yılların ilk yarısına ait Avrupa haritası, dönemin İngiltere ve Osmanlı coğrafyasını gösteriyor (altta). Sultan I. Ahmet döneminde orgun tahribine ait belge Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunuyor (altta sağda).

Org ustası Thomas Dallam'ın imzasını taşıyan bir başka org İngiltere'de King College Şapeli'nde bulunuyor.

kıca uyarılmıştı. Ama orgu başka türlü nasıl çalacağını da bilmiyordu.

"Kılıcını çekip kafamı kesecek zannettim"

Mecburen sırtını padişaha dönerek orgun başına geçti. "Sultan elimi görebilmek için hareket ederken beni biraz öne itti, ama ben korkumdan sanki her an kılıcını çekip kafamı kesecek zannettim" diye hatırlayacaktı o anı anılarında. Bilakis hediyesini çok beğenen III. Mehmet, Dallam'ı Topkapı Sarayı'na birkaç defa daha çağırtmış ve hatta kendisinden sarayda kalması istenmişti, ancak İngiliz usta ülkesinde eşinin ve çocuklarının kendisini beklediği bahanesini uydurarak ilk fırsatta İstanbul'dan deniz ve kara yoluyla İngiltere'ye dönecekti. Dallam'ın orgu ise Mustafa Safi'nin "*Zübdetüt-Tevarih*"inde detaylıca yer verdiği "Saat Vakası"nda anlatıldığı üzere III. Mehmet'ten sonra tahta çıkan Sultan I. Ahmet tarafından bizzat eline aldığı bir teberle paramparça edilerek, emri üzerine parçaları da yakılarak kül edilmişti. İstanbul'daki "teknoloji harikası" enstrümanı kül olup giden Dallam'ın eserinden ise bugün geriye, Cambridge Üniversitesi'ndeki King Koleji'nin şapelinde 1605-1606 tarihleri arasında inşa etmiş olduğu ve görenleri I. Elizabeth devri org yapımcılığı karşısında hayran bırakan enstrümanının, mekanizması yenilenmiş bir halde, sadece dış kasası kalacaktı. Thomas Dallam'ın altı ayda seyahat ettiği aynı rotayı dört asır sonra üç saat 20 dakikada İstanbul'dan Londra'ya bir uçak yolculuğunda, hem de yol boyu elimden hiç düşürmediğim Jonathan Gathorne-Hardy'nin kitabını bitirdiğim bir sırada tamamlarken onun Dover'a varışını tepeden kuş bakışı hayal ediyordum. "Dover'da karaya çıktık ve trompetçilerimiz önümüzde çalarken kasabanın içine doğru ilerledik" diye yazmıştı Dallam

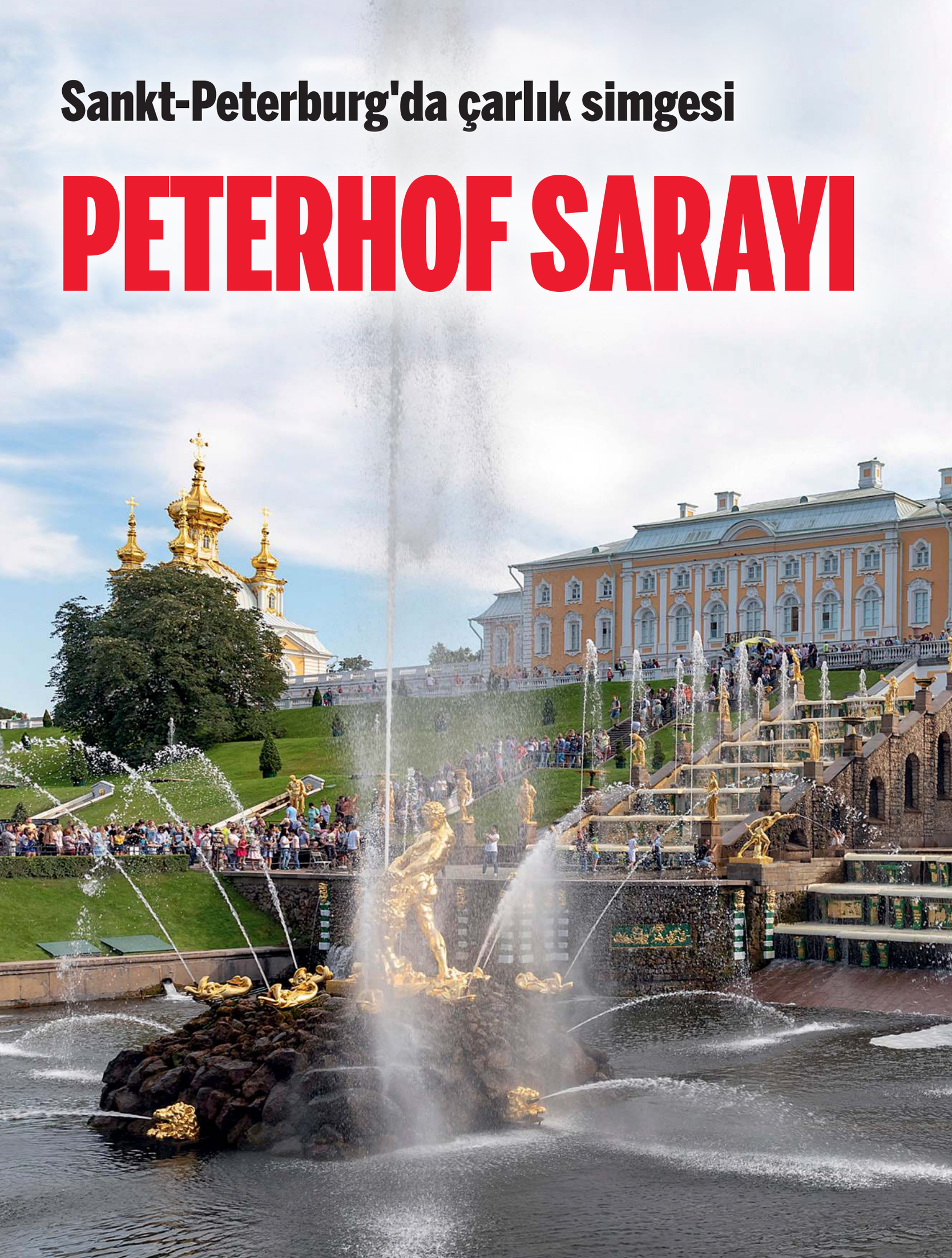
İngiltere'den gemiyle altı ayda İstanbul'a getirilen org, 25 Eylül 1599'da III. Mehmet'e sunuldu.

günlüğünü kapatırken. Kendisine verilen görevi başarıyla tamamlamış olmanın mutluluğuyla geri dönmüştü ülkesine. Bu seyahatin tanığı olacak olan orgu belki yok olup gitmişti, ama o bizlere hikâyesini yine de ulaştırmayı başarmıştı. Kendisini şahsen tanıma fırsatını elde ettiğim Gathorne-Hardy'nin saatlerden ve zaman kavramından bahis açılmışken İngiliz org yapımcısının geçtiği aynı has bahçedeki köşklerde bulunan saatlerin bugün hâlâ işlemesini sağlayan Şule Gürbüz'ün dikkat çektiği, bir tarafta güneşin doğuş ve batışına göre ayarlanan daha toleranslı alaturka ve diğer tarafta saniyeleri sayarak hiç affetmeyen alafranga zamanın tezatlarına da Dallam'la ilgili kitabında yer vermiş olması beni bilhassa bu yolculukta etkileyen unsurlar arasındaydı.

O zaman Şule Gürbüz'ün "*Saat Kitabı*"ndan şu sözlerini hatırladım: "Zamanla ilgilenmek filozofların, teologların, mistiklerin, mutasavvıfların işiymiş eskiden. Bunu mekaniğe, ölçüye dökmek de mekanisyenlerin ve ustaların işiymiş… Şimdi ne eski usul filozof kaldı, ne de anlatılanın, zamana değindiğine ait bir delil…" ●

Sankt-Peterburg'da çarlık simgesi

PETERHOF SARAYI

Peterhof Sarayı, Rusya'nın çarlık dönemi büyük emperyal saraylarının ilkidir. 600 hektarlık arazi içine yapılan sarayın ana binasının dışında ahşap köşkler, muhteşem havuzlar, çeşmeler, heykel ve tablolarla dolu salonlar bulunuyor.

Diana-Semih Kalkanoğlu

semihkalkanoglu@gmail.com

Sankt-Peterburg'da (St. Petersburg), doğrudan Kremlin'e bağlı dört federal müzeden biridir Peterhof (Petergof) Sarayı. Şehrin 29 kilometre güneybatısındadır. Büyük Petro (Pyotr) 1714'te burada büyük bir saray yapılmasını istemiştir. 1714-1724 yılları arasında burada bir saray yapılmıştır. Ne var ki, günümüzdeki Büyük Saray'ın inşaatı kızı Yelizaveta Petrovna döneminde başlamıştır. Kompleksin inşaatı, eklemelerle yaklaşık iki yüzyıl sürmüş, bu süre içinde Le Blond, Niccolo Michetti, Francesco B. Rastrelli, Yuriy M. Felten ve Andrey Stakenschneider mimar olarak çalışmışlardır.

Büyük Yekaterina'dan sonra gelen çarlar, diğer saraylarda yaşamayı tercih etmişlerdir. I. Nikola ise yeniden burasını kullanmaya başlamış ve Aleksandra Parkı içindeki Ahşap Sarayı yaptırmıştır. 1944'te, Alman saldırısı nedeniyle Almanca olan adı değiştirilmiş ve Petrodvorest (Petro Sarayı) denmiştir. 1992'de yeniden Peterhof denmeye başlanmıştır. Saraya giren ziyaretçiler, Rastrelli tarafından yapılmış, altın yaldız süslemeler, heykeller, rölyeflerle süslü merdivenden çıkarak Balo Salonu'na girerler. Altın yaldız kaplı şamdanlar ve aynalarla süslü, tavanı boylu boyunca bir tablo ile süslenmiş büyük bir salondur. Rastrelli bunun benzerini Tsarskoye Selo'da yapmıştır. Yanındaki salon Çeşme Salonu'dur. Alman ressam Jacob Philippe Hackaert (1737-1807) tarafından yapılmış Çeşme Savaşı ile ilgili on iki büyük tablo duvarları kaplamaktadır. Bir sonraki salon, Taht Salonu olup sarayın en büyük salonudur. Muhteşem ahşap parke yer kaplaması ile dikkati çeken, yeşil ve beyaz rengin egemen olduğu salonun bir duvarında İngiliz ressam Richard Paton tarafından yapılmış dört büyük tablo yer almaktadır. Karşı duvarda bulunan tahtın arkasında ise Büyük Yekaterina'nın 1762'de Danimarkalı ressam Vigilius Erichsen (1722-1782) tarafından yapılmış at üzerinde bir portresi bulunur. Çeşme Salonu gibi, bu salon da Yuriy M. Felten tarafından tasarlanmıştır. Daha sonra resmi kabullerin yapıldığı Kabul Salonu gelir. Tüm duvarlar altın yaldız kaplı rölyefler, küçük heykelcikler ile kaplıdır. Tavan, boylu boyunca, İtalyan ressam Paolo Ballarini'nin bir başka İtalyan ressam Torquato Tasso tarafından yapılmış "*Kudüs'ün Kurtuluşu*" adlı tablodan alıntıladığı bir tablosu ile kaplıdır.

Lüks ve göz kamaştırıcı Kabul Salonu'ndan sonra sade ve gösterişsiz tasarımı ile Beyaz Yemek Salonu gelir. Büyük Yekaterina tarafından İngiliz seramikçi Josiah Wedgwood'a yaptırılan 196 parçalık muhteşem porselen takım, masa üzerinde sergilenmektedir. Yemek salonundan sonra Batı Çin Odası gelir. Vernikli duvar panelleri, boyalı tavan, süslemeli parke zemin, acaip biçimde dekore edilmiş çini soba, Çin ve Japon porselenleri, emayeler ve mobilyalarıyla ilginç bir odadır.

Sarayın ortasında, park ve bahçelere tepeden bakan

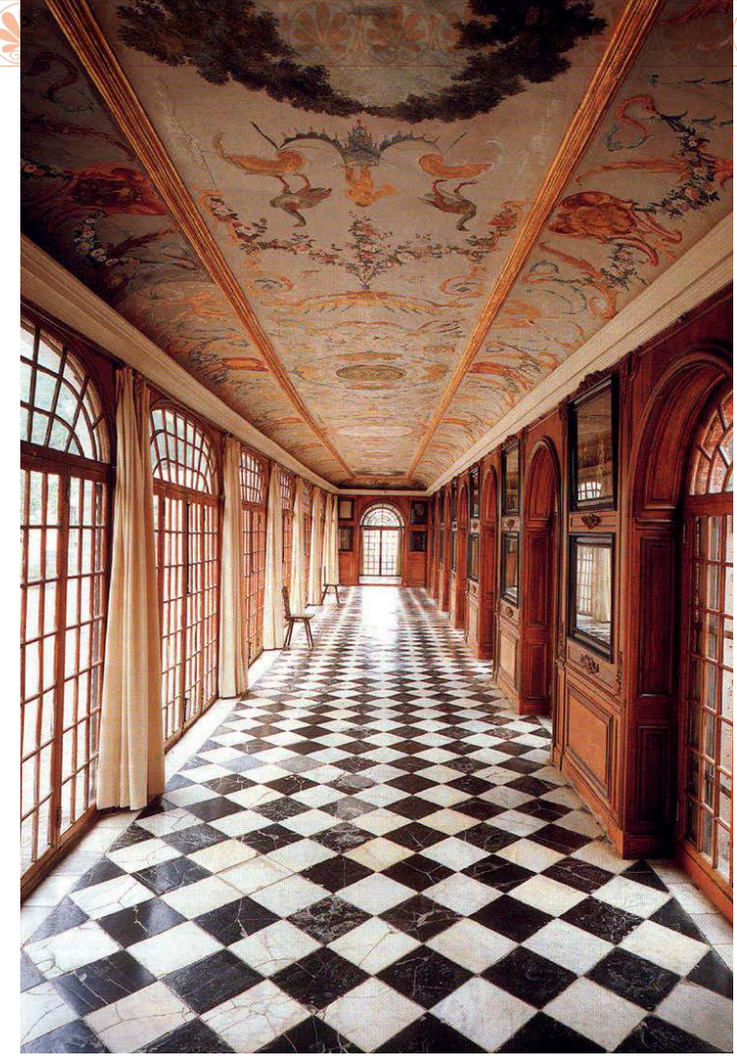

Büyük Petro döneminde inşa ettirilen ve kızı tarafından yenilenen sarayın yapımı eklemelerle 200 yıl sürdü.

Tablo Salonu'nda duvarları, saraya mensup sekiz soylu kadının, ulusal giysileri içinde, İtalyan ressam Pietro Rotari tarafından yapılmış 368 irili ufaklı tablo süslemektedir. Daha sonra Doğu Çin Odası gelir. Burası da diğer Çin odası gibi dekore edilmiştir. Daha sonra gelen Konuk Odası 1771'de Yuriy M. Felten tarafından yapılmıştır. Orta yerde bir arp ve küçük masaların üzerlerinde Alman Meissen Kraliyet Porselen Fabrikası yapımı porselen biblolar vardır. İpek perdeler ve duvar kaplamaları 1770'te Lyon kentinde yaptırılmıştır. Ne var ki, orijinal kaplama ve perdeler günümüze ulaşamamıştır. Savaştan önceki kaplamalar, 1897'de Sapojnikov Kardeşler'in Moskova'daki fabrikasında üretilmişti. Duvarlarda Dmitriy Levitskiy tarafından yapılmış soylu ailelerin kızlarının tabloları vardır.

Sarayın bundan sonraki kısmı Emperyal Suit olarak bilinir. İlk oda, duvarları Çin yapımı ipek duvar kâğıtlarıyla kaplı Divan Odası'dır. Odada bulunan divan, Grigoriy Potemkin tarafından Büyük Yekaterina'ya hediye edilmiştir. Divanın arkasındaki duvarda, Yelizaveta Petrovna'nın çocukluk halini gösteren ve Heinrich Buchholz tarafından yapılmış bir tablosu asılıdır. Odanın bir köşesinde, Büyük Yekaterina'nın köpeği Zemira'nın, 1779'da Çarlık Porselen Fabrikası tarafından porselenden yapılmış bir modeli dikkat çekicidir.

Daha sonraki Giyim Odası ve Çariçenin Çalışma Odası Fransız İmparatorluk stilinde dekore edilmişlerdir. 1838'de St. Petersburg Çarlık Porselen Fabrikası'nda yapılmış çiçek ve yaldızlarla süslü pembe tuvalet seti, bir sehpanın üzerinde durmaktadır. Duvarlarda Yelizaveta Petrovna, III. Pyotr ve Büyük Yekaterina'nın tabloları vardır. Yelizaveta Petrovna'nın tablosu, ölümünden bir yıl önce, 1760'ta, saray ressamı Carlo van Loo tarafından yapılmıştır. Karşı duvarda, Georg Christopher Grooth tarafından yapılmış bir başka Yelizaveta Petrovna tablosunun kopyası vardır. Çariçenin Çalışma Odası'nın köşesindeki sehpa üzerindeki saat, 1770'lerde Fransız saat ustası Jean Simon Bourdier tarafından yapılmıştır. Odadaki mobilyalar değişik ustalara aittir. Odanın duvarlarında bulunan Büyük Yekaterina tablosunu Vigilius Erichsen, gelini ve I. Pavel'in eşi Maria

Peterhof Sarayı- Monplaisir Sarayı Batı Galerisi (üstte). Peterhof Sarayı'nın Taht Salonu (karşı sayfada).

Fyodorovna tablosunu, 1801'de Gerhard von Kügelchen yapmışlardır. Odanın doğu duvarında asılı "*Tivoli'de Neptün'ün Grottosu*" adlı tabloyu ise, bir süre İtalya'da yaşamış olan Jacob Philippe Hackaert yapmıştır.

Buradan Passage ya da Standart Oda denilen odaya geçilir. Burası saray muhafızlarının kullandıkları odaydı. İpek duvar kâğıtları,1840'larda Moskova yakınlarındaki İvan Kondraşev Fabrikası'nda yapılmıştır. Diğer odalarda olduğu gibi burada da duvarlarda değişik tablolar vardır. "*Büyük Pyotr ve Minerva*" adlı tabloyu İtalyan ressam Jacopo Amigoni yapmıştır. Odanın ortasında bulunan ahşap oyun masası 1770'lerde Rus sanatçı Nikolay Vasilyev tarafından yapılmıştır. 1898'de Moskova'daki F. Korovin İpek Fabrikası'nda yapılmış kırmızı renkte ipek duvar kâğıtlarıyla kaplı bir sonraki oda Koruma Muhafızları Odası'dır. Duvarlarda bulunan tablolardan "*Savaşın Dehşeti*" adlı tablo Hollanda'da Peter Paul Rubens'in okulunda yapılmıştır. "*Fransızlar ve Flamanlar Arasındaki Savaş*" adlı tablo XIV. Louis döneminde saray ressamlığı yapan Adam Frans van der Meulen'e, "*Şövalye Savaşı*" adlı tablo ise Le Bourgiignon adıyla bilinen Jacques Courtois'ya aittir.

Daha sonra Mavi Yemek Salonu'na geçilir. Burada →

sergilenen porselen takım, 1848-1853 yılları arasında St. Petersburg'daki Çarlık Porselen Fabrikası'nda 5550 parça olarak yapılmıştır. Duvardaki büyük tablo, Maria Fyodorovna'ya aittir ve 1800'lerin başlarında Louise Elizabeth Vigée-Lebrun tarafından yapılmıştır. Mavi renkli ipek kâğıtlarla kaplı salonun duvarlarında altın yaldız bordürler işlenmiştir. Duvarlarda ayrıca Büyük Yekaterina, eşi III. Pyotr ve Maria Fyodorovna ile Grand Düşes Maria Aleksandrovna'nın tabloları vardır.

Divan Odası'nın karşı tarafında Taç Odası bulunur. Duvarları diğer odalarda olduğu gibi ipek kâğıtlarla kaplı, klasik tarzda düzenlenmiş odadır. Çar I. Pavel, neredeyse 25 yıla yakın bir süre bu sarayda yaşamış ve bu odayı kullanmıştır. Mimar Vincenzo Brenna, odanın girişinde özel bir masa yapmıştı. Çar, odada olduğu zaman tacını oraya koyardı. Bu nedenle odanın adı Taç Odası olarak kalmıştır. Odanın tavanı, 18'inci yüzyılda adı bilinmeyen bir Fransız ressamın yaptığı "Venüs ve Adonis" tablosuyla süslüdür. Odada bulunan iki ahşap komodin, 18'inci yüzyılda Güney Almanya'da yapılmıştır.

Ahşap işlemeli bir kapıyla geçilen oda ise Büyük Pyotr'un Meşe Çalışma Odası'dır. Odanın duvarları Jean-Baptiste Le Blond tarafından tasarımlanan meşe ağacından yapılmış işlemeli panellerle kaplıdır. Bu paneller üzerindeki işlemelerin tasarımını Fransız heykeltıraş Nicholas Pineau 1718-1720 yılları arasında yapmıştır. Odanın çıkışında bulunan meşe ağacından yapılmış ahşap merdiven ile alt kata inilmektedir. Bu merdiveni de Pineau yapmıştır. Merdivenlerin batı duvarında asılı Büyük Pyotr portresi, 1716'da Hollandalı saray ressamı Benoit Coffre tarafından yapılmıştır.

Kompleks tüm yıl boyu açık olmakla birlikte, asıl görülmesi gereken havuzlardaki su ve ışık gösterileri mayıs ayının ortalarından ekim başına kadar yapılmaktadır.

Büyük Saray'ın önündeki Büyük Kaskad'dan denize doğru uzanan kanala Deniz Kanalı (Morskoy Kanal) denmektedir. Kanalın yan tarafında 22 adet fıskiye vardır. Büyük Kaskad Peterhof'un gururudur. Altın yaldız kaplı sayısız heykel ve yarım rölyefler, 64 kaynaktan gelen suyu değişik yönlere ve yüksekliklere fışkırtan 142 su jeti ile muhteşem bir görüntü ortaya çıkmaktadır. Ortadaki havuzda bulunan Sampson heykeli, bir aslanın ağzını açar biçimde tasvir edilmiştir. Heykel, Rusların Kuzey Savaşı'nda, 1709'da Poltava'da İsveçlilere karşı zaferlerini figürize etmektedir. Bu havuz, 1734'te yapılmıştır. Büyük Kaskad mimar Jean-Baptiste Le Blond ve Niccolo Michetti tarafından yapılmıştır. Altın kaplı bronz heykeller I. Pavel döneminde konmuştur.

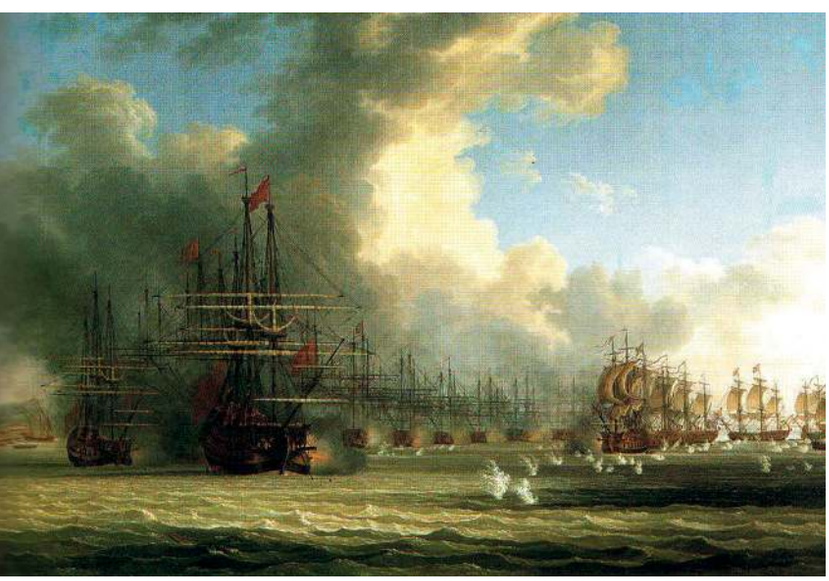
Sarayı arkamıza alıp baktığımızda Büyük Kaskad'ın sol tarafındaki büyük havuz İtalyan Havuzu, sağ tarafındaki havuz Fransız Havuzu'dur. Bunları 1854'te mimar A. Stakenschneider yapmıştır. Fransız Havuzu'nun sağ çaprazında köşedeki fıskiye Testili Kız olarak bilinen Danaid Fıskiyesi'dir. Aynı mimar ve heykeltıraş İvan Vitali tarafından 1854'te yapılmıştır. Bunun ters tarafında, İtalyan Havuzu tarafında ise Nimfa Fıskiyesi vardır.

Deniz Kanalı, 102 hektarlık bir alana yayılan Aşağı Parkı doğu ve batı olarak iki parçaya ayırır. Toplam olarak, Peterhof'un hidrolik sistemi, yaz döneminde her gün, 50 km boru, 22 kilit ve 18 göl ile yüz bin metre küp suyu devridaim ettirmektedir. Büyük Kaskad'ın doğusunda kalan Limonluk önündeki Triton Havuzu'nda da Sampson heykeli vardır. Az daha ilerisinde iki Roma Havuzu vardır. Bunlar 1738-1739 yıllarında İvan Blank ve İvan Davydov adlı mimarlar tarafından yapılmıştır. Bu havuzların bulunduğu alana tepeden bakan kısımda Satranç Tepesi Kaskadı bulunur. En tepede, her an aşağıya atlayacaklarmış gibi tasvir edilmiş üç ejderha figürü vardır. Dört adet tabla vardır. Yanlarda da on adet eski Yunan ve Roma tanrıçalarının heykelleri sıralıdır. Roma havuzlarının az ilerisinde şaka amaçlı fıskiyeler de vardır. Ladin Ağacı fıskiyesi kenarında bulunan banka oturmak isterseniz, üzerinize su fışkırmaktadır. Bunun az doğusunda, bu kez Şemsiye Fıskiyesi vardır. Burada da şemsiyenin çevresinde yer alan yuvarlak banka oturmak isterseniz, aniden su fışkırmaktadır üzerinize. Aşağı Parkın en doğusunda Piramit Havuzu bulunur. Burada 505 adet küçük su jeti, yedi kat biçiminde bir figür kazandırır su kütlesine. Buradan Mariinskaya Alleya üzerinden yeniden batı yönünde ilerlerseniz, önünüze Güneş Havuzu çıkar. Havuzun ortasındaki küçük adacık üzerinde bulunan ve güneş biçimindeki fıskiye, kendi çevresinde dönerek her yöne su fışkırtmaktadır. Denize doğru ilerlediğinizde Monplaisir ve Yekaterina Binası önünüze gelir. Bu- →

Sarayın Çeşme Salonu'nda Alman ressam Jacob Philippe Hackaert'in Çeşme Savaşı ile ilgili 12 büyük tablosu bulunur.

Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu 1770 yılında yaptığı Çeşme Deniz Savaşı'nı anlatan tabloların yer aldığı Çeşme Salonu (karşı sayfada üstte). Çeşme Salonu'ndaki Alman Ressam J. P. Hackaert'in Çeşme Savaşı tabloları (altta ve karşı sayfada altta).

FOTOĞRAFLAR: DİANA-SEMİH KALKANOĞLU ARŞİVİ

Peterhof Sarayı'nın bahçesinde Satranç Tepesi (karşı sayfada, üstte). Peterhof Sarayı Kilisesi, 1842 (karşı sayfada altta). Peterhof Sarayı, Büyük Pyotr'un meşe çalışma odası (altta).

rada binalar U şeklinde yerleşmiştir ve orta yerde çok güzel bir park vardır. Soldaki tek katlı sarı beyaz boyalı yapı Yekaterina Binası'dır. 1748-1749 yıllarında Çariçe Yelizaveta Petrovna tarafından Rastrelli'ye yaptırılmıştır. Barok tarzda tasarımlanan iç dekoru 1785-1786 yıllarında Quarenghi tarafından yeniden düzenlenmiştir. Burada asıl görülmesi gereken Sarı Salon'daki büyük masanın üzerinde sergilenen Guryev Servis Takımı'dır. St. Petersburg Çarlık Porselen Fabrikası'nın en lüks ve en önemli takımlarından biridir. 1809'da Kont Dmitriy Guryev tarafından Çar I. Aleksandr için yaptırılmıştır.

Kırmızı boyalı tek katlı Monplaisir Sarayı Büyük Pyotr'un kendisinin tasarımladığı ve yaşadığı bir saraydı. Oğlu Aleksey'i Peter ve Paul Kalesi zindanlarına attırmadan önce de burada görüşmüştü onunla. 1714-1723 yılları arasında mimar Johann Braunstein tarafından yapılmıştır.

Sarayın doğu kanadında bulunan Çin Konuk Odası'nda Çin ve Japon porselenleri sergilenmektedir. Duvarlarda vernikle işlenmiş 94 ikona paneli vardır. Batı kanadına geçerken ortada Ana Salon bulunur. Kubbe biçimindeki tavanı Fransız sanatçı Philippe Pillement tarafından süslenmiştir. Ana Salon'un diğer tarafında Büyük Pyotr'un küçük Deniz Çalışma Odası bulunur. Bu odayı çok seven Büyük Pyotr, zaman zaman odada bulunan teleskopu kullanarak kente gelip giden gemileri izlerdi. Yapının batı kanadında bulunan galeride ise XVII. ve XVIII. yüzyıl Hollanda ve Flaman sanatçıların tabloları bulunmaktadır. Büyük Pyotr, bunları 1697'de gittiği Hollanda'da almıştır.

Büyük Pyotr'un ölümünden otuz yıl sonra, Büyük Yekaterina, sevmediği eşi III. Pyotr döneminde, eşi Orenienbaum'u

kullanırken kendisi burayı kullanmıştır. 28 Temmuz 1762'de ise, bir gece içinde, eşine karşı bir saray darbesi yaptırarak, tahta çıkmıştır. Denize paralel olarak uzanan Marianskaya Alleya üzerinde batıya doğru yürüdüğümüzde Büyük Pyotr'un İtalya'dan getirttiği heykeltıraş Giovanni Bonazza'nın 1718'de yaptığı, mimar N. Michetti'nin 1722'de düzenlediği Adem Havuzu'na geliriz. Deniz Kanalı'nı köprü ile geçip devam ettiğimizde bu kez karşımıza yine Bonazza'nın 1718'de yaptığı, mimar T. Usov'un ise 1726'da düzenlediği Eva Havuzu'nu görürüz. Birbirine benzer yapılmış olan bu iki havuz, Peterhof'taki en eski fıskiyeli havuzlardır.

Eva Havuzu'nu arkamızda bırakıp yürümeye devam ettiğimizde Aslanlı Kaskad Havuzu'na geliriz. Bir anıt gibi düzenlenmiş bu yapının ilk çizimleri 1720'de N. Michetti tarafından yapılmış ancak gerçekleştirilememiştir. Bugünkü havuz, 17'nci yüzyıl sonlarında Andrey Voronihin (1759-1814) tarafından yapılmıştır. Bu yapımda Herkül ve Flora heykelleri vardı. Daha sonra bunların yerine iki aslan heykeli konmuştur. Daha sonra, 1854-55 yıllarında A. Stakenschneider tarafından 8 metre yüksekliğinde 14 adet sütun eklenmiştir.

Buradan denize doğru yöneldiğinizde iki katlı, şirin bir yapı önünüze çıkar. Burası Hermitage binasıdır. Mimar Johann Friedrich Braunstein tarafından 1721-1725 yılları arasında yapılmıştır. Büyük Pyotr, Avrupa gezisi sırasında benzer yapılar görmüştü. O nedenle bunu yaptırmaya başlamış, ne var ki, bu yapının tamamlandığını görememişti. İlk katta mutfak ve servis bölümleri vardı. Yapı ilk yapıldığı zamanlarda, üst kata iki kişinin binebileceği özel bir mekanizma ile çıkılabiliyordu. I. Pavel, bu sistemi kaldırtmış ve içeriden merdiven yaptırmıştı. Üst katta geniş bir yemek salonu bulunmaktadır. Büyük salonun dört duvarı, Büyük Pyotr'un emriyle satın alınmış Batı Avrupalı ressamların 124 tablosu ile süslüdür.

Savaş sahneleri olan tabloları Le Burguignon diye bilinen Jacques Courtois, natürmort tabloları Fransız ressam Jean Louis Prevost, deniz manzaralarını Hollandalı ressam Michael Maddersteeg ve Ludolf Backhuyzen, dinsel içerikli tabloları Büyük Pyotr tarafından davet edilen ve 23 yıl Rusya'da kalan Hollandalı ressam Georg Gsell yapmıştır. Diğer tablolar İtalyan ressamlara aittir. "*Apollo ve Marsyas*" tablosunu Gasparo Carpioni, "*Antiochus ve Stratonica*" adlı tabloyu Gasparo Dizziani, "*Cato'nun Ölümü*" adlı tabloyu Giovanni Battista Longhetti yapmıştır. Salonda bulunan tek Rus yapımı tablo, ressamı bilinmeyen "*Poltava Savaşı*" adlı yapıttır. Tablolar, o dönemle ilgili ziyaretçilere bir fikir vermektedir.

Şimdi Aşağı Park'taki en uzak köşede bulunan Marly Sarayı'na uzanalım. Büyük Pyotr'un Avrupa gezisi sırasında, Fransa'da Paris yakınlarındaki Marly le Roi'da gördüğü av köşkünden esinlendiği yapıyı, 1720-1724 yılları arasında Johann Friedrich Braunstein yapmıştır. Giriş katın bir tarafında mutfak bulunurken diğer tarafında yatak odası ve çarın çalışma odası vardı. Saraydaki tüm odalar Batı Avrupalı ressamların tabloları ile süslenmiştir. Günümüze kadar ulaşan tablo koleksiyonu arasında Adam Silo, Andrea Celesti, Pietro Boletti, Abraham Storck, Alexandr Grevenbroeck gibi sanatçıların yapıtları vardır. Üst katta çarın kullanımı için düzenlenmiş yedi oda bulunmaktaydı.

Sarayın ön tarafında Yukarı Park bulunmaktadır. 15 hektarlık alana yayılan bu parkta ikisi küçük yedi havuz bulunmaktadır. 18'inci yüzyılın ikinci yarısında bu parkta çok güzel fıskiyeli havuzlar yapılmıştır. Saraya en yakın, solda ve sağda, ortalarındaki küçük adacıklarda Venüs ve Apollon heykelleri bulunan iki kare havuz, ortada ise Meşe Ağacı Havuzu vardır.

Daha geride, ortasındaki küçük adacıkta Neptün heykeli bulunan Neptün Havuzu vardır. 1650-1658 yılları arasında Almanya'da Nurnberg kentinde yapılan Neptün heykeli ve adacık, 1782'de çar tarafından satın alınarak buraya getirilmiş ve tesis edilmiştir. Savaş yıllarında Naziler tarafından çalınanın yerine 1956'da yeniden yapılmıştır. Son havuz Mejeumnıy Havuzu adını taşır ve ortasında bir ejderha, çevrede ise dört yunus balığı heykeli ile süslüdür. Hepsi altın yaldız kaplıdır.

Bibliyografya

- "St. Petersburg" Kent Rehber Albümü, Diana-Semih Kalkanoğlu,
- "The Chesme Hall", Abris Art Publishers, St. Petersburg,
- "PETERHOF", Treasures of Russia,
- "Peterhof – The Great Palace", Abris Art Publishers,

No. 17 Samedi 4 Mars 1911

Directeur: DJÉMIL

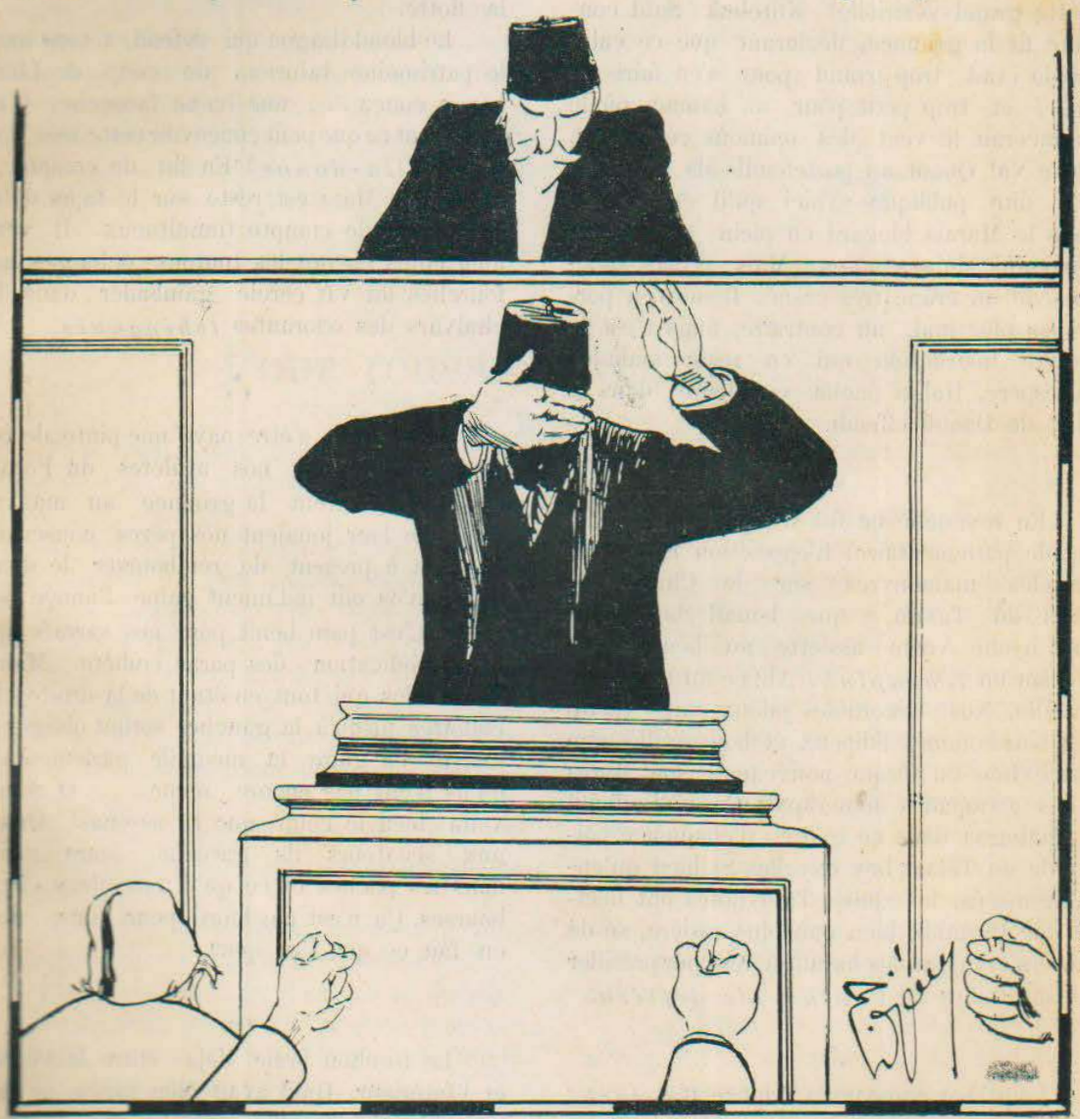
"DJEM,,

ADMINISTRATION
Grand'Rue de Péra

Revue politique, humoristique et satirique
ILLUSTRÉE

La monnaie fausse et la parole mauvaise, retournent à leur point de départ.

كم سوز كوتو آچه صاحبنه دونر:

— Je rétracte, je rétracte, tous ce que j'ai dit et aussi tout ce qui me reste à dire.

— آمان جاناوار ديمه‌دم، شی . . . جانی وار ديدم ؛
توبه‌لر توبه‌سی، كری آلدم . . . بنم اولسون!

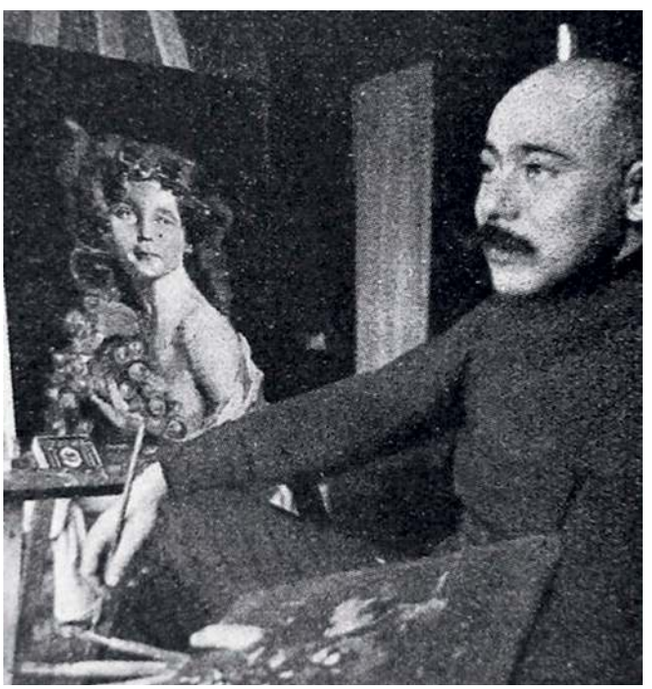
Reformist bir kalem erbabı: Cemil Cem

“Karikatürün mümtaz vasfı muhalefettir”

Modern Türk karikatürünün ilk büyük ustası Cemil Cem’di. Ahmet Haşim’in büyük hayranlık duyduğu, ünlü ressam Münif Fehim’in “Hazreti Cem’dir pirimiz, üstadımız” olarak resmettiği, Refik Halit Karay’ın büyük bir yenilikçi olarak andığı Cemil Cem mizah ve basın tarihimizin en önde gelen simalarındandı.

Gazanfer İbar
gazanfer.ibar@gmail.com

İlk müstakil mizah dergimiz 12 Teşrin-i Sani 1286, yani 24 Kasım 1870 tarihinde Teodor Kasap tarafından yayınlanan *“Diyojen”*di. 1870 sonrasında mizah dergiciliği hızla gelişti. *“Diyojen”*i, yine Kasap tarafından çıkarılan *“Çıngıraklı Tatar”* ve *“Hayal”* takip etti. İlk Türk mizah dergisi yayıncısı Mehmet Tevfik, *“Letaif-i Asar”*, *“Geveze”* ve *“Çaylak”* dergilerini çıkarttı. II. Meşrutiyet’in ilanı sonrası Osmanlı mizah dergiciliği bir patlama yaşadı, birçoğu uzun ömürlü olmasa bile ardı ardına 100 civarında mizah dergisi yayınlandı. Mizah tarihimizin uzman kalemlerinden Turgut Çeviker, II. Meşrutiyet dönemi mizah gazete ve dergilerini dört grupta ele alır. Birinci grupta *“Karagöz”*, *“Nekregu”*, *“Zuhuri”*, *“Tasvir-i Hayal”*, *“Hacivat”*, *“İbiş”*, *“Geveze”*, *“Nekregu ile Pişekâr”*, *“Eşref”*, *“Hayal-i Cedit”*, *“Cadaloz”*, *“Baba Himmet”*, *“Köylü”*, *“Feylesof”*, *“Nasreddin Hoca”* gibi geleneksel mizah dergileri vardı. İkinci grupta batılı-modern *“Kalem”*, *“Davul”*, *“Cem”*, *“Boşboğaz ile Güllabi”*, *“Dalkavuk”*, *“Laklak”*, *“Kartal”*, *“Kara Sinan”*, *“Karikatür”*, *“Hande”* ve *“Diken”* gibi mizah dergileri yer alıyordu. Üçüncü grup ise Baha Tevfik’in çıkardığı *“Eşşek”*, *“Kibar”*, *“Alafranga”*, *“El Malum”*, *“Eşek/2”* ve *“Yuha”* gibi daha sert ve kara bir →

Karikatürist Cemil Cem atölyesinde (üstte). Karşı sayfada, 4 Mart 1911 tarihli *Cem*’de “Kem söz kötü akçe sahibine aittir” başlıklı karikatür:
- Aman canavar demedim, şey... Canı var dedim.
- Tövbeler tövbesi, geri aldım... Benim olsun.

mizahla yergi görevini getiren dergilerden oluşuyordu. Son grup ise tek veya birkaç sayılık kısa ömürlü dergilerdi. Bunlar "*El Üfürük*", "*Resimli Tonton Risalesi*", "*Mahkûm*", "*El Üfürük'e Zeylen Körük*" ve "*Çıngırak*" gibi dergilerdi. Modern Türk karikatürünün başlangıcı olarak görülen en önemli iki mizah dergisi ise ikinci grupta yer alan "*Kalem*" ve "*Cem*"di.

İlk karikatürleri *Kalem*'de çıktı

Salah Cimcoz'un sahibi ve yöneticisi olduğu "*Kalem*", batılı modern mizah dergilerinin ilk önemli örneğiydi. Bazı sayfaları Fransızca yayınlanan derginin ilk sayısı 3 Eylül 1908 tarihinde çıktı ve 29 Haziran 1911'e kadar tam 130 sayı yayınlandı. Mehmet Cemil (Cem) ilk karikatürlerini bu dergide yayınladı. Derginin diğer önemli çizeri ise Celal Esat Arseven'di. Daha sonraları Sedat Nuri İleri de kadroya katıldı. En önemli kalemi olan Refik Halit Karay mizah yazarlığını bu dergide geliştirmişti. "*Kalem*"de A. Rigopulos ve Phatrekas gibi Rum çizerler de çalıştı. Karikatür kelimesini ilk kez kullanan ve bu konuda çığır açan dergi "*Kalem*" oldu.

Celal Esat hatıralarında derginin haftada yirmi bin-

4 Février 1909 — Journal humoristique et satirique paraissant le Jeudi — N° 23

50 Paras — Directeur: SELAH — 50 Paras

KALEM

L'Armoire de fer du Commissaire.

— Tu ne l'ouvriras pas.
— Je l'ouvrai.

4 Şubat 1909 tarihli *Kalem* dergisinin kapağında Cem'in karikatürü (solda). Önce *Kalem*, daha sonra *Cem* dergisinde yazan Refik Halit Karay (sağda).

den fazla sattığını ve "epeyce kazandıran" bir dergi olduğunu anlatır. Çeviker derginin kapanışını "iktidarın baskısına uzun süre dayanamaması"na bağlar. İttihatçı "*Tanin*" gazetesi tarafından, bilhassa Refik Halit'in "Kirpi" mahlaslı yazılarına "Kirpi'nin dikenleri biraz uzamış" türünden saldırılar gelmişti. Ancak tek kapanış nedeni baskılar değildi. Refik Halit 1910 yılının sonlarını "*Kalem* mecmuasının parlak devrini geçirip bocaladığı sıralar" olarak anlatır. Nitekim dergi zaman zaman neşriyatına ara veriyor, sonra tekrar çıkıyordu. Örneğin 19 Mayıs 1910 ila 11 Ağustos 1910 arasında 84 gün yayınlanmamıştı ve tekrar çıktığında bu boşluğu yaz tatiline bağlamıştı. Bu dönemde meşrutiyet heyecanı sönmeye başlamış, zamanında prim yapan II. Abdülhamit karşıtı karikatürlerin modası geçmiş, dergi yeni baskıcı ortamda okuyucu ilgisini sürdürecek net bir politika ortaya koyamamıştı. Fevkalade rekabetçi bir ortamda satışların düşmesi kaçınılmazdı. Bu nedenler Cemil Cem'in kendi dergisini çıkarma kararı almasında önemli rol oynamış olmalıydı.

Cem, kendi dergisini kuruyor

Cemil (Cem) 11 Aralık 1910 tarihinde kendi dergisi olan ünlü "*Cem*"i yayınlamaya başladı. Derginin başyazarlığını Refik Halit yapıyordu. Refik Halit o günleri şöyle anlatıyordu: "Hem *Kalem*'e, hem de muhalif gazetelere "Kirpi" imzasıyla yazılar yazıyordum. Geldi, beni buldu ve çıkaracağı *Cem* için bir makale istedi. Ne kadar sevimli, kibar, nazik bir gençti. Derhal hazzettim ve mecmuasına "Arabacının Derdi" isimli bir

CENGİZ KAHRAMAN ARŞİVİ

Cemil Cem'in ofisi 1910'larda Cadde-i Kebir'de (İstiklal Caddesi) Rus Elçiliği'nin yakınındaki Lebon Pastanesi'nin karşısında idi.

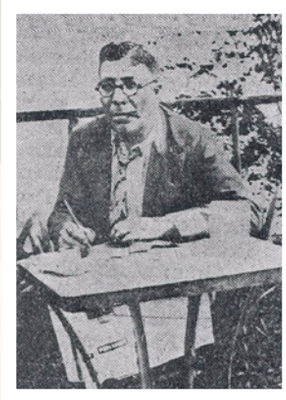
"Yalnız İttihatçıların değil, Hürriyet ve İtilaf'ın da aleyhinde bulundum"

yazı verdim. Cem'in ilk nüshasında ve baş sayfada yer alan bu yazı bir hiciv idi; akisler yaptı, yapınca da *Cem* gazetesinin başmuharrirliğini ve tahrir kısmını bana bıraktı. Kendisi sadece resimleriyle meşgul oldu." Cemil Cem'in yaşantısı hakkında en önemli kaynaklardan biri 19 Şubat 1936 tarihli "*Yedigün*" dergisinde Feridun Kandemir'in imzasıyla yayınlanan söyleşidir. "Üstat Cem'le Bir Konuşma" başlığıyla yayınlanan söyleşide Cemil Cem şunları anlatmaktaydı: "Roma'da memlekette cereyan eden ahvali muntazam takip ediyor ve günün hadiselerinden ilham alarak siyasi karikatürler yapıyordum, ama bunları neşredebilmek imkânından mahrum bulunuyordum… İşte Roma'da elleri kolları bağlı sıkıntılı bir vaziyette idim. Hani at var, meydan yok derler ya… İşte öyle. Baktım olacak gibi değil… İstanbul'a geldim. Ve derhal *Cem*'i kurdum. Sefaret kâtipliğinden çekildim, kendimi büsbütün karikatüre verdim… Yalnız İstanbul'da on iki binden fazla sattığımızı bilirim."

19 Ekim 1912'e kadar 43 sayı yayınlanan derginin ilk sayılarının yarısı Fransızcaydı. Sonraları tamamen Türkçeye döndü. Dergi yayınlarına çeşitli nedenlerden zaman zaman ara vermişti. En uzun yayın arası 8 Temmuz 1911 ila 10 Ağustos 1912 tarihleri arasındaki 398 günlük süreydi. İttihatçıların baskılarına dayanamayan dergi bu arayı şöyle izah ediyordu: "Neşriyata devam edebilmek için bir yol vardı. O yoldan gitmekten ise bu diyardan, yani sahne-i matbuattan çekilmeyi ankarib avdetinden (hemence dönüşünden) emin olarak tercih etti." Dergi Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın iktidara gelmesiyle yeniden yayınlanmaya başlamıştı. Ancak Balkan Harbi başlayınca 19 Ekim 1912 tarihli 43'üncü sayısıyla yayın hayatına (1927 yılına kadar) son verdi. Cemil Cem, Balkan Savaşı başlayınca ve cepheden kötü haberler gelince dergiyi kapattığını anlatıyor. Dergiyi çıkarmaktan pişman olup olmadığı hakkındaki soruyu ise şöyle cevaplıyordu: "Asla; ölüm tehditleri de olsa, hatta bunlar bazen zamanın mühim şahsiyetlerinden bile gelse, yılmadım. Çünkü doğrudan ayrılmadığıma ve karikatürlerimle, umumun düşüncesini ifade ettiğime kaniydim ve bu neşriyatın faydalı olduğunu da görüyordum. Esasen müşkülat hoşuma gider. Hakkı, doğruyu, iyiyi severim. Hiçbir partinin adamı değildim… Ben yalnız İttihat ve Terakki'nin değil, Hürriyet ve İtilaf'ın da aleyhinde bulundum ve *Cem* intişar ederken eğer karşımda İtilafçıları bulmuş olsaydım, mevzuum →

Cem dergisinin yazar kadrosunda Refik Halit, Hamdullah Suphi, Osman Cemal, Hüseyin Rahmi gibi önemli isimler de bulunuyordu.

25 Kasım 1326 (8 Aralık 1910) tarihli _Cem_'in kapağında (gladyatörler) Edirne mebusu Rıza Tevfik Bölükbaşı ve Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa, hürriyeti sembolize eden kadına, "uğruna ifnayı hayat edeceklerin (canını vereceklerin) selamını kabul et" diye sesleniyorlar (üstte). _Cem_ dergisi yazarlarından Osman Cemal Kaygılı (sağda).

da onlar olurdu."

Cem dergisinin yazar kadrosunda Refik Halit Karay ile birlikte Hamdullah Suphi Tanrıöver, İbrahim Alaaddin Gövsa, Osman Cemal Kaygılı ve Hüseyin Rahmi Gürpınar vardı. Karikatüristler arasında başta Cemil Cem olmak üzere A. Rigopoulos, N. Fliche, A. Memelas ve Sedat Simavi yer alıyordu. Ancak derginin toplam 43 sayısında 169 adet karikatür bulunmaktaydı ki, bunların 152'si Cem imzalıydı; görüldüğü gibi dergi adının hakkını veriyordu. Cemil Cem'in kendi deyimiyle "karikatürün mümtaz vasfı muhalefettir." Gazetecilerin öldürüldüğü, tehdit edildiği bu zor dönemde nasıl muhalefet ettiklerini bir örnekle şöyle anlatıyordu: "Mesela Sultan Reşat Selanik seyahatine çıkmıştı. "Mehd-i hürriyet"i (hürriyetin beşiğini) ziyaret ediyordu. Ben de bir karikatür yaptım: Bir boş beşiğin etrafında Sultan Reşat, Veliaht Yusuf İzzettin, Sadrazam Hakkı, Mahmut Şevket paşalar eğilmişler araştıran gözlerle bakıyorlar. Altına şöyle yazdım: "Beşik, beşik, ama hani çocuk nerede?" Bu lejandı tehlikeli bulan yakınlarım ille altına, "Manastır'a gitti diye ilave et" dediler, ısrar ettiler. Nihayet, "bilmem, bana bunu bekle dediler"i ilave ettik ve karikatürün güzelliğini bozduk."

Cem, Kandemir'in "siz sadece siyasi değil köhne kafaları çileden çıkaracak karikatürler de yapmıştınız" sözlerine şöyle cevap veriyordu: "Evet… Mesela o zaman bizde kadın resmi yapmak günah, hatta biraz da yasak sayılırdı. Bu manasız taassubu yenmek için ilk defa çarşaflı siyahi bir kadın resmi ile bir karikatür yaptım… Böylece kadın resmi yapmaya çığır açılmış oldu. Taassuba, köhne âdetlere dokunan resimlerim yüzünden bir hayli, hatta zarflarının üzerleri bile küfür ve tehdit dolu mektuplar da almadım değil. Sonra o zaman _Süngü_ gazetesinin müthiş hücumlarına maruz kaldım. Bunlar asar, keser adamlarmış… Fakat ben, bu saldırışlara yine, fakat daha şiddetli karikatürlerle mukabele ettim."

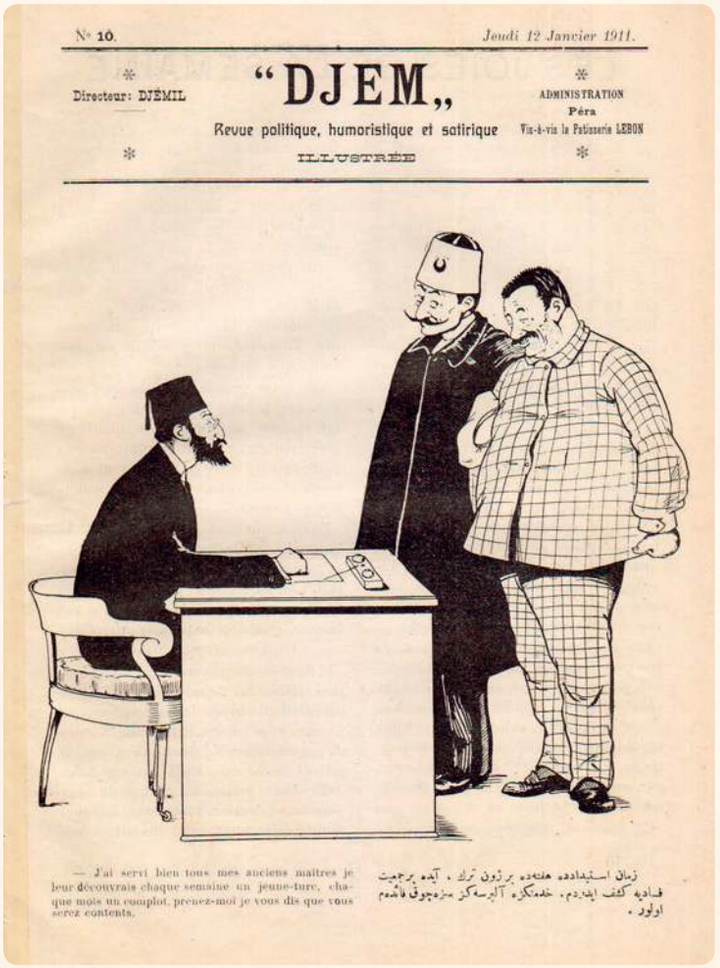
Zahir Güvenli 27 Nisan 1952 yılında _Cumhuriyet_ gazetesinde Cemil Cem'den şöyle bahsediyordu: "Bir Fransız politikacısı demiş ki, inkılap devirlerinin asıl tarihini yazmak, ancak o devirlerin mizah mecmualarını gözden geçirmekle kabil olur. Cem, mecmuasının ilk sayısına yazdığı önsözde, "Karikatürler bazen o kadar mühim, o kadar vakur olur ki, tarih sahifelerinde vesika yerini tutar. Medeni milletlerde mizah gazetelerine geçmemiş bir şöhret tasavvur olunamaz." Hakikaten bugün İkinci Meşrutiyet devrinin Cavit'lerini, Mahmut Şevket Paşa'larını, Talat'larını hatırlayanlar sade onları yaptıklarından dolayı değil biraz da, hatta daha fazlasıyla, Cem'in çizdiklerinden hatırlamazlar mı? Maliye nazırı Cavit Bey'in İzmir seyahatinde arabasını atlar yerine halkın çekmesi üzerine çizdiği "Çektiklerimiz", cinasa dayanan ince ve zarif nüktesiyle hâlâ mizah mecmualarımızda sık sık iktibas eserlerinden değil midir? Aradan kırk yıl geçmiş olmasına rağmen, piyasada dönüp dolaşan siyasi nüktelerin çoğu evvela

Cem'de ortaya atılmıştır."

Karikatürün temel ilkesini "Latif olmayan latife çekilmediği gibi, edebi nüktesi, hünerli bir çizgisi olmayan bir resim de karikatür değil, maskaralıktır. Karikatürler bazen o kadar önemli, o kadar ağırbaşlı olur ki, tarih sayfalarında belge yerini alır" diyerek saptayan da Cem'di. Usta bir portreciydi. Siyasetçilerin, ünlü kişilerin portre karikatürlerini büyük bir ustalık ve yetkinlikle çizerdi. Kimlerin karikatürünü niçin çizdiğini ise çok yalın anlatıyordu: "Şunun bunun karikatürü olmaz, tanınmış kişilerin karikatürü yapılır. Hayatta, vatanın siyaset ve bilim hayatında yeri olmayanların karikatürü olamaz."

Cumhuriyet döneminde yeniden

Cemil Cem dergisini kapattıktan sonra yurtdışına gitti. Kurtuluş Savaşı başladığında yurtdışındaydı. Savaş sırasında yurda döndü. 1927 yılında *Cem* dergisini tekrar yayınlamaya başladı. O günlerde Orhan Seyfi Orhon, "*Yeni Kalem*" dergisini kurmuş ve on sayı yayımlamıştı. Bu derginin dokuzuncu ve onuncu sayılarındaki ilanlarla "*Yeni Kalem*"in yakında *Cem*'le birleşeceği ve *Cem* adıyla yayımlanacağı müjdelenmekteydi. 15 Aralık 1927'de "*Yeni Kalem*"i de bünyesine katmış olan *Cem* dergisinin ilk sayısı yayımlandı. Mizah dünyasının çok önemli bir çizeriyle çok önemli bir yazarının ortaklığı ile çıkan dergi, Cemil Cem'in çizgileri, Orhan Seyfi'nin de yazılarıyla yeniden zirveyi zorlamaya adaydı. Yaklaşık 15 yıllık →

N° 10. Jeudi 12 Janvier 1911.

Directeur: DJÉMIL

"DJEM,,

Revue politique, humoristique et satirique

ILLUSTRÉE

ADMINISTRATION
Péra
Vis-à-vis la Patisserie LEBON

— J'ai servi bien tous mes anciens maîtres je leur découvrais chaque semaine un jeune-turc, chaque mois un complot, prenez-moi je vous dis que vous serez contents.

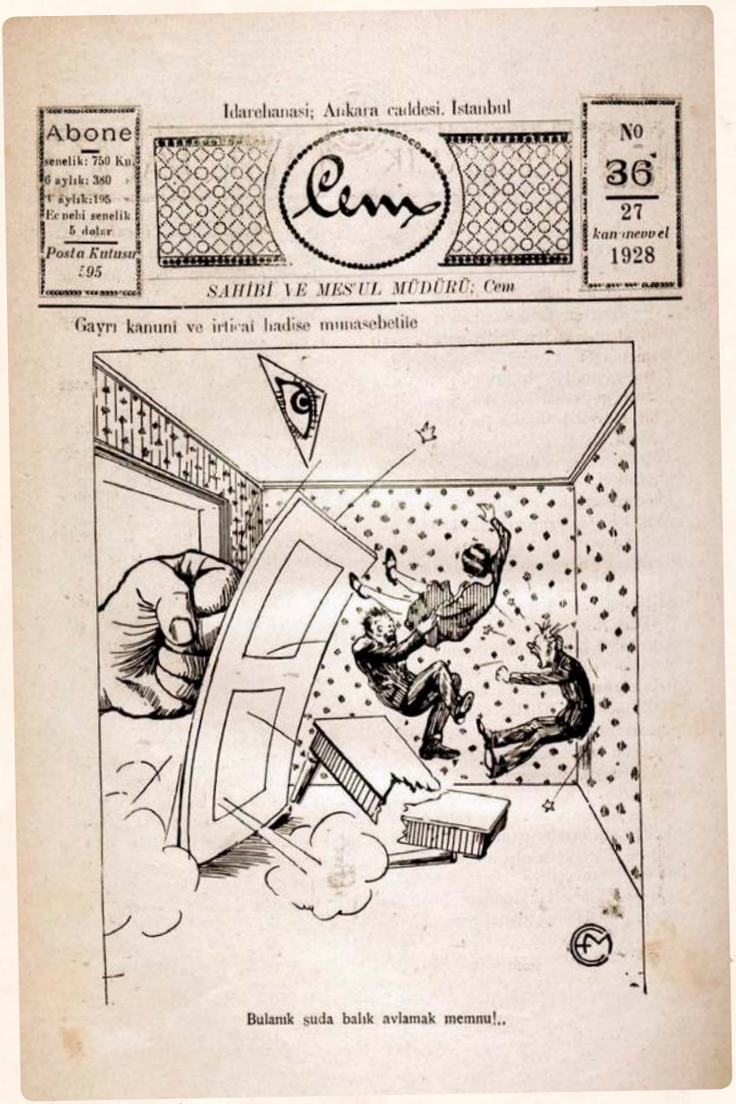
زمان استبدادده هفته‌ده برژون ترك ، آیده برجمیت
فاديه كشف ايدردم. خدمتكره آلیرسه‌كز منزه‌چوق فائدهم
اولور .

12 Ocak 1911 tarihli* Cem *dergisinin kapağı:
- Zaman-ı istibdatta haftada bir Jön-Türk, ayda bir cemiyet-i fesadiye keşfederdim. Hizmetinize alırsanız size çok faidem olur.

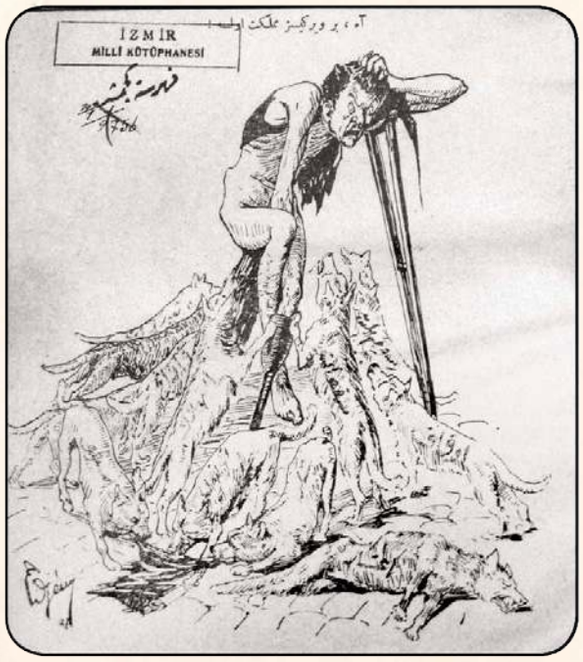

Hariciyeden karikatür sanatına

Mehmet Cemil Cem, 1882'de İstanbul'da doğdu. Askeri doktor Cemal Paşa'nın tek oğluydu. Vefa İdadisi'nin ardından Hukuk Mektebi'nde okudu. Hariciye Nezareti'nde göreve başladı, Fransa'da diplomat olarak çalıştı. Bu görevi sırasında Paris'te Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne devam eden Cem sonradan sırasıyla Viyana ve Roma büyükelçiliklerinde de görev yaptı. Paris'te ünlü ressamlarla tanıştı. Çocukluğundan beri ilgi duyduğu resim sanatını karikatür çizerek sürdürdü. Gustave Dore, Jean-Jaques Granville, Jean Louis Forain ve Sem gibi karikatürcülerden etkilendi. İlk karikatürleri *Kalem* dergisinde yayımlanan Cem, 1910'da ailevi sebeplerle yurda döndü ve bir karikatürcü ve yayıncı olarak basın dünyasına girdi. 1921-1925 yılları arasında Sanayi-i Nefise Mektebi'nde (Güzel Sanatlar Akademisi) müdürlük yaptı. 1927-1929 yılları arasında *Cem* dergisini yeniden çıkardı. Tarım ve kümes hayvanları yetiştiriciliğiyle de uğraştı. 1950 yılında geçirdiği kalp krizi sonucu hayata veda etti. Moda'da yaşadığı konağın olduğu sokağa Cem adı verildi.

Cemil Cem'in 1927'de dergiyi yeniden yayımlamaya başladıktan sonra hapis ve tazminat cezasına mahkûm olmasına neden olan "Ah Bir Vergisiz Memleket Olsa" başlıklı karikatürü (üstte). 27 Aralık 1928 tarihli *Cem* dergisi yeni harflerle çakmıştı (solda).

bir ayrılıktan sonra, yeniden okuyucularıyla buluşan *Cem* dergisi, biçimsel olarak II. Meşrutiyet devrindeki Cem'in devamı niteliğindeydi. Haftada bir kez, perşembe günleri yayımlanan dergi kapak hariç 16 sayfadan oluşuyordu. "Haftalık Laf ve Güzaf" bölümü başyazı niteliğindeydi. Sonraki sayfalarda çoğu Cemil Cem imzalı karikatürlerin yanı sıra fıkralar, şiirler, hikâyeler yer almaktaydı. Siyah-beyaz karikatürlerin ağırlıklı bir kısmı Cemil Cem tarafından çizilse de Ratip Tahir, İhap Hulusi gibi çizerlerin imzalarına da rastlanmaktaydı.

Hapis ve tazminat cezası

Cemil Cem dergiden çok ümitliydi, ancak daha "Ah Bir Vergisiz Memleket Olsa" başlıklı ilk karikatürü vergi kanunlarına karşı halkı teşvik edici ve memleketin emniyetinde tehlike yaratıcı mahiyette görüldüğünden bir yıl hapis ve tazminat cezasına mahkûm oldu. Hemen arkasından "Dervişin Fikri Ne İse Zikri de Odur!" başlıklı karikatürün müstehcenlik unsuru taşıdığı gerekçesiyle dava açıldı. Meşrutiyet döneminde çizdiği sert muhalefet karikatürleri yanında gayet masumane kalan bu karikatürlerin, üstelik cumhuriyeti hararetle destekleyen bir çizgide olmalarına rağmen, dava konusu olması herhalde Cemil Cem'i hayal kırıklığına uğratmıştır. Davalar Yargıtay'a gitti. Toplamda bir buçuk yılı bulmuş olan yargı sürecinde bilirkişi olarak Hüseyin Rahmi, Ahmet Rasim, Salah Cimcoz, İsmail Hakkı, Celal Esat gibi dönemin ünlü sanat ve edebiyat adamları görev yaptı; dört önemli hukukçu, Baro başkanı Lütfi Fikri, Ali Haydar, Avukat Bahir ve Hukuk Fakültesi'nde profesör olan Cevdet Ferit beyler, Cem'in savunmasını üstlenmişlerdi. Müstehcenlik davasından beraat ederken vergi ile ilgili karikatüründen iki ay hapis, 25 lira para cezasına çarptırıldı. Ancak geçmişteki hali ve toplum içerisindeki konumu dikkate alınmış ve ileride suç işlemekten kaçınacağı kanaatine varılmış olduğundan bu cezası ertelenmişti. Davalar sürerken Cem, 2 Ağustos 1928 tarihli 33'üncü sayısıyla okuyucularına veda etmişti. Dört ay sonra yayımlanan 34'üncü sayı ise harf inkılabının gereği olarak tamamen yeni harflerle basılmıştı. Tam da basının bir krizin eşiğinde olduğu günlerde tekrar çıkan dergide mola döneminin faydalı olduğu ve harf inkılabının verdiği feyizle okuyucuların karşısına çıkıldığı ifade edilmekteydi. Yeni harflerle çıkan

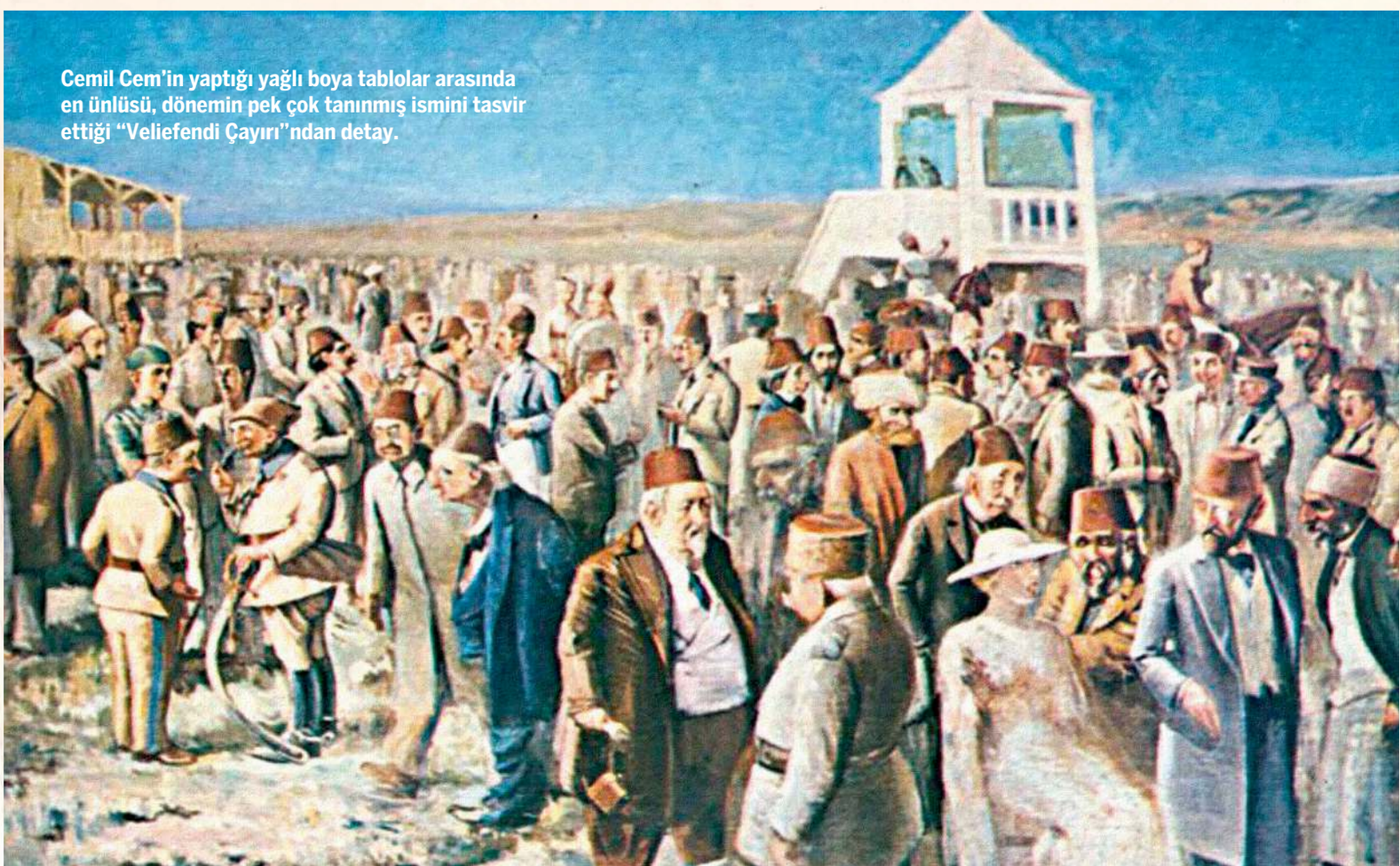
bu ilk sayının karikatürleriyle harf inkılabı desteklenmekte, *Cem* dergisi harf inkılabının coşkulu bir neferi olarak betimlenmekteydi. Bir yandan harf inkılabının getirdiği zorluklarla mücadele etmeye çalışan *Cem*, diğer yandan yeni harflerle çıkarken vaat ettiği atılımı yapmaya çalışmaktaydı. 14 Mart 1929 tarihli 46'ncı sayı ilk kez parlak kâğıda basılmış renkli karikatürlerle çıktı. Ne var ki derginin kendini yenileme konusunda pek başarılı olduğu söylenemez. Öncelikle eski moda görünümünden hâlâ kurtulamamıştı. Karikatürsüz bir kapak diğer mizah yayınlarıyla kıyaslandığında çekicilikten uzaktı. Ama daha önemlisi Cemil Cem kendi felsefesi olan "karikatürün mümtaz vasfı muhalefettir" ilkesini uygulayamadığı için bocalıyordu. Derginin siyasi karikatürleri cılız ve eleştiriden uzaktı. *Cem* dergisinin 49'uncu ve son sayısı 2 Mayıs 1929'da yayımladı. Cemil Cem derginin kapatılmasından bir ay sonra Haziran 1929'da hakkında açılan davalardan tam olarak aklandı.

Yıllar sonra oğlu Mehmet karikatürist Semih Balcıoğlu'na *Cem*'in kapatılış nedenini şöyle anlatmıştı: "Babamın cumhuriyet döneminde çizmediği, ya da çizdirilmediği gerçeği açıktır. Cumhuriyetin kuruluşundan kısa bir süre sonra, Atatürk babamı Ankara'ya çağırır. Padişahlık devrinde yapmış olduğu üstün karikatürlerinden dolayı kutlar ve "Her Türk gibi benim de karikatür deyince aklıma Cem gelir, artık karikatür çizmeyin, geçmiş dönemde çok başarılıydınız; bundan böyle İstanbul'a hizmet ediniz, sizi şehir meclisine üye atadık. Engin sanat kültürünüzden İstanbul şehri yararlansın" der. Bu konuşmadan sonra Çankaya Köşkü'nden ayrılan Cem, ceketinin mendil cebindeki tarama kalemini çıkarıp orada kırar ve karikatür çizmeye o anda son verir."

Bir daha dergi çıkarmayan Cemil Cem bir süre İstanbul Belediyesi Şehir Meclisi üyeliğinde bulundu. Bu dönemde yağlıboya resimler yaptı. Dev boyutta yaptığı ünlü "*Veliefendi Çayırı*" tablosunda yaşadığı dönemin hemen tüm ünlülerine yer verdi ●

Bibliyografya

- Hilmi Yücebaş, Karikatür Üstadlarımız Cem ve Ramiz, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık ve Kağıtcılık T. L. Ş., İstanbul, 1959.
- Turgut Çeviker, Cemil Cem Silah ve Meşale, Adam Yayınları, İstanbul, 1989.
- Ebru Davulcu, II. Meşrutiyet Dönemi Mizah Basınında Osmanlı Modernleşmesi ve Eleştirisel Kodlar, Kalem ve Cem Dergileri Üzerinden, Palet Yayınları, İstanbul, 2015.
- Taha Toros, Türk Karikatürünün Babası Cemil Cem, Tarih ve Toplum sayı 77, Mayıs 1990.
- Semih Balcıoğlu, Cumhuriyet Döneminde Cem Neden Çizmedi? Tarih ve Toplum Sayı 39, Mart 1987.
- Yasin Kayış, Cumhuriyet Döneminde Cemil Cem ve Cem Mizah Dergisi, Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi, XVIII/36, 2018- Bahar.
- Nermin Yazıcı, Yazılı Türk Mizahının Gelişim Sürecinde Batılı Anlamda İlk Mizah Dergisi: Cem, Turkish Studies, Volume 6/3 Summer 2011.
- Turgut Çeviker, Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü II. Meşrutiyet Dönemi 1908-1918, Adam Yayınları, İstanbul, 1988.

Cemil Cem'in yaptığı yağlı boya tablolar arasında en ünlüsü, dönemin pek çok tanınmış ismini tasvir ettiği "Veliefendi Çayırı"ndan detay.

İngiltere Kralı'ndan Sultan Reşat'a tebrik

"Biraderim ve amucazadem efendim!"

31 Mart Vakası'nın ardından tahta V. Mehmet Reşat geçti. Bu değişikliği duyurmak için Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın başkanlığındaki bir heyet Roma, Paris ve Londra'ya gönderildi. Bu ziyaret sırasında Büyük Britanya Kralı VII. Edward, gönderdiği tebrik mektubunda Sultan Reşat'a "Biraderim ve amucazadem efendim" diye hitap ediyor.

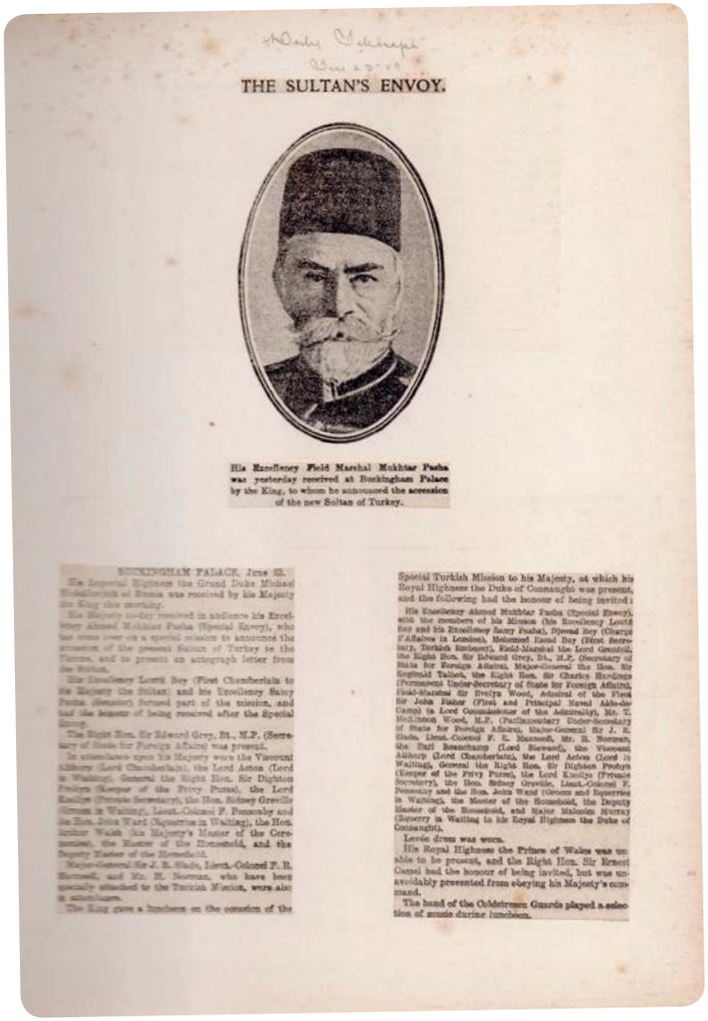
Saro Dadyan
sarodadyan@std.sehir.edu.tr

FOTOĞRAFLAR VE BELGELER: SARO DADYAN ARŞİVİ

Büyük Britanya Kralı, VII. Edward, saraydaki çalışma odasında masasının başında, 1907.

ALAMY

Geçtiğimiz yıllarda kaybettiğimiz Feyzi Muhtar Katırcıoğlu, Ahmet Muhtar Paşa ile Hıdiv İsmail Paşa'nın kızı Prenses Nimetullah'ın torunuydu. Aile tarihi üzerine birçok çalışma yürüten ve büyük dedesi Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın hatıralarını yayımlatan Katırcıoğlu, aynı zamanda Türkiye'nin en önemli koleksiyonerlerinden biriydi. Zengin kütüphanesi, geniş madalya koleksiyonu, evinde bulunan birbirinden kıymetli obje ve aile yadigârları arasında Katırcıoğlu'nun en ön plana çıkan iki koleksiyonu, harita-gravür ve mönü koleksiyonlarıydı. Geçenlerde bir sahaf dostum aracılığıyla bu zengin koleksiyondan Gazi Ahmet Muhtar Paşa'ya ait bir albüm elime geçti. 1909 yılında Sultan Mehmet Reşat'ın tahta çıktığını Avrupa'daki hükümdar ve devlet başkanlarına bildirmekle görevlendirilen iki heyetten birinin başkanlığına Gazi Ahmet Muhtar Paşa getirilmişti. Elime geçen albüm de Muhtar Paşa'nın Londra'da bulunduğu süre boyunca İngiliz gazetelerinde hakkında çıkan haberleri ve Kral VII. Edward'ın Sultan Mehmet Reşat'a gönderdiği tebrik mektubunu içeriyor. Albümde yer alan gazete kupürlerinin heyetin Londra'ya varış gününden önce başlaması, gazetelerdeki ilgili tüm kupür ve fotoğrafların özenli bir şekilde kesilip tarihlenerek albüme yerleştirilmesi, albümün Osmanlı elçiliği, yahut İngiliz görevliler tarafından hazırlanarak paşaya takdim edildiğini akıllara getiriyor. Kırmızı meşin ciltli albümün sırtında varaklı bir yazıyla "Turkish Mission to King Edvard VII June 1909" yazısınının bulunması Mahmut Muhtar Paşa'nın başkanlık ettiği Osmanlı heyetinin Londra'da geçirdiği bu birkaç güne şahitlik eden albümün büyük bir özveriyle hazırlandığını gösteriyor.

THE SULTAN'S ENVOY.

His Excellency Field Marshal Mukhtar Pasha was yesterday received at Buckingham Palace by the King, to whom he announced the accession of the new Sultan of Turkey.

BUCKINGHAM PALACE, June 22.

Special Turkish Mission to his Majesty, at which his Royal Highness the Duke of Connaught was present, and the following had the honour of being invited:

Levée dress was worn.

His Royal Highness the Prince of Wales was unable to be present, and the Right Hon. Sir Ernest Cassel had the honour of being invited, but was unavoidably prevented from obeying his Majesty's command.

The band of the Coldstream Guards played a selection of music during luncheon.

31 Mart Vakası'nın ardından Sultan II. Abdülhamit'in hal edilip, 27 Nisan 1909'da Sultan Mehmet Reşat'ın tahta çıkışının Avrupa devletlerine bildirilmesi için Mayıs ayında iki heyet teşkil edildi. Bu heyetlerden ilkine, Gazi Ahmet Muhtar Paşa başkanlık ediyor ve üye olarak Başmabeyinci Lütfi Bey ile Ayan Meclisi azası Faruk Sami Paşa bulunuyordu. Tevfik Paşa başkanlığında ikinci heyette ise Gabriel Noradunkyan ve Avlonyalı Süleymanpaşazade Halil Paşa bulunmaktaydı. Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın heyeti Roma, Paris ve Londra'ya giderek Sultan Reşat'ın cülusunu devlet başkanı ve krallara tebliğ edecekti. Muhtar Paşa'nın heyetinde bulunan Başmabeyinci Lütfi Bey hatıralarında bu heyetlerin nasıl oluşturulduğuna ve İngiltere ziyaretine verilen önem hakkında şu satırları kaydetmektedir: "Yeni padişahın tahta çıkışını batılı devletlere bildirmekle görevlendirilip Roma, Paris ve Londra'ya gönderilecek heyetin başkanlığına padişah hazretleri beni seçmiş ve bunu sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'ya da söylemişti. Hünkârın en fazla önem verdiği devlet İngiltere idi. Vaktiyle daha veliaht iken, İstanbul'u ziyaret eden o günkü kral VII. Edward ile tanışmış ve dost olmuştu. "

Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın heyeti

Ahmet Muhtar Paşa'nın heyeti 21 Mayıs 1909 günü Orient Express ile İstanbul'dan ayrılarak Viyana'ya gitti. 23 Mayıs'ta varılan Viyana'da iki gün istirahat edildikten sonra yine trenle Roma'ya gidildi. İtalya kralı Üçüncü Victor Emmanuel'in huzuruna çıkıp Sultan Reşat'ın krala mektubunu takdim eden Osmanlı heyetinin şerefine aynı akşam kraliyet sarayında bir ziyafet verildi. Bu ziyafet sırasında Lütfi Bey ile Sami Paşa'ya

Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın Londra seyahatiyle ilgili gazete kupürleri ve tebrik mektubunun yer aldığı albümden bir sayfa (solda).

Gazi Ahmet Muhtar Paşa ve beraberindeki heyetin Kral VII. Edward tarafından kabul edildiği Buckingam Sarayı.

birinci rütbe Couronne d'Italie nişanı verildi. Muhtar Paşa'ya zaten daha önce bu nişan verilmiş olduğu için kral kendisine mücevherli bir sigara tabakası hediye etti. Roma'da geçirilen üç günün ardından heyetin Paris'e geçişini Lütfi Bey şu satırla anlatıyor: "Roma'dan Paris'e tren ile 21 saatte vasıl olduk. Paris'teki kabul töreni pek parlak oldu. Tren istasyonuna bir bölük Fransız askeriyle memleketimizin Paris elçiliği görevlileri ve Fransa Hariciye Nazırlığı tarafından görevlendirilmiş kimselerle cumhurbaşkanı adına bir zat gelmişti. Bunlar tarafından karşılandık. Kalacağımız otele kadar saltanat arabalarına binmiş olarak ve bir bölük zırhlı süvari askeriyle birlikte gittik. Bizi ağırlamakla görevlendirilmiş olan bir zat da yanımızda idi.

"Ertesi gün önce Hariciye nazırı tarafından kabul olunduk. İki saat sonra da siz padişahımızın mektubunu sunmak üzere, yine aynı protokole uygun askeri törenle Elysée Sarayı'na gittik ve cumhurbaşkanı tarafından resmen kabul edildik. O akşam Hariciye Nezareti'nde adımıza verilen ziyafette hazır bulunduğumuz gibi, ertesi akşam da cumhurbaşkanının verdiği davete gittik. Hariciye nazırı ile birlikte bütün öteki nazırlar yemekte hazırdılar." Heyet Paris'in ardından vapurla İngiltere'nin Dover limanına gitti, bundan sonrasında İngiltere'de yaşanan olayları Ahmet Muhtar Paşa'nın albümünden takip edelim: 19 Haziran 1909 Cumartesi günü yayımlanan gazeteler, Sultan Abdülhamit'in yerine tahta çıkan Sultan Mehmet Reşat'ın cülusunu tebliğ etmek üzere gelen Muhtar Paşa başkanlığındaki Osmanlı heyetinin 21 Haziran Pazartesi günü Londra'ya varmalarının beklendiğini söylüyordu. Saraydan yapılan resmi açıklamaya göre heyet salı sabahı Buckingham Sarayı'nda, kral tarafından kabul edilecek ve daha sonra kral ile birlikte bir öğle yemeği yiyeceklerdi. Çarşamba öğleden sonra da kralın daveti ile Windsor Kalesi'ne gidilecekti. Perşembe günü Muhtar Paşa'nın şerefine Aldershot kasabasında bir askeri tatbikat gerçekleştirlecek, cuma sabahı ise Osmanlı heyeti Kraliyet süvari alayının geçişini seyrettikten sonra akşam Dışişleri bakanı Sir Edward Grey'in kralın doğum günü şerefine verdiği resmi davete katılacaklardı.

Gazeteler gelecek heyetin meşrutiyet hükümeti-

Gazi Ahmet Muhtar Paşa'ya, askeri ünü nedeniyle Roma, Paris ve Londra'da büyük saygı gösterildi.

nin temsilcileri olduğu için İngiltere'de hemen herkesin sempatilerini topladığını ve en başından itibaren Jön-Türkleri en çok destekleyen devletin İngiltere olduğunu, Kanun-i Esasi'nin ilanında da en çok tezahürat alan isimlerden bir tanesinin yine İngiliz büyükelçisi Sir Gerard Lowther olduğunu da ekliyorlardı. *Daily Telegraph* 72 yıl önce Bursa'da gözlerini açan Ahmet Muhtar Paşa'nın cephelerde geçirdiği hayatını romantik bir şekilde anlatıyor ve paşanın giyeceği kıyafetlere kadar oldukça ayrıntılı bilgiler veriyordu.

21 Haziran günü *Daily Mail* gazetesi, "Ahmet The →

Brave" yani "Cesur Ahmet" başlığıyla verdiği haberinde Osmanlı heyetinin Londra'ya vardığını haber veriyor ve yine Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın kısaca biyografisinden bahsedip, paşanın Karadağ'da, Bosna'da, Yemen'de, Anadolu'da, Girit'te, Kars'ta, Arnavutluk'ta ve Mısır'da yaptığı hizmetlerini anlatarak kendisinin hâlâ enerji dolu bir asker olduğunu söylüyordu. Gazetenin haberine göre Ahmet Muhtar Paşa'nın oğlu Muhtar Paşa da Jön-Türk devrimini desteklemiş ve 31 Mart isyanında kendisi neredeyse öldürülecekken evinde çalışan Lady Whittall isimli bir İngiliz kadının cesareti sayesinde kurtulabilmişti. Ayrıca günün gazeteleri Londra'nın yeni Osmanlı elçisi Tevfik Paşa'nın da bir gece önce Londra'ya vardığını duyuruyordu.

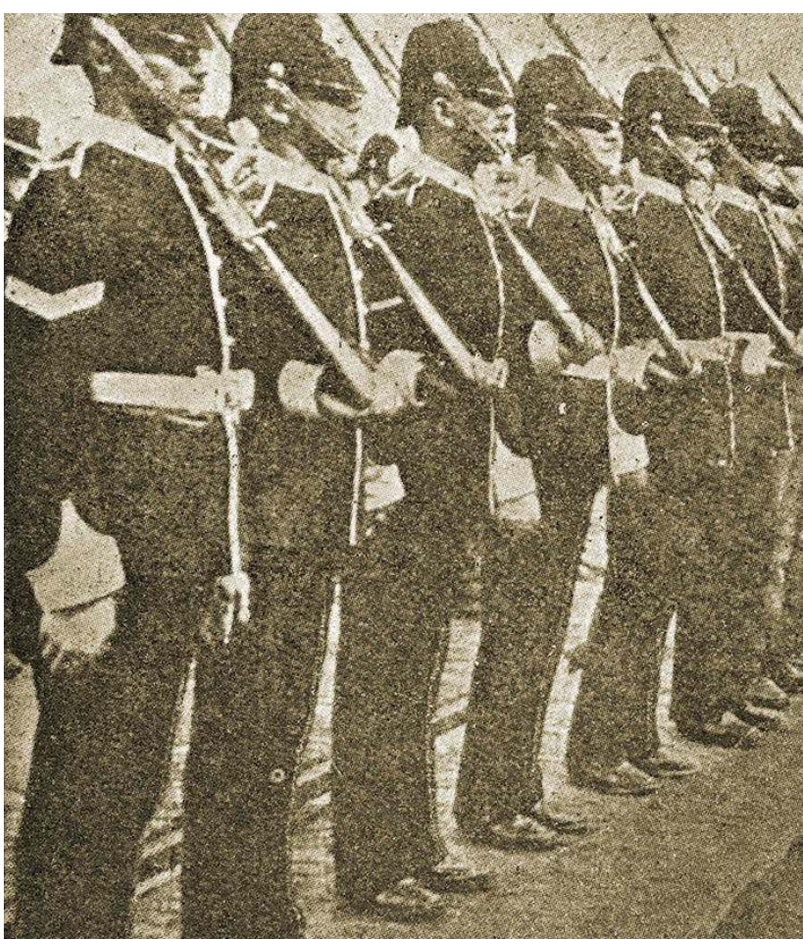
Heyetin Londra'daki ziyareti sırasında meraklı kalabalık geçiş güzergâhını doldurmuştu.

Aynı günün *Standard* gazetesi Muhtar Paşa başkanlığındaki heyetin Dover limanında askeri merasim ile karşılandığını, kendilerini karşılayan devlet adamlarının yanı sıra, kendilerine sempati besleyen birçok Rumun, Ermeninin ve İranlının da Londra'daki ikametgâhlarının önünde toplandığını yazıyordu. Gazete ayrıca ilginç bir iddia öne sürüyor ve Sultan Mehmet Reşat'ın yakında bir Avrupa seyahatine çıkacağını, Aralık ayında da İngiltere'ye geleceğini söylüyor ve *Daily Telegraph* da bu haberi doğruluyordu.

Tevfik Paşa'nın düşündüğü gibi heyetin başkanlığına Gazi Ahmet Muhtar Paşa gibi yaşlı, tecrübeli ve meşhur bir ismin tayin edilmesi, gerçekten kamuoyunda olumlu bir etki yaratmış ve tüm ziyaret boyunca İngiliz gazeteleri defalarca Muhtar Paşa'nın aile tarihini ve biyografisini yayımlayıp, ısrarla paşanın zaferlerinden, memuriyetlerde gösterdiği başarılarından dem vurmuş ve zaten kendisinin uzun zaman Mısır komiserliğini üstlenmesinden dolayı İngiliz kamuoyu tarafından da tanınan bir kimse olduğunun altını çizmişti. 22 Haziran tarihli *Standard* gazetesi, yeni Osmanlı yönetiminin uğraştığı Bosna-Hersek'in ilhakı, Bulgaristan'ın bağımsızlığı ve Girit sorunu gibi meselelerde, başta İngiltere olmak üzere Avrupalı güçlerin Osmanlı'nın yanında yer alması gerektiğini ve Osmanlı'nın buralardaki şeref ve haklarının da gözetilmesinin lazım geldiğini söylüyordu.

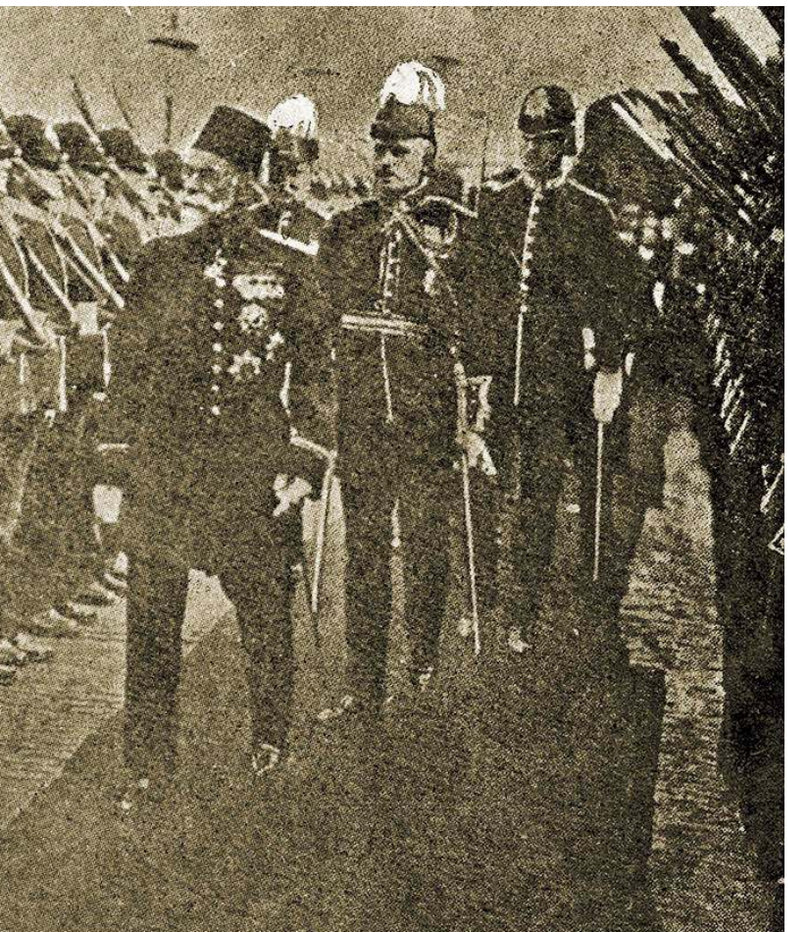
Aynı günün *Daily Mail* gazetesi de Osmanlı ordusunun en seçkin kademesini temsil eden ve uluslararası bir şöhrete sahip olan Muhtar Paşa'nın saat 17.05'te Dover limanına geldiğini duyuruyordu. Gazetenin ha-

19'uncu yüzyıl boyunca ülkeyi yöneten Birleşik Krallık ve Hindistan İmparatoriçesi Victoria'nın oğlu olan Kral VII. Edward, 1902'de tahta çıkmıştı (üstte). General Sir John R. Slade, Lütfü Simavi Bey, General Mansell, Albay Norman ve Sami Paşa, heyet başkanı Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın arkasında (altta solda). Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Dover limanında askeri törenle karşılandı (altta).

berine göre burada askeri merasimle karşılanan heyet Londra'daki ikametgâhlarına geldiklerinde kendilerini merak eden ve selamlamak isteyen kalabalık nedeniyle polis trafiği zar zor düzene sokabilmiş, paşa Londra'ya geldiğinde Türk marşı çalınmış ve askerler selama dururken siviller de hazır olda saygılarını göstermişlerdi.

Yine 22 Haziran tarihli başka bir gazete, *Sunday* ise başka bir haber daha veriyordu; yeni Osmanlı padişahının cülusunu tebliğ etmek üzere Londra'ya gelen heyetin dışında başka bir heyet daha Londra'ya varmıştı. Osmanlı gibi parlamenter monarşiye yeni geçiş yapan Rusya'nın Duma, yani meclis üyelerinden bir heyet İngiliz parlementosunda gözlemler yapmak ve İngiliz sistemini inceleyebilmek için Londra'ya gelmişti. Kral Rusya'dan gelen bu heyeti de kabul edecekti, fakat program yoğunluğundan dolayı bu görüşme için henüz bir gün belirlenmemişti.

23 Haziran Çarşamba günkü gazetelerde, bir gün önce Osmanlı heyetinin kral tarafından huzura kabul edilişine ilişkin haberler vardı. Muhtar Paşa'dan övgülerle bahseden gazeteler paşanın törende askeri duruşundan, dikkatinden ve gri sakalının vakarından söz ediyorlardı. Londra'da kaldıkları Grosvenor Hoteli'nden kraliyet arabaları ile alınan Muhtar Paşa başkanlığındaki heyet Buckingham Sarayı'nda askeri tören ile karşılandı. Muhtar Paşa tören kıtasını selamlarken devamlı olarak burada da Türk marşı çalındı. Yeni Londra sefiri Tevfik Paşa da Londra'ya gelmiş, fakat henüz güven mektubunu sunup resmen göreve başlamadığından dolayı bu resmi törenlere katılamamıştı.

Saat 13.00'te Osmanlı heyeti VII. Edward'ın huzuruna kabul edildi, kral heyeti askeri üniforma ile karşıladı. Kısa süren görüşmede padişahın mektubu krala bizzat takdim edildi. Sonrasında ise sarayda heyet şerefine bir öğle yemeği verildi, fakat kralın programı yoğun olduğu için kralı temsilen yemeğe küçük kardeşi Connaught Dükü katıldı. Yemeğin ardından heyet 1.5 saat kadar Dışişleri bakanı Sir Edward Grey ile görüştü sonrasında da Downing Street 10 numaradaki başbakanlık konutuna gidilerek başbakan ile görüşüldü.

Aynı günün sabahı kral, Rus heyetinin başkanı Grandük Mişailoviç'i de kabul etmişti. Rusya'dan gelen heyetin de bulunduğu aynı günlerde İngiliz basınının, özellikle de *The Standard* gazetesinin Avusturya ve Bulgaristan'a karşı İngiltere'nin Osmanlı'nın yanında yer alması gerektiğinden bahsetmesi ve 1877 yılında, Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Muhtar Paşa'nın Ruslara karşı kazandığı zaferlere genişçe yer vermesi ilgi çekicidir. Günün gazeteleri Osmanlı'nın II. Abdül- →

hamit'in baskıcı yönetiminden kurtulduğunu ve yeni Osmanlı yönetimiyle geleneksel dostluk ilişkilerinin kuvvetlendirilmesi gerektiğini söylüyordu. "Britanya milyonlarca Müslüman nüfusa sahip Hıristiyan bir imparatorluktur, Osmanlı da milyonlarca Hıristiyan nüfusa hükmeden Müslüman bir imparatorluktur; dolayısıyla parlamenter monarşi ile yönetilen bu iki büyük imparatorluğun birbirlerinden öğrenecekleri çok şey vardır" deniliyordu.

"Eski Türkiye öldü"

24 Haziran tarihli gazeteler ise "Yeni Türkiye'nin Politikası" başlığıyla Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın bir gün önce Reuter'e verdiği mülakattan bahsediyorlardı. Girit sorunu üzerine konuşan paşa, Osmanlı'nın buradaki haklarından vazgeçmediğini, bununla birlikte silah zoruyla ve savaşla Girit'i tekrar hâkimiyet altına almak gibi bir niyetin de olmadığını söylüyordu. 10 sene önce Mısır'da Lord Salisbury ile Girit üzerine konuştuğunu söyleyen paşa, Girit'in aynı Lübnan gibi muhtariyet verilmiş bir hükümet olarak Osmanlı'ya bağlı kalmasının planlandığını, fakat dönemin zorlukları ve yanlış politikaları nedeniyle bunun mümkün olmadığını söylüyordu. "Eski Türkiye öldü ve çoktan gömüldü. Yeni Türkiye eski rejimin kötü mirasını asla kabul etmeyecektir" diyen Gazi Ahmet Muhtar Paşa, büyük güçlerin Osmanlı'nın haklarını tanıyacaklarını söylüyordu. "Genç Türkiye, Avrupalı güçlerle dostluk ve işbirliği içerisinde olacaktır, bu güçlerin başında da tabii ki İngiltere gelmektedir, eski rejimin İngiltere ile olan olumsuz ilişkilerinin tamiri Osmanlı kamuoyu tarafından beklenmektedir" diyen paşa, genç Türkiye'nin Avrupalı güçlerin yanında yer alma ve hak ettiği değeri görme azminde olduğunu, bunun için çok çalışılacağını ve öncelikle maliye ile orduda reformlar yapılacağını söylüyordu.

Aynı günün gazeteleri ayrıca Osmanlı elçiliği maslahatgüzarı Cevat Bey'in dün Ritz Otel'de bir öğle yemeği verdiğini yazıyordu. Yemeğe Osmanlı heyeti ve elçilik çalışanları ile Sir Edward Grey başkanlığındaki İngiliz diplomat, asker ve devlet adamlarının yanı sıra Abdülhak Hamit ve Kalust Gülbenkyan gibi ismler de katıldı. Öğle yemeğinin ardından kralın gönderdiği motorlu arabalar ile Windsor Şatosu'na giden Osmanlı heyeti, kraliyet mezarlığı ve çiftliğini ziyaret ettikten sonra Kraliyet ziyafet odasında şereflerine düzenlenen çay partisine katıldılar. Daha sonra yine arabalar ile Londra'ya dönülerek akşam Covent Garden'daki Kraliyet Operası'nda, saltanat locasından *Il Barbiere di Siviglia* (*Sevil Berberi*)operasını seyrettiler.

25 Haziran'ın gazeteleri bir gün önce Osmanlı heyetinin Aldershot'a giderek burada düzenlenen süvari geçişi töreni ile piyadelerin gerçekleştirdiği bir tatbikatı seyrettiklerini yazıyordu. 26 Haziran'ın gazeteleri ise Gazi Ahmet Muhtar Paşa'ya Saint Michel ve Saint George nişanı verildiğini, Lütfi Bey ile Sami Paşa'nın ise Grand Cross of the Royal Victorian nişanı ile onurlandırıldıklarını yazıyordu. Aynı günün gazetelerine göre, bir gün önce İngiliz siyasetçi William Burdett-Couttes Muhtar Paşa şerefine bir öğle yemeği vererek bu yemekte paşanın Osmanlı-Rus Savaşı'nda kazandığı zaferleri tebrik etti ve ressam Edwin Long da bu yemeğe göğsündeki Mecidiye nişanı ile katıldı. Cumartesi günü ise Kontes

Kral Edward'dan Sultan Reşat'a...

Lütfi Bey'in bahsettiği mektubun İngilizce kopyası ile Türkçe tercümesi de yine albümde bulunmaktadır. Mektubun eski harflerle Türkçe tercümesi şu şekildedir:

İngiltere kralı Yedinci Edward Hazretleri'nden Sultan Mehmed-i Hamis (Reşat) Hazretleri'ne yazılan mektubun tercümesidir. 26 Haziran 1909

"Şevketli biraderim ve amucazadem efendim.

Ecdadınızın tahtına cülusunuzu tebliğ etmek üzere taraf-ı tacidarinizden nezdime memur ettiğiniz heyet-i mahsuseye dair name-i şahanelerini Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hazretleri'nin yeddinden aldım.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hazretleri tarafından icra olunan tebligatı derin bir dikkat ile kabul ve cülusunuz münasebeti ile tebrikat-ı samimiyemi takdime müsarat ederek iki hükümet arasında tenminen cari olan münasebet-i samimiye-yi dostanenin zaman-ı hükümranınızda tezyit ve tevsii en kavi emelim olacağını temin ederim.

Sizin dahi saadet-i müstemirinize ve uzun ve mesut bir devr-i saltanata mazhariyetinize en iyi temenniyatta bulunduğuma kani olmanızı rica ederim.

Bu vazifeyi tevdi ettiğiniz Gazi Ahmet Muhtar Paşa evamirinizi hürmet ve takdirimi celb edecek bir surette hüsn-ü ifa ettiğine Zat-ı Şahanelerine temin etmeyi aynı zamanda memnuniyetbahş bir vazife addederim.

Bu fırsattan bil-istifade ihtisasat-ı gayr-i mütebadilen ihtiramımı ve en ulvi tazimatımı beyan eylerim birader ve amucazadem efendim.

Birader ve amucazadeniz Edward"

Kral VII. Edward'ın Sultan V. Mehmet Reşat'a (küçük fotoğraf) gönderdiği tebrik mektubunun Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın arşivindeki İngilizce kopyası ve Türkçe'ye çevirilmiş metni (üstte).

Gazi Ahmet Muhtar Paşa heyetinin için ziyafet verilen Windsor Şatosu (altta). Heyetin açılış törenine katıldığı Victoria ve Albert Müzesi (en solda).

Jersey sezonun ilk garden partisini Muhtar Paşa'nın şerefine verdi.

Cambrdige Üniversitesi'ni de ziyaret eden heyet, Victoria ve Albert Müzesi'nin açılışında hazır bulundu; gazete haberlerine göre müzenin açılışında da yine Türk marşı çalındı. Lütfi Bey hatıralarında müzenin açılış merasimi ile ilgili şunları söylemektedir:

"Pek gösterişli ve güzel bir şekilde açılış töreni yapılan Victoria and Albert Müzesi'nde hazır bulunarak kral hazretleriyle vedalaştık. Kendileri tekrar, "Padişah hazretlerine özel selamımı bildiriniz ve saltanat süresinin gayet uzun olması ve saadetle geçmesi temennisinde bulunduğumu arz ediniz" dediler. Bir saat sonra da siz padişahımıza hitaben yazmış oldukları özel mektubu Ahmet Muhtar Paşa kulunuza gönderdiler."

27 Haziran günü kraliyet arabaları ile otellerinden alınan heyet üyeleri Victoria tren istasyonuna geldi, burada da yine askeri bir tören ve marşlarla karşılanan heyet kendileri için hazırlanan özel trenle 10.55'te Londra'dan ayrılıp, saat 13.00'te de Dover limanında bekleyen bir gemi ile İngiltere yolculuklarına son verdiler ●

Türk-Amerikan ilişkilerinin son 150 yılı

“İki büyük travma hâlâ aşılamadı!”

26 Ağustos 1962. Dönemin başbakanı İsmet İnönü, Türkiye'yi ziyaret eden ABD başkan yardımcısı Lyndon B. Johnson ile halkı selamlıyor. İki yıl sonra ABD başkanı seçilen Johnson, Haziran 1964'te İnönü'ye, o meşhur mektubu göndermişti.

Son dönemde Rusya'dan S-400 füze alımı ve Suriye politikası nedeniyle hareketli bir dönem geçiren Türk-ABD ilişkileri, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana yoğun işbirliğinin yanı sıra önemli kırılmalara da sahne oldu. Prof. Çağrı Erhan, 1964'te Johnson'un mektubu ve 1 Mart 2003 tezkeresinin Türk-ABD ilişkileri üzerindeki gölgesinin sürdüğünü söylüyor.

Röportaj: Kansu Şarman
ksarman@doganburda.com

18'inci yüzyılda Kuzey Afrika'daki Berberi korsanların Amerikan gemilerine saldırıları sonrasında başlayan Türk-Amerikan ilişkileri, 1830'da imzalanan ticaret antlaşması ve 19'uncu yüzyılın ikinci yarısındaki silah ticareti ile ciddi bir ivme kazandı. Amerikan misyonerlerin Osmanlı topraklarındaki faaliyetleri ilişkilerin diğer önemli başlığıydı. Ancak Türkiye-ABD ilişkileri için dönüm noktası Soğuk Savaş'ın başlaması oldu. ABD hem askeri, hem siyasi varlığını Truman Doktrini ve Marshall yardımı ile artırdı. Washington'un silah yardımları, Türkiye'nin Sovyetler'e karşı stratejik konumu, ABD'nin askeri darbelerdeki rolü, haşhaş ekimi yasağı, ambargo gibi pek çok olay, iki ülke arasındaki ilişkilerde etkili oldu. Türkiye-ABD ilişkilerinin tarihini bu konudaki detaylı çalışmalarıyla tanınan Prof. Dr. Çağrı Erhan'a sorduk.

Osmanlı ABD ilişkisi esasen 19'uncu yüzyılın ikinci yarısında silah ticareti üzerinden yapılanıyor. Dönemin süper gücü ABD değil, esasen İngiltere. Osmanlı özellikle Amerikan İç Savaşı sonrasında 20 yıl boyunca ABD'den silah alımına yöneliyor. ABD'yle bu yakınlaşma neden? →

ABD'ye yönelişin bir tek sebebi var; Avrupa'dan ucuz silah tedarik edememe. 1830'da ilk kez Osmanlı- Amerikan Seyr-ü Sefain ve Ticaret Antlaşması yapılırken benzeri bir talebi iletmiş Osmanlı. 1827'de Osmanlı-Mısır ortak donanması Navarin'de yakılınca donanma ihtiyacı hasıl oluyor. O vakit bu ihtiyacı düşman durumundaki İngiltere'den, Fransa'dan ve Rusya'dan temin etmek mümkün değil. Amerikalılar geldiğinde Osmanlı diyor ki, "Biz bu anlaşmayı imzalarız, ama bize bir getirisi yok. Zaten bize uzaksınız, ayrıca bu yeni bir kapitülasyon. Üstelik bu kapitülasyonu size veriyoruz, siz İngiltere'den bağımsız olmuş bir devletsiniz. İngiltere'yle de başımız belaya girebilir. O sebeple gelin buna bir madde koyalım. Ne zaman biz istersek siz bize savaş gemisi ve savaş gemisi yapacak malzeme satın." 9 maddelik Osmanlı-Amerikan anlaşmasına bir de gizli madde ekliyorlar ve diyorlar ki, ne zaman Osmanlı Devleti ABD'den savaş gemisi veya savaş gemisi yapımında kullanılacak malzeme isterse verilecektir. Fakat ABD Senatosu bu maddeyi, Monroe Doktrini'ne ve Yunan ayaklanmasına da atıf yaparak reddediyor. Ama aslında askeri ilişkiler yürüyor. Başkan ve Kongre arasındaki görüş farklılığının ikili ilişkilere etkisinin nasıl minimize edildiğini gösteren bir örnek. Her ne kadar Senato gizli maddeyi reddetse de ABD başkanı Andrew Jackson bir tanıdığını devreye sokuyor. Henry Eckford adında bir gemi mühendisi bir savaş gemisiyle İstanbul'a geliyor. Bu devletlerarası bir satış değil. Özel bir teşebbüs. Eckford geliyor ve bu gemiyi Osmanlı Devleti'ne satıyor. Sonra Eckford'a iş teklif ediyor Osmanlı. Aynalıkavak Tersanesi'nde yanında getirdiği yardımcısıyla birlikte Eser-i Hayr, Mesir-i Ferah, Tahir-i Bahri gibi 12-13 tane Amerikan tipi savaş gemisi üretiyorlar. 1850'lerde Amerikalı eski subaylar da, İngiliz subaylar gibi gelip Osmanlı donanmasında görev almaya başlıyorlar. 1861-65 arasında Amerikan İç Savaşı'nda Osmanlı Kuzey'i yani birlikçileri destekliyor. 1830'da İstanbul'da Amerikalılar elçilik açmış, ama 1860'lara kadar Osmanlı'nın

Mecidiye kruvazörü, ABD'de yapıldı

William Cramp & Sons Denizcilik Şirketi'nin Pensilvanya'daki tersanesinde inşa edilen Mecidiye kruvazörünün 1903 yılında denize indiriliş töreni. Gemi Birinci Dünya Savaşı'nda Odessa limanında mayına çarparak batmış, ancak Ruslar tarafından yüzdürülerek Prut ismini almıştı. 1918 yılında Alman donanması tarafından ele geçirildi ve Osmanlı'ya iade edildi. Cumhuriyet döneminde 1947'ye kadar hizmet verdi.

YILDIZ SARAYI FOTOĞRAF KOLEKSİYONU ÜZERİNDEN OSMANLI AMERİKA İLİŞKİLERİ

ABD'de bir diplomatik temsilciliği yok. Bu dönemde Edward Blacque diye bir kişiyi, ilk Osmanlı elçisi olarak Washington'a gönderiyor Osmanlı Devleti. Blacque Bey'in en önemli görevi de silah ticaretini gerçekleştirmek. Kısa süre içerisinde bu firmalarla görüşerek uzun yıllar, yani neredeyse 1880'lere kadar aslında bir tekel oluşturuyor piyade tüfeğinde. Enfield, Peabody Martini, Winchester gibi silahları alıyoruz. ABD'de iç savaş sonrası ciddi bir savaş artığı silah var. Onları satıyorlar. Bu dönemde savaş gemileri konusunda da teşebbüsler var, ama yarım kalıyor. Bir tek hatırladığım Mecidiye gemisini alıyoruz. Daha sonra 1877-78 Osmanlı Rus Harbi'nden sonra devreye Almanya giriyor. İmparator II. Wilhelm geliyor ziyarete. Ardından demiryolu faaliyeti ve Osmanlı'ya borç veriyorlar. Tabii bir yandan da bu silah pazarına giriyorlar. Ve Krupp fabrikaları o Amerikan silahlarının yerini alıyor. Zaten Osmanlı ordusundaki Amerikalı subay sayısı da birden azalıyor.

Osmanlı Devleti, Amerikan İç Savaşı'nda Kuzey'i destekliyor. Sonrasında Washington'da ilk elçilik açılıyor.

Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin önemli bir başlığı da misyoner okulları. İmparatorluk topraklarındaki bağımsızlık hareketlerinde misyonerlik faaliyetlerinin önemli payı olduğu tartışılır hep. Amerikan misyonerlik okullarının Osmanlı topraklarında nasıl bir karşılığı oldu?

Bir defa, Amerikalı misyonerler buradaki toplumlarda bağımsızlık ve milliyetçilik fikirleri ortaya çıkaralım amacıyla gelmediler. American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) adlı Protestan kiliseleri birliği dünyaya Protestanlığı yaymak istiyor. Şu ülkeyi parçalayalım, milliyetçiliği yayalım, böyle bir niyetleri yok. Ayrıca adamlar sadece Osmanlı topraklarına da gelmiyorlar. Birçok ülkeye yayılıyorlar. Amerikan misyonerlerinin doğrudan hedefi Türkler de değil. Başlangıçta Marunileri, yani Lübnan'daki kadim kiliseyi ve hatta Yahudileri hedefliyorlar. Ermeniler de o zaman onlar için bahis konusu değil. Fakat Maruni patriği babıâliye bir mektup yazıyor. Diyor ki "bu kâfirler geldiler, bizim çocukları dinden çıkartıyorlar, buna müdahale edin." Bunun üzerine babıâli Lübnan'daki faaliyetlerini sınırlayınca İstanbul'da bir okul açıyorlar. Ardından Balkanlar'dan Harput'a, Merzifon'dan Tarsus'a kadar okullar açıyorlar. İstanbul'da Ermenileri keşfediyorlar. Anadolu'daki okulları da onların yoğun olduğu yerlerde açıyorlar. Protestanlığı Ermeniler arasında yaymaya başlıyorlar. İngiltere büyükelçiliğinin desteğiyle 1847'de Protestan Nizamnamesi kabul edilince misyonerlerin çok rahat hareket etmeye başladığını ve art arda Amerikan okulları açmaya giriştiklerini görüyoruz. Okullar daha çok lise seviyesinde. Buralarda sadece fizik, kimya, biyoloji okutulmuyor; tarih, sosyoloji anlatıyor. Orada kavramlar geçiyor. Okulların Amerikalı öğretmenleri, Amerikan ve Fransız devrimlerinin tarihini ve temel kavramlarını, özellikle milliyetçilik ve hürriyet gibi kavramları öğrencilerine anlatıyorlar. Bu dönem milliyetçilik ve liberalizmin Batı ve Orta Avrupa'yı kavurduğu dönem. 1830 ve 1848 devrimlerinin, İtalya'da birlik mücadelesinin rüzgârları esiyor. Dolayısıyla misyonerlerin öğrettiklerinin öğrencilerde güçlü bir etki doğurması için yeterli zemin mevcut. Öğrenciler yabancı dil öğreniyor ve misyonerlerin getirttiği gazeteleri okumaya başlıyorlar. Daha fazla hak talebi ortaya çıkıyor. Yani milliyetçi düşünceyi hangi kanaldan aldılar derseniz, burada Amerikan misyoner okullarının ve buradaki görevlilerin ve hocaların büyük bir etkisi var. Öğrencilerini doğrudan doğruya ayaklanmaya sevk ettiler mi, ona ilişkin bilgi yok. Amerikalı misyonerlerin böyle bir planlı si- →

Altınbaş Üniversitesi rektörü Prof. Dr. Çağrı Erhan, "*Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*" adlı kitabını hazırlarken konuyla ilgili hem Türk, hem de Amerikan arşivlerinde uzun süre çalışmıştı.

“Amerikan misyonerlerinin Osmanlı topraklarında bağımsızlık hareketlerine doğrudan bir etkisi yok. Ancak sonradan desteği var”

yaseti var mıydı, bilinmez. Ama misyonerler fikirleri taşıyorlar ve öğretiyorlar. Milliyetçi isyan hareketleri başladıktan sonra ise Amerikalı misyonerlerin bunlara destek olduğunu görüyoruz. 1875 Bulgar Ayaklanması’nı dünyaya duyuran Robert Kolej’de görev yapan misyonerlerdir. Bulgar Ayaklanması sırasında orada karşılıklı yaşanan olayların Amerikan ve İngiliz gazetelere tek yanlı yansıtılması Osmanlı karşıtı bir kamuoyu yaratıyor. 1890’lardan itibaren Ermeni ayaklanmalarında misyonerler sahne gerisinde ve bazen önünde her zaman var. İstanbul’daki Osmanlı Bankası baskınında, Kumkapı olaylarında, Zeytun’da misyoner desteğini biliyoruz. Antep ve Maraş olaylarında doğrudan doğruya okulları lojistik birer merkez olarak kullandırıyorlar. İsyancıların bildirileri Amerikan okulundaki teksir makinelerinde çoğaltılıyor. Patlayıcı maddeleri Amerikan misyoner okulunun içinde sakladıkları örnekler var.

19’uncu yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu topraklarının nasıl idare edileceği konusu hem Avrupa devletlerinin, hem de Rusya’nın ilgilendiği bir mesele . Rusya’yla defalarca savaş yaşanıyor. ABD’nin tavrı nedir?

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra Doğu Sorunu’na ilişkin Avrupalı siyasi yorumlarda yeni bir evreye giriliyor. O zamana kadar Osmanlı’nın zayıf da olsa, bütünlüğünü korumasından yana olan İngiltere de, Gladstone’la birlikte yıkıcı eylemleri desteklemeye başlıyor. “Osmanlı ölüyor, kim erken davranırsa büyük lokmayı o alır” anlayışıyla hareket ediyorlar. 1840-1878 arasındaki dönemde ABD bu bölgeyle sadece ticari açıdan, bir de misyonerlerin faaliyetleri açısından ilgileniyor. Siyasi olarak bu coğrafyadan neredeyse izole olmuş. Hiçbir askeri mevcudiyeti yok değil. Berberi savaşlarından hemen sonra gidiyor, Akdeniz’deki Minorka Adası’nda üs elde ediyor. Ve daha sonra bugünkü 6’ncı Filo’nun atası olan Akdeniz filosunu orada kuruyor. Bunların amacı ticaret gemilerine destek vermek. Ancak burada seyreden Amerikan savaş gemileri Avrupa’daki siyasi işlerinden uzak duruyorlar. Bu izolasyonizm dediğimiz, ya da eskiden infirad politikası derlerdi, yaklaşımın sonucu. O dönemde ABD için Osmanlı Devleti’yle İngilizlere eşit şartlarda ticaret yapmak önemli. O sebeple 1830 anlaşmasına da “en ziyade müsadeye mazhar millet” kaydı koyduruyorlar. Daha sonra bunu daha da lehlerine çevirmeye çalışıyorlar. 1830 anlaşmasında, ABD vatandaşlarının Osmanlı topraklarında bir suça karışmaları durumunda yanlarında ancak bir Amerikalı tercüman olduğu zaman yargılanabileceği yazıyor. Amerikalılar bu hükmü, Amerikalıları ancak ABD konsolosu yargılar şeklinde yorumlama eğilimine giriyorlar. Ticari kapitülasyonları adli kapitülasyonlara da çevirmeye çalışıyorlar. Osmanlı Devleti tam olarak bu hakkı Amerikalılara vermiyor. Aynı dönemde yaşanan ilginç bir olay var. Amerikan İç Savaşı sonrası iki Amerikalı maceraperest Suriye’ye geliyorlar. Suriye’deki bir Osmanlı paşasını isyana teşvik ediyorlar. Sağdan soldan silah toplayıp adama satıyorlar. İsyan bastırılıyor, elebaşları idam ediliyor Şam’da. Ama bu iki Amerikalıyı İstanbul’a getiriyorlar. Yargılanacaklar ve ölüme mahkûm edilecekler, çünkü isyana karışmışlar. ABD elçisi dev-

Merzifon’daki Anadolu Koleji önünde Batı Türkiye Misyonu, 1908 yılı toplantısı. (SALT Araştırma Arşivi)

Mütareke döneminde, İstanbul'daki Amerikan Elçilik Binası'nın girişi, 1923 (üstte). ABD KONGRE KÜTÜPHANESİ ARŞİVİ. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgalinin ardından yapılan protesto mitinglerinde Halide Edip konuşma yapıyor. Önündeki levhada eski harflerle "Wilson prensibi 12'nci madde" yazıyor (sağda). ATİLLA ORAL ARŞİVİ

reye giriyor. Bir sabah bunlar serbest bırakılıyor. Rahip Brunson olayı sırasında ben bunu gazetede köşe yazısı olarak yazmıştım. İşte bu tür olaylar dışında siyasi bir ilişkimiz yok. ABD'nin Avrupa siyasetinde bir ağırlığı da yok. Osmanlı'yla ilişkileri ticaretten ve misyonerlerden doğan sorunlardan ibaret. Zaman zaman seyyahlar geliyor, bilim adamları geliyor. 1878'de eski ABD başkanı General Ulysess Grant geliyor. Sultan Abdülhamit'i ziyaret ediyor. II. Abdülhamit'in ABD ile siyasi ilişkileri geliştirme teşebbüsleri karşı taraftan destek bulmuyor.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra milli mücadele döneminde Türk-Amerikan ilişkilerinde bir hareketlenme var. İstanbul'da işgallere karşı mitinglerdeki konuşmalarda Wilson prensipleri temel alınıyor. General Harbord'ın Anadolu ziyareti var. Sivas Kongresi'nde Amerikan mandası meselesi tartışılıyor. Nedir ABD'nin durumu bu dönemde?

Milli mücadeleyi yürütenlerde ABD algısı, çok güvenilmeyecek, ama mutlaka yanımızda durması gereken bir aktör algısı. Çok güvenmiyor, çünkü neticede onu da İngilizlerle aynı cephede görüyor. Çünkü Ocak 1919'da Paris Barış Konferansı başladığında ABD başkan Wilson, Clemencau ve Lloyd George beraberler, ama her ne kadar karşı cephedelerse de Osmanlı ile ABD birbirlerine savaş ilan etmemiş. ABD savaşa girdikten 9 ay sonra 1918 Ocak ayında ABD başkanı Wilson 14 prensibini ilan etmiş ve onlar arasında 12 numaralı olan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının da dikkatini çeken bir prensip. Osmanlı Devleti'ndeki Türk bölgesinin tam egemenliğinin garanti altına alınmasından söz ediyor. Hatta Amerikalı general Harbord Erzincan'a geldiğinde Erzincan adliyesinin önünde bayrak açıyorlar, üzerinde "Wilson prensipleri madde 12" yazıyor. Yani sonuçta bir sempati var, Wilson'dan Paris Konferansı'nda Türklerin yanında durması beklentisi var. Mustafa Kemal →

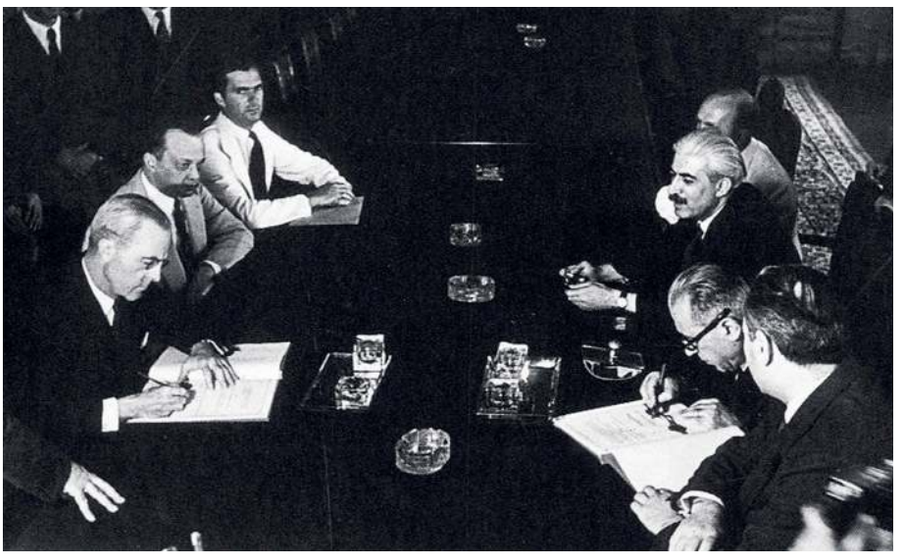
Paşa'nın siyasetine, yani Kurtuluş Savaşı'nın diplomasisine mümkün olduğunca uygun bir durum bu. Alabileceği her yerden de son derece pragmatik destek arıyor. Ruslardan da destek alıyor. Amerikalılara da ulaşmaya çalışıyor. Sivas Kongresi'nden ABD Senatosu'na bir mektup gönderiyor. Buradaki mücadelenin ne olduğunu, Anadolu'nun işgalinin neden kabul edilemez olduğu, İngilizlerin ve Fransızların dayattığı hükümlerin, isteklerin neden kabul edilemez olduğunu anlatıyorlar. Ancak bunun siyasi bir yansıması olmuyor. Zaten olsaydı Sevrès'deki durum ortaya çıkmazdı. ABD'nin zaten bu 12'nci prensibin arkasında durma gibi bir niyeti yok. Bir de Yakın Doğu Yardım Cemiyeti (Near East Relief) adında, aslında 1915 olayları sonrasında yetimler, kimsesizler ve bütün gayrimüslimleri içine alan, onlara bir takım sosyal yardımlar sağlayan bir kuruluş var. Bunların faaliyetlerini önce Karabekir Paşa yasaklıyor, ardından BMM hükümeti 1922'de bunların binalarını kapatıyor. O dönemde Ermeni meselesinin de etkisi ile Rumların da tesiriyle ABD'de Türk karşıtı bir dalga doğuyor. Evet Kurtuluş Savaşı'nın sonunda Mart 1923'te *Time* dergisi, Mustafa Kemal Paşa'yı kapak yapıyor, ama aynı dönemde ABD'de büyük bir sempati oluşmuş değil. Tam tersi Türk karşıtı lobiler, "Terrible Turk" (Korkunç Türk), yani 1890'larda üretilen karalamalara devam ediyor.

Bir de son dönemde "ABD Lozan Barış Antlaşması'nı reddetti" gibi birtakım sözler çıktı. Ona açıklık getirmek lazım. ABD'nin Lozan Barış Antlaşması'nda imzası yok, çünkü Osmanlı Devleti'yle savaşmadı. Savaşan devletler arasında yapılır barış anlaşması. Bilmeyen öğrensin, Sevrès'de de yok. Peki ABD'nin Senato'da redettiği Lozan Antlaşması nedir? Osmanlı-ABD diplomatik ilişkileri 1917'de kesilmişti. 24 Temmuz 1923'te Lozan'da barış antlaşması imzalandıktan sonra orada gözlemci olarak bulunan Amerikan heyeti ile Türk heyeti Ağustos'ta bir araya geliyorlar. Amacı da şu; diplomatik ilişki kuru-

1918 yılında kendi adıyla anılan 14 prensibini yayımlayan ABD başkanı Woodrow Wilson (üstte). 1934 yılında Türkiye'ye gelen ABD Genelkurmay başkanı MacArthur, Atatürk'le birlikte Dil Kurultayı'na katıldı (altta).

lacak, ticari ilişkiler tekrar başlayacak. Bu antlaşma da Lozan'da yapıldığı için bunun adı da Lozan Antlaşması, daha doğrusu Lozan Türk- Amerikan Antlaşması. Daha sonra Amerikan Senatosu bu antlaşmayı rededivor. Burada da ABD'deki Rum ve Ermeni toplulukların, kapitülasyonların kaldırılmasının ve Near East Relief'in kapatılmasının ve misyoner okullarının kapatılmasının etkisini görüyoruz. Ama asıl sebep, o tarihte ABD Senatosu'nun Birinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupalılarla yapılan tüm antlaşmaları redetmesi. Versailles'ı da onaylamadı senato. Türkiye ABD ile ilişkiyi tekrar 1927'de kuruyor. 1929'da da tam diplomatik ilişkileri kurma anlaşması yapılıyor. Ankara'ya gelen ilk elçiliklerden biri ABD'ninkidir. Büyükelçi de Joseph Grew. Grew, Lozan'daki gözlemci Amerikan heyetinde de var. 1934'te Amerikan Genelkurmay başkanı MacArthur geliyor. Dil Kurultayı'na katılıyor.

ABD başkanı Harry Truman, II. Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye'ye yardım tasarısını imzalıyor (üstte).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra NATO ülkeleri ile artık müttefik oluyor Türkiye. Marshall yardımları, Kore Savaşı var, 27 Mayıs Darbesi, Johnson mektubu, Kıbrıs olayları, 1971 muhtırası, afyon üretimi krizi ve silah ambargosu ve Kıbrıs Harekâtı. Ne kadar sağlam bir ilişkiden bahsediyoruz?

Bu dönem iki safhadan oluşuyor. 1945'ten Johnson mektubuna kadar bir dönem, 1964'ten 1980'e kadar bir başka dönem. 1945'in 19 Mart'ında Sovyetler Birliği Türkiye'ye bir nota verdi. Dedi ki, "Biz seninle 1925'te bir saldırmazlık anlaşması imzalamıştık. Bunu uzatmayacağız." Buz gibi bir hava oluşuyor. Çünkü o tarihten tam bir ay evvel Yalta'da Roosevelt, Churchill ve Stalin bir araya gelmişler. Stalin demiş ki, "Boğazları Türkler tutamıyor. Ben boğazlarda üs istiyorum." Türkiye bir denge oyunu oynadı savaşta. Savaşa girmek istemiyordu. Çünkü girerse ya Almanların, ya →

"NATO'ya giriş Kore Savaşı'yla değildi"

"1948 sonbaharından itibaren Türkiye Kuzey Atlantik İttifakı'nın peşinde. ABD Türkiye'yi dahil etmek istemiyor. Büyükelçimiz gidip ABD dışişleriyle görüşüyor, ancak NATO ile Türkiye'nin bir alakası olmadığını söylüyorlar. "Akdeniz'de size ayrı bir örgüt kuracağız" diyorlar. Bu Akdeniz paktı Türkiye, İtalya, Yunanistan arasında kurulacak diye o zaman öneriyorlar. Fakat bir ay sonra İtalya'yı NATO'ya davet ediyor ABD. Çünkü İtalya'da komünistler büyük bir siyasi güç kazanmış. Komünizmi burada etkisizleştirmek için İtalya'yı üye olarak almaya karar veriyorlar. Bunun üzerinde bizim büyükelçi bir daha gidiyor. Yine rededildiyor. Türkiye'nin NATO'ya ilk resmi müracaatı 10 Mayıs 1950, 14 Mayıs seçimlerinden dört gün önce, İsmet İnönü zamanında müracaat edilmiş. Bu başvuru kabul edilmedi. Sonra Demokrat Parti iktidara geldi. 25 Haziran'da Kuzey Kore, Güney Kore'ye saldırdı. ABD buraya asker göndermeye karar verdi. Sonra Türkiye de asker gönderme kararı aldı. Arkasından bir kez daha NATO'ya müracaat ettiler. Şimdi zannedilir ki, Türkiye Kore Harbi'ne katıldığı için NATO'ya alındı. Böyle bir şey yok. Yani Türk alayının kahramanlıkları takdir edilmiştir, ABD'de sempati oluşmuştur. Ama Türkiye'nin NATO'ya alınmasının bununla bir alakası yoktur. Doğrusu şudur, Sovyetler atom bombası yapınca gücünü ABD ile dengelemiş oldu. Türkiye çok önemli bir muhtemel üs bölgesi olarak ortaya çıkıyor. Ankara'ya heyet geliyor, ABD heyeti. Yetkililerle görüşüyorlar. Cumhurbaşkanı Celal Bayar anlatıyor. Diyorlar ki, biz bir üs istiyoruz sizden. Cevap net: "Alın bizi NATO'ya, verelim. Çünkü eğer almazsanız biz açık hedef haline geliriz ve sizin bizi koruma garantiniz yok." Türkiye'yi Yunanistan'la birlikte alıyorlar NATO'ya.. 1952 Şubat'ında antlaşma imzalanıyor. Bir sene sonra Adana'da İncirlik tesisi inşası başlıyor çok süratli bir şekilde."

Türkiye NATO'ya 1952 yılında katıldı. Hemen ardından İncirlik Üssü'nün inşası başladı.

da Sovyetlerin işgaline uğrayacaktı. Dayanacak çok bir gücü de yoktu. 1940'tan itibaren Amerikalılar, İngiltere üzerinden bize silah veriyorlardı. Biz Almanlara krom satışını kesmeyince silah vermeyi kestiler. Sonra 1943'ten sonra tekrar vermeye başladılar. Yani biz Truman Doktrini'nden evvel Amerikalılardan silah alıyorduk İngilizler üzerinden. Türkiye Sovyet notasını alıp İngilizlere ve Amerikalılara götürdü. Ancak savaş sürdüğü için çok umursanmadı. Haziran 1945'te de Molotov'un doğu sınırında değişiklik ve boğazlarda üs talepleri geliyor. Ama bu arada 1945'te savaş bitiyor ve bir yıl içinde Soğuk Savaş başlıyor. 1946'da Missouri gemisi geliyor İstanbul'a. Türkiye'nin Washington büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesini getiriyor. Truman "Türkiye bizim için önemli bir ülke" diyor. 1947'de Truman Doktrini ilan ediliyor. Şimdi bu iki yıllık dönem 1945 Mart'ından 1947'ye kadar, ben buna Türk dış politikasında "araftaki dönem" diyorum. ABD bir heyetle geliyor. Türkiye'ye yardımlar başlıyor. Bize silah yardımı yapıyorlar. Ardından Marshall yardımları oluyor. 1948'den itibaren NATO'nun kurulacağı haberleri yayılmaya başlayınca, Türkiye bu yeni ittifaka kurucu olarak girmeye çalışıyor. Ama ancak 1952'de NATO'ya kabul ediliyor. NATO ile beraber zaten Türk Amerikan ilişkileri çok değişik, o zamana kadar olmayan bir hale geliyor. Yani stratejik-askeri ilişkiler bu işin omurgası haline geliyor. Askeri ilişkilerde ise NATO el kitabında ne yazıyorsa Türk ordusu da ona göre dizayn ediliyor. Rütbeler, birliklerin fonksiyonları NATO stratejilerine göre yapılıyor. Beraberinde bir askeri ve ekonomik bağımlılık da geliyor. 1955'e kadar çok büyük bir sıkıntı yok aslında. İki olay oluyor o yıllarda. 1964'ten sonra patlak verecek olan sıkıntıların öncülerini görüyoruz. Bunlardan ilki kuraklıkla beraber birkaç sene arka arkaya Türkiye'nin tarım rekoltesi düşüyor. Bir şey satamıyoruz, ödemeler dengesi bozulmaya başlıyor ve Türkiye daha fazla Amerikan ekonomik yardımına ihtiyaç duyuyor. Veriyor, ama hem yetersiz, hem de şarta bağlı. ABD, "devalüasyon yap, para çok kıymetlendi, kamu bankaları üzerinden kredi dağıtma, özelleştirmeyi arttır, liberal bir yatırım kanunu çıkart" diyor. Bu tarihlerde ikinci bir hadise de Kıbrıs. 1955'ten itibaren adada bir takım olaylar, tedhiş hareketleri var. Bu Türklerin üzerine de sıçrıyor; sonuç 6-7 Eylül olayları. ''Ya Taksim ya ölüm.'' Bu gelişmeler Türk Amerikan ilişkilerine de yavaş yavaş etki etmeye başlıyor. 1950'lerin sonunda Amerika'nın ekonomik yardımları, içeride önlemler alınması gerektiği yönünde baskıları artıyor. Nitekim meşhur 1959 devalüasyonu ile bir gecede dolar 2.80'den 9 liraya çıktı.

Cumhuriyet

Amerikan Ayanı Yardımı Kabul Etti

Tasarı 23 reye karşı 67 reyle tasvib olundu

Washingtondan sabaha karşı verilen tafsilât

23 Nisan Bayramı

Avukatlar kiralara dair ne düşünüyorlar?

Moskova konferansı kapanıyor

Celal Bayarın dün yaptığı konuşma

Yeni Yedek Subaylarımız

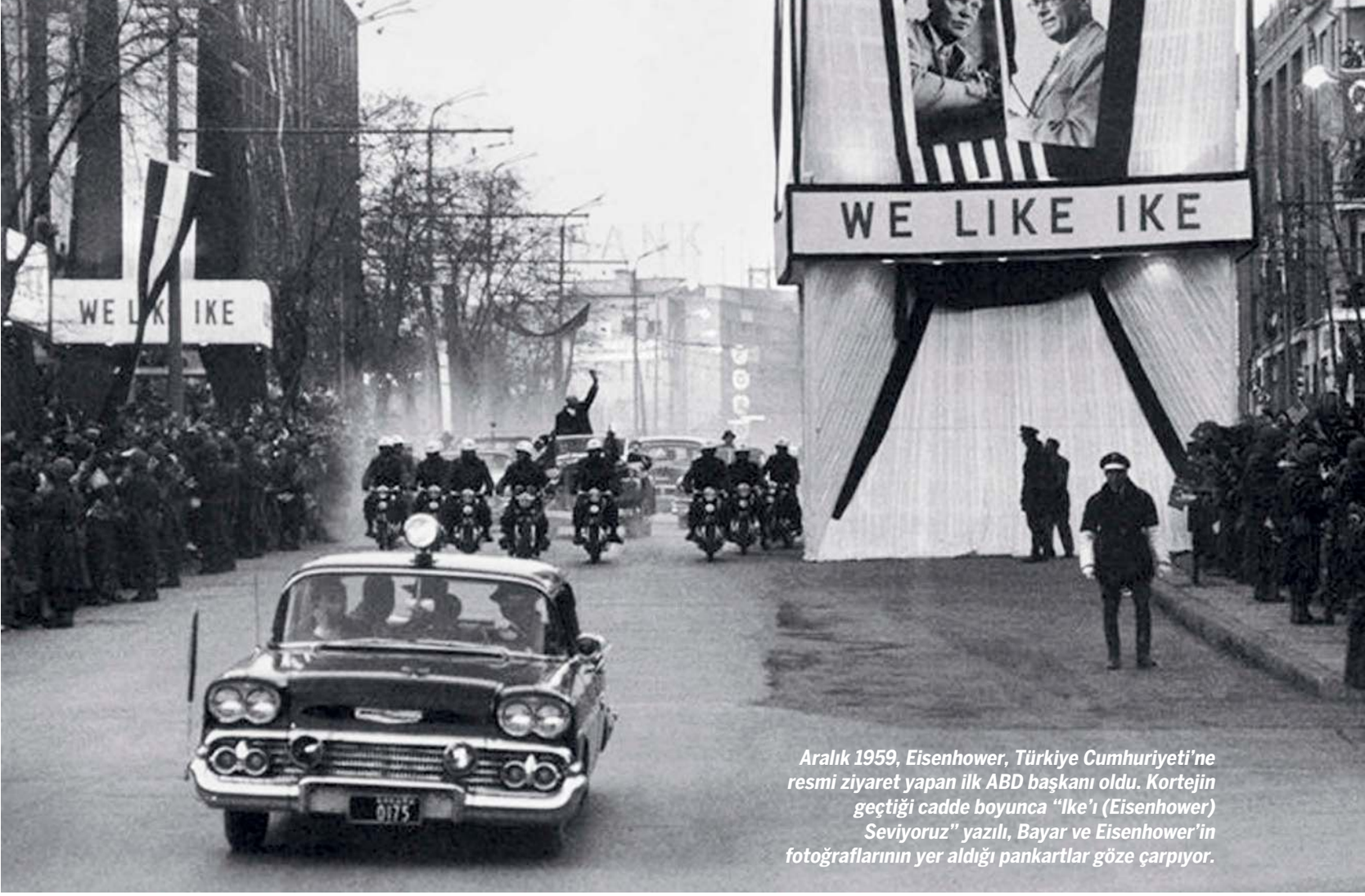
Hindistandan neler alacağız

Amerikalıların yardımızdaki tesirleri

23 Nisan 1947 tarihli Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfası: "Amerikan Ayanı Yardımı Kabul Etti" başlığında ABD Senatosu'nun Türkiye'ye yardımı onayladığı haberi veriliyor (üstte).

Sonrasında 1960 27 Mayıs Darbesi var, ABD'nin 27 Mayıs'ta etkisi var mıydı?

Ben doğrudan bir müdahalesi olduğunu düşünmüyorum. Fakat darbeyi yapanların çoğunun Amerikan sever olduğunu biliyorum. Amerikalıların da bunun farkında olduğunu gördüm. Nasıl? Amerikan arşivinde birkaç kişi hariç, darbeyi yapan Milli Birlik Komitesi'nin (MBK) üyelerinin kişisel dosyaları açıktır. Orada yazıyor. 1960 darbesinden Amerikan başkanının önceden haberi olmadığını biliyoruz. Nereden biliyoruz? Darbeden sonra bir toplantı yapılıyor. Eisenhower'a dışişleri bakanı ve savunma bakanı izahat veriyor. Diyorlar ki, "efendim bu darbe oldu, ama korkmaya gerek yok bunlar Sovyet taraftarı değil." Zaten MBK sözcüsü Albay Alparslan Türkeş'in radyodaki açıklaması, "biz CENTO'ya, NATO'ya bağlıyız" şeklinde. Haziran'da darbenin lideri Cemal Gürsel bir mektup yazıyor Eisenhower'a, "biz borçlarımıza sadığız, Amerikan ittifakına sadığız" gibi sözler söylüyor. Onun üzerine ABD tanıyor yeni hükümeti. İkili ilişkilerde bir sıkıntı olmuyor. 1962'de Küba krizi var tabii. Küba krizinin arka planına bakıldığında şunu görüyoruz: 1950'lerin sonunda Türkiye'ye Amerikan Jüpiter füzelerinin yerleştirilmesi kararı alınmış. 1962 başında bu füzeler konuşlandırılıyor. Bunun üzerine Sovyetler de Küba'ya füze yerleştirmeye karar veriyorar. Nükleer bir savaşın eşiğine gelinmiş. Küba krizi sırasında Oval Ofis'te yapılan McNamara, Robert Kennedy, John F. Kennedy arasındaki görüşmeler başlıyor. Türkiye'ye haber vermeden Sovyetler'le anlaşıyorlar ve Jüpiter füzelerini 1963'ün Ocak ayında Türkiye'den çekiyorlar. Ama sonradan durum açığa çıkıyor ve büyük bir güvensizlik oluyor ABD hakkında. Bir şüphe uyanıyor, Amerikalıların davranışları hakkında. İkinci olaysa büyük sarsıntı. 1964 başında TBMM hükümete yetki veriyor, gerekli gördüğün takdirde Kıbrıs'a müdahale edebilirsin diye. Çünkü Aralık'ta Kanlı Noel olayları olmuş. Türkiye ABD'den ve BM'den devreye girmesini istiyor cevap gelmiyor. En sonunda 1964'te müdahale kararı veriliyor. 5 Haziran 1964'te ABD büyükelçisi Başbakan İnönü'ye bir mektup getiriyor; →

Aralık 1959, Eisenhower, Türkiye Cumhuriyeti'ne resmi ziyaret yapan ilk ABD başkanı oldu. Kortejin geçtiği cadde boyunca "Ike'ı (Eisenhower) Seviyoruz" yazılı, Bayar ve Eisenhower'in fotoğraflarının yer aldığı pankartlar göze çarpıyor.

"Askeri ilişkilerde NATO el kitabında ne yazıyorsa Türk ordusu ona göre dizayn ediliyor. Beraberinde bir askeri bağımlılık da geliyor."

ABD ambargosu haşhaş yüzünden

"1968'de Nixon iktidara geliyor ABD'de, seçim kampanyasında iki şeye söz veriyor. Birincisi "Vietam Savaşı'nı bitireceğim", ikincisi ise "eroin sorununu bitireceğim" diyor. ABD'de o dönem beş yüz bin eroin bağımlısı var. Bunlara da eroin Tayland ve Kamboçya gibi yerlerden geliyor. Haşhaş burada üretiliyor. Rafine ediliyor. Burada bunu üretenler ABD yanlısı gerillalar, eroin ticareti ABD yanlısı hükümetlerin gözetiminde yürütülüyor. Bunlara baskı uygulayamıyorlar. Türkiye geleneksel olarak bir haşhaş üreticisi. Türkiye üzerinde baskı uygulayıp, eroinin kaynağı olduğunu iddia ettikleri haşhaş ekiminin yasaklamasını sağlamaya çalışıyorlar. Kendi kamuoyuna da "bakın Türkiye'de yasaklattırdık" diyecekler. Halbuki Türkiye'deki bütün haşhaş eroine dönüşse bile bir ay gidiyor Amerika'daki eroin kullanıcılarına. Bizim topraklarımızda üretilen haşhaşın yüzde doksanı devlete, toprak mahsullerine gidiyor. Demirel yasaklama talebini rededdiyor. Belli illerde üretimi kısıtlıyor, ama yasaklamıyor. Baskı artıyor, Amerikan gazetelerinde çok aleyhte yazılar çıkıyor. "Bizi zehirliyorlar, gönderelim B-52'leri Afyon'daki tarlaları bombalasınlar" türü başlıklar atılıyor. Ardından 1971 muhtırası ve Nihat Erim hükümetinin yaptığı ilk işlerden biri de haşhaş ekimini ve afyon üretimini yasaklamak oldu. 1973 seçimlerinde bütün partilerin hemen hemen seçim vaatlerinden biri haşhaş yasağının kaldırılmasıydı. Cumhuriyet Halk Partisi'nin, Milli Selamet Partisi'nin vaadi de bu. Koalisyon yapınca kaldırıyorlar haşhaş yasağını. 1 Temmuz 1974'te yasak kalktı. 2 Temmuz 1974'te Amerika Türkiye'ye ambargo kararı aldı. Yani Kıbrıs'taki 20 Temmuz harekâtından sonra gelmiyor ilk ambargo kararı. İlk ambargo kararının sebebi Türkiye'nin Kıbrıs harekâtı değil, bu karar zaten daha evvel haşhaş sebebiyle alınmış. Kıbrıs harekâtından sonra pekiştiriyorlar kararlarını."

Perşembe 13 OCAK 1966

Hürriyet

GÜNLÜK MÜSTAKİL SİYASİ GAZETE

İŞTE

JOHNSON'UN MEKTUBU

Herkesin merak ettiği mektubu elde edip açıklamak bir gazetecilik görevidir

Cüneyt ARCAYÜREK bildiriyor:

SAYIN BAY BAŞBAKAN,

"Tek taraflı harekete geçemezsiniz."

ABD başkanı Johnson'ın 5 Haziran 1964 tarihli mektubu, yaklaşık 1,5 yıl sonra 13 Ocak 1966 tarihinde *Hürriyet* gazetesinde Cüneyt Arcayürek tarafından yayımlandı (üstte).

başkan Lyndon Johnson'ın mektubu. Johnson diyor ki, "Yunanistan'la çatışmayın NATO'ya zarar verir. İki tane müttefik ülkesiniz." Ama asıl önemli paragraf, "Şayet siz adaya çıkartma yaparsanız ve bundan dolayı Doğu Akdeniz'de bir kaos oluşursa bunu fırsat bilen Sovyetler de size saldırırsa, NATO sizi savunmaz. Ayrıca benim sana vermiş olduğum silahları Kıbrıs'ta kullanamazsın." Bu çok büyük bir soğuk duş etkisi yaratıyor. O kadar büyük bir travma ki, kamuoyundan saklanıyor. Başbakan İnönü hemen ABD'ye gidiyor, başkan Johnson ile görüşmeye. Johnson'ın mektubu 13 Ocak 1966'da *Hürriyet* gazetesinde tam sayfa manşetten yayınladı Cüneyt Arcayürek imzasıyla. *Milliyet* de İnönü'nün Johnson'a cevabını yayınladı. İnönü'nün meşhur, "yeni bir dünya kurulur, Türkiye de orada yerini alır" sözü ise bilinenin aksine Johnson'ın mektubundan sonra değil, 1.5 ay önce, Nisan 1964'te söylenmiş bir sözdür. Melek Fırat bunu doktora tezinde belgesiyle ortaya koydu.

Sonuçta Johnson mektubuyla ABD'ye karşı olan güvensizlik derinleşiyor. 1980'e kadar devam ediyor, haşhaş krizi, ABD askerlerinin Türkiye'deki mevcudiyetine tepkiler, barış gönüllüleri denen o gruplara, öğretmenlere karşı yapılan gösteriler. Sonra silah ambargosu var. 1980'e kadar, aslında bu böyle süren bir Amerikan şüpheciliği dönemi. ODTÜ'de ABD büyükelçisinin aracının yakılması, Türkiye İşçi Partisi'nin ABD karşıtı söylemleri, Vietnam meselesinin Türkiye'de yarattığı durum, 6'ncı Filo protestoları, bir sürü şey bundan sonra tetiklenecek. Bütün dünyada Amerikan karşıtlığına doğru giden bir süreç var. O dalga Türkiye'ye de geliyor 1968 kuşağıyla, bir de haşhaş krizi bunun üzerine biniyor. Mesela 1971 muhtırası. 12 Mart muhtırasıyla ilgili rahmetli İhsan Sabri Çağlayangil, Cüneyt Arcayürek'e diyor ki, "12 Mart'ın arkasında haşhaş vardır, başka da bir şey aramayın." Yani, "Biz Adalet Partisi olarak bunu yasaklamayınca, yasaklayacak birini bulmak için bu darbeyi yaptırdılar. Muhtırayla bizi devirdiler" diyor.

Ardından haşhaş krizi ve Kıbrıs harekâtının sonrasında ağırlaştırılan silah ambargosu ilişkileri ne kadar etkiledi?

Ambargo kararını ABD başkanı Ford iki kez veto ediyor. Çünkü ABD dışişleri bakanı Kissinger diyor ki, "Türkiye NATO açısından önemli bir ülke, ona bu darbeyi vurmayalım." Ancak üçüncü sefer getiriyorlar ve Ford onaylıyor Ocak 1975'te. Onaylayınca da Türkiye ABD üslerinin faaliyetini kısıtlıyor. Ambargodan sonra Türk hükümeti 1969 tarihli Savunma İşbirliği Anlaşması'nı da feshediyor. Böylelikle Amerikan üsleri hukuki dayanaktan yoksun hale getiriliyor. Yani kapıya kilit vurulmuyor, ama

Türkiye-ABD ilişkileri zamandizimi

7 Mayıs 1830
ABD'yle Osmanlı arasındaki ilk antlaşma. Anlaşma karşılıklı deniz seferleri ve ticarete ilişkin hükümler içeriyordu.

13 Şubat 1862
İki ülke arasında yeni denizcilik ve ticaret anlaşması. Bu anlaşmada ABD'nin resmi adı "Hükümat-ı Müçtemia-i Amerika" (Amerika Birleşik Hükümetleri) olarak geçti.

20 Nisan 1917
Almanya'ya savaş açması nedeniyle Osmanlı'nın ABD'yle diplomatik ilişkilerini kesmesi.

9 Nisan 1923
Chester Projesi olarak adlandırılan Doğu Anadolu demiryolları hakkının ABD şirketine verilmesi TBMM tarafından kabul edildi. Ancak proje uygulanmadı.

17 Şubat 1927
ABD'yle Türkiye arasında diplomatik ilişkileri düzenleyen geçici anlaşma imzalandı. J. Grew ABD'nin Ankara büyükelçisi olarak göreve başladı.

1 Ekim 1929
Türkiye Cumhuriyeti ve ABD arasındaki ilk resmi antlaşma.

12 Mart 1947
ABD başkanı Truman yeni Amerikan politikasını (Truman Doktrini) açıkladı. Buna göre ABD Sovyet tehdidine maruz kalan Türkiye ve Yunanistan'ı destekleyecekti.

Nisan 1947
II. Dünya Savaşı sırasında vefat eden Türkiye'nin Washington büyükelçisi M. Ertegün'ün cenazesinin Missouri zırhlısıyla İstanbul'a getirilmesi.

12 Eylül Darbesi'yle yönetime el koyan Orgeneral Kenan Evren (solda), başbakan emekli Oramiral Bülent Ulusu (sivil kıyfetli) ve MGK genel sekreteri Orgeneral Haydar Saltık (üstte). Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve ABD başkanı George W. Bush. Bush (solda), Temmuz 1991'de Türkiye'yi ziyaret etmişti (altta).

mesela bir tane uçak kaldırılamaz hale getiriliyor, İncirlik de dahil olmak üzere. Ambargonun kaldırılması için yapılan yeni Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (SEİA) 12 Eylül Darbesi'nden hemen sonra yürürlüğe sokuluyor. Sonrasında Turgut Özal bu meseleyi askeri ilişkilerin ötesine taşıyıp ekonomik hale getiriyor. "Yardım vermeyin, bizimle ticaret yapın" söylemini ortaya atıyor. Birincisi, dışarıdan ekonomik yardım almak istiyor. Ve bir de içerde askeri yönetime karşı kendini sağlama almak istiyor. Soğuk Savaş bitince Türk-Amerikan ilişkilerine yeni boyutlar ekleniyor. 2 Ağustos 1990'da Irak Kuveyt'i işgal etti ve ABD Türkiye'ye farklı bir açıdan bakmaya başladı. Berlin Duvarı'nın yıkılması dünyada neşe, Türkiye'de ise endişe yarattı. Çünkü ABD ile ilişkilerin ne yöne evrileceğii konusunda şüpheler vardı. Irak Kuveyt'i işgal edince daha Birleşmiş Milletler kararı yokken Türkiye kalktı Yumurtalık petrol boru hattını kapattı. Bush ve Özal müzakereye başladı. Özal bu süreci kendi başına idare etti. Çünkü yeniden kendine bir konum arıyor Türkiye. Yeni dönemin işbirliği alanları çıktı çeşitlendi Balkanlar'da, Bosna Savaşı'nda, Kosova'da, Azerbaycan Bakü boru hattında, ama yeni dönemin çatışma ve gerilim alanları da çeşitlendi, eskiden beri devam edenlere yeniler eklendi. Kıbrıs meselesi, Kuzey Irak bölgesi, burada Amerikalıların ne yaptığı, Türk kamuoyunda olan şüpheler vesaire inişli çıkışlı, ama hiçbir zaman kopmayan bir ilişki olarak devam etti. Tabii, 11 Eylül olayı var arada. 2003 ise bir dönüm noktası. 1 Mart teskeresinin yeterli oyla kabul edilmemesi, ya da TBMM'nin redetmesi diyelim. Ve savaşa girmemesi o tarihten bugüne Türk Amerikan ilişkilerine yön veren olayların çıkış noktasıdır. Açıkça da söylediler. 5 Haziran 1964 Johnson'ın mektubu bir dönüm noktasıysa 1 Mart 2003 de bir diğer dönüm noktasıdır ●

4 Temmuz 1948

Türkiye'nin Marshall Planı'na dahil edilmesine yönelik anlaşma.

Amerikan yardımı anlaşması imzalandı

Bizim dün imzaladığımız anlaşma,

25 Temmuz 1950

Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılması. Bu sayede Türkiye'ye NATO yolu açılmış oldu.

18 Şubat 1952

Türkiye'nin ABD liderliğindeki NATO'ya katılması.

1 Mayıs 1960

U-2 krizi. İncirlik'ten havalanan U-2 casus uçağı Sovyet hava sahasında düşürüldü. Uçağın pilotu Garry Powers sağ ele geçirildi. Türkiye bunun üzerine uçağa iznin Ankara tarafından verilmediğini duyurdu.

5 Haziran 1964

Johnson mektubu. Türkiye Kıbrıs'a müdahale etmek isteyince, ABD başkanı Lyndon B. Johnson dönemin başbakanı İsmet İnönü'ye bir mektup yazarak müdahalede kullanılacak silahlar için ABD'nin onayının gerektiğini bildirdi.

5 Şubat 1975

Kıbrıs'a müdahale eden Türkiye'ye yönelik ABD silah ambargosu. Türkiye'nin buna yanıtı 13 Şubat'ta Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kurulması oldu. Üslerdeki faaliyet sona erdirildi.

29 Mart 1980

Türkiye-ABD Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması. Bu anlaşma 12 Eylül darbesinden sonra onaylandı ve 1 Şubat 1981'de devreye girdi. Türkiye'deki ABD üsleri yeniden faaliyete geçti.

Casusluk ve istihbaratın tarihinden

Tek kural var: Yakalanma!

Birbirleriyle yoğun biçimde mücadele eden dünyanın bütün istihbarat örgütleri, “her şey serbest, yeter ki yakalanma” kuralıyla faaliyet gösterir. Atlas Tarih casusluk dünyasının kapağını aralıyor.

Dosya Editörü: Melih Şabanoğlu

msabanoglu@doganburda.com

Murat Yetkin'le casusluk ve istihbarat

"Casusluğu bilmeden gerçek tarih yazılmaz"

İstihbarat dünyası... Bir yanda var olduğunu kesin olarak bildiğimiz bir dünya bu. Diğer yandan ise bu dünyada neler olduğunu hiç bilmiyoruz neredeyse. Gazeteci Murat Yetkin'le yakın tarihe istihbarat dünyası üzerinden baktık.

Röportaj: Melih Şabanoğlu
msabanoglu@doganburda.com

Türk-İslam sentezinin gündeme gelmesinin ve Sovyetler'i kuşatan Yeşil Kuşak'ın örgütlenmesinde CIA'nın payı var mı? Varsa nedir bu pay. Ya da Türkiye'nin yakın çağına damga vuran darbelerde dış faktörler ne kadar etkiliydi? Bu ve bunun gibi soruların yanıtlarını, *"Meraklısı İçin Casuslar Kitabı"* ve *"Meraklısı İçin Entrikalar Kitabı"* adlı kitapların yazarı, gazeteci Murat Yetkin'e sorduk.

İstihbarat örgütü neye denir? Neler var bir istihbarat örgütünün faaliyet havuzunda?

Bir istihbarat örgütü, genellikle kitle erişimine açık olmayan hedeflenmiş bilgileri toplayan, anlamlandıran ve belli bir amaçla değerlendirmek üzere o bilgilere ihtiyaç duyan kişi, ya da kuruluşlara sunan bir yapılanmadır. Burada, kendisinde bulunmayan o bilgiye ulaşma ihtiyacı duyan bir şirket de olabilir, çünkü ekonomik istihbarat diye devasa bir alan var, bir devlet de olabilir. Sanırım biz bu sohbette daha çok devletlerarası istihbarattan, siyasi istihbarattan söz edeceğiz. Devlet yönetiminin, siyasetin iki yüzü var: Açık siyaset ve örtülü siyaset. Açık siyaset deyince, derneklerden, partilerden, seçimler, parlamentolardan, Birleşmiş Milletler gibi, NATO gibi uluslararası örgütlerden, Avrupa Birliği gibi uluslarüstü örgütlerden söz ediyoruz. Seçim yapılır ve kimin kazandığını - tamam bazen gecikir ama - öğreniriz; yeni yönetimi kazanan kurar.

tarihi üzerine...

1960 yılında Türkiye'den kalkan Amerikan U-2 casus uçağı Sovyet hava sahasında düşürülmüş, pilot Francis G. Powers sağ ele geçirilmişti. ABD pilot Powers'ı, elinde bulunan bir KGB ajanıyla, Rudolf Abel'le takas etmişti Berlin'de. Ünlü yönetmen Steven Spielberg, bu gerçek olayı "*Casuslar Köprüsü*" adıyla sinemaya aktardı 2015 yapımı filmde. Birçok ödül kazanan filmde başrolü, gerçek hayatta casusların takasında arabulucuk yapan avukat James B. Danovan'ı canlandıran Tom Hanks üstlenmişti.

BM Güvenlik Konseyi'nde bir oylama yapılır, ne bileyim, kınama, yaptırım kararı çıkıp çıkmadığını öğreniriz. Onun değerlendirilmesi de açık yollardan yapılır. Çünkü siyasetin, ister ulusal, ister uluslararası planda olsun çerçevesini belirleyen kurallar vardır. Anayasalar, yasalar, tüzükler, yerleşik ahlak kuralları, hatta gelenekler… O çerçeveden çıkmamanız esastır. Ama bazen bir devlet, örgüt, veya bir kişi, belli bir bilgiye bir an önce ulaşmak ister. Çoğu zaman o bilgiye bir an önce ulaşmak, ya da amacınıza ulaşmak için rakibinizi yanıltmak, şaşırtmak, hatta sabote etmek, işte az önce çizdiğimiz o çerçevenin içinde mümkün olmaz.

Diyelim bir savaş hali... Diyelim düşman ordusu çıkarma yapacak. Nereden yapacak, nasıl gerçekleştirecek, nasıl bir kuvvet kullanacak, bunları öğrenmek gerekiyor. Ya da bir terör örgütüne dair istihbarat faaliyetini doğru dürüst yapar, ya da edinilmiş bilgiyi iyi değerlendirirseniz gelip şehrin ortasında katliam yapmasını engellemeniz mümkün olabilir.

Dolayısıyla ne açık, ne örtülü siyaset açısından istihbarat örgütü kurmak gayrı meşru bir faaliyet; rakibinizi daha iyi tanıyacak, kendinizi daha iyi koruyacaksınız. Önemli olan yaptığınız işin kitaba uygun olması.

Peki, istihbarat örgütü sadece bilgi mi toplar? Örneğin operasyon yapmak, aldatmak, çalmak, hatta öldürmek, faaliyet alanının içinde midir?

Çoğu zaman siyasetin örtülü alanında sizden isteneni, işte o saydığımız yasalar, gelenekler, ahlak gibi kurallara bağlı kalarak yapmanız mümkün olmayabilir. O zaman sizden isteneni yerine getirmek için ne gerekiyorsa yapacaksınız. Örtülü dünyada amaca ulaşmak için her şey mubah olabilir; yalan söylemek, çalmak, hatta öldürmek bile. O dünyada, yazılı olmayan tek bir kural var. Ben ona Musa'nın gizli on birinci emri diyorum: Yakalanmayacaksın. Yakalandın mı işin bitiyor, sonu idamla da bitebilir, yıllarca hapiste yatmakla da, kendi değerinizde bir casusun sizinkilerce yakalanıp takas kararı çıkmasına kadar orada kalmakla da. Adı üzerinde, gizli faaliyet yürüteceksiniz. O nedenle istihbarat örgütlerine "Gizli Servis" diyorlar ya. O nedenle faaliyetleri "örtülü ödenekten" bütçeleniyor, doğrudan - eskiden başbakana - şimdi cumhurbaşkanına, yani devlet yönetiminin başına hesap veriyor, başkası göremiyor ya… İşte bütün bu işleri yapmak için istihbarat örgütlerinin istihbarat toplama, değerlendirme birimlerinin yanı sıra

"İstihbarat dünyasında istenileni yerine getirmek için ne gerekiyorsa yapmak esastır. Tek kural var: Yakalanmayacaksın."

ABD"nin Merkezi Haberalma Bürosu CIA'nin girişi.

operasyon birimleri de var; bu, işin kaçınılmaz bir parçası. Operasyon birimleri de kendi içinde dallara ayrılır. Bazıları istihbarat toplamaya yöneliktir; casusluk, espiyonaj faaliyeti denilen budur. Bazıları rakibinizin sizin üzerinizde istihbarat operasyonu yapmasını engellemeye, yani karşıcasusluğa, kontrespiyonaja; bazısı da doğrudan eylemliliğe yönelebilir.

Devlet istihbarat örgütlerinin bu işlere girdiği biliniyor. Ama gizli kapalı işleri dışarıya izah etmek nasıl mümkün oluyor?

Devlet, ya da şirket; herhangi bir mekanizmanın açık işleyişi ile örtülü işleyişi arasında bir geçiş noktası vardır; dijital lisanda "interface", "arayüz" dediğimiz türden. Devletler düzeyinde açık işleyişle örtülü işleyiş arasındaki "arayüz" işleyişini diplomasi üstleniyor.

Örnek vereyim. İşi gereği istihbarat birimleri olan kurumlar var Türkiye'de, asıl işi stratejik istihbarat olan MİT dışında; örneğin Genelkurmay, Emniyet, Sahil Güvenlik, Jandarma gibi. Ancak bakanlık kurumları arasında bir tek Dışişleri Bakanlığı'nın ayrı bir istihbarat birimi vardır: Araştırma ve Güvenlik İşleri Genel Müdürlüğü. Dışişlerinin ne kendi ajanları vardır, ne gizli operasyonları. Sadece devletin açık ve örtülü kaynaklarından gelen bilgilerle, açık istihbarat kaynaklarından gelen bilgileri, yani resmi açıklamaları, temasları, anlaşmaları gibi birleştirip devlet siyaseti bakımından anlamlandırır Dışişleri bakanına sunar, o da cumhurbaşkanına. Hemen hemen bütün ciddi devletlerin bu tür yapılanmaları var bildiğim kadarıyla. Diplomasinin açık ve örtülü faaliyetleri arasındaki arayüz işleyişi önemlidir.

İstihbarat faaliyetleri 19'uncu yüzyıl ve 20'nci yüzyıl itibariyle bambaşka bir temele taşınıyor çünkü artık ulus devletler var. Sınırlar üzerinden tanımlamalar var. Sanayi devrimi yaygınlaşıyor. Bütün bunlar casusluk ve istihbarat faaliyetlerini nasıl değiştirdi?

Modern zamanlarda, 19'uncu yüzyılın ortalarından, 20'nci yüzyılın başından itibaren, özellikle de küresel yaygınlıkta savaşlarla birlikte - belki 1853-56 Kırım Savaşı'na bu açıdan da bakılmalı - istihbarat faaliyetleri çok örgütlü yürütülmeye başlanmış. Bunun en iyi örneği CIA. ABD'nin "merkezi" adıyla "Merkezi İstihbarat Dairesi" CIA'yı kurmaya İkinci Dünya Savaşı sırasında karar verip 1947'de kurmuş olması rastlantı değil. Carl von Clausewitz var, Prusyalı general ve askeri kuramcı; onun bir sözü var, "savaş siyasetin başka araçlarla devamıdır." Casusluk da siyasetin görünmeyen yüzü; savaşın başka araçlarla devamıdır. Belki casusluk yerine istihbaratçılık da diyebiliriz. Romantik çağdan, sanayi ötesi çağa geçmiş bir faaliyetten söz ediyoruz. Ancak bu işin amacı ve temel kuralları hâlâ aynıdır. Teknolojisi, teknikleri, araçları değişmiş olabilir, ama amaç hâlâ aynıdır. Fütüristlerin "artık uydu çıktı, casusluk bitti" demesi doğru değil; hayır bitmedi. Efendim ama uzaydan yapılıyor her şey. Hayır, her şey uzaydan, bilgisayar üzerinden yapılmıyor. Neticede savaşı kazanan piyadedir. Evet, artık istihbaratın yüzde 95'i artık herkesin erişebileceği açık kaynaklardan, gelişmiş bilgisayarlar dahil dijital üzerinden yapılıyor, ama bunları yanıltma yolları da var. En basiti PKK militanlarının kızılötesi gece görüş cihazlarını ve insansız hava araçlarını yanıltmak için ıslak şemsiye kullandıkları ortaya çıktı. Dahası "post-truth", "gerçek-ötesi" çağındayız; 2017'de katıldığım Münih Güvenlik Konferansı'nın asli konusuydu. Yenilerde "deepfake", "derinsahtecilik" denilen teknikler var. Birkaç yıl önce "*Görevimiz Tehlike*" filmlerinde izlediğimiz gerçek oldu: Dijital ortamda Trump'tan Putin'e, Erdoğan'a kadar, size, bana kadar herkese, her ortam ve kılık içinde istediğiniz şeyi video kaydı olarak söyletmek, yaptırmak mümkün. →

Gazeteci Murat Yetkin'in casuslar ve entrikalar hakkında kaleme aldığı aldığı, "*Meraklısı için Casuslar Kitabı*" ve "*Meraklısı için Entrikalar Kitabı*" Doğan Kitap tarafından yayımlandı.

Sovyetler Birliği'nin istihbarat örgütü KGB'nin merkezi, Moskova'daki Lubyanka Meydanı'nındaydı.

İstihbaratçılığın kökünde, asıl derdiniz karşı tarafın ne yaptığı, ne yapmakta olduğu kadar, ne yapmaya niyetlendiğini de öğrenmektir. Casusluğu istihbarat faaliyetinden ayırmak mümkün değil.

İstihbaratçılık ve casusluğu ayrı kullanıyorsunuz, neden?

Çünkü casusluk bir iş, istihbaratçılık bir meslektir. Bir istihbaratçı herkesi casus olarak kullanabilir; bu kişi kendi kurumunun eğitimli, kadrolu bir elemanı da olabilir, gözlediğiniz bir bina önünde sürekli duran ama o iş için örgütlediğimiz simitçi de, üst düzey bir şirketin CEO'su da. O işi yapmak onun mesleği sayılmaz. İstihbaratçının ise mesleğidir bu; casus, ya da ajan kullanmak o mesleğin bir parçasıdır yalnızca.

Teknolojinin gelişmesi elbette açık istihbaratın alanını değiştirdi. Sosyal medya var örneğin, eskiden geçmişte ülkeler arasında büyük krizlere sebep olabilecek bir takım bilgiler, sosyal medya sayesinde artık insanların cebinde dolaşır hale geldi. Bu istihbarat faaliyetini kolaylaştıran değil de tam tersine zorlaştıran bir durum da değil mi?

Kesinlikle öyle. Sizin hangi teknik yöntemlerle bana saldırmakta olduğunuzu biliyorsam, bundan kaçınma yollarını da bilirim. Niyetinizi bilirim. Yeni teknolojilerden az önce söz ettik. Siyasilerin verdiği demeçlerdeki kelime sıklığının analizini yaparak bir sonraki demecinde hangi konudan bahsedeceğini tahmin etmeyi amaçlayan çalışmalar biliyorum. Amacı ne? Avcının avlanma yöntemini bildiğiniz zaman ona karşı savunma geliştirmeniz de mümkün olacak. Bunu siyasete uyguladığınızda tabii çok daha karmaşık bir durum ortaya çıkıyor. Siyasetin sertleştiği dönemlerde espiyonajın operasyon bölümü daha öne çıkıyor.

"*Meraklısı için Casuslar Kitabı*" adlı çalışmanızda ağırlıkla önem verdiğiniz dönem II. Dünya Savaşı'ndan sonra Soğuk Savaş'ın hüküm sürdüğü yıllar. Peki, istihbaratçılar kendilerini gizlemek için en çok hangi meslekleri kullanırlar?

Dönemine ve koşullarına göre değişiyor. Daha eski tüccarlık ve seyyahlık var. Bugünün gözüyle geriye baktığımızda Marco Polo, İbni Battuta gibi isimleri aslında doğu dünyasıyla batı dünyasının bilgilerini birbirine taşıyan birinci sınıf istihbaratçılar saymak mümkün. Keza korsanlar, tercümanlar,

"Casusluk bir iş, istihbaratçılık ise bir meslektir. Bir istihbaratçı bir simitçiyi, ya da CEO'yu, herkesi casus olarak kullanabilir."

saray doktorları, tefecilerden casus ve operasyoncular çıkması şaşırtıcı değil. Geçenlerde Fuad Safarov yazdı: 1790'da Osmanlı'nın Rus Çarlığı karşısında gerilemesinin başlangıcı sayılan Tuna kıyısındaki İsmail kalesinin kaybında Rus general Mihail Kutuzov'un en önemli istihbarat kaynağı, daha önce Balkanlar'da gezip kır resimleri yapan manzara ressamı Gavriil Sergeyev'miş. Meğer ünlü ressam Sergeyev, Rus ordusunda rütbeli bir istihbarat subayıymış; düşündüğünüzde bunu, bugünün uydu fotoğrafı saymak mümkün.

Kırım Savaşı'ndan itibaren gazetecilerin seyyah ve tüccarların yerini aldığını ve yeni bir meslek dalı olarak arkeologların öne çıktığını görüyoruz. Düşünsenize Mustafa Kemal Atatürk bile İtalyanlara karşı gerilla savaşı örgütleyen ekiple birlikte gizlice Libya'ya giderken gazeteci sahte kimliği kullanıyor: *Tanin* gazetesi muhabiri Mustafa Şerif.

Bunu bir gazeteci olarak maalesef söylemek zorundayım ki, gazetecilik, arkeoloji, turizm rehberliği, tercümanlık hâlâ istihbarat örgütlerince en çok istismar edilen meslek dalları. İstismar diyorum, çünkü aralarından birkaç kişi çıktı diye her gazetecinin, her arkeoloğun, tercümanın damgalanmasını da yargısız infaz sayıyorum. Gerçi değişen dünyada gazetecilik ve arkeolojinin istihbarat hedefleri bakımından giderek gözden düştüğünü de görebiliyorum.

Dünya tarihini casusluk tarihini bilmeden yazabilir miyiz?

Hayır. Yazılamaz, eksik kalır, vakanüvislik olur. Tarih yazımı dediğimiz siyasi ve ekonomik gelişmelerin kronolojik düzen içinde anlatılmasıdır. Bunu yazıyorsanız her şekilde hem görünen, hem görünmeyen yüzünü birlikte kavramanız lazım. Bu noktada çok örnek var. Sovyetler ilk atom bombasını 1949'da patlattı diye yazarsınız örneğin, ama onun sırlarının, ilk kez 1945'de Japonya'da kullanıp İkinci Dünya Savaşı'nı bitiren Amerikalılardan - işin içine Türkiye'nin de bir şekilde dahil olduğu - bir casusluk çabasıyla elde edildiğini bilirseniz daha doğru anlatırsınız. Ya da Türkiye'nin ABD'nin Truman Planı'na alınması, veya 1952'de NATO'ya girişi; biraz kazıdığınızda altında çok ciddi faaliyetler olduğunu görüyorsunuz.

Tarih kazananların gözünden yazılır. Bunu Sovyetler Birliği yıkıldığında gördük. Sovyetler Birliği yıkıldığında kaybedenin tarihi de ortaya çıktı. Şimdi yeni bir kitap üzerinde çalışıyorum; Ortadoğu üzerine. Kremlin'in arşivinden çıkmış öyle bilgiler var ki!

Biraz istihbarat veya casusluk örgütlerinden bahsedelim. Az önce CIA'nın merkezi bir örgüt olmasından bahsettiniz. Bunlar ne zaman tam olarak merkezileşiyorlar?

Şimdi bu yönde evrilme bence Birinci Dünya Savaşı ile İkinci Dünya Savaşı arasındadır. Ama fiili dönüşüm İkinci

Soğuk Savaş döneminin en önemli köstebeklerinden birisi, KGB hesabına çalışan İngiliz istihbaratçı Kim Philby'ydi (en sağda). Duşko Popov, Pearl Harbor baskınını önceden haber vermiş ama dikkate alınmamıştı (altta).

Dünya Savaşı'ndadır. Çünkü İkinci Dünya Savaşı sırasındaki çok dramatik bir dizi olay bunun ne kadar yakıcı bir ihtiyaç olduğunu bütün ülkelere gösterdi. Bunların başında Japonların Pearl Harbor saldırısı geliyor. "*Meraklısı İçin Casuslar Kitabı*"nda çok ayrıntılarıyla verdim. Pearl Harbor saldırısı gelmiş geçmiş en iyi casuslardan biri olan, Nazi Alman istihbarat görevlisiyken aslında İngiliz İstihbaratı MI6'ya çalışan çifte casus, Sırp asıllı Duşko Popov tarafından saptanıyor ve İngilizlerin onayıyla ABD'ye iletiliyor. Ve bunu söylediği kişi o zamanki FBI'ın başında bulunan J. Edgar Hoover; saplantılı bir kişilik. İnanmıyor. İnanmadığı gibi bunu gidip ABD başkanına da söylemiyor. Neticede Pearl Harbor saldırısı oluyor, ABD savaşa giriyor ve Amerikalılar uyanıyor. O zamana dek Amerikalılar istihbarata, ya FBI düzeyinde polisiye gözle, ya da savaş halinde askeri keşif istihbaratı olarak bakıyorlar. Ama Pearl Harbor →

sonrasında "Nasıl bu bilgilerin Hoover gibi bir kişi yüzünden kaybolup gitmesine yol açtık? Artık bunu riske atmayalım" diyerek stratejik istihbaratın merkezileştirilmesini gündeme alıyorlar; CIA böyle doğuyor.

Sizce en başarılı casusluk örgütü hangisi? Genelde KGB örneği verilir. Bir de en başarılı casuslar kimler tarih boyunca?

İkincisinden başlayayım. En başarılı casusların tarih boyunca kimler olduğunu bilemeyiz, çünkü gerçekten çok başarılı olanların ismi hiç açığa çıkmamıştır, yakalanmamışlardır. Fakat bildiklerimiz arasında Duşko Popov, ki kendisi de bir İngiliz ajanı olan romancı Ian Fleming'in James Bond karakterinde ilham aldığı kişi olduğu söylenir, aslında deşifre olmamış, açığa çıkmamıştır. İkinci Dünya Savaşı bitiyor, adam köşesine çekilmiş, sesi de çıkmıyor. Fakat yıllar sonra İngiliz kontrol subayı anılarını yazarken Popov'un adını ima yoluyla geçiriyor. Bunun üzerine Popov o kadar sinirleniyor ki tutup kendi anılarını yazıyor. Böylece onun adını ve yaptıklarını öğrenebiliyoruz. Onunla birlikte çalışan bir casus daha var, İspanyol Juan Pujol Garcia. O da hiç açığa çıkmıyor örneğin. Yıllar sonra İngiltere madalya verdiği zaman Normandiya Çıkartması'nın arkasındaki adam olduğu ortaya çıkıyor. Bunlar çok başarılı örnekler. Ortaya çıkıp başarılı bulunan örnekler de var tabii. Örneğin Richard Sorge bunların başında gelir. Genç yaşında Sovyet askeri istihbaratı GRU'nun ajanı olmuş. Öyle yetenekli ki, bir Nazi yayın organının Tokyo muhabiri olarak gittiği Japonya'dan Moskova'ya Almanların 22 Haziran 1941'de Sovyetler'e saldıracağı Barborassa Harekâtı'nın tarihini gün olarak bildiriyor. Ancak Sovyetler'in lideri Stalin inanmıyor bu istihbarata, "Herhalde Troçkist, Hitler'le aramı bozmak istiyor" düşüncesiyle. Sorge, Japonya'da tutuklanınca, "Stalin beni nasıl olsa bir Japon casusuyla takas eder" güveniyle casusluk faaliyetini gururla anlatıyor. Fakat Stalin hatasından geriye iz kalmasın diye takas etmiyor ve Japonlar da Sorge'yi idam ediyor. Yıllar sonra Sovyet lideri Kruşçev bu öyküyü bir Fransız filminde görüyor ve Sorge'ye itibarını iade ediyorlar; kahraman olarak adına pul bastırılıyor Kruşçev döneminde.

Hangi örgüt en başarılı sorusuna gelince; amacına ulaşan örgüt başarılıdır. Dosya dosya bakmak lazım.

Bazı MİT yetkililerinin KGB'yi çok başarılı buldukları biliniyor?

Ben katılamayacağım böyle bir şeye. Çünkü her şey neticesi ile ölçülür. Evet, istihbarat örgütü KGB'nin başarılı olduğu operasyonlar vardır, ama sonuçta Sovyet sistemi çökmüştür. Evet, CIA'nın büyük çuvallamaları vardır, ama neticede ona verilen en stratejik görevi yerine getirip Sovyetler'in çözülmesine yıkıcı katkıda bulunmuştur. Bence İsrail istihbaratı Mossad'ın en büyük başarısı, özellikle İslam

WORLD

World news online at www.dailytelegraph.com.a

A real-life double agent who makes Bond look tame

By NEIL SEARS
in London

HIS love life makes James Bond's frolics look tame. But the real-life story of an MI5 agent, code-named Tricycle, was very much the real thing.

However, the adventures of Dusko Popov as he seduced and spied his way through World War II hid a heroism that helped the Allies to victory.

His story was revealed in detail for the first time yesterday after the largest release yet of MI5 files through the Public Record Office.

Born into a wealthy Yugoslav family, 27-year-old Popov approached the British Embassy in Belgrade early in the war to tell diplomats the Germans had recruited him as a spy.

The British also recruited him and by 1945 he had become one of the most important double agents in history.

Although Tricycle constantly faced arrest and execution, he made the most of the many perks his shadowy role brought the contacts upon whom he spent his money, such as Simone Simon, are not of interest to a spy, as such.

"In all, he managed to spend some $80,000 in 14 months. He had a penthouse on Park Avenue, in the winter he went skiing at Sun Valley, Idaho, and he took a country house."

In 007 style, one of Tricycle's debts was several hundred pounds to his London tailor.

The files show that, just as in James Bond films, Tricycle's MI5 bosses were continually worrying about his love life and carelessness with money.

They were particularly enraged when a New York debt recovery agency pursued him through the Foreign Office for $200 for garden seeds.

The German secret service, though similarly disturbed by his demands for cash, called him "the best man in England".

Tricycle was ostensibly recruited to the Nazi cause by his old friend Johnny Jebsen and was soon sending information to Berlin using microdots hidden

Tarihin gördüğü en başarılı casuslardan birisi Japonya'da çalışan Sovyet ajanı Richard Sorge'ydi.

Sovyet askeri istihbarat ajanı Richard Sorge adına bastırılan pul (en üstte). Duşko Popov, casusluk faaliyetleri bilinmeyen bir ajandı. Ian Fleming'in James Bond karakterine ilham kaynağı olduğu söylenir (solda). Ünlü casus romanları yazarı Ian Fleming de II. Dünya Savaşı sırasında Birleşik Krallık donanmasında istihbarat subayı olarak görev yapmıştı (sağda).

dünyasında kendisini dev aynasında, her şeye muktedir bir düşman gibi gösterebilmiş olmasındadır.

MİT'e gelince… Başarılı olduğu dönemler, operasyonlar da var. Başarısız oldukları da... Örneğin 1950'lerde, - önceki adı Milli Emniyet Hizmetleri'ydi (MAH), adı 1965'te MİT olarak değiştirilecektir - milli niteliğinden söz etmek çok zor. Talimatlar, hatta bazı durumlarda ödenekler, maaşlar dahi CIA'dan geliyor. "Siz Sovyetler'e karşı durun, yeter denmiş, bizimkiler de KGB'nin kullandığı ikinci sınıf Bulgar, Romen casuslarının peşinden, yine ikinci sınıf yöntemlerle koşturup durmuşlar. MİT'in en önemli dairesi o zaman "kontr-komünizm", komünizmle mücadele, ufuk da onunla sınırlı kalmış. Bu durum 1960'larda, 1964 Kıbrıs krizi ve Johnson Mektubu'yla değişmeye başlamış. Bu dönem MİT'in başarı sağladığı operasyonlardan biri örneğin, Keban Barajı inşaatını sabote etmek isteyen Suriye istihbaratına, tutulan milyonlarca metreküp suyun boşalmasıyla Fırat kıyılarında kaç yerleşim biriminin tamamen tahrip olabileceğini gösteren topografik haritaların, sanki onlar elde etmiş gibi sızdırılması olduğu söylenir. Son dönemde Suudi Arabistan'ın İstanbul Başkonsolosluğu'nda öldürülen Cemal Kaşıkçı cinayetindeki operasyon da bence başarılıdır.

Türk casuslar demişken kitabınızda oldukça genişçe yer bulan ve Soğuk Savaş'ın üç Türk casus şefi içinde tanımladığınız bir isimden söz edelim mi; Ruzi Nazar. Kimdir, önemi nedir?

Evet. Daha doğrusu 60'larda batı ve doğu dünyaları arasındaki savaşta üç Türk casusun adı geçer. Bunlar Ruzi

20. yüzyılda casusluk hikayelerinin en çok kullanılan mekanı: "Berlin Duvarı ve Check Point" (üstte). Üzerinde Milli Emniyet Hizmetleri'nin "MAH" mührü bulunan zarf (altta, MİT Koleksiyonu).

Nazar, ki CIA'nın casusudur, Özbek Türküdür. Diğeri Fuat Doğu, o dönem MİT'in başındadır. Ve de Haydar Aliyev. Aliyev de KGB'nin o zaman Bakü merkezli Arap olmayan bütün Ortadoğu operasyonlarının başındadır. Benim bu üç isimle de tanışıp konuşma fırsatım ve şansım oldu.

Ruzi Nazar ilginç bir adam. Fergana Vadisi'ndeki Margilan şehrinde 1917'de doğmuş. Bölge şimdi nasıl Taliban'dan El Kaide'ye bütün silahlı İslamcı hareketlerin yuvasıysa, o dönemde de Türkçü hareketlerin yuvası. O ortamda yetişmiş, kimya mühendisliği okumuş. İkinci Dünya Savaşı'nda topçu subayı olarak Ukrayna cephesine gönderilmiş. Orada yaralanıyor, tedavisi sırasında bir Ukraynalı kızla tanışıyor. Kızın babası Ukrayna milliyetçilerinden. Ona Kızıl Ordu'da rütbe taşıdığı için çıkışıp Nazilerin Doğu Ordular Grubu'nun (FHO) istihbarat şefi Reinhard Gehlen'in yönetimi altında olan Türkistan Lejyonu'na yönlendiriyor. Gehlen'in savaşın bitiminde Amerikalıların safına geçmesi, CIA'nın kuruluşunda yer almasıyla, CIA saflarına geçenler arasında →

Özbek Türkü, CIA'nın istasyon şefi olan Ruzi Nazar'ın temel hedefi Sovyetler Birliği etrafında Türk-İslamcı bir kuşak yaratmaktı.

Nazar da var. Nazar'ı 1959-1971 arasında Türkiye'deki CIA istasyon şefi olarak görüyoruz. Bu süreçte içinde Türkiye'de iki darbe yapılıyor, ama Nazar'ın o iki darbe arasında yaptıkları daha önemli.

Ruzi Nazar ismini ilk defa rahmetli Uğur Mumcu sayesinde duyduk. Mumcu'nun o dönemki imkânlarıyla topladığı bilgiler adamın sadece Türkiye'deki CIA istasyon şefi olması üzerine yoğunlaşmış. Oysa şimdiki bilgiler ve benim daha sonra kendisiyle konuşup kendisinden aldığım bilgiler gösteriyor ki Nazar'ın faaliyet alanı sadece Türkiye değildi. Eskilerin İran-Turan coğrafyası dedikleri Kafkaslar, Orta Asya operasyonlarını Ankara'dan yürütüyor; Ortadoğu'yla da irtibatı var. Amaç Sovyetler'i devirmek, Türkiye operasyonun NATO üyesi olarak önemli parçası.

Müthiş bir nüfuz kabiliyeti var; şeytan çekici denen türden. Birkaç lisan konuşuyor. Türkiye'de entelektüel çevrelere girmiş, sanat ve siyaset çevrelerine girmiş. Cemal Madanoğlu 9 Mart darbesini yapmak için Nazar'dan destek istiyor, kitapta ayrıntıları var. Maalesef solcu darbe zannedilen 9 Mart'ta aslında Nazar üzerinden ABD'den icazet istenmiş; alınamamış, ama istenmiş.

Ruzi Nazar'ın Türkiye'deki faaliyetleri hakkında neler söylenebilir peki?

Ruzi Nazar, yaptığı işleri Türkiye'nin özel olarak iç politikasına müdahale amacıyla yapmıyor; CHP ile de AP ile de dost; Aydın Yalçın da Kasım Gülek de yakın arkadaşları. O dönem Komünizmle Mücadele derneklerinin, İlim Yayma cemiyetlerinin, ne bileyim Müslüman Kardeşler kitaplarının yaygın tercümesine başlanmasının filan tek bir amacı var. Türkiye'deki anti-komünist dalgayı yükselterek Sovyetler Birliği'ne, özellikle de Orta Asya'daki varlığına etki edebilmek. Aslında Komünizmle Mücadele dernekleri ilk 1950 yılında kurulmaya başlamış, ama çok bir etkisi olmamış. Zaten baktığınızda NATO'nun kapsama alanındaki bütün ülkelerde hep aynı tarihte kurulmuş; ilk kurulan yer ABD, ilk kuran kişiler arasında solcu cadı avıyla meşum senatör Joseph McCarthy var. Ruzi Nazar'ın 1965'te Milli İstihbarat Teşkilatı kurulunca müsteşarlığa getirilen Fuat Doğu'yla da ABD'de, 1954-55 yıllarında tanıştığı bilgisi var. O sırada Fuat Doğu CIA'ya eğitim için ilk gönderilen dört, bazı kaynaklara göre altı istihbaratçı arasında.

Ruzi Nazar bana o dönem Türkiye Türkçüsü olarak kimseyi tanımadığını söyledi. 1944 Irkçılık-Turancılık Davası'ndan girip çıkmış olan Reha Oğuz Türkkan'ın adını bilirmiş, ama Columbia Üniversitesinde ders veren Türkkan "ben bu gizli kapaklı işleri bıraktım" deyip ilişki kurmamış. Kendisi gibi geçmişte Nazilere çalışmış CIA bağlantılı bir Azeri Türkünden Altemur Kılıç'ın adını öğreniyor; o dönem Türkiye'nin Washington Büyükelçiliği'nde basın ataşesi. Altemur Kılıç'ın babası, İstiklal Savaşı'nda Mustafa Kemal Atatürk'ün yakın çevresinden, İstiklal Mahkemesi başkanı Kılıç Ali. Kılıç Ali, 1918'de Bakü'ye giren Türk ordularının komutanı Nuri (Killigil) Paşa'ın yaveri, Azeriler oradan tanıyor ve seviyor. Kılıç Ali, Nazar'ı Washington Büyükelçiliği askeri ataşe yardımcısı (daha sonra 27 Mayıs darbesindeki 14'ler grubu üyesi) Hava Binbaşı Agasi Şen ve Pentagon'daki Türk

Ruzi Nazar (ortada), İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazilerin Türkistan Lejyonu'nda görev yapmıştı (altta).

Haydar Aliyev'in KGB ajanı olarak ilk görev yeri İstanbul'du. Daha sonra İran, Pakistan ve Afganistan'daki görevlerinin ardından Aliyev, Azerbaycan'ın liderliğine kadar yükselen çarpıcı bir hayat hikâyesine sahipti (sağda).

heyetinde görevli, o da 1944'teki davadan yatıp çıkmış Kurmay Binbaşı Alparslan Türkeş ile tanıştırıyor. Bu ekip, 1955'i 1956'ya bağlayan yılbaşı gecesini Nazar'ın evinde, kendi pişirdiği Özbek pilavıyla kutluyor; ama pilav sohbetleri devam ediyor. Nazar'ın Türkiye'de CIA istasyon şefi olduğu dönemde Türkeş ailesiyle dostane ilişkileri devam ediyor; çocukları bir diğerinin evinde yatıya kalacak kadar. 27 Mayıs Darbesi ardından Türkeş'in de aralarında bulunduğu 14'lerin idam edilmeyip sürgüne gönderilmesinde Nazar-Türkeş dostluğunun payı var.

Bir de Haydar Aliyev'den bahsediyorsunuz, ciddi bir yer ayırmışsınız kitabınızda.

Haydar Aliyev ve Türk sisteminin tanışıklığı Sovyetler Birliği'nin yıkılışından sonra değil. Daha 1982'de Sovyet yönetim kademelerindeyken başına bir iş gelirse Türkiye'ye kaçma planını dinleyen dar gruptayım, "*Meraklısı İçin Entrikalar Kitabı*"nda yazdım. Haydar Aliyev, Türkiye, İran, Pakistan, Afganistan'da istihbarat görevlisi olarak yer almış bir istihbaratçıdır, istihbarat şefidir. Yani KGB'nin Arap coğrafyası dışındaki bütün Müslüman dünyayı kontrol altında tutma gayretinin başındaki kişidir. Gorbaçov Haydar Aliyev'in bana kalırsa önünü kesmeseydi şimdi bir başka tarihi yaşıyor olabilirdik. Haydar Aliyev, Sovyetler Birliği Komünist Partisi genel sekreteri olabilirdi. O potansiyele sahipti. O dönüşümü çok daha yumuşak olarak yapabilirdi. Haydar Aliyev'in ilk görev yeri, İstanbul. O sırada İstanbul'da büyük bir casusluk skandalı patlıyor. Bir KGB ajanının İstanbul'da faaliyet gösteren KGB ajanlarının isimlerini İngiliz konsolosluğuna verme krizi, İngiliz istihbaratı MI6 içindeki ünlü KGB köstebeği Kim Philby sayesinde engelleniyor. Ama deşifre olma tehlikesiyle Türkiye'den çekilen ajanlar arasında Aliyev de var. Bu genç KGB subayının bir sonraki görev yeri ise Sovyet güdümünde İran topraklarında 1946'da kurulan Mahabad "Kürt" Cumhuriyeti. Aliyev oradaki başarılarından dolayı terfi alıyor. Bu coğrafyayı çok iyi bilen insanlardan biri. Bakü'de bütün Ortadoğu operasyonlarında çalışırken çevresindeki baş ajanlardan biri Yevgeni Primakov. Daha sonra istihbaratın başı olacak. Daha sonra da başbakanlık yapacak. Barzani'yle ve bütün Kürt hareketiyle o dönem bağlantıyı sağlayan tek kişi Primakov; Haydar Aliyev bütün bunları yönetiyordu.

Yıllar içinde aynı soruyu Ruzi Nazar'a da sordum, Haydar Aliyev'e de sordum. İkisi aynı dönemde karşı karşı saflardaydı; biri Nazi geçmişli CIA ajanı, diğeri KGB'ci. İkisi de aynı yanıtı verdi: "Ben ne yaptıysam Türklük için yaptım." Bence şaşırtıcıydı, ama inanarak söylüyorlardı.

Uluslararası istihbarat teşkilatlarının Türkiye'deki darbe ve muhtıralardaki rolü olduğu söylenir hep. Gerçekte ne kadar etkili oldular.

Her üç darbede de - 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül - iç dinamikler birinci rolü oynamıştır. Ama özellikle 12 Eylül Darbesi'nde başrolde dış dinamiklerin, ABD'nin etkisi fazladır. Çünkü 12 Eylül Darbesi'nin uluslararası siyaset dengeleri içinde bir yeri vardır. Darbelerde uluslararası istihbarat örgütleri şuna bakarlar: "Bu iş bizim işimize yarıyor mu?" ve "rakibin işine yarıyor mu?" ABD de buna bakıyor: 27 Mayıs'ta radyodan okunan darbe bildirisine son anda "NATO'ya ve CENTO'ya bağlıyız" sözünü ekleyen kişi Alparslan →

12 Eylül 1980'de Genelkurmay başkanı Kenan Evren ve kuvvet komutanlarının gerçekleştirdiği askeri darbenin ardından oluşturulan Milli Güvenlik Konseyi açıklama yapıyor (üstte).

Türkeş'tir. Bu cümle "tamam bunlar üslere dokunmayacaklar, Sovyetler'e karşı bir şey değişmeyecek" diye okunmuştur.

Her üç darbeden önce iktidarda sırasıyla Menderes, Demirel ve yine Demirel, yani sağ partiler var var. Her üç darbeden önce de Türkiye ekonomik sıkıntıdan çıkış için arayışta, çünkü ABD'den yardım alamıyor, bu nedenle de yüzünü Sovyetler Birliği'ne dönüyor. Her üç darbenin öncesinde de, Amerikancı olarak bilinen iktidarların Sovyetler Birliği ile yaptığı çok önemli ticaret anlaşmaları vardır. Bunu 12 Mart öncesinde de görebilirsiniz. Türkiye'deki pek çok sanayi tesisi İzmir Aliağa'dan İskenderun Demir-Çelik'e, Sivas Demir-Çelik, Bandırma Sülfürik Asit Tesisleri'ne kadar, ABD, ya da batıdan yardım alınamadığı için Sovyet desteğiyle kurulmuştur. Darbelere bakıştaki temel nokta, Sovyet nüfuzunun bir şekilde engellenmesi çabasıdır. Tabii 12 Eylül'ün ayrı bir yeri var. 12 Eylül öncesinde bir Kıbrıs meselesi var. Yunanistan NATO askeri kanadından çıkmış. Türkiye silah ambargosuna tepki olarak üç yıl İncirlik Üssü'nü kapalı tutmuş. Bu çok ciddi bir Ege-Akdeniz sorunu ABD açısından… Sovyetler Afganistan'ı işgal etmiş, İran İslam Devrimi ile kontrol alanından çıkmış. Bir de Türkiye'yi kaybederse ne olacak? Darbenin yapılmasından hemen sonra bütün darbe sürecini belirleyen en kritik şey ABD Başkanı Jimmy Carter'ın darbenin lideri Kenan Evren'e mektubudur. O mektubu Evren'e o zamanki ABD'nin Ankara büyükelçisi James Spain götürüyor. Mektupta Carter, Evren'e, "bizim dediklerimizi yapın, biz de senin yaptıklarını destekleyelim" diyor mealen. Evren de tamam diyor. Darbe hükümetinin bir numaralı kararı da biliyorsunuz Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönüşüne onay vermesidir.

Bir de "Bizim çocuklar yaptı" meselesi yok mu?

Darbeden sonra çıkan "our boys did it" (bizim çocuklar yaptı) sözündeki "bizim çocuklar" bana göre askerleri, yani Pentagon'u temsil ediyor. Hatırlanacağı gibi bu söz, o dönem ABD başkanı Carter'ın ulusal güvenlik danışmanı Zbigniev Brzezinski'nin orduyla ilişkilerden sorumlu yardımcısı (1970'lerde Ankara'da CIA istasyon şefi olarak çalışmış olan) Paul Henze tarafından söylenmiş; bunu rahmetli Mehmet Ali Birand kamuoyuna duyurdu. ABD sisteminde askerler ve istihbaratçılar birbirinden hoşlanmıyor ve o sırada Henze askerler tarafında. Henze "our boys" diyerek bence Pentagon'u kastediyor; yani "CIA işin içinde olsaydı beceremezdi, bu işi bizim çocuklar, yani Pentagon destekledi" demek istiyor.

Yalnız burada, 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül'le sonraki girişimleri birbirinden ayırmak lazım. Çünkü diğerlerinde düşmana karşı bir savunma pozisyonuna geçme filan yok. Ne 28 Şubat sürecinde var, ne 15 Temmuz'da

“Türk istihbaratı 1926’da Milli Emniyet Hizmetleri adıyla örgütlendiğinde, askeri istihbarat alanında yapılanıyor”

var. Zamanın ruhuna aykırıydı zaten bu girişimler.

Türkiye’de istihbarat yapılanması hakkında neler söylersiniz?

Türk istihbaratı 1926’da Milli Emniyet Hizmetleri adıyla örgütlendiğinde askeri istihbarat alanında yapılanıyor. Yani sivil alanda daha çok emniyetten ve biraz aydınlardan işlerine yarayacak elemanları var, fakat bütün yönetim kadrosunu askerler oluşturuyor; zaten Genelkurmay başkanı Fevzi Çakmak’a hesap verecek şekilde tasarlanmış.

Bu daha sonra değişiyor. 1930’lardan itibaren kaynakları kısıtlı olsa da gerçekten milli niteliği olan bir teşkilattan söz etmemiz mümkün. Bana kalırsa MİT’in şu ana kadar büyük başarısı Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı dışında kalma çabasına verdiği destektir. İngiliz Büyükelçiliği’ndeki Alman casusu Çiçero’nun kullanılması vesaire hep o çerçevede görülmesi gereken şeylerdir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ilk parti ABD’ye gidiyor, CIA’da eğitim alıyorlar demiştik. Özellikle Menderes’in Behçet Türkmen’i MAH’ın başına getirmesinden sonra komünizmle mücadele birinci planda. Türk istihbarat teşkilatı neredeyse NATO’nun, ABD’nin bir uzantısı haline geliyor. Hatta Menderes döneminde maaşlarını filan bir noktada CIA bütçesinden alıyor duruma geliyorlar. Buna sonra Menderes de karşı çıkıyor. 50’lerde, hatta 60’ların ortasına kadar Türk istihbaratı milli kimliğini kaybetmiştir o dönemde. Tamamen “Bulgar yakala, Romen yakala, solcu yakala.” Şu bile tek başına çok öğreticidir; Mahir Kaynak’ı solcu bir asistan olarak örgütlüyor devlet. Neden? “Sen şu darbe hareketi içine gir. Onun içinde Türkiye Komünist Partisi mutlaka vardır. Ondan sonra biz de oradan Moskova’ya ulaşırız” düşüncesiyle. Yani TKP’nin bir avuç Türkiye’yle pek bağı kalmamış adam ve kadından oluştuğunu bile bilmiyorlar. Sonra işin sivilleşmesi başlıyor. sivilleşme çabasını başlatan aslında bir asker, Fuat Doğu. İlk defa sistematik olarak yönetim kademelerine yetiştirilmek üzere sivil elemanlar devşirilmeye başlanıyor onun döneminde. Ama düşünce sistematiği hâlâ asker. Başbakan Demirel 12 Mart’tan önce Fuat Doğu’ya, “askerler darbe yapacakmış diye konuşuluyor, haberiniz var mı?” diye soruyor. Doğu, “bilmiyorum” diye yanıtlıyor. Ondan sonra iş patlıyor, malum. Yıllar sonra Fuat Doğu kendini, “cumhurbaşkanı söyleme dedi” diye savunuyor. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay 27 Mayıs içinde yer almış bir subay. Sonra cumhurbaşkanı seçilmiş genelkurmay başkanı iken. Doğu’nun rütbesi korgeneral, tayini, terfii Genelkurmay başkanına bağlı, onaylayacak makam da cumhurbaşkanı. Aslında derin devlet dediğimiz budur işte.

Sönmez Köksal’ın 1993’te Demirel tarafından MİT’in başına getirilmesi bir başka dönüm noktası. Orada artık MİT’teki yönetim kademelerinin ağırlıklı olarak sivillerden oluştuğu bir noktaya geliniyor. Bu dönemin zirvesi Şenkal Atasagun’un MİT müsteşarlığı yapmasıdır. Şenkal Atasagun eğitimli sivil kademelerden, yani Fuat Doğu’nun işe aldığı gençlerden biriydi. O kademelerden gelip MİT’in en başına geçmiş ilk müsteşar oldu. Onun dört yardımcısı da sivillerden oluşuyordu. Onu takip eden müsteşar Emre Taner de aynı dönemden. Benim kitaplarda Jön-Türkler diye bahsettiğim takım budur. MİT’in yeniden milli nitelik kazanmaya başladığı sırada Arap Baharı patladı, şimdi MİT ayrı dengelere oturma sürecinde. 1950 ve 60’larda törpülenen, 1990’ların sonunda canlandırılmaya başlanan dış operasyonlar birden patlayan Arap ayaklanmaları sürecinde belli bir acemilik ve hamlama yaşadı; Suriye’deki ciddi hatalarda bunun da payı vardır. Şimdi operasyon boyutu ön planda, istihbarat boyutu da bununla birlikte ilerliyor ●

Türk istihbarat tarihi içinde önemli yeri olan Çiçero takma adlı İlyas Bazna (altta).

Reinhard Gehlen

Ajan ağını CIA'nın hizmetine sunan Nazi

Reinhard Gehlen, Naziler Sovyetler'e saldırıp Moskova ve Bakü üzerine yürümeye başlayınca bu orduların istihbaratının başına geçti. Tek bir amacı vardı: Doğu halklarından ajanlar ve muhbirler devşirmek. Bu görevi sırasında yaklaşık 4 bin kişiden oluşan ajan ve muhbir ağı kuran Gehlen, savaşın bitiminde ABD askerlerine teslim oldu ve "Gehlen Örgütü" olarak adlandırılan ajan ve muhbir ağını Sovyetler'le mücadele edilebilmesi için ABD'nin hizmetine sundu.

Merkezi Haberalma Örgütü CIA 1947 yılında kuruldu. Ancak ABD'nin o dönem Avrupa ve Asya'da yaygın bir istihbarat örgütlenmesi yoktu. Eldeki tek yapılanma, askeri istihbarat ve operasyon örgütü olan OSS'ydi (Office of Strategic Services – Stratejik Hizmetler Örgütü). İkinci Dünya Savaşı sonuçlanıp ABD ve Sovyetler Birliği ideolojik olarak karşı karşıya gelince Amerikalılar, "düşmanımın düşmanı" felsefesi doğrultusunda savaş sırasında Doğu Cephesi'nde Sovyetler Birliği'ne karşı istihbarat faaliyet yürüten eski Nazileri işe almaya başladı. Bunlar arasında dikkat çeken en önemli isim Reinhard Gehlen'di.

Katolik bir aileye sahip olan Reinhard Gehlen 1902 yılında doğdu. Harp okuluna yazıldıktan sonra 1921 yılında hafif topçu teğmeni olarak kıta görevine başladı. 1939'da Polonya'ya yapılan Alman saldırısını planlayan kurmaylar arasındaydı. Almanya'nın Sovyetler'e yönelik kara taarruzu Barbarossa (Kızılsakal) Harekâtı'nın da planlayıcıları arasında de vardı.

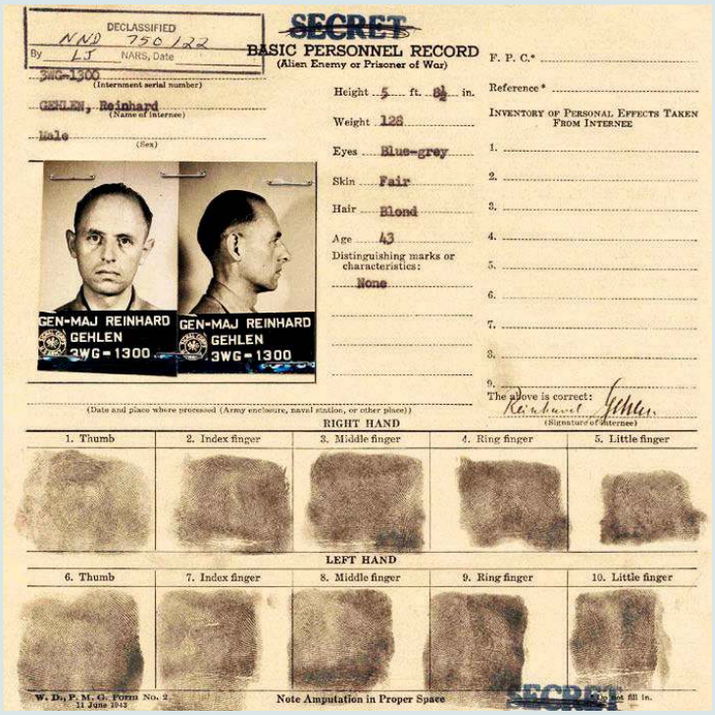
Aslında ilk planda Almanya Sovyetler'e saldırmayı düşünmemişti. Almanya savaşı sürdürmek için ihtiyaç duyduğu petrol kaynaklarına Irak'ı işgal ederek ulaşacaktı. Alman orduları bu doğrultuda 1941'de Bulgaristan

üzerinden Türkiye'ye girecek, Türk silahlı kuvvetlerle hiçbir muharebeye girişmeden doğrudan Suriye ve Irak üzerine ilerleyecek, Irak'ın petrol yataklarına el koyacaktı. Bu operasyonu planlayan isim Gehlen'di. Ancak uluslararası konjonktür bu harekâta izin vermedi. Bunun üzerine Almanlar Sovyetler'e saldırdı. Hedef en kısa sürede Bakü petrollerine ulaşmaktı.

Nazi ordusu Sovyetler'e girince Gehlen FHO (Fremde Heere Ost – Doğu Orduları Yabancı Ordular Soruşturma Birimi) başkanlığına getirildi. Amaç Sovyet savaş esirleri arasında bulunan doğu halkları askerlerinden oluşan lejyonlar kurmaktı. Bu lejyonlar sayesinde Kızıl Ordu'nun cephe gerisinde gerilla faaliyetinin sürdürülmesi hedefleniyordu. Kurulan lejyonlardan birisi de Türkistan Lejyonu'ydu. Gehlen Hırvat Çetniklerden Fin milliyetçilerine, Ukrayna ulusçularından Özbek Türklerine kadar uzanan geniş bir istihbarat ve operasyon ağının başındaydı.

Ancak savaşın sonuna doğru

DECLASSIFIED
NND 750122
By LJ NARS, Date

SECRET

BASIC PERSONNEL RECORD
(Alien Enemy or Prisoner of War)

F. P. C.*

3WG-1300
(Internment serial number)

GEHLEN, Reinhard
(Name of internee)

Male
(Sex)

Height 5 ft. 8½ in.
Weight 128
Eyes Blue-grey
Skin Fair
Hair Blond
Age 43
Distinguishing marks or characteristics:
None

Reference *

INVENTORY OF PERSONAL EFFECTS TAKEN FROM INTERNEE

1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.
9.

The above is correct:
(Signature of internee)

GEN-MAJ REINHARD GEHLEN 3WG-1300

GEN-MAJ REINHARD GEHLEN 3WG-1300

(Date and place where processed (Army enclosure, naval station, or other place))

RIGHT HAND

1. Thumb | 2. Index finger | 3. Middle finger | 4. Ring finger | 5. Little finger

LEFT HAND

6. Thumb | 7. Index finger | 8. Middle finger | 9. Ring finger | 10. Little finger

W. D., P. M. G. Form No. 2
11 June 1942

Note Amputation in Proper Space

SECRET

Do not fill in.

Alman Doğu ordularının askeri istihbaratına bakan Reinhard Gehlen II. Dünya Savaşı bitiminde ABD askerlerine teslim oldu. Fotoğrafları çekildi, parmak izleri alındı.

Almanya'nın yenileceği gören Gehlen Hitler tarafından görevden alındı. Gehlen Amerikalıların er ya da geç Sovyetler'e karşı mücadelede kendisi gibi Almanların yardımına ihtiyaç duyacağını görüyordu. Gehlen savaş bitince Sovyetler Birliği üzerine eşsiz bir askeri istihbarat arşivi, çok geniş bir casus ağı ve kurmay heyetiyle, Bavyera'daki Amerikalılara teslim oldu. Değeri anlaşılamadığı için savaş esirleri kampına gönderildi. Ancak Kızıl Ordu'nun istihbaratı GRU onun peşindeydi ve Amerikalılara sürekli Gehlen'i soruyorlardı. Bu sayede Gehlen'in önemini kavrayan Amerikalılar onu arşiviyle birlikte Washington'a götürüp sorguladılar.

Gehlen'in sorgusunda Amerikalılara bahsettiği ve anlattığı her şey zaman içinde doğrulanmaya başladı. Bunun üzerine Amerikalılar Gehlen'i 1946'da istihbarat faaliyetlerinde bulunması için Almanya'ya götürdüler. Böylece Gehlen 350 Alman görevliyle birlikte karargâhını kurdu.

1956'da Alman dış istihbarat örgütü BND'nin başına geçti. 1968 yılında emekli olana dek bu görevini sürdürdü. Çok geniş bir coğrafyaya yayılmış muhbir ağıyla birlikte yaklaşık 4 bin kişiyi bulan Gehlen örgütü sayesinde CIA kısa sürede Sovyet istihbarat örgütü KGB'nin karşısına dikilmiş oldu Doğu Avrupa'da.

Savaşın bitiminde Amerikalılara teslim olan Gehlen, değeri anlaşılamadığı için bir esir kampına götürüldü. Gehlen'in değerini bilen Kızıl Ordu yetkilileri Amerikalılara sürekli onu soruyordu. Amerikalılar bu sayede onun değerini kavrayarak Geehlen'i Washington'a götürdüler.

İngiliz istihbaratında KGB köstebekleri: Cambridge Beşlisi

Kim Philby, ya da uzun adıyla Harold Adrian Russel Kim Philby, 1963 yılında Beyrut'ta *The Economist* ve *The Observer*'ın muhabirliğini yaparken üniversiteden eski arkadaşıyla görüştü, sonra da kayıplara karıştı. Bir süre sonra Moskova'da ortaya çıkmıştı. Bir kaynağa göre Kim Philby, bir limanda kendisini bekleyen Sovyet yük gemisi Dolmatova'ya binmişti. Gemi bir süre sonra demir alarak Çanakkale ve İstanbul boğazları üzerinden Karadeniz'e çıkmış, sonra da Odesa limanına yanaşmıştı. Philby buradan Moskova'ya gitmişti. Başka bir kaynağa göreyse Philby bir taksi tutarak Beyrut'tan Şam'a gitti, oradan da Kuzey Irak'a geçti, sonra da gizlice Türkiye'ye. Doğubeyazıt'ta KGB ajanları tarafından karşılanarak Erivan üzerinden Moskova'ya götürüldü. Hangi yolla gitmiş olursa olsun, Sovyetler Birliği 1 Temmuz 1963'te Kim Philby'nin Sovyetler'e iltica ettiğini, kendisine Sovyet vatandaşlığının verildiğini duyurdu. Bu haber batı dünyasında soğuk bir duş etkisi yarattı. Çünkü, adı geçen Kim Philby, uzun yıllar boyunca İngiliz istihbarat örgütü MI6'nın Sovyet masasını yönetmişti. Yani İngiltere'nin Sovyetler Birliği'ne karşı casusluk operasyonlarını yöneten ismi aslında bir Sovyet ajanı, MI6 içinde faaliyet gösteren bir köstebekti.

Peki Philby Sovyet istihbaratı tarafından ne zaman devşirilmişti? Philby sosyalist düşünceyle Cambridge Üniversitesi'nde okurken tanıştı. Üniversite bünyesinde faaliyet gösteren Sosyalist Topluluğu'nda tanıştığı Komünist Enternasyonal'in önemli simalarından Arnold Deutch tarafından davet edildiği Viyana'da, sonra KGB adını alacak olan NKVD'ye ajan olarak devşirildi. Üniversiteden mezun olunca babası sayesinde *The London Times* gazetesinde iş buldu. Bu gazete adına İspanya İç Savaşı'nı General Franco'nın karargâhında izledi. Buradan Sovyetler'e önemli bilgiler geçti. Yine babası sayesinde İngiliz gizli servisi MI6'nın karşı casusluk bölümünü yöneten Albay Vivian'a önerildi. Böylece 1940 yılında Sovyet ajanı olarak MI6'nın karşı casusluk masasında göreve başladı.

Aynı üniversiteden Donald McLean ve Guy Burgess de KGB tarafından devşirilmişti. Guy Burgess, başka bir Cambridge'li Antony Blunt'u KGB'ye soktu. Blunt da yine aynı üniversiteden John Cairncross'u. İşte KGB'nin Cambridge beşlisi böyle orta çıktı. Bu beşli uzun yıllar boyunca Sovyetler Birliği'ne değerli hizmetler verdiler. Cambridge Beşlisi'nin KGB'ye aktardığı bilgiler arasında neler yoktu ki?

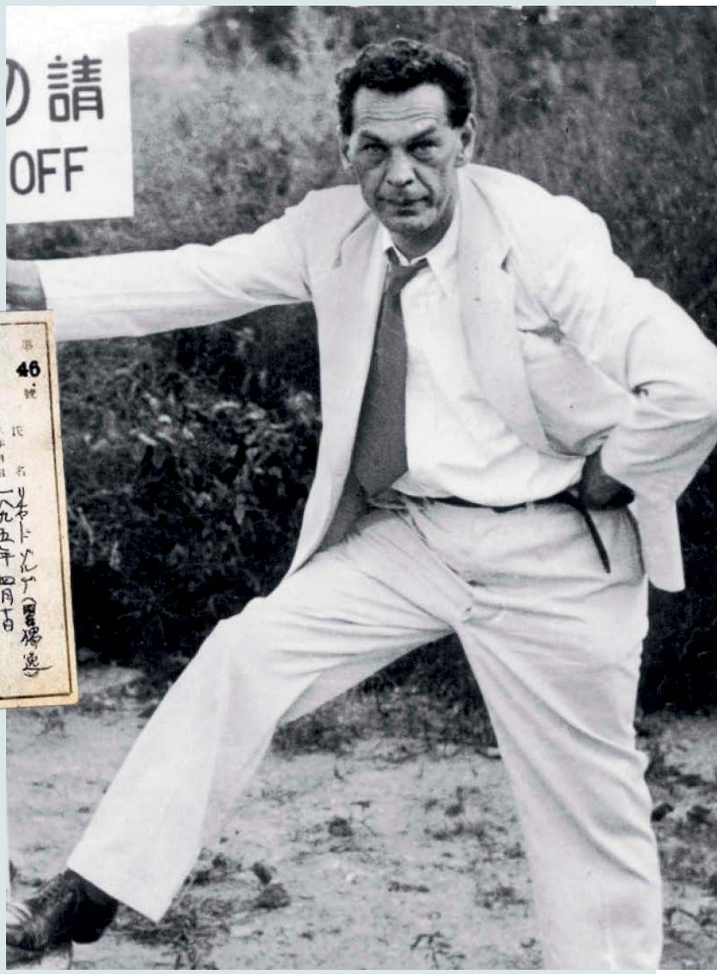
Cambridge Beşlisi. Donald McLean (sol üstte), Guy Burgess (sağ üstte), Kim Philby (sağda), John Cairncross (sol altta) ve Antony Blunt (sağ altta).

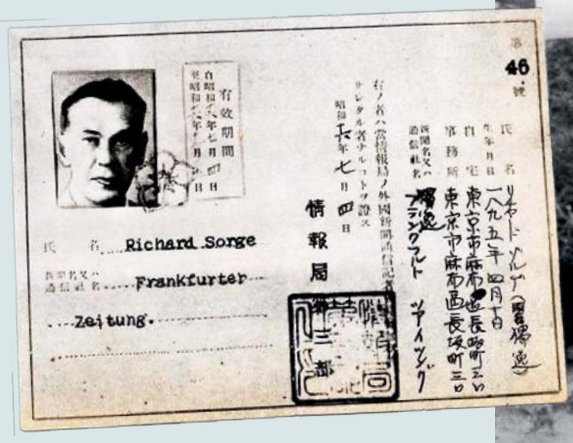
- İngilizlerin Nazilerin haberleşme şifresi Enigma'nın çözüldüğünü Sovyetler'e bildirmek.
- Dünyanın en büyük tank savaşı olan Kurz muharebesinde Nazilerin planlarını Kızıl Ordu'ya sızdırmak.
- Atom bombasının sırlarının Sovyetler'e iletilmesine yardımcı olmak.
- CIA ve MI6'nın ortaklaşa yürüttüğü Arnavutluk operasyonundan Sovyetler'i haberdar etmek. Yine CIA ve MI6'nın ortaklaşa yürüttüğü Ukrayna operasyonunu baltalamak.
- İngiltere'ye iltica etmek isteyen KGB ajanı Volkov'dan Moskova'yı haberdar ederek ortadan kaldırılmasına yardımcı olmak.

Stalin'in inanmadığı Sovyet ajanı: Richard Sorge

Sovyet lideri Nikita Kruşçev, Sovyet askeri istihbaratı için casusluk yapan Sorge'nin öyküsünü bir Fransız filminden öğrendi ve onun "halk kahramanı" ilan edilmesine karar verdi.

Richard Sorge 1895'te Bakü'de doğmuştu. Babası Kafkas Petrol Şirketi'nde mühendis olarak çalışıyordu. Richard Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla askere alındı ve 1916'da Batı Cephesi'nde yaralandı. Böylece savaş karşıtı fikirlere ilgi duymaya başladı. Babasının amcasının Karl Marx ve Friedrich Engels'in arkadaşı olduğunu keşfedince komünizme yöneldi. Berlin ve Kiel'de ekonomi okudu. Hamburg Üniversitesi'nde siyaset doktorosını tamamladı. Bu sırada Almanya Komünist Partisi'ne üye oldu. Moskova'dan davet alınca Komünist Enternasyonal bünyesinde çalışmaya başladı. Burada askeri istihbarat GRU tarafından örgüte alındı. İlk görev yeri Çin'di. Ama önce ülkesine giderek Alman gazeteci kimliği edindi. Sorge Şanghay'a doğru seyahat ederken yanında gazeteci kimliği vardı. Çin'de casusluk yaparken üst düzey Japonlarla tanıştı. Örneğin Asahi Shimbun'un Çin muhabiri ve yazarı Horsumi Ozaki. Bir Marksist olan Ozaki'nin Japon yöneticilerle özel ilişkileri vardı. Sorge Ozaki'yi bu süreçte GRU'ya devşirdi.

1933'te Moskova'ya çağrıldı. Yeni görev yapacağı ülke Japonya'ydı. Sorge bu görevine başlamadan önce Almanya'ya giderek yeni iktidara gelen Nazilerle yakın ilişkiler kurdu. Nazilerin yayınları arasında yer alan *Zeitschrift für Geopolitik* (Jeopolitika Güncesi) Çin ve Japonya hakkında yazılar gönderdi. Derginin sahibiyle tanışarak onu etkiledi ve böylece Tokyo muhabirliğini elde etti. Sonra da Tokyo'ya gitti.

Sorge Tokyo'daki Almanya askeri ateşesinden öğrendiklerini Moskova'ya aktarmaya başladı: Almanya Sovyet sınırına 170-190 tümen yığmıştı. Harekâtın 1941 Haziran'ın ikinci yarısında başlaması bekleniyordu. Sorge bu tarihi daha sonra 20 Haziran'dan sonra diye revize etti. Stalin bu istihbaratı önemsemedi. Stalin'in önemsemediği Barbarossa kod isimli harekât 22 Haziran 1941'de başladı. Almanlar Sovyetler'e saldırdı. Sorge 26 Ağustos'ta çok önemli bir bilgiyi daha Moskova'ya iletti: Japonya bu yıl içinde Sovyetler Birliği'ne saldırmayacaktı. Stalin bu istihbarata önem verdi; Sibirya'daki tank ve piyade tümenlerini batıya kaydırdı. Bu sayede Kızıl Ordu Nazileri Moskova Muharebesi'nde yendi.

Ne var ki Sorge Japon gizli servisi tarafından casusluk suçlamasıyla tutuklanmıştı. Kaynaklarından birisi askeri polis işkencesinde onun da adını vermişti çünkü. Sorge ısrarla kendisinin bir Nazi olduğunu, bırakılması gerektiğini savundu sorgusunda. Ancak Japon istihbaratının elinde önemli kanıtlar vardı. Sorgusunda Sorge suçlamaları kabul etti ve ifadesini yazmaya başladı: "Ben Richard Sorge, 1925 yılından bu yana enternasyonalist bir komünistim."

Sorge Sovyetler tarafından takas edileceğini ummuştu. Ancak Sovyetler onunla bir ilgisi olmadığını açıkladı. Japonlar 7 Kasım 1944'te idam ettiler.

007'ye ilham verdi

Ben Popov... Duşko Popov

Casusluk tarihinin belki de en önemli çifte ajanıydı. Kâğıt üzerinde Nazi ordusunun askeri haberalma örgütü Abwehr'e bilgi taşıyordu. Ama gerçekte İngiliz istihbaratı (MI6) hesabına çalışıyordu ve Almanlara çarpıtma, ya da aleni biçimde uydurulmuş bilgiler aktarıyordu. Adı Duşko Popov'du bu çifte ajanın. Kod adı ise "Tricycle", (üç tekerlekli bisiklet.) Dubrovnik'liydi ve Nazilerden nefret ediyordu. Abwehr onu Naziler için çalışmaya zorlayınca İngilizlere gitmiş, onlar için çalışmayı teklif etmişti. Kabul edilince Nazileri yanıltmak için özel operasyonlara katılmıştı. Duşko Popov'un da yer aldığı en büyük yanıltma operasyonu Müttefik ordusunun Sicilya'ya yapacağı çıkarmadan önce planlandı. Operasyonun kod adı "Mincemeat"ti, yani "Kıyma Operasyonu". Duşko Popov bu operasyonda Almanlara yanlış istihbarat bilgileri sızdırdı. Bu yanlış bilgiler yüzünden Almanlar Müttefik

En iyi 7 casus romanı

Otuz Dokuz Basamak. John Buchnan. Çev., Özgen Onan. İstanbul: Altın Bilek Yayınları, 2015.
Soğuktan Gelen Casus. John Le Carré. Çev., Ali Cevat Akkoyunlu. İstanbul: Kırmızı Kedi, 2016.
Huzursuz. William Boy. Çev., Ünver Alibey. İstanbul: Artemis Yayınları, 2004.
Gizli Ajan. Joseph Conrad. Çev., Hasan Fehmi Nemli. İstanbul: İletişim yayınları, 2011.
James Bond 007: Rusya'dan Sevgilerle. Ian Fleming. Çev., Nuşin Ağaoğlu. İstanbul: Ağaoğlu Yayınları, 1963.
Havanada'ki Adamımız. Graham Green. Çev., Nihal Yeğinobalı. İstanbul: Öykü Yayıncılık, 1986.
Köstebek. John Le Carré. Çev., Ali Cevat Akkoyunlu. İstanbul: Kırmızı Kedi, 2017.

çıkarmasının Yunanistan'a yapılacağını sandılar. Hitler de daha önce Yunanistan'ı ve Balkanlar'ı önemli gördüğü için, Popov'un verdiği bilgilere Almanların inanması daha kolay oldu. Müttefik ordusu Yunanistan'a değil, Almanların hiç beklemediği bir yere, İtalya'ya çıkarma yaptı, Sicilya'ya. Böylece Hitler yanılmakla kalmadı, Avrupa'daki en önemli ortağı İtalya'yı da kaybetti.

Duşko Popov'un bir diğer önemli başarısı da Japonların Pearl Harbor baskınını tahmin etmesiydi. Bu öngörüsünü İngilizler üzerinden Amerikalılarla paylaştı. Ne var ki o dönem Federal Soruşturma Bürosu'nun (FBI) şefi Eward J. Hoover, Popov'un bu istihbaratına değer vermedi.

İkinci Dünya Savaşı'nın en başarılı çifte ajanı kabul edilen Duşko Popov'un İngiliz istihbaratçı ve yazar Ian Fleming'in yarattığı "James Bond" karakterine ilham verdiği düşünülüyor. İngiliz istihbaratı adına ona eğitim verip sahaya süren Ewen Montagu Popov'u şöyle tanımlıyor: "Duşko Popov'u savaş sırasında Müttefik davasına uğruna o kadar çok şeyini tehlikeye attığı ve o kadar çok başarı kazandığı yıllarda tanıdım. Bir bakıma Ian Fleming kahramanı sayılabilirdi: Çok cesur ve çok neşeli, müthiş bir çekiciliğe sahip bir insan. Kaygısız ve lüks bir hayatı vardı. "Neden olmasın" derdi bu konuda; "Parasını Almanlar ödüyor ya. Hem bu hayatı yaşamam gerek. Yoksa hemen açığa çıkardım."

En iyi casus filmleri

Gizli Teşkilat (North by Northwest - 1959 / ABD)
Yönetmen: Alfred Hitchcock
Oyuncular: Cary Grant, Eva Marie Saint, James Mason.
Konusu: Bir reklamcı ünlü bir casusla karıştırılır. Bu nedenle de amansız bir takip başlar. Herkes reklamcının peşindedir.

Rusya'dan Sevgilerle (From Russia With Love - 1963 / ABD)
Yönetmen: Terence Young
Oyuncular: Sean Connery, Robert Shaw, Lotte Lenya.
Konusu: James Bond serisinin en iyi filmi kabul edilen *Rusya'dan Sevgilerle* İstanbul'da başlıyor.

Konuşma (The Conversation - 1974 / ABD)
Yönetmen: Francis Ford Coppola
Oyuncular: Gene Hackman, John Cazale, Allan Garfield.
Konusu: Çok gelişmiş elektronik aletler kullanarak dinleme ve izleme yapan bir uzmana başvuran bir işadamı genç bir erkekle bir kadını izlemesini ister.

Köstebek (Tinker, Tailor, Soldier, Spy - 2011 / ABD)
Yönetmen: Tomas Alfredson
Oyuncular: Gary Oldman, Colin Fith, Tom Hardy, John Hurt.
Konusu: John Le Carré'nin aynı adlı romanından beyazperdeye uyarlanan filmde, usta casus Smiley, İngiliz istihbarat örgütü içindeki köstebeği yakalamaya çalışıyor.

Soğuktan Gelen Casus (The Spy Who Came In From The Cold - 1965 / ABD)
Yönetmen: Martin Ritt
Oyuncular: Richard Burton, Claire Bloom, Oskar Werner.
Konusu: Soğuk Savaş döneminde Doğu Berlin(e gönderilen bir İngiliz casusu, hükümetinin kendisini kullandığı anlar.

MİT'in kontrol subayı Süleyman Seba

12 Mart darbesine uzanan yolda MİT'in en önemli bilgi kaynağı Mahir Kaynak'tı. Mahir Kaynak, 9 Mart 1971'de darbe yapmak isteyen cuntanın liderlerinden Cemal Madanoğlu'nun en güvendiği isimdi. Öyle ki Madanoğlu cuntanın 24 Eylül 1970'deki gizli toplantısında "sızıntı olduğunu" söyleyerek herkesten ceketlerini çıkarmasını istedi. Mahir Kaynak'tan da toplantıda bulunanların üzerinde kayıt cihazı bulunup bulunmadığını anlamak için üst araması yapmasını istedi. Kaynak herkesin üzerini aradı. Kimsenin üzerinden teyp çıkmadı. Odadaki tek teyp MİT'in köstebeği Mahir Kaynak'ın üzerindeydi. Ancak kimse onun üzerini aramadığı için teyp ortaya çıkmadı. Kaynak bu gizli toplantılarda edindiği bilgileri düzenli olarak MİT'teki bağlantısına iletti. Ancak Kaynak'la düzenli iletişimde bulunan MİT'in kontrol, ya da vaka subayının kim olduğu uzun yıllar bilinmedi. Ta ki Mahir Kaynak'ın kızı Deniz Ülke Arıboğan'ın bir davette Beşiktaş Jimnastik Kulübü'nün eski başkanlarından Süleyman Seba'yla yan yana oturduğu güne kadar.

Babası Mahir Kaynak'ın, zaman zaman adını samimiyetle anmasından hareketle Deniz Ülke Arıboğan Süleyman Seba'ya babasıyla tanışıp tanışmadığını sordu. Arıboğan, Seba'nın, "babanız kim hanımefendi" diye sorusunu "Mahir Kaynak" diye yanıtlayınca, Seba ayağa kalkarak Arıboğan'a sarıldı, yanaklarından öptü. Gözleri yaşlıydı. Sonra yıllardır saklanan sırrı açıkladı: Mahir Kaynak'ın Madanoğlu cuntası içinde MİT'e çalışırken vaka subayı kendisiydi. 1971'de Seba, MİT'in komünizmle mücadele şubesinde kıdemli memurdu. Seba daha sonra Psikolojik İstihbarat Birimi'nde çalıştı. Buranın müdürlüğünü yaptı. Sonra emekli oldu. Beşiktaş'a başkan seçildi.

Yüzü olmayan adam: Markus Wolf

Doğu Almanya gizli servisi Stasi'nin dış istihbarat şubesi HVA'yı yöneten Markus Wolf, batı dünyasında "yüzü olmayan adam" olarak tanınıyordu. Çünkü hiçbir batı istihbarat örgütü onun fotoğrafını ele geçirememişti. Nihayetinde 1978 yılında bir HVA ajanı batıya iltica edince Wolf'un eşkali teşhis edildi. Wolf 1923'te Yahudi bir ailenin ilk çocuğu olarak doğdu. Ailenin komünist bir geçmişi vardı. Naziler işbaşına gelince aile İsviçre üzerinden Sovyetler'e kaçtı.

Markus burada Komünist Enternasyonal okuluna çağrıldı. Savaştan sonra ülkesine döndü gizli serviste çalışmaya başladı. 1953'te Dış İstihbarat Örgütü HVA'nın başına geçti. Wolf bu görevinde kendine has bir yöntem geliştirdi. Bu yöntemde B. Almanya'da, bakanlıklar, ya da istihbarat servislerinde çalışan daha çok 40'lı yaşlarında, yalnız yaşayan kadınlar hedef alınıyordu. Genç ve yakışıklı Doğu Almanya casusları bu kadınları baştan çıkararak onları birer casusa dönüştürüyordu. Bu yöntemle HVA, Batı Almanya başbakanı Willy Brandt'ın özel kalem müdürüne kadar her yere sızdı ve büyük skandallara yol açtı.

7 soruda casusluk dünyası

1 Dünyada casuslukla ilgili ilk romanı o yazmıştı. Adı "1897'de İngiltere'de Büyük Savaş"tı. 1894 yılında yayımlanan romanda Fransa ve Rusya liderliğindeki kuvvetler Britanya'yı işgal ediyordu. Ancak cesur Britanyalılar bu işgale karşı koyuyorlar, Almanya'nın İngiltere tarafında savaşa girmesiyle Birleşik Krallık işgalden kurtuluyordu. Britanya'da casusluk literatürü bu romanla başladı. Kimdi bu gazeteci yazarın adı?

a William le Conquérent
b William le Queue
c John Le Carré

2 Kurtuluş Savaşı sırasında önce İstanbul'a geldi, ardından Ankara'ya gitti. Müslüman Hintliydi, çok iyi Türkçe ve İngilizce konuşuyordu. Türk ve Hint Uhuvvet-i İslamiye Cemiyeti (Türk-Hint Kardeşlik Derneği) temsilcisi olduğunu söylüyordu. İstanbul'da İngilizler tarafından tutuklandıktan sonra Ankara'ya kaçtı. Burada Mustafa Kemal'le görüştü. Amacı onu öldürmekti ve İngilizler adına çalışıyordu. Ankara'da idam edilen bu ajanın adı neydi?

a Mustafa Kübra
b Mustafa Sagir
c Emanullah Bey

3 Milli Emniyet Hizmetleri, Kurtuluş Savaşı sonrasında kuruldu. Kuruluşunda bir Alman başroldeydi. Gizlice 1926 yılında gelen bu yönetici Yıldız Sarayı'nda özel olarak seçilmiş istihbaratçılara bir dizi konferans verdi. Bu Alman istihbaratçıyı Mustafa Kemal'e General Naci Eldeniz önermişti. Kimdi bu Alman istihbaratçının adı?

a Amiral Wilhelm Canaris
b Reinhard Gehlen
c Walter Nicolai

4 İkinci Dünya Savaşı'nda Moskova'ya Almanların yapacağı Barbarossa Harekâtı'nı haber veren Sovyet ajanlarından birisiydi. Almanlar tarafından "Kızıl Orkestra" olarak adlandırılan örgütün başındaydı. Almanlar tarafından yakalanmış, ancak Fransız komünistleri tarafından hapisten kaçırılmıştı. Sovyetler onu acilen Moskova'ya çağırdı, gidince de tutuklandı. İdam edilmedi, ancak uzun yıllar hapiste kaldı. Serbest bırakılınca İsrail'e yerleşti. Bu ajanın adı neydi?

a Leopold Trepper
b Richard Sorge
c Jean Gilbert

5 Asker kökenli olmasına rağmen Milli İstihbarat Teşkilatı'na yetenekli siviller alınmasında ilk önemli adımı o atmıştı. Daha sonra MİT müsteşarlığı görevine getirilecek olan Şenkal Atasagun ve Emre Taner ile MİT'te önemli görevler üstlenen Cevat Öneş ve Mikdat Alpay onun döneminde MİT'e alınmışlardı. Kimdi bu sivilleri seven istihbaratçı?

a Behçet Türkmen
b Naci Perkel
c Fuat Doğu

6 1973 seçimlerinden sonra dönemin genelkurmay başkanı, dönemin başbakanı Bülent Ecevit'ten örtülü ödenekten acil bir ihtiyaç için birkaç milyon lira istedi. Ecevit niçin olduğunu sorunca Özel Harp Dairesi (ÖHD) için olduğunu söyledi. Ecevit daha önce bu paranın nereden geldiğini sorunca ABD'den geldiğini öğrendi. Üstelik ÖHD Amerikan askeri örgütünün binasında faaliyet gösteriyordu. ÖHD'nin faaliyet gösterdiği Amerikan askeri örgütünün adı neydi?

a TUSLOG (The United States Logistic Group - ABD Lojistik Grubu)
b İncirlik Üssü
c JUSMMAT (Joint US Military Mission for Aid to Turkey - Türkiye'ye Yardım İçin Ortak ABD Askeri Kurulu)

7 İktidara el koymak isteyen bir cunta 1971 yılında MİT tarafından izlenmiş ve açığa çıkarılmıştı. 12 Mart'ta emir komuta zinciri içinde yapılan darbeden sonra bu cuntanın üyeleri soruşturmaya uğradı, ordudan atıldı. Biri dışında: MİT'in köstebeği Mahir Kaynak sayesinde cuntanın lideri olduğu öğrenilen Korgeneral Atıf Erçıkan. 12 Mart'tan sonra ordudan atılmayan Erçıkan yeni bir göreve atandı. Neydi bu atandığı görev.

a Genelkurmay Harp Tarihi başkanlığı.
b Genelkurmay sekreterliği.
c II. Ana Jet Üstü komutanlığı.

Yanıtlar: 1 (b), 2 (b), 3 (c), 4 (a), 5 (c), 6 (c), 7 (a)

"Mevlana", "Yaralı Hayalet", "Yolcu Yolun Şarksa" ve *"Gölgesi"* şiirlerinin yayımlandığı *"Yedinci Kitap" (karşı sayfada)..*

Nazım'ın ilkleri

Güneşin zaptı yakın

Nazım Hikmet'in bilinen ilk şiiri 1918 yılında *Yeni Mecmua*'da yayımlandı. "Hâlâ Servilerde Ağlıyorlar mı" başlığını taşıyan şiiri yayınlandığında Nazım henüz 16 yaşındaydı.

Özgün Uçar

ozucaro.gmail.com

Nazım Hikmet'in velut karakteri, dünyanın farklı coğrafyalarına daha 20'li yaşlarının başında yayılmış ve benimsenmiş evrensel ozan kimliği onun yapıtları hakkında ilk demeyi güçleştiriyor. Nazım Hikmet yazını, meraklısını her daim şaşırtacak yeni keşiflere, aykırı buluşlara gebe uzun soluklu bir edebiyat arkeolojisi merkezi. Dolayısıyla büyük şairin aramızdan ayrılışının 56'ıncı yılında bugüne dek edindiğimiz bilgiler neticesinde Nazım Hikmet'i dünya şairliğine hazırlayan ilk filizleri ve ilk üretimleri uluslararası bir Nazım Hikmet kronolojisi içinde ele alacağız."On dördünden beri şairlik eden" Nazım Hikmet'in basılı ilk şiiri 3 Ekim 1918 tarihli *Yeni Mecmua* dergisinde Mehmet Nazım imzasıyla yayınlanır. Şair henüz 16 yaşında, Ziya Gökalp tarafından çıkarılan ve Yahya Kemal, Halide Edib Adıvar, Refik Halid Karay, Mehmet Fuat Köprülü, Ahmet Emin Yalman, Zekeriya Sertel gibi isimlerin destekçisi ve yazarı olduğu *Yeni Mecmua*'nın kapağından duyurulan "*Hâlâ Servilerde Ağlıyorlar mı?*" şiiri ile okuyucu ile buluşur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin maddi desteğiyle çıkarılan *Yeni Mecmua* dergisinde ilk şiirinin yayınlanmasından iki sene sonra, 1920 yılında bir kitapta çıkan ilk şiiriyle ismini duyurur.

18 yaşında şiirinin çıktığı ilk kitap

Nazım Hikmet'in şiirinin çıktığı ilk kitap, 1920 yılında Tanin Matbaası'nda 64 sayfa olarak basılan "*Üçüncü Kitap*" isimli eserdir. Bu kitapta "*İman*" ve "*Namus*" isimli şiirleri Nazım Hikmet imzasıyla yer alır.

Nazım Hikmet'in henüz 18 yaşında, Orhan Seyfi Orhon, Celal Sahir Erozan, Vala Nureddin, Faruk Nafiz Çamlıbel ve Yusuf Ziya Ortaç'ın da aralarında bulunduğu dönemin önemli yazarlarıyla kolektif olarak çıkardığı sekiz kitaplık seri, edebiyatımızda "Numaralı Kitaplar" olarak da adlandırılır. "Yeni Edebiyat Neşriyatı" adı verilen yayınevi tarafından çıkarılan bu sekiz adet "Numaralı Kitaplar" serisi, "şiir, hikâye, temaşa" alt başlığını taşır. "'Numaralı Kitaplar'" serisinin beş kitabında imzası yer alan Nazım Hikmet bu kitaplarda ilk dönem şiirleri ile adından söz ettirir. "Numaralı Kitaplar" serisinin *Dördüncü Kitap*'nda şairin "*Üç Ölüm*" şiiri yer bulur. *Altıncı Kitap*'ta ise "*Öksüzlük*", "*Biz ve Deniz*", "*Herkes Gibi*", "*Uyan Fatma*", "*Suları Soğuk Pınar*" şiirleri Nazım Hikmet imzasıyla yer alır. *Yedinci Kitap* isimli kitapta "*Mevlana*", "*Yaralı Hayalet*", "*Yolcu Yolun Şarksa*", "*Gölgesi*" şiirleri ve serinin son kitabı olan, *Sekizinci Kitap*'ta "*Yağmur*", "*Son Hırs*"ve "*Ağa Camii*" şiirleri yer alır.

Rusya'daki ilk kitapları

Türkiye'de Nazım Hikmet'in şiirlerinin yer aldığı bu ilk beş kitabın ardından şairin 1921 yılında Moskova Doğu Halkları Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde (KUTV) öğrenim görmek üzere Sovyet Rusya serüveni başlar. Moskova'da Arap harfleriyle Türkçe yayınlanan *Kızıl Şark* dergisinde 1923 yılında şiirleri çıkan şair Rusya'da yayınlanan kitaplardaki ilk üretimlerini de bu yıllarda verir. Moskova'da 1923 yılında Kızıl Şark Matbaası'nda, "Karadeniz kıyılarında parçalanan Mustafa Suphi ve yoldaşlarının ikinci yıldönümleri" anısına çıktığı notu düşülen "*28-29 Kanun-i Sani 1921*" isimli kitapta şairin iki şiiri yer alır. Arap harfli Türkçe olarak yayınlanan "*28-29 Kanun-i Sani 1921*" isimli kitabın kapağında Mustafa Suphi'nin fotoğrafı, sağ üst köşesinde "Bütün Dünya İşçileri Birleşiniz" yazısı, kitabın isminin altında ise, "Karadeniz kıyılarında parçalanan Mustafa Suphi ve yoldaşlarının ikinci yıldönümleri 1923" notu dikkat çeker.

Mustafa Suphi Yoldaş'a şiirler

Sovyetler Birliği'nde Mustafa Suphi ve 15 Türk komünistinin hatırasına basılan 83 sayfalık "*28-29 Kanun-i Sani 1921*" isimli kitapta Nazım Hikmet'in Mustafa Suphi anısına yazdığı "28 Kanun-i Sani" şiiri "Moskova 1923" ibaresiyle yer alır. "On beş kere açtı göğsünü, on beş kere örtüldü. Onbeşlerin hepsi bir komünist gibi öldü." dizeleriyle biten şiir Sofya baskısı ve resmi yayınlarda yer bulduğu haliyledir. Kitapta yer alan "*Onbeşler İçin*" şiirinin altında ise Nazım Hikmet ve Vala Nureddin'in ortak imzasıyla "Batum 1922" ibaresine yer verilir. Bu şiir de Sofya baskısı ve resmi yayınlarda yer aldığı şekildedir. Nazım Hikmet'in iki şiiri ve Mustafa Suphi'nin yazılarının yanı sıra Zeynullah Nuşirevanzade "Mustafa Suphi Yoldaş ve Anadolu Komünistleri", Ahmet Cevat "Matem Günü Münasebetiyle" yazılarıyla Sovyetler Birliği'nde 1923 yılında yayımlanan bu kitaba katkı sunar. Nazım Hikmet'in Sovyetler'de şiirinin yer aldığı bir diğer kitap ise Arap harfli Türkçe *Kreml* adıyla yayınlanır. Nazım'ın bu kitapta "*Kremlin'e Mukaddime*" şiiri yer alır. "*Kremlin'e Mukaddime*" şiiri Türkiye'deki kitaplarında "*Lahuti'nin Kremlin'ine Mukaddeme*" ismiyle yayınlanır. 1923 yılında Moskova'da Merkezi Şark Neşriyatı tarafından basılan 32 sayfalık kitapta Zeynullah Nuşirevanzade'nin "*İran Kesri ve Kremlin*" ile Lahuti'nin "*Kremlin*" şiirleri de yer alır.

Batıda yayınlanan ilk şiiri

Aralık 1924'te Moskova Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde (KUTV) siyaset bilimi ve iktisat öğrenimi gördükten sonra gizlice İstanbul'a dönen Nazım Hikmet, Türkiye'deki *Aydınlık* ve *Orak Çekiç* dergilerinde yazdığı yazılardan dolayı Takrir-i Sükûn Kanunu'na dayanılarak "komünist örgütlenme ve propaganda ile iç güvenliği bozmak" gerekçesiyle, Ankara İstiklal Mahkemesi'nce 15 yıl kürek cezasına mahkûm edilir. 1925 Haziran'ında polis tarafından arandığı İzmir'den, gizlice İstanbul'a, annesi Celile Hanım'ın evine gelen

Nazım Hikmet'in 3 Ekim 1918 tarihli
Yeni Mecmua dergisinde yayınlanan ilk şiiri.

Hâlâ Servilerde Ağlıyorlar mı

Bir inilti duydum serviliklerde
Dedim : "Burada da ağlayan var mı?
Yoksa tek başına bu kuytu yerde,
Eski bir sevgiyi anan rüzgâr mı?"

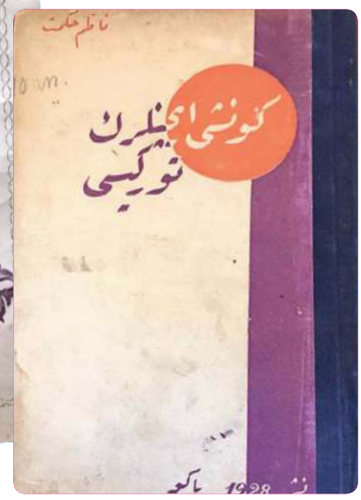
Hayata inerken siyah örtüler,
Umardım ki artık ölenler güler,
Yoksa hayatında sevmiş ölüler,
Hâlâ servilerde ağlıyorlar mı?

Nazım Hikmet buradan da Mühürdar açıklarında bekleyen bir takayla, tayfa kılığında Sovyetler Birliği'ne geçer.

Memleketini gizlice terk etmek zorunda kalan 23 yaşındaki Nazım Hikmet, Fransa'da yayınlanan sol entelijansiyanın etkili dergilerinden *Clarté*'nin (Açıklık) kapağında "*Occident - Orient* (Batı - Doğu)" adlı şiiriyle Fransız okura duyurulur. Şair, Fransızca yayınlanan derginin Haziran 1925 tarihli sayısında, İstanbul'a olan sevgisiyle de adını duyurmuş zamanının ünlü Fransız oryantalist romancısı Pierre Loti'yi burjuvalığı nedeniyle yerip, ona anti-emperyalist dizelerle baş kaldıracaktır; "Çürük Fransız kumaşlarını yüzde beş yüz ihtikârla şarka satan: Piyer Loti! Ne domuz bir burjuvaymışsın meğer!" Nazım Hikmet'in *Clarté*'de yayınlanan "*Piyer Loti*" şiiri, batıda bir dergide yayınlanan bilinen ilk şiiridir. Şiirin ilk yayınlandığı mecra ise Ekim 1924 tarihli *Aydınlık* mecmuasıdır. "*Piyer Loti*" şiiri *Aydınlık*'ın 1924 yılı Kasım ayında basılan 27 numaralı sayısında Nazım Hikmet imzasıyla ilk kez "*7 Teşrin-i Sani Şark Garp*" adıyla yayınlanır.

Nazım Hikmet'in *"Üç Ölüm"* adlı şiirinin yayımlandığı "Dördüncü Kitap" (üstte.) 1928'de yayımlanan "Güneşi İçenlerin Türküsü" (sağda.) "Yağmur", "Son Hırs" ve "Ağa Camii" şiirlerinin yayımlandığı "Sekizinci Kitap" (karşı sayfada üstte.)

İsimsiz ilk kitabı: "*Dağların Havası*"

Nazım Hikmet'in memleketinden ayrılmak zorunda kaldığı 1925 yılı tamamı kendi eserlerinden oluşan ilk kitabının da basıldığı yıldır. *Bilim ve Sanat* dergisinin 1982 tarihli 18'inci sayısında Kemal Sülker'in "Nazım Hikmet'in Bilinmeyen Bir Manzum Romanı" başlığıyla yayınlanan yazısında ve 2010'da *NTV Tarih* dergisinin Temmuz sayısında Haluk Oral'ın "Nazım Hikmet Şiir Arkeolojisi" başlıklı yazısında da detaylandırdığı üzere Nazım Hikmet'in tamamı kendi eserlerinden oluşan ilk kitabı Akbaba Neşriyatı'nca 1925'te 32 sayfa olarak basılan "*Dağların Havası*" kitabıdır. Nazım Hikmet'in *Akbaba* mecmuasında "Kartal" mahlasıyla tefrika ettiği *Dağların Havası* Arap harfleriyle Türkçe olarak 1925'te kitap olarak yayınlanır. İsimsiz olarak yayınlanmasının ardından kitap, Seyfettin Özege'nin *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*'nda Yusuf Ziya Ortaç'a ait gibi gösterilse de Kemal Sülker'in bahsedilen yazısının ardından kitabın Nazım Hikmet'in manzum eseri olduğu anlaşılır.

"Güneşi İçenlerin Türküsü"

Nazım Hikmet Laz İsmail'le (İsmail Bilen) birlikte 1928 yılının Temmuz ayında Sovyetler Birliği'nden kaçak yollarla Türkiye'ye giriş yapacak 1 Ağustos 1928 tarihinde Hopa'da tutuklanacaktır. Nazım Hikmet Türkiye'ye kaçak olarak giriş yapmadan önce Moskova'dan babasına gönderdiği mektupta şunları yazar: "Bir hafta sonra bir şiirler mecmuam çıkacak. Kitabın ismi: *Güneşi İçenlerin Türküsü*. Size mutlaka birkaç nüshasını gönderirim. Buradaki Rusça çıkan mecmualarda benim şiirlerimi tercüme edip neşrediyorlar. Hele Azerbaycan ve bilhassa Bakü'de meşhur şair oldum. Dört beş mecmua ve kitapta benim hakkımda methiyeler yazdılar. Resimlerimi bastılar." Nazım Hikmet'in "şiirler mecmuam" diye tanıttığı tamamı kendi eserlerinden oluşan ve kendi ismiyle çıkan ilk kitabı, 1928 yılında Bakü'de Süleyman Rüstem'in yayına hazırlayıp Azerneşr tarafından 104 sayfa olarak Arap harfleriyle Türkçe basılan "*Güneşi İçenlerin Türküsü*"dür. Kitap Nazım Hikmet'in 1925 yılında İzmir'de yazdığı "*Güneşi İçenlerin Türküsü*" şiiriyle aynı ismi taşır. Bu şiir onun sokaklara, meydanlara nüfuz eden en coşkulu şiirlerinden biri olmasının yanı sıra yazılış hikâyesiyle de çok sarsıcıdır. Nazım Hikmet'in biyografisini de ("*Nazım'ın Çilesi*") kaleme alan yakın arkadaşı Rady Fish Nazım Hikmet'in bu şiiri İzmir'de kaçak olarak komünizm faaliyeti sürdürdüğü sırada "yeraltı matbaası için çukur kazdığı zaman" yazdığını ifade eder. Nazım 20 gün boyunca güneşi hiç göremediği, parasızlıktan gaz lambası da alamadığı "karanlık, dar bir 'kaban'da" şu dizelerle haykırır:

"Akın var güneşe akın! Güneşi zapt edeceğiz, güneşin zaptı yakın!" ●

Muhlis Sabahattin Ezgi, yirmiyi aşkın operet ve revü eserinin bestecisidir. Bunların arasıda "Nil Melikesi" de bulunuyor (üstte).

CENGİZ KAHRAMAN ARŞİVİ

“*Şark Rüyası*”ndan “*Alabanda*”ya

ALATURKA REVÜ MODASI

1930’lu yılların ortalarında İstanbul’da eğlence hayatına yeni bir tür dahil oldu: Alaturka revüler. Muhlis Sabahattin, Selahattin Pınar, Cemal Reşit Rey gibi dönemin ünlü bestecilerinin hazırladıkları müzikli gösteriler, Safiye Ayla, Mualla Gökçay, Muammer Karaca gibi sanatçılar tarafından sahnelendi ve büyük ilgi gördü.

Gökhan Akçura
gakcura@gmail.com

Tepebaşı Yazlık Bahçesi'ndeki bir gösteri sırasında sahne ve izleyiciler (altta). CENGİZ KAHRAMAN ARŞİVİ

Elbette bizde de "revü" tanımlaması çok daha eski yıllardan beri vardı. Ama altını çizmemiz gereken şu: Önceleri "revü" denince akla mutlaka alafranga bir şeyler geliyordu. İkinci Dünya Savaşı yıllarında bu durumun değişmeye başladığını farkederiz. Alafranga anlamdaki "revü"nün gördüğü rağbet, özünde alaturka musikiye tutkun olan kesimleri de etkilemiş gibi görünüyor, ki alaturka revüler sahneleri sarıyor. Öyleyse, yola çıkalım, bu revülerin peşine düşelim.

Biraz öncesine bakalım. İlk alaturka revü olarak, 1933 yılında Muhlis Sabahattin'in hazırladığı ve kendi adını taşıyan Revü Heyeti'nin sahnelediği "*Dün, Bugün, Yarın*" adlı gösteriyi saymamız doğru olur. Bu revünün en az bir bölümünün (Lale Devri İstanbul'unu anlattığı için) alaturka müzikler içerdiğini sanıyorum. Üç yıl sonra 1936 baharında, Çağlayan'da (eski Mulenruj, Fitaş Sinemaları'nın olduğu yerdeydi) bu kez kurban bayramı vesilesiyle Deniz Kızı Eftalya'nın "*Danslı Anadolu Revüsü*"nü sunduğunu görürüz. Ama metin nedir, müzikler nasıldır, elimizde pek bir bilgi yok… 1938 yılının başlarında ise Ambasadör Salonu'nda Safiye [Ayla] ve arkadaşları Serj Atilla'nın sahnelediği "*Karadeniz Revüsü*"nü oynarlar. Aynı yıl, yani 1938 Haziran ayında, Taksim Belediye Bahçesi'nde "*Bağdat Revüsü*" adlı bir gösteri gerçekleştirilir. İlanlarında Hamiyet'in [Yüceses] yanı sıra "Sahra yıldızı Bedriye Ahmet" ile "Bağdat raks kraliçesi Nezahatül Bağdadi"nin fotoğrafları yer almaktadır. Bu "revü"nün dramatize bir bölüm içerdiğini pek sanmıyorum. Yıldızlarından dolayı "Bağdat Revüsü" diye adlandırılması olası…

Mualla Hanım'ın Eski Ambasadör'ü

Bu açılış mahiyetindeki sahnelemelerden sonra, başını Mualla Gökçay'ın çektiği "alaturka revüler" dönemine geliyoruz. 1939 başlarında Mualla [Gökçay] Hanım ve arkadaşları Galatasaray'daki Ambasadör gece kulübünü, "Eski Ambasadör" olarak adlandırıp çalıştırmaya başlarlar. Daha sonraları yapılmış bir röportajda Mualla Gökçay "Sahibi olduğum Ambasadör'deki musikili revüyü ben kurmuştum. Bu revünün hususiyeti alaturka musiki refakatinde oynanmasıdır" demektedir. Mekân 1939 sonlarına doğru isim değiştirir. Önce ilanlarda Kemani Sadi Salonu olarak karşımıza çıkar. Burada "Bayan Mualla ve bestekâr Salahattin Pınar'ın iştirakiyle kostümlü "*Türk Tarihi Musikili Tablosu*" sunulmaktadır. Aynı yerde 25 Kasım 1939

tarihinden itibaren sunulan yeni program ise şöyledir: "Mualla ve arkadaşları Eski Eserlerle Bayanlar Korosu. Kostümlü Tarihi Musiki Tablosu. *Yeniçeri Hasan* filmindeki tablo aynen sahnemizdedir." Kısa bir süre sonra mekânın adı Sadi Salonu olarak değişir ve ilanlarda şu bilgiler yer alır: "Aylardan beri hazırladığımız ve üstat Muhlis Sabahattin'in tertip ve bestelediği muhteşem revü: Mualla'nın Bahar Revüsü. Selahattin Pınar'ın iştirakiyle memleketin kıymetli musikişinaslarından müteşekkil Fasıl Saz Heyeti." Muhlis Sabahattin'le yapılan işbirliği sürüyor olmalı ki, onun yazdığı *Bir Masal Revüsü* aynı salonda sunulur. Mualla Aslı'yı, Salahattin Pınar Kerem'i temsil etmektedirler. Revü içinde o devre ait köçek oyunları da vardır. Alafranga lezzet de unutulmamış, ünlü Mezey Balesi, revünün yanı sıra programa alınmıştır.

Mualla Gökçay ve ekibi 1940 yılında mekân değiştirerek Maksim Gazinosu'nda program yapmaya başlarlar. Burada Muhlis Sabahattin'in ikinci defa olarak yazıp bestelediği *Bir Masal* adlı revüsü sahnelenir. Aynı yıl 29 Ekim'den itibaren aynı salonda Safiye Ayla'nın başrolünü üstlendiği "*Havay Adalarında Bir Gece*" revüsünün başladığını görürüz. Revünün yazarı Ziya Şakir, bestecisi ise Şefik Hürmeriç'tir. Rejisör olarak da Serj Atilla gözükmektedir. 1941 yılının Ocak ayında ise Safiye Ayla'nın yine Maksim'de "*Çırağan Revüsü*"nde rol aldığını görürüz. Alaturka revülerin başarısını gören diğer mekânlar da bu tür programlara kapılarını açarlar. Mualla Gökçay bu kez Taksim'de yeni açılmış olan Kristal Gazinosu'nda sahneye çıkmaya başlar. 1941 yılında yine Muhlis Sabahattin'in hazırladığı revüler arka arkaya sahnelenir: "*Boğaziçinde Bir Mehtap Rüyası*", "*Kerem ile Aslı*", "*Lale Devri*"… Aynı yıl, Tepebaşı Belediye Bahçesi'nde Safiye Ayla ve arkadaşları bu kez 12 tabloluk "*Bakireler Ayini*" revüsünü sahnelerler. Yazan yine Ziya Şakir, besteci de Şefik Gürmeriç'tir. Sahneye koyan "15 sene Amerika'da rejisörlük yapan zenci Ali Rıza"dır. Maksim salonlarında ise artık bu yeni mahsul revüler birbiri ardına sahnelenmektedir: "*Bir Mehtap Gecesi*", "*İstanbul Yıldızları*", "*Çingene Aşkı*", "*Şark Rüyası*", "*Efenin Aşkı*" hemen gözümüze çarpanlar…

Alaturkayla alafranganın birleşimi

Ardından bu alaturka revülerle, eskiden olduğu gibi alafranga revüleri birleştiren bir akım gelir ki, bunun doruk noktası *Alabanda* revüsüdür. *Alabanda* ilk olarak 22 Haziran 1942 pazartesi akşamı büyük bir kalabalık ve seçkin konuklar önünde oynanır. Alaturka bölümler Sadettin Kaynak, alafrangalar Cemal Reşit imzalıdır. Başrollerde Safiye Ayla ve Muammer Karaca vardır. Ama *Alabanda*'ya ayrı bir yazı ayırmak lazım. Bu nedenle ayrıntılara girmeden, kendi yolumuzda ilerliyoruz.

***Alabanda* revüsünün broşürünün kapağında Ekrem Reşit Rey, Cemal Reşit Rey, Muammer Karaca ve Safiye Ayla (üstte). Dönemin yıldız isimlerinden Mualla Gökçay (altta).**

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinden itibaren alaturka revüler popülerliğini kaybetti.

Alabanda'yı bir kenara bıraktık, ama onun üzerinden yapılan "alaturka revü" tartışmalarına değinmeden olmaz. *Vatan* gazetesinde "Gece Gezen" imzalı bir yazı "bir revü modasıdır aldı yürüdü" diye söze giriyor. Gazinolarda sazın yerini revülerin almasının gerçek musiki tutkunlarının hoşuna gitmediğini belirttikten sonra, bu durumun musiki sanatını da tehlikeye düşürdüğünü ve ilerisi için korkular yarattığını söylüyor. Safiye Ayla'nın *Alabanda*'da oynamasını eleştirdikten sonra diğer revülere de uzanıyor: "Diğer bir gazinoya uğradım. *Efenin Aşkı* ismi altında bir revü var. Bu da senelerce evvel gördüğüm Muhlis Sabahattin tarafından sahneye konan operetten bir perdedir. Benim her zaman takdir ettiğim, okuyuş tarzını beğendiğim Suzan Güven ile Semiha da rol almışlar. Bilhassa Semiha Zeynep'i ve Suzan Güven de Çoban Kızı'nı pürüzsüz bir şekilde oynuyor ve muvaffak oluyorlar. Revünün sıcak tarafları olduğu kadar insanı üşütecek tarafları da var."

Bu eleştirilere, birçok revüye imza atmış olan Nusret Safa Coşkun karşı çıkar. Revünün alaturkayı öldürmek şöyle dursun, kurtardığını iddia etmektedir özetle. Gece Gezen yazarımız hemen buna cevap döşenir. "Ses Sanatkârımız Safiye ve Moda Halini Alan Revüler" başlığını taşıyan yazının en önemli tezi alaturka musikinin bir tiyatro müziği olmayışıdır. "Alaturka musiki sessizlik içinde dinlenirken, dinleyenleri başka bir âleme götüren büyük bir kuvvettir." Safiye Ayla da tartışmaya katılır: "Bir sanatkâr daima yenilik yapmalıdır. Artık aynı şekilde halkın karşısına çıkmak beni de usandırdı. Bunun için revüye dönüyorum ve sanatımda bir yenilik yaptığım kanaatindeyim."

Gece Gezen, Safiye Ayla'nın bu görüşlerine alaturka revülerin bir yenilik sunamadığını ve Safiye Ayla'nın da belirli birkaç şarkıyı okuyup sahneden indiğini söyler. Yüzlerce kez oynanan *Alabanda* revüsünde Safiye'nin hangi gerçek Türk musiki eserini seslendirdiğini merak ettiğini söyleyen yazar, ilginç bir bilgi daha veriyor bize: "İşte bunun için değil midir ki saz sevenlerin hemen hepsini, bu revülerin içine girmek istemeyen, daima kaçınan ses sanatkârı Müzeyyen Senar'ın karşısında görüyoruz."

Alaturka revü salgını bir süre daha devam etti. 1942 Aralık ayında Kristal'de Bayan Mualla Işılay (eski Gökçay) ve arkadaşları, "*Abbase*" (Bağdat saraylarında cereyan eden büyük bir aşk sahnesi) adlı, Ziya Şakir'in yazdığı revüyü oynadılar. 1943 yılında yine Kristal'de aynı kadro 25 Şubat'tan itibaren, her akşam "üstat Muhlis Sabahattin'in en son yazıp bestelediği *Nil Melikesi* revüsü"nde sahneye çıktılar. "Orkestrayı bizzat Muhlis Sabahattin idare etmektedir." Kristal'de 1 Mayıs'taki programda Mualla ve arkadaşları yine Muhlis Saba-

23 Aralık 1939 tarihli *Akşam* gazetesinde Keman Sadi Salonu'nda *Bahar Revüsü*'nün ilanı (üstte). 9 Şubat 1945 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde *Gülmez Sultan* revüsü ilanı (sağda). 5 Ekim 1939 tarihli *Cumhuriyet*'te yer alan ilanda Keman Sadi Salonu'nda Mualla Hanım ve Selahattin Pınar (karşı sayfada).

hattin'in yazdığı ve "şimdiye kadar memleketimizde görülmemiş iki yeni revü birden: *Bekri Mustafa* ve *Leyla ile Mecnun*"u oynadılar. Aynı yıl Aralık ayında ise Kristal'de Ziya Şakir'in yazıp Salahattin Pınar'ın bestelediği "*Sadullah Ağa*" sahnelendi. 1943 Şubat'ında ise Beyoğlu İmam Sokağı'nda yeni açılan Maskot adlı mekânda Muhlis Sabahattin'in "bilhassa müessesemiz için hazırladığı" bilgisiyle sunulan *Yerden Göğe* adlı 12 tabloluk revü oynandı. Dekorlar Zarmair'e, danslar ise Prof. Mişel'e aitti.

Ama artık sona doğru geliyoruz. *Alabanda*'dan başlayarak birçok revüde alaturka ile alafranganın iyice karıştırılıp sunulduğu görülür. Maksim'de 3 Nisan 1943'ten itibaren sahnelenen "*Heykeller Konuşuyor*" revüsü buna iyi bir örnektir: "Yazan: Yusuf Sururi. Müzik: Karlo Kapoçelli. Alaturka parçalar: Cümbüş Kadri Şenel. Dekoratör Zarmayer. Balet profesörleri Mişel ve Robert." Yine Maksim'de Temmuz ayında sahnelenen "*Vur Patlasın*" revüsünü ise Safa Coşkun yazmış, Seyfettin ve Sezai Asal kardeşler bestelemişti. İlanlarda içeriği şöyle tanıtılıyordu: "Baştan sona kahkaha, neşe eğlence. Cücelerin hayret verici sahneleri. Anadolu düğünleri, Ada eğlenceleri, Viyana, Paris, Venedik, Afrika, Hindistan, Amerika, Havay (Havaii) tabloları. 20 kişilik büyük orkestra, 20 balerin, 20 artist, 20 figüran ve cüceler." Gazete haberinde bu revü oynanırken içeri girmek için Maksim kapısı önünde bekleyenlerin kuyruğunun Taksim Meydanı'na kadar uzandığı yazıyor. "Hiçbir eser, hiçbir revü bu kadar candan beğenilmedi" diye de ekleniyor.

Değişen dünya ve revülerin sonu

1944 yılında daha önce Maksim'de oynanan *Heykeller Canlanıyor*, değişikliklerle birlikte 23 Haziran'dan itibaren Kristal'de sahnelenir. Rejisi Serj Atilla'ya ait olan revünün içeriği ilanlarda şöyle sıralanıyordu: "Leblebici Horhor Ağa dirildi/ Meşhur Mata Hari geldi/ Tarzan Holivud'dan angaje edilmiştir/ Dünya güzeli Afrodit öldü mü? Hayır yaşıyor/ Otello sevgilisiyle baş başa/ Şerlok Holmes bir hırsızın peşinde/ Borjiya zehir yerine şarap sunuyor/ Boks meraklılarına müjde: Jak Dempsey boks maçlarına başlıyor." Aynı yıl Maksim'de "*Değişen Dünya*" adlı bir revü de Atilla Revü Opereti imzasıyla oynar: "100 kişilik kadro. Büyük orkestra. Bugüne kadar görülmemiş muhteşem elbiseler. Swing, caz ve en yeni danslar. Üç saat kahkaha içinde seyretmek fırsatını kaçırmayınız: *Değişen Dünya*. Bu eserde Karmen Miranda'yı ve şimdiye kadar tanımak fırsatını bulamadığınız yeni yıldızlarla 50 genç kız tanıyacaksınız. Taksim: Yazlık Maksim Revü Operet Tiyatrosu."

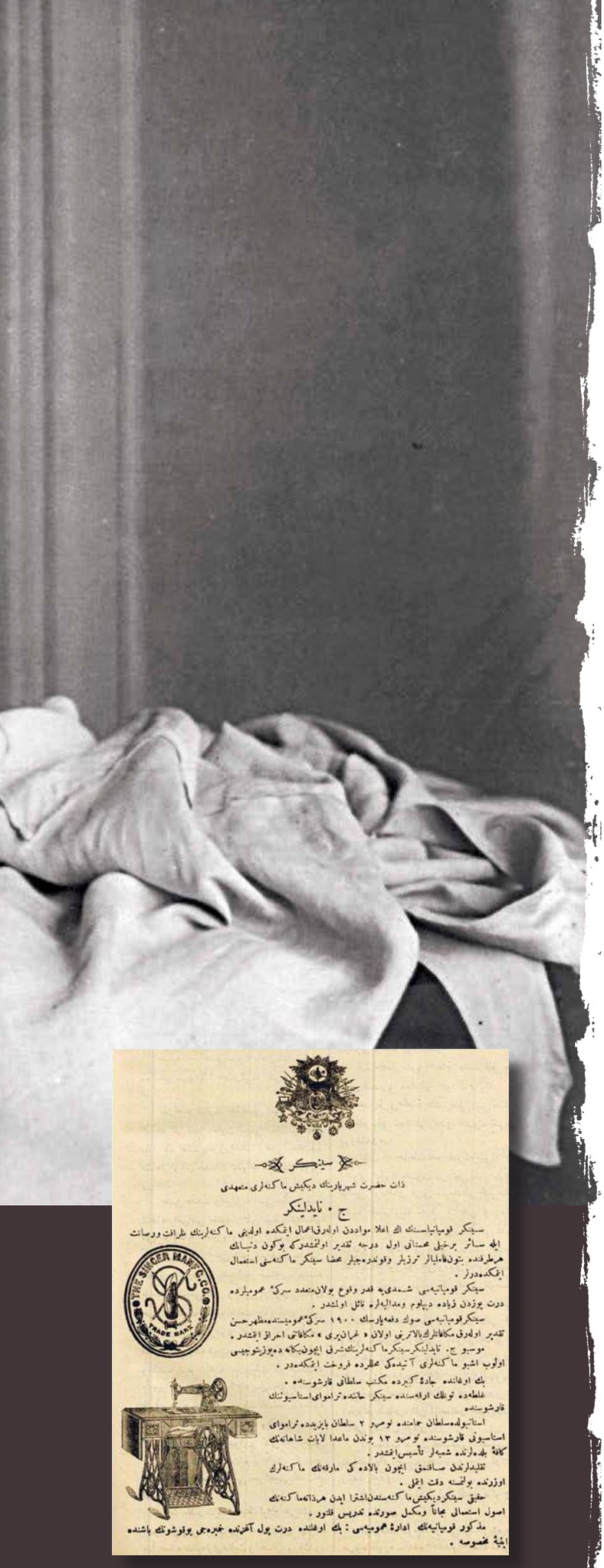
Görüleceği gibi, alaturka revüler eski saltanatını yitirmiş, revülerde "alafranga" müzik yine ön plana çıkmıştır. Ama zaman zaman yine alaturka revüler oynanmaya devam ediyordu. Kristal'de 1945 yılının başlarında "bütün eğlence yerlerini sekteye uğratan" yeni *Esmerim* revüsü sahnelendi. Yazan Nusret Safa Coşkun, besteleyen Sadi Işılay, sahneye koyan Mehmet Karaca'ydı. Yine Kristal'de 10 Şubat 1945 gecesi başlayan *Gülmez Sultan* revüsünün yazarı Ziya Şakir, müziği ise Gülbent imzasını taşıyordu. Ayrıca Suzan Yakar ve Büyük Saz Heyeti, revünün yanı sıra sahne alıyorlardı. Aynı mekânda 29 Mart 1945 tarihinde *Bakireler Ayini* revüsü başladı. İlanlarda, "Bu gibi eserleri şimdiye kadar yalnız film yapılıp sinema perdesinde gördünüz. Bu kere müessesemiz size film değil hakiki ve canlı olarak hayretler içinde bırakacak hiç görülmemiş zengin bir revü takdim ediyor" diye yazıyordu. Yazan Ziya Şakir, Müzik: Kemani Haydar Telhüner. Danslar: Jak [Biçacı]. Dekor: Kemal Yıldız. Ayrıca Suzan Yakar ve Büyük Saz Heyeti.

S. Atilla Revü Heyeti'nin sahnelemeye başladığı *Değişen Dünya* revüsünün adından da anlaşılacağı gibi, gerçekten de dünya hızla değişiyordu. İkinci Dünya Savaşı sona ermiş, ABD batı dünyasının liderliğini üstlenmiş, Türkiye de bu değişmenin rüzgârına kapılmıştı. Artık gece hayatında yeni bir dönem başlamak üzereydi. Böylece alaturka revüler yerini tamamen alafrangalara terkettiler. Ses Opereti'nde sıra *Swing Fatma*'ya gelmişti. *Sam Amca* adlı oyun salonları gençleri çağırıyordu. Pikaplarda yeni bir şarkının çalmasına, az bir zaman kalmıştı: *Amerika I Love you*! ●

Singer dikiş makinesi

Hayalleri süsleyen çeyiz

سینگر

ذات حضرت شهریارینك دیکیش ماکینه‌لری متعهدی

ج . نایدلینکر

سینکر قومپانیاسینك الك اعلا مواددن اولدرق اعمال ایتدکده اولدیغی ماکینه‌لرینك طراف ورصانت ایله سائر برخیلی محسناتی اول درجه تقدیر اولنمشدرکه یوکون دنیانك هرطرفنده بتون فابریقالر ترزیلر وقوندره‌جیلر محضا سینکر ماکینه‌سنی استعمال ایتکده‌درلر .

سینکر قومپانیه‌سی شمدیه قدر وقوع بولان متعدد سرکی عمومیلرده دورت یوزدن زیاده دیپلوم ومدالیه‌لره نائل اولمشدر .

سینکر قومپانیه‌سی صوك دفعه پارسك ۱۹۰۰ سرکی عمومیسنده مظهر حسن تقدیر اولدیغی مکافاتك بالاترینی اولان « غران پری » مکافاتی احراز ایتمشدر .

موسیو ج. نایدلینکر سینکر ماکینه‌لرینك شرق ایچون بکانه دیپوزنتوجیسی اولوب اشبو ماکینه‌لری آتیده‌کی محلرده فروخت ایتکده‌در .

بك اوغلنده جادهٔ کبیره مکتب سلطانی قارشوسنده .

غلطه‌ده تونلك اره‌سنده سینکر خانه‌سنده تراموای استانبولنك قارشوسنده

استانبولده سلطان حامنده نومرو ۲ سلطان بایزیدده تراموای استانبولی قارشوسنده نومرو ۱۳ یوندن ماعدا لایات شاهانه‌لك کافهٔ بلده‌لرنده شعبه‌لر تأسیس ایتمشدر .

تقلیدلرندن صاقنمق ایچون بالاده کی مارقه‌لك ماکینه‌لرك اوزرنده بولنمسنه دقت اولنه .

حقیقی سینکر دیکیش ماکینه‌سندن اشترا ایدن هرذاته ماکینه‌لك اصول استعمالی مجاناً ومکمل صورتده تدریس قلنور .

مذکور قومپانیه‌لك ادارهٔ عمومیه‌سی : بك اوغلنده دورت یول آغزنده خبره‌جی یوقوشنده باشنده اپنیهٔ مخصوصه .

Singer makinesi ile dikiş diken kadın (solda). *Servet-i Fünun* dergisinin 24 Ocak 1901 tarihli sayısında yer alan Singer dikiş makinesi ilanı (altta).

Evlerimizde kullandığımız eşyalar arasında buzdolabı, çamaşır makinesi, televizyon ile karşılaştırıldığında dikiş makinesinin gündelik hayatımızdaki tarihi oldukça eskidir. İlk dikiş makinesi olan Singer'in icadının üzerinden 168 yıl geçti. Ülkemizde birçok markanın, aynı zamanda ürünün de adı olması gibi dikiş makinesinde de Singer markası adeta jenerik ad olmuştur.

Feza Kürkçüoğlu
fkurkcuoglu@gmail.com

Düzgün ve hızlı dikiş dikmek için icat edilen dikiş makinesinin tarihi 1750'lere kadar uzanır. İngiliz C. Weisenthal'ın, icat ettiği makineyle 1755'te patent almaya çalışmasının ardından çok sayıda mucit bu alanda çalışır, ancak başarılı olamaz. 1830 yılında Fransa'da B. Thimonnier, günümüz dikiş makinelerine benzeyen bir makine yapmayı başarır. Usta bir terzi elle dakikada 30 ilmek atabilirken dikiş makinesi 200 ilmek atabilmektedir. 1846'da Amerika'da E. Howe, icat ettiği makinenin patentini almasının ardından çalışmalar daha da hızlanır. Sonunda Isaac Singer, kullanılabilir bir dikiş makinesi imal etmeyi başarır…

1811, New York doğumlu olan Isaac Merritt Singer, gençliğinde aktörlük yapmıştı. 1839'da Illinois'de →

çalışırken hükümet için geliştirdiği kaya delme makinesi ile tanındı. Bu başarısının ardından yeniden aktörlüğe dönen Singer, kurduğu grup ile beş yıl süren bir turneye çıktı. Mucitliğe de devam eden Singer, 1849 tarihinde bir ahşap ve metal oyma makinesi geliştirerek patentini aldı.

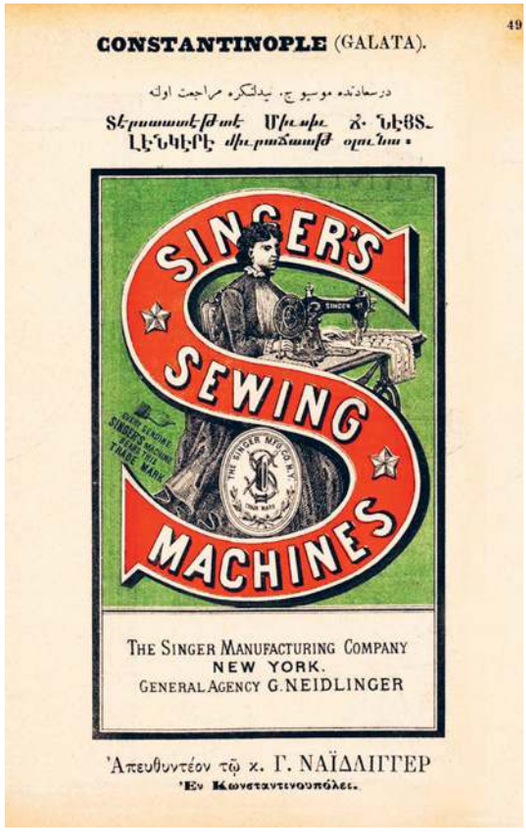
Singer dikiş makinesinin yüzyılı aşkın serüveni ise 1850'de başlar. Isaac Singer, Boston'da yeni bir icat üzerinde çalışırken, alt kattaki komşuları O. Phelps, Lerow ve Blodgett dikiş makinesini geliştirmek için uğraşmaktadır. Phelps, Singer'den yardım ister. Makine üzerinde çalışmaya başlayan Singer, 11 gün sonra iğne ve çalışma sisteminde değişimler yaptığı yeni dikiş makinesini ürettir. Borç aldığı 40 dolar ile ürettiği ilk dikiş makinesine "Standard 1" adını verir…

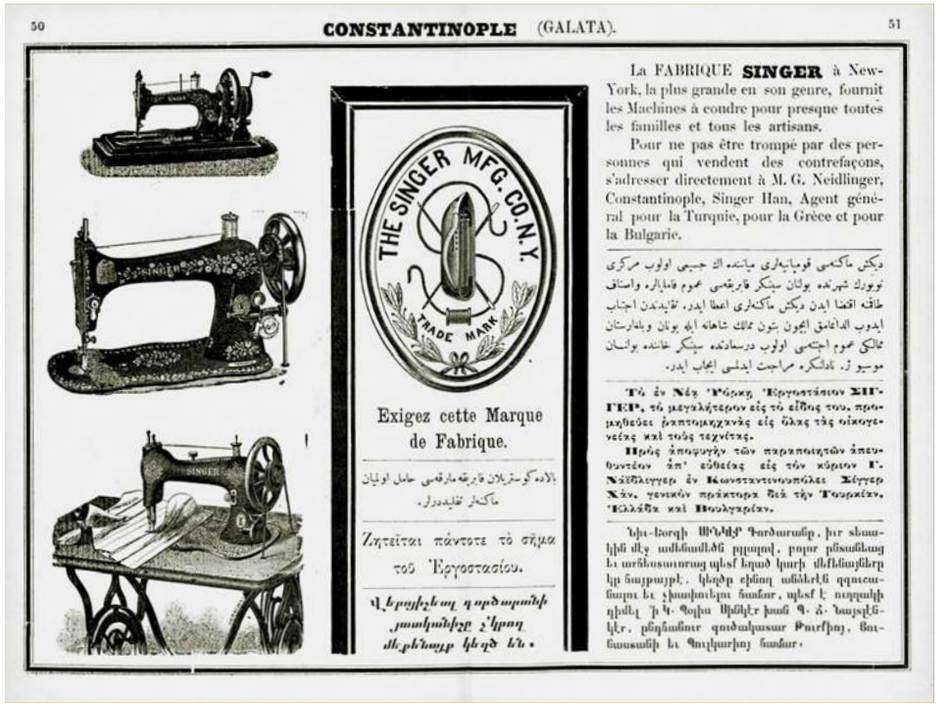
Bu icat o zamanki dikiş makinelerinden en az üç kat daha verimli ve pratik bir makine olarak tarihe geçecektir. Dakikada 900 ilmek atabilen makinenin patenti 12 Ağustos 1851 tarihinde alınır. Aynı yıl New York'lu avukat Edward Clark ile ortak olan Singer, "I. M. Singer & Company"yi kurar. "Standart 1", daha önce patenti alınan dikiş makinesi tasarımlarından farklı bir mekanikle çalışmaktadır. O tarihe kadar sanayi tipi dikiş makineleri gündemdeyken artık, ev kullanımı için üretilen pratik, hafif, taşınabilen ve en önemlisi ucuz olan Singer dikiş makineleri kullanılmaya başlayacaktır…

Singer uluslararası oluyor

Singer fabrikası ve ofisleri 1853'te New York'a taşındı. Üretilen dikiş makineleri 100 dolara satılmaktaydı. O yıl şirketin ismi "Singer Manufacturing Company" olarak değiştirildi. 1855'te Paris'te Dünya Fuarı'na katılan Singer, birincilik ödülü aldı. Fransa'da üretime başlayarak dünyanın ilk çokuluslu şirketi olma özelliğini kazanacaktı.

Singer'i dünya markası haline getiren satış stratejisi 1856'da uygulamaya geçer. E. Clark'ın hazırladığı taksitli satış planlamasıyla artık düşük gelirli bireyler de dikiş makinesini edinebilmekteydi. Dikiş dikerek para kazananlar için büyük bir fırsat olan bu uygulama ile Singer satışlarını büyük ölçüde arttırdı. 1867'de dünyadaki ilk denizaşırı firma unvanını alan Singer aynı yıl İskoçya, Glasgow'da da üretime geçecekti.

Singer'in kurucusu Isaac Merritt Singer (en üstte). Singer ilanı, *Annuaire Oriental* (Şark Ticaret Yıllığı), 1891 (solda). Fransızca, eski Türkçe, Rumca ve Ermenice yazılı Singer reklamı, 1880 (üstte).

Singer'i dünyanın en tanınmış ticari markalarından biri yapan "Kırmızı S Kızı" logosu, 1870'den itibaren kullanılmaya başlandı. 1880 yılına kadar 500 binden fazla dikiş makinesi satan Singer, 1899'da ilk pratik elektrikli dikiş makinesini de piyasaya sürdü.

Singer tarihinde öne çıkan ve 30 yıl boyunca üretilen "Featherweight 221" dikiş makinesi, 1933'te Chicago'daki Dünya Fuarı'nda tanıtıldı. Zaman içinde ihtiyaçlara ve teknolojinin gelişimine paralel olarak yeni modeller üretilmeye devam edildi. 1952'de ilk zikzak makinesi olan "Slant-o-Matic", 1975'de dünyanın ilk elektronik dikiş makinesi "Athena 2000", 1978'de de dünyanın ilk bilgisayar kontrollü makinesi olan "Touchtronic 2001" satışa çıktı…

Singer Osmanlı topraklarında

Osmanlı İmparatorluğu döneminde İstanbul'da dikiş makineleri 1880'lerden itibaren satılmaya başlar. Önce Alman malı Atlas ile İngiliz malı Jones marka dikiş makineleri vitrinleri süsler. 19'uncu yüzyılın ortalarından itibaren ABD dışında Rusya ve Avrupa'nın birçok ülkesinde dikiş makineleri bayilikleri faaliyete geçer. 1880'de Singer'in Almanya temsilcisi George Neidlinger'in Türkiye'ye atanmasıyla Singer'in genişleme alanı içine Osmanlı pazarı da girecektir. Neidlinger Osmanlı'nın yanı sıra Singer'in Mısır, Yunanistan ve Bulgaristan temsilciliğini de üstlenir. Singer, 1886 yılından itibaren İstanbul ve İzmir'den sonra Bursa, Konya, Diyarbakır, Sivas ve diğer vilayetlerde de satılmaya başlar.

Gazete ve dergilerde Neidlinger imzalı Singer'i tanıtan ilanlar yayınlamaya başlar. Onlardan birini, 24 Ocak 1901 tarihili "*Servet-i Fünun*"dergisinde yayınlanan reklamı birlikte okuyalım: "Singer Zat-ı Şehriyarinin Dikiş Makineleri Müteahhidi G. Naydinker: Singer kumpanyasının en âlâ mevaddan [malzemeden] olarak imal etmekte olduğu makinelerin zarafet ve resanet [sağlamlık] ile sair bir hayli muhsenatı [güzelliği] ol derece takdir olunmuştur ki, bugün dünyanın her tarafında bütün familyalar, terziler, kunduracılar mahza [mutlaka] Singer makinesi istimal etmektedirler."

20'nci yüzyılın ilk on yılında Singer dikiş makineleri Türkiye'de birçok evde kullanılır olmuştur. Yoğun talep ve artan satışlar Singer'in Türkiye'de bayilikle temsil edilmesine sebep olacak, 1904 yılında Singer dikiş makinelerinin ülkemizdeki ilk temsilciliği ve bayiliği, İstiklal Caddesi'nde açılacaktır.

Singer dikiş makinelerinin boyutları küçüldükçe, Singer şirketi büyümektedir. 1908'de Singer tarafından İkinci Meşrutiyet'in ilanına atfen "Hürriyet" adını taşıyan bir model tüketiciye tanıtılır. Singer dikiş makineleri yurt çapında yeni bayilikler, yeni mağazalar ile yaygınlaşmaya devam eder. 1911'de "*Le Moniteur Oriental*" gazetesinde yayınlanan bir ilanda Singer'in İstanbul'da Cadde-i Kebir (İstiklal) →

Singer'in ilk dikiş makinesi "Standart 1", 1851 (üstte). Oxford Yetimhanesi dikiş sınıfı, 1915 (altta).

ثروت فنون

SERVET-I-FUNOUN

Illustration Ottomane paraissant le Jeudi

Les dames turques travaillant à préparer les effets d'hiver à nos soldats, dans les ouvroirs dirigés par le Comité des Dames du Croissant Rouge.

Servet-i Fünun **dergisi, 22 Ekim 1914 (üstte). Ayvalık Singer Dikiş Kursu, 1942, Gazi İlkokulu (altta). Fethi Namlı Koleksiyonu**

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde bayilik açan ilk yabancı şirket Singer oldu.

Caddesi, Galata, Karaköy, Beyazıt, Sultanhamam, Fatih, Üsküdar, Kadıköy, Makriköy (Bakırköy), Balat, Beşiktaş ve Pangaltı'da merkez ve şubelerinin olduğu yazılıdır.

İmparatorluk sınırları içinde bayilik açan ilk yabancı şirket olan Singer aynı zamanda Türkçe, Ermenice ve Rumca kullanım kılavuzu yayınlayan ilk şirket olacaktır. Singer'in başarısının ardında Türkiye'nin dört bir yanında, dağ köylerinde ev ziyaretleriyle yapılan tanıtımlar, dikiş makinelerinin gereksinimi olan iğne, yağ ve yedek parçaların geniş bayi ağı ile karşılanması, garanti kuponu uygulaması ve yaygın tamir servisleri bulunmasıdır. Singer'in evlerde kullanılan dikiş makinelerinin yanı sıra endüstriyel makineleri de konfeksiyon sanayinde kullanılmaya başlar.

Singer artık evlerin en kıymetli eşyalarından biri olmuştur. O yıllarda yaşanan Singer dikiş makinesi hırsızlıkları gazetelere haber olur. Birkaç örnek verelim. Önce 23 Aralık 1929 tarihli "*Akşam*" gazetesinin haberi: "Nişantaşı'nda Yüzbaşı İrfan Bey'in hanesine giren meçhul hırsız bir

Singer dikiş makinesini çalıp savuşmuştur.” 20 Şubat 1930 tarihli “*Akşam*“ gazetesinin haberi ise şöyle: “Beşiktaş’ta Ihlamur’da 35 numaralı evden bir Singer makinesi, bir manto, iki kürk çalınmıştır.”

Singer biçki-dikiş kursları

Singer’in dünya çapında bir marka olmasını sağlayan en önemli unsur olan dikiş kursları, Singer’in ülkemizde kullanılan en yaygın dikiş makinesi olmasına neden olacaktır. 1927’de New York’ta ücretsiz dikiş kursunu açarak dünyada biçki-dikiş kursu veren ilk firma olan Singer’in Türkiye’deki kursları 1930’ların başından itibaren düzenlenmeye başlar. Singer’in önceliklerinden biri olan eğitim, ülke çapında şubeleri bulunan Halkevleri’nin eğitim amaçları ile örtüşür. 1932 yılında açılan Halkevleri bünyesinde çoğunluğu Singer tarafından düzenlenen ücretsiz biçki-dikiş kursları sayesinde çok sayıda kadın biçki-dikiş eğitimi alır.

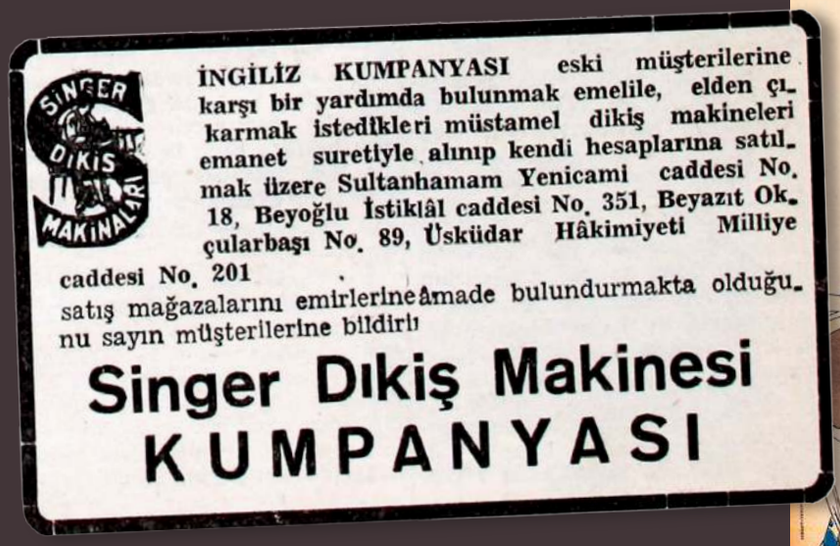
Kurslar Halkevleri’nin kapatıldığı 1951 yılına dek tekrarlanır. Kursların düzenlendiği yıllar cumhuriyet ekonomisinin temellerin yeni atıldığı ve ardından gelen II. Dünya Savaşı yıllarıdır. O yıllarda giyim kuşam ihtiyacının terziler tarafından sağlandığı düşünülürse kursların önemi daha da iyi anlaşılacaktır. Kursları bitiren kadınlara diplomaları verilirken, üretilen eserlerden oluşan sergiler düzenlenir. Diplomalarını alan kadınların ev ekonomisine katkıları ve hatta meslek olarak terzilik yapmaya başlamaları, kursların sosyal ve ekonomik tarihimizde önemli bir yer almasına neden olur. 1951’den sonra Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı Halk Eğitim Merkezleri tarafından düzenlenmeye başlanan biçki-dikiş kursları günümüzde de devam etmektedir…

Singer Cevizli Fabrikası açılıyor

Singer dikiş makineleri 1950’lerin sonuna kadar ithal edilmekteydi. Yerli üretim için yapılan çalışmalar sonunda, 1959 yılında İstanbul Cevizli’de Singer Fabrikası kuruldu. 1960’ta üretime geçen fabrika, iç pazarın yanı sıra, son yıllarda Kuzey Afrika, Ortadoğu ülkeleri ve Meksika’ya yoğun olarak makine ihraç etti.

Singer’in 114’üncü yılında, 1965’te “*Milliyet*” gazetesine Singer Dikiş Makinesi Kumpanyası tarafından verilen bir ilan Türkiye’deki büyümeyi özetler: “827 mağaza ve yetkili satıcısı, 158 servis arabası, tamir atölyeleri, dikiş-nakış kursları ve binlerce mütehassıs Singer elemanı hizmetinizde.”

Fabrika, 1974 yılında 650 çalışanı ile yılda 65 bin adet dikiş makinesi üretiyordu. 2004’te fabrikanın kapanması ile yeniden ithalat dönemi başladı. Kuruluşundaki özgün pazarlama ve satış ilkelerine sadık kalarak üretime devam eden Singer, 160 ülkede hizmet veriyor ●

İNGİLİZ KUMPANYASI eski müşterilerine karşı bir yardımda bulunmak emelile, elden çıkarmak istedikleri müstamel dikiş makineleri emanet suretiyle alınıp kendi hesaplarına satılmak üzere Sultanhamam Yenicami caddesi No. 18, Beyoğlu İstiklâl caddesi No. 351, Beyazıt Okçularbaşı No. 89, Üsküdar Hâkimiyeti Milliye caddesi No. 201

satış mağazalarını emirlerine âmade bulundurmakta olduğunu sayın müşterilerine bildirir.

Singer Dikiş Makinesi KUMPANYASI

YOKNAZ "Mavi İnci"

GİYSİLERİNİZ İÇİN YA AVUÇ DOLUSU PARA SARFEDERSİNİZ VEYA SINGER'e GİDER YOKNAZ'dan YARDIM İSTERSİNİZ

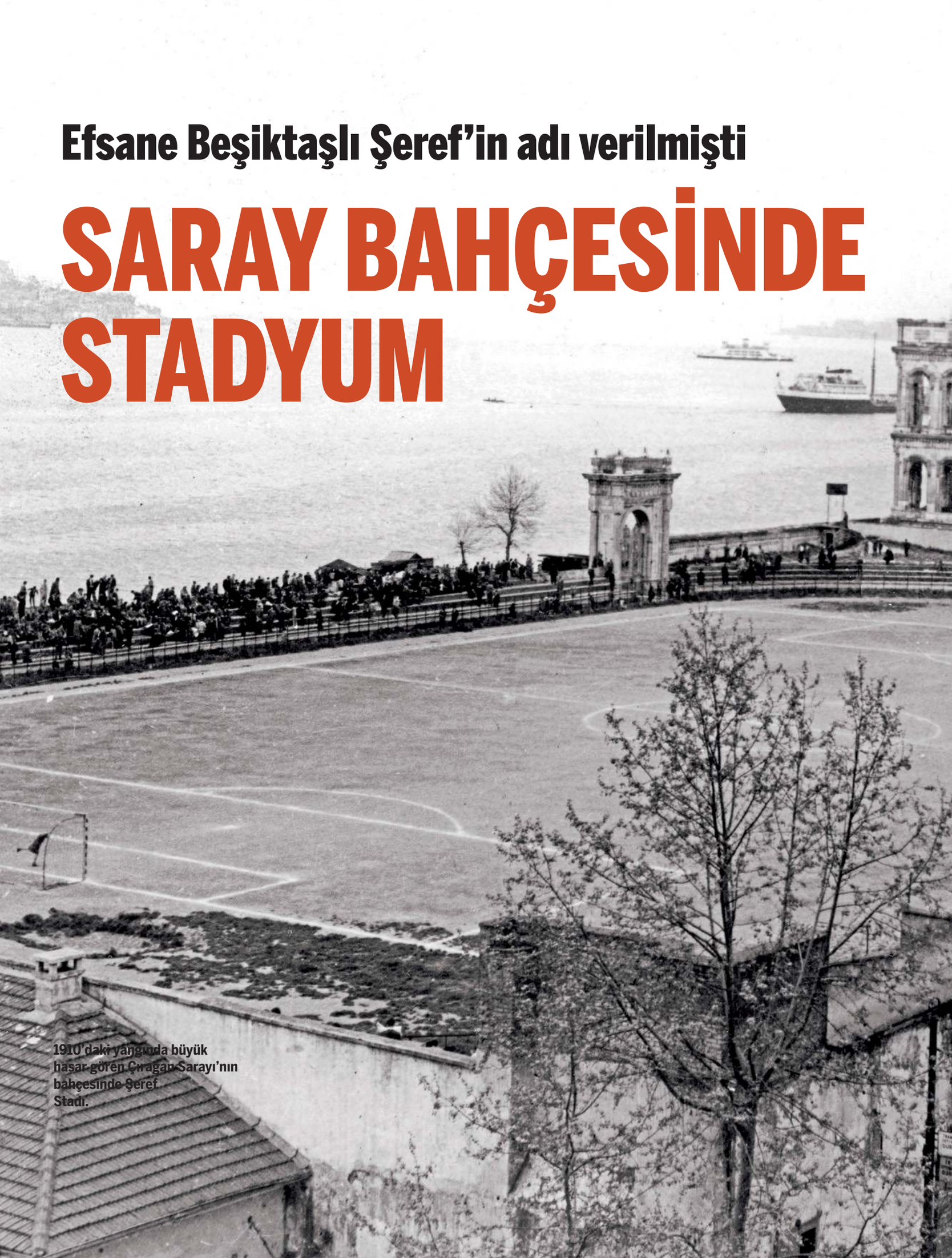
HANIMLARA MÜJDE!
ÖZEL DOKUTULMUŞ
100 TAKIM KALİTELİ KUPON
TAYYÖRLÜK KUMAŞ
HEDİYE EDİYORUZ.

SINGER

Singer Dikiş Makinesi Kumpanyası ilanı, 1945 (üstte). Singer “Yoknaz Mavi İnci” dikiş makinesi, 1974 (sağda).

Efsane Beşiktaşlı Şeref'in adı verilmişti

SARAY BAHÇESİNDE STADYUM

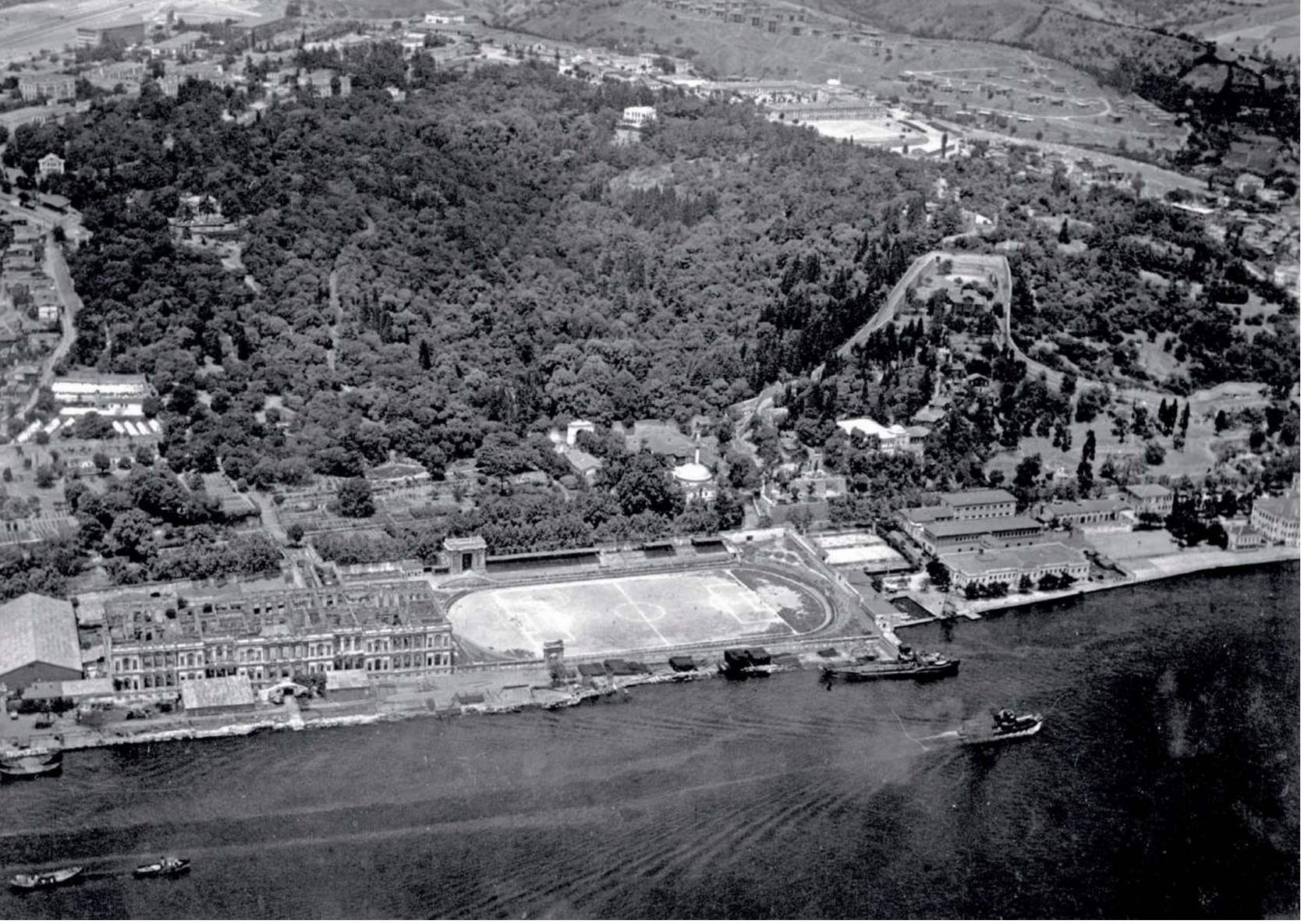

1910'daki yangında büyük hasar gören Çırağan Sarayı'nın bahçesinde Şeref Stadı.

Tarihi Çırağan Sarayı, 1910 yılında yandıktan sonra uzun yıllar harabe olarak durdu. 1930'lu yılların başında ise sarayın bahçesinde bir stadyum açıldı. Şeref Stadı ismiyle İstanbul'un spor tarihinde önemli bir yeri olan bu futbol sahasının içinde Çırağan Yüzme Havuzu da vardı.

Cengiz Kahraman
cengizkah@yahoo.com

Sultan Abdülaziz tarafından babaları Nigogos Balyan'ın çizdiği plana göre oğulları Sarkis ve Agop Balyan'a yaptırılan Çırağan Sarayı 1871 yılında tamamlandı. Sarayın yapımı 4 milyon Osmanlı altınına mal oldu. 1876'da, tahttan indirilen V. Murat'a tahsis edilen saray, İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra Meclis-i Mebusan'ın kullanımına verildi. 19 Ocak 1910 günü çıkan yangında tarihi Çırağan Sarayı harap oldu. Saray, Cumhuriyet'in ilanından sonra Milli Emlak İdaresi'ne devredildi. Uzun yıllar şehrin en güzel yerlerinden birinde çirkin bir görünümle duran Çırağan Sarayı için çeşitli öneriler yapıldı. Bunlar basında da zaman zaman yer aldı.13 Ekim 1931 tarihli *Akşam* gazetesi, Çırağan Sarayı'nın uluslararası bir sergi alanı yapılacağını okuyucularına haber verdi:

"Beynelmilel sergi. Çırağan Sarayı'nın tamiri fikri ilerliyor. Sergi için bir anonim şirket teşkili düşünülmektedir. Şehrimizde beynelmilel bir sergi açılması etrafındaki tasavvur gittikçe inkişaf ediyor. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ticaret Odası, beynelmilel serginin açılmasına karar vermişlerdir. Bu karar sanayi erbabı tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Evvelce de yazdığımız gibi en mühim mesele serginin tesis masrafıdır. Bunun için hatıra yeni bir fikir gelmiştir. Her sene beynelmilel sergi açmak için bir anonim şirket teşkil etmek... Bu şirket Çırağan Sarayı'nı, sergi binası haline koyacaktır. Bunun için ne kadar para gideceği belli değildir. Beynelmilel sergi anonim şirketinde İstanbul Belediyesi ve Ticaret Odası da en büyük hissedarlardan olacaktır. Diğer hisse senetlerini de Türkiye'deki her ticaret odasının, bütçesine göre satın alması kabildir. Serginin büyük kâr temin edeceği düşünülüyor. Kalan hisse senetlerinin milli bankalar ve sanayi erbabı tarafından satın alınması ümit ediliyor." Bu

"Çırağan Stadı"nın adı, Beşiktaşlı futbolcu ve yönetici Şeref Bey'in 4 Haziran 1933'te ölümü üzerine "Şeref Stadı" olarak değiştirildi.

fikir Fransız şehir planlayıcısı Robert Saint Aix tarafından gündeme getirilmişti. Aix'in aynı fikri gündemde tutmak için *Cumhuriyet* gazetesine bir mektup gönderdiğini görüyoruz 1935 yılında. Bu mektup 18 Temmuz 'da gazetede yayımlandı. 8 Ağustos Perşembe günü *Cumhuriyet* gazetesi Ekonomi Bakanlığı'nın Çırağan Sarayı'nı tamir ettirerek daimi sergi binası ve tecim (alışveriş, ticaret) müzesi yapmaya karar verdiğini yazdı. Aynı habere göre, Galatasaray Lisesi'nde açılan Yerli Mallar sergisi artık Çırağan'da açılacaktı. Dört yıl sonra tekrar gündeme gelen bu ilginç fikir, hayata geçirilemeden bir proje olarak gazete sayfalarında kaldı.

Çırağan Sarayı'nın tamir edilerek bir spor sarayı haline getirilmesi için Denizcilik Cemiyeti Başkanı Ekrem Rüştü (Akömer), 2 Nisan 1932 tarihinde İdman Cemiyetleri İttifakı'na bir öneri sundu. Ekrem Rüştü, Nisan ayı başında İstanbul'a gelen şehir plancısı Mimar Profesör Hermann Jansen'i fikrini almak üzere Çırağan Sarayı'na götürdü. Prof Jansen, Saray'ı mevkii itibarıyla çok güzel bularak yetkililere görüşünü bildirdi: "Burası spor sarayı yapılmak için ideal bir yerde bulunmaktadır. Bu sarayın içerisine alt katta 12 x 25 ebadında kapalı bir yüzme havuzu yapmak, müteaddit jimnastik, eskrim, boks, güreş, kapalı tenis salonları yaptırmak, en alt katta modern bir kayıkhane vücuda getirmek, bahçeye de her türlü atletik sporlar için yerler hazırlatmak tasavvurlar meydanındadır. Spor sarayı umuma mahsus olacak ve herkes idman yapabilecektir." Spor sarayı, içinde açık yüzme sahası, bisiklet ve atletizm pistleri olan bir kompleks olarak düşünülmüştü. Önünde de küçük bir plaj yapılacaktı. Ancak bu proje hayal olarak kaldı. 1931 yılı başında Beşiktaş Jimnastik Kulübü yöneticilerinden Şeref Bey (Ahmet Şerafettin), 22 yıldır bakımsız ve harap durumda olan Çırağan Sarayı'nın bahçesini stadyum olarak spora kazandırmak için bir girişimde bulundu. Şeref Bey o sıralarda yakalandığı amansız kanser hastalığına rağmen defalarca Ankara'ya giderek Türk sporuna yeni bir tesis kazandırmak için çaba gösteriyordu.

Beşiktaş Jimnastik Kulübü, fahri başkanı Recep Peker'in bürokratik işler için hükümet nezdinde yaptığı girişimler sayesinde Çırağan Sarayı'nın bahçesini Milli Emlak İdaresi'nden kiralamayı başardı. Kulüp bahçeyi, 1933'ün Ocak ayında Milli Emlak İdaresi'nden teslim aldı. Beşiktaş Jimnastik Kulübü burada 75 x 110 metre ebatlarında bir saha oluşturmak için 11 Ocak 1933'te temel atma töreni düzenledi. Beden Terbiyesi'nin yardımlarıyla ikisi ahşap ve kapalı olmak üzere tribünler yapıldı. Stadın bütün inşaatın bitmesi 1940'lı yılların başına dek sürdü. Ancak stat 1934 yılı sonlarından itibaren kullanılmaya başladı.

Hava fotoğrafında Şeref Stadı (karşı sayfada). Stada adı verilen Ahmet Şerafettin (Şeref) (sağda). Fotoğrafçı Ali Ersan (solda).

Bu arada Beşiktaş Jimnastik Kulübü'nde futbol şubesini kuran Ahmet Şerafettin, 4 Haziran 1933 tarihinde vefat etti. Bunun üzerine Beşiktaş Jimnastik Kulübü, Çırağan Stadı'nın adını "Şeref Stadı" olarak değiştirdi.

Beşiktaş futbol takımı, Şeref Stadı'nda İstanbul Ligi maçlarını 1934-1935 sezonunda oynamaya başladı. Özellikle derbi maçlarda stadyumun kapısının darlığı yüzünden zorluklar ve tehlikeler yaşanıyordu. 14 Aralık Cuma günü Şeref Stadı'nda oynanan ilk derbi maçında Fenerbahçe Beşiktaş'ı 1-0 mağlup etti.

Şeref Stadı'nda geleneksel güreş müsabakaları da yapılıyordu. 7 Temmuz 1935 Pazar günü Tayyare Cemiyeti menfaatine yapılan yağlı güreş müsabakasını o tarihlerde Türkiye başpehlivanı olan Kara Ali kazandı.

Balık avlayan iki foto muhabiri

Haber gazetesindeki bir habere göre 2 Ocak 1938 Pazar günü Şeref Stadı'nda oynanan Galatasaray - Fenerbahçe maçından önce *Haber* gazetesi foto muhabiri Ali Ersan →

Fenerbahçe takımı soğuk bir kış günü Şeref Stadı'nda (üstte).

ve *Cumhuriyet* gazetesi foto muhabiri Selahattin Giz bir aralık ortadan kayboldu. Yağmurlu havada oynanan derbide fotoğraf çeken iki arkadaş, bir süre ara verip stadın deniz kenarında olmasını fırsat vererek balık tuttu. Bu haberi yazan *Haber* gazetesinin muhabiri, Ali Ersan'ı elinde balıkla görünce bunu nereden almış olduğunu sordu. Gazetedeki haberde Ali Ersan'ın elinde tuttuğu balıkla fotoğrafı da yayınlanmıştı. Fotoğraf Ali Ersan'ın makinesiyle Selahattin Giz tarafından çekilmişti. Ali Ersan elindeki balığı nereden bulduğunu muhabire şöyle açıkladı:

"Ne münasebet yahu! Satın almadık, dedi, resim çekerken sahanın göl halinde oluşu bize balık tutmak ilhamını verdi. Boğazlı olan bizim Salahaddin'in de cebinde olta varmış. Ondan istifade ettik, hem de yalnız elimdeki değil, otuza yakın balık yakaladık, kapının yanında şuna buna dağıttık."

Çırağan Yüzme Havuzu

2 Ekim 1937 Cumartesi günü bir süredir inşaatı devam eden yüzme havuzu, Vali Muhittin Üstündağ'ın katılımıyla hizmete açıldı. 28 metre uzunluğunda, 15 metre genişliğinde ve 1.5 metre derinliğinde olan yüzme havuzunun suyu denizden temin ediliyordu. Ayrıca soğuk suyla duş yapılabilecek bir tesis de vardı. Yüzme havuzunun suyu boşaltılarak ortaya kurulacak ring ile havuz portatif bir ring halini alarak güreş mahalli olarak da kullanılabilecekti. Yüzme havuzunun açılışında Galatasaray, Beykoz, Kadıköy, Sümer Spor ve

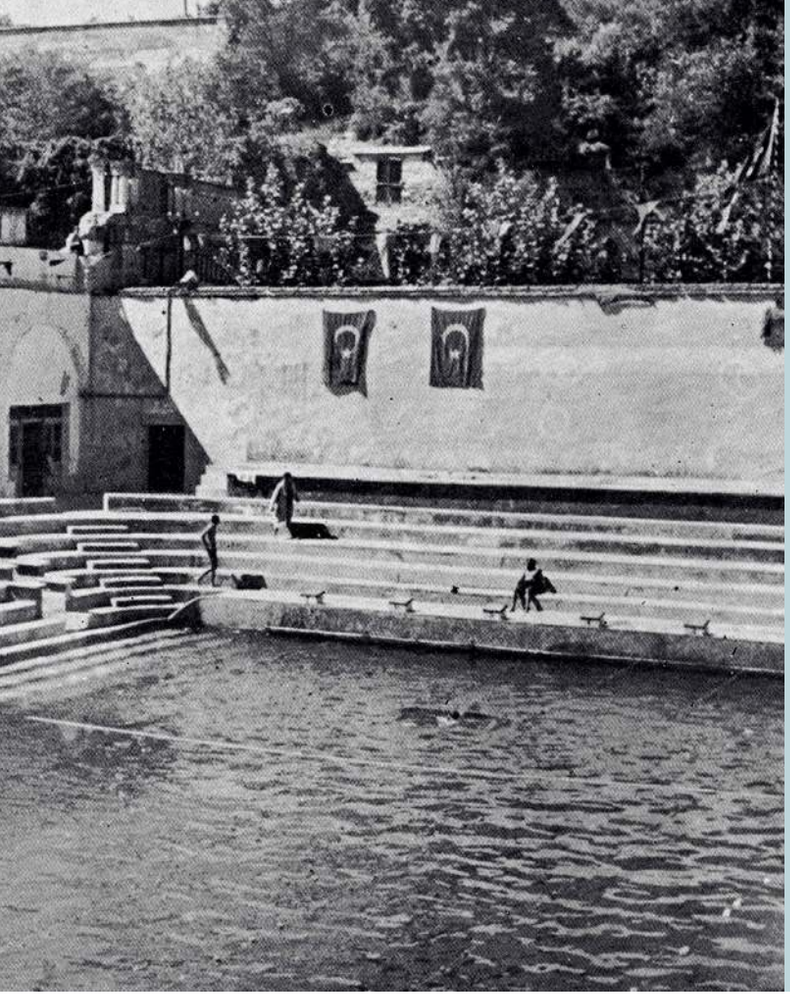
"Yokuşun başında Baba Hakkı otururdu. Saldalyesini alır, stada gelir, idmanlarımızı izlerdi"

Ortaköy kulübü yüzücülerinin katıldığı çeşitli kategorilerde yarışmalar yapıldı.

1970'li yıllarda bu yüzme havuzu artık yüzme yarışlarının yapıldığı bir yer olmaktan çıkmış, özellikle kadın ve çocukların faydalandıkları eğlenceli bir havuza dönüşmüştü. Havuzda hem eğlenen, hem serinleyen kadınlar için burada "Havuz Güzeli" yarışmaları da düzenleniyordu.

3 Temmuz 1976'da havuz, eski bir Beşiktaşlı sporcu olan "Bahriyeli" Hasan tarafından restore edilerek yeniden işletmeye açıldı. Plajlarda rahat edemeyenler, Çırağan Yüzme Havuzu'na gidiyordu. Sabahın erken saatlerinde havuzun önünde kuyruğa giren genç kızlar ve kadınlar kişi başı10 lira ödeyerek hem program seyredip hem de serinlemekteydi.

Cumartesi günleri sabah kadınlara, öğleden sonra erkeklere açık olan yüzme havuzu, Çarşamba günleri sadece kadınların serinlemesine ve eğlencesine ayrılmıştı. 12 yaşından küçük erkek çocukları anneleri ve ablalarıyla bu eğlenceye katılabiliyordu. Çarşamba günü düzenlenen eğlence programında Altan Karındaş sahne alıyor, piyango

Çırağan Yüzme Havuzu (solda). Şeref Stadı'nda bir maç günü seyirciler (altta).

FOTOĞRAFLAR: CENGİZ KAHRAMAN ARŞİVİ

düzenleniyordu. Bu eğlenceli çekilişin büyük ikramiyesi ise son moda bir mayoydu. Pazar günleri ise dileyenler çift olarak da havuza girebilmekteydi.

Atış poligonu

Şeref Stadı'nda açılan spor tesisleri arasında bir de atış poligonu bulunuyordu. Beşiktaş Halkevi tarafından 7 Nisan 1940 Pazar günü Şeref Stadı'nda bir atış poligonu açıldı. Burada her hafta düzenli olarak atıcılık yarışmaları düzenlendi. 1940'lı yıllardan itibaren Şeref Stadı'nda çevre okulların katılımıyla 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı, 23 Nisan Milli Egemenlik ve Çocuk Bayramı, halkın yoğun katılımıyla kutlanıyordu.

Beşiktaş futbol takımının 1982 – 1998 yılları arasındaki unutulmaz futbolcularından "Sarı fırtına" lakaplı Metin Tekin, Şeref Stadı'nda antrenman yapan son futbolculardandı. Metin Tekin, "Futbol arsada güzel, borsada değil" şiarıyla yayınlan aylık e-mecmua "Toprak Saha"ya Mart 2015'te, o günlerle ilgili şunları söylemiş:

"Beşiktaş'ta ilk iki sezonumda orada antrenman yapıyorduk. Yazları belediye ile anlaşıp saha sulanırdı. Sonra antrenmana çıkardık. En güzel tarafı da antrenman sonrası Boğaz'ın serin sularına girmekti. Doğrusunu söylemek gerekirse Şeref Stadı harika bir tesis değildi. Köhne bir soyunma odası ve içinde iki tane duş vardı. Son dönemde duşlarımız da çalışmaz oldu. Ortaköy Hamamı'na giderdik duş almaya. Tüm olumsuzluklara rağmen stadın konumu muhteşemdi. Yokuşun başında Baba Hakkı otururdu. Sandalyesini alır bizim idmanları izlemeye gelirdi. Stadın içinde sahanın tümünü görecek bir noktaya oturur, biz antrenmana çıkarken onun oradan geçer ve elini öperdik. Antrenmana öyle çıkardık. Yanlış hatırlamıyorsam 85 – 86 sezonunda Fulya Tesisleri'ne geçmiştik."

Şeref Stadı'nın yerine otel yapıldı

Şeref Stadı'nın 1940 yılına kadar devam eden inşaat sürecinde seyirci kapasitesi 10 bine çıkartıldı. 1947 yılında İnönü Stadı açılana kadar burada çok sayıda lig maçı ve yabancı takımlarla karşılaşmalar oynandı. 1947'den sonra Beşiktaş Jimnastik Kulübü'nün antrenman sahası olarak kullanılan statta yerel lig ve amatör küme maçları yapıldı. 1987'de Çırağan Sarayı'nın otele dönüştürülmesi kararlaştırılınca Şeref Stadı, Beşiktaş Jimnastik Kulübü'nden geri alındı. Pek çok tarihi spor olayına tanıklık eden stadın yerine inşa edilen Çırağan Palace Kempinski Oteli, 20 Ocak 1991 yılında hizmete girdi.

Bibliyografya

- Dünden Bugüne Beşiktaş, Beşiktaş Belediye Başkanlığı yayını, 1998
- Türk Spor Mecmuası, 14 Ocak 1933
- Cumhuriyet Gazetesi, 8 Ocak 1932
- Haber Gazetesi, 3 Ocak 1938
- İkdam Gazetesi, 15 Nisan 1940
- Günaydın Gazetesi, 3 Temmuz 1976
- Toprak Saha, retro futbol e-mecmuası

1950'lerde hareketli kitapların yeniden moda olmasını sağlayan Çek mimar ve sanatçı Vojtech Kubasta'ın en popüler çalışması Kolomb (altta). Kitabın içindeki kâğıt canlandırmada Kristof Kolomb'un gemileri Santa Maria, Pinta ve Nina Atlantik Okyanusu'nu aşıyor (sağda).

Hareketli kitaplar böyle başladı

Kolomb'un gemilerine dokun!

"Pop-up" veya bizdeki adıyla hareketli kitapların batıdaki tarihi neredeyse 800 yıl önce başlıyor. Astronomi ve takvim bilgilerini öğretmek için uygulanmaya başlanan bu kâğıt tekniği 18'inci yüzyıldan itibaren çocuk kitaplarının kahramanlarını canlandırmak için kullanıldı. Günümüzde, *Star Wars*'tan *Game of Thrones*'a dek, modelleri üretilip koleksiyonlara eklenen birer erişkin oyuncağı haline geldi.

Barış Bingöl
barissahaf@gmail.com

Pop-up kelimesinin sözlükteki karşılığı; bir anda açılmak, veya pat diye açılmak şeklinde izahat ediliyor. Pop-up kitaplarla tanışıklığımız çocuk kitaplarında olsa da, bu tasarımın kökeninin 13'üncü yüzyıldaki yazmalara kadar dayandığını çoğu kimse tahmin edemiyordur herhalde. Kitabın kendi formunu bulmadan önce yazmalara kadar giden bu tasarım birçok bilime faydalı olmuş ve birçok kişiye hesaplama kolaylığı sağlamıştır. Bu yazmaları, kitapları yazıp basan kişilere kâğıt mühendisi demek gayet uygun düşer. Kitaplar üzerindeki bu kâğıt oyunları okurları her zaman büyülemeyi başarmıştır.

Bizdeki adıyla "hareketli kitapların" gelişim sürecini incelediğimizde, bu formun günümüze gelene kadar birçok değişimden geçtiğini görüyoruz. İlk dönemler, yani 12'nci ve 14'üncü yüzyıl arasında, "Volvelles" metodu kullanılmış. Bu metot bilinen ilk hareketli kitap çeşididir. "Volvelles", üst üste kesilmiş kâğıtlardan oluşan dönen parçaların kitaba eklenmesidir. Bu metod önce İslam dünyasında ortaya çıktı, bonra batıya yayıldı. Batıda bu konuda tespit edilebilen, hatta ilk hareketli kitap unvanını alan yazma, Roma Katolik Kilisesi'nden ilahiyatçı ve matematikçi Ramon Llull'in kaleme aldığı "*Ars Magna*"dır. Llull'un bu metodla icat ettiği dönen parçalara "Lullian Çemberi" adı verildi. Çeşitli üst üste ekli dairelerden oluşan bu çemberde bilgi, fiil ve sıfatlar gibi daireler yer alıyordu. Bu daireler, birbirleri üzerinde gerektiği gibi dönebilmeleri için kesilmiş ve sonradan birleştirilmişti. Okuyucu bu daireleri izleyerek bilgi edinebiliyordu. Ramon Llull bu sayede tüm bilgilerin öğrenebileceğine inanıyordu.

1240 yılında, Benediktin tarikatından Matthew Paris'in "*Chronica Majora*" adında dünyanın evrensel tarihini yazdığını görüyoruz. Bu eserde rahip Paris volvelles metoduyla kutsal günleri hesaplamayı amaçlamış, aynı

Hareketli kitaplar 1800'lü yıllarda Avrupa'da sahne turları yapan illüzyonistlerin gösterileri kadar ilgi çekti.

1564 tarihinde basılan "*Cosmographia Petri Apiani*". Sayfada içiçe geçmiş kâğıt çemberler iple hareket ettiriliyor.

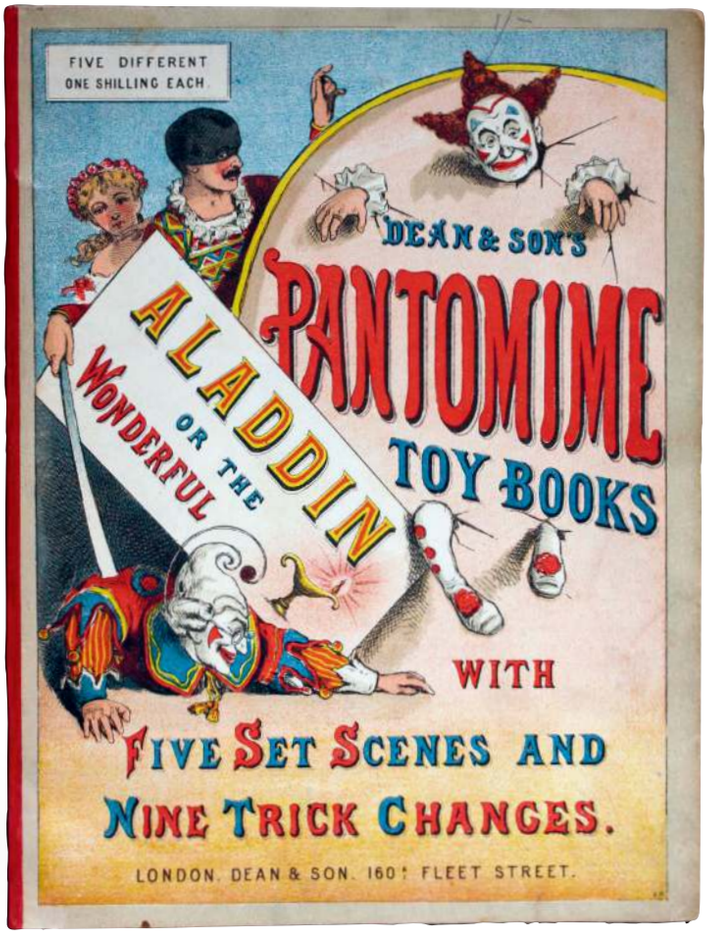
zamanda ilk "turn-up" denilen tekniğe yazmasında yer vermiştir. İngiliz St. Albans topluluğunun bir üyesi olan Paris'in bu eseri, o dönem için çağdaş bir girişim olarak değerlendirilmektedir.

İlk örnekler astronomi için

Kâğıt mühendisleri, buldukları bu "turn-up" metodunu anatomi ve astronomi kitaplarında sıkça kullanmaya başladılar. Hatta bu yazmalar tıp öğrencileri için daha popüler hale geldi. Bu konuda da bilenen ilk örnek 1543 yılında Andreas Vesalius tarafından basılmış "*De Humani Corporis Fabrica Librorum Epitome*"dir. Vesalius anatomik bilgisini "turn-up" metoduyla birleştirince çizimleri birer şahesere dönüşmüştü. "Volvelles" metoduyla yapılmış astronomide bilinen ilk hareketli kitap 1564 tarihinde basılan "*Cosmographia Petri Apiani*"dir. Peter Apian'a ait olan bu eserde "Volvelles" tekniğine ek olarak kâğıt çemberlere bir ip bağlanmış ve okura, bu ipi hareket ettirmek suretiyle gökyüzü döngüsünü inceleme olanağı verilmiştir. Bu kadar eskiye dayanan hareketli kitapların başlangıç ve

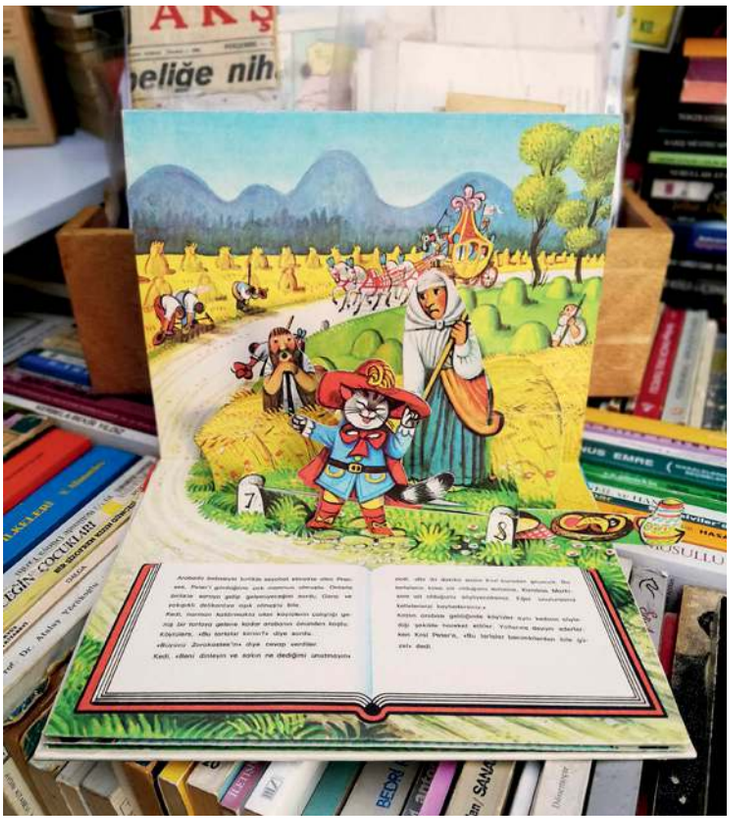
Robert Sayer'ın "lift the flap" yöntemiyle canlandırmasını yaptığı ilk çocuk kitapları büyük ilgi gördü (sağda). 186 'larda yayımlanan hareketli kitap *Alaaddin'in Sihirli Lambası* (altta).

gelişim dönemlerine bakıldığında 18'inci yüzyıla kadar daha çok bilimsel çalışmalarda kullanıldığını görüyoruzmekteyiz. Dönemin bilim insanlarının eserlerindeki konuları bu kâğıt mühendisliği ile daha dikkat çekici hale getirdikleri bir gerçektir. 18'inci yüzyılin ikinci çeyreğine geldiğimizde, "*A Complete Treatise on Perspective in Theory and Practice, on the Principles of Dr. Brook Taylor*" kitabını basan Thomas Malton'ın tarihteki ilk ticari amaçlı hareketli kitabı yayınladığı görülüyor. Malton'ın bu kitabında şekillerin yanındaki ip çekilerek geometrik şekil elde ediliyor, böylece okuyucuların perspektif anlayışı gelişiyordu.

18'inci yüzyıldan itibaren hareketli kitaplar sadece bilimsel yayınlarda değil, çocuk kitaplarında da kullanılmaya başlandı. Çünkü bu dönem çocuk edebiyatı yavaş yavaş gelişmeye başlamıştı. Bu konudaki ilk eser Robert Sayer'ın 1765 yılında "lift the flap" metoduyla yayınladığı çocuk pop-up kitabıdır. Bu yöntemde, bir kâğıt dörde katlanıyor, üstteki iki kapakçık kaldırılarak alttaki çizimler görülebiliyordu. Bu metodun "turn-up" metodundan farkı, eserin kitap formunda olmayıp bir kâğıdın katlanmasıyla elde edilmesiydi.

Bu tasarım, kitapların dünyasında yüzyıllar önce kendi yerini bulmuş, sonra kendisini okuyucuya kabul ettirmiştir. Bu tasarımlar, illüzyonistlere duyulan hayranlık →

2014'te New York'ta Vojtech Kubašta için "Tip-Top" çalışmalarından örneklerle hazırlanan sergi (en üstte). Charles Perrault'nun "*Çizmeli Kedi*" masal kitabının Kubašta tarafından yapılan ve Türkçe olarak da yayımlanan hareketli kitabı (üstte).

kadar okuyuculardan ilgi görmüş, yayınevleri ve yazarlar da bunları mümkün olduğunca, eserlerinde yer vermeye gayret etmiştir. Ancak maliyet ve elişi süresi uzun olduğundan birçok yayınevi hareketli kitapları basmaktan uzak durmaktaydı. 19'uncu yüzyılın başlarında kurulan Dean & Son, bu endüstriye girmiş ve gerekli yatırımı yaparak ilk seri üretim hareketli kitapları basan firma olmuştur. Bilinen ilk yayınları ise 1860 yıllarında bastığı "*Aladdin and the Wonderful Lamp*", yani "*Alaattin'in Sihirli Lambası*"ydı.

20'nci yüzyıla geldiğimizde Louis Giraud ve Theodore Brown adlı yayınevi sahipleri, hareketli kitaplar dünyasında bir dönüm noktası sayılan "*Daily Express Children's Annual*"i (Daily Express Çocuk Yıllığı) yayınladı. Bu yıllıktan dört adet yayınladıktan sonra Giraud, kendi yayınevini kurdu ve burada da çocuklar için ilk ve gerçek hareketli kitap olarak kabul gören Bookano serisini bastı. İlk ve gerçek hareketli kitap denmesinin sebebi açılan resimlerin ilk defa 360 derece görülüyor oluşuydu. Çocuk kitapları basan yayınevleri hareketli kitaplara daha da önem vermek istese de 1900'lü yılların ortalarına kadar maliyet kolaylaştırıcı metotlar bulamadıkları için bu tasarımdan uzaklaşmayı seçmişlerdir.

Türkiye'de de Kubašta ile moda oldu

1950'li yıllara gelindiğinde Çekoslovak Vojtech Robert Vladimír Kubašta'nın tasarladığı eserler sayesinde, hareketli kitaplar tekrar konuşulur oldu. Kubašta'nın ilk hareketli kitabı 1954 yılında yayınlanan iki sayfalık

Avrupa'da hareketli kitapların yeniden popüler olmasını sağlayan Vojtech Kubašta'nın çalışmaları oldu.

"*Christopher Columbus*" idi. Tanıtım yazısının olduğu ilk sayfadan sonra ikinci sayfa katlanır haldeydi, sayfayı açtığınızda ise Kristof Kolomb'un gemileri tüm heybetiyle karşınızdaydı. 1956 yılında sekiz sayfalık ilk sert kapaklı eseri olan "*Kırmızı Başlıklı Kız*"ı Prag'daki Artia yayınevinden çıkardı. Kubašta Avrupa'da çok konuşulmuştu. Ancak Varşova Paktı anlaşması sebebiyle ABD Çekoslovakya'dan kitap ithal edemiyordu. Fırsatı kaçırmak istemeyen Amerikalı yayıncı Waldo Hunt, kendi şirketi olan Graphics International'ı kurdu ve kendi hareketli kitaplarını üretti. Hunt, türü yeniden canlandırmakta o kadar başarılı oldu ki ona "modern pop-up kitap endüstrisinin babası" denildi. İlk hareketli kitap, Maxwell House'un kahve promosyonu olarak verdiği "*Bennett Cerf's Pop-Up Riddles*" isimli kitapçığıdır. Hunt'ın yayıncılık hayatı boyunca bin adedin üzerinde hareketli kitap bastığı bilinmektedir. Bu dönemde Kubašta'nın kitapları Avrupa'nın her yerinde ses getirmeye devam ediyordu. Ancak bu kitapları kendi dilinde basmak isteyen diğer yayınevleri basım tekniği ve maliyeti nedeniyle çözümü, kitapları Çekoslovakya'da bastırmada buldular. Türkiye için de bazı kitaplar Çekoslovakya'da Türkçe basıldı. Bunlar içinde saptayabildiklerimiz "*Kül Kedisi*", "*Çizmeli Kedi*" ve "*Uyuyan Prenses*"tir.

Günümüze geldiğimizde hareketli kitaplarda yüzyıllardır süren değişimin halen devam ettiğini görmekteyiz. Yeni nesil kâğıt mühendislerinin yaratmış olduğu kitaplar birçok yetişkin insanların ilgisini çekti. Hareketli kitaplar bu serüvende, ilk başladığı yere döndü, yani çocuklar yerine yine yetişkinlere seslenmeye başladı. Günümüzde kâğıt mühendisliğinin en önemli temsilcilerinden biri Amerikalı Matthew Reinhart'tır. Mathhew Reinhart'ın yapmış olduğu birçok kitap var, bunlar içinde "*Star Wars: A Pop-Up Guide to the Galaxy*" yaptığı en iyi eser olarak tanımlanıyor. Bir diğer sanatçı ise Çinli Colette Fu. Teknik olarak diğerlerinden farkı, Fu'nun eserlerinde kendi çektiği fotoğrafları kullanması. Yaptığı hareketli kitaplar ise dünyanın en büyük hareketli kitap unvanını almıştır. Son olarak takip etmek gereken bir diğer kâğıt mühendisi Robert Sabuda'dır. 2003 yılında yayınladığı "*Alice in Wonderland*" bu zamana kadar yayınladığı en iyi kitap seçildi.

Son dönemdeki hareketli kitaplarıyla adını duyuran Amerikalı kâğıt mühendisi Matthew Reinhart ve *Star Wars* filminin bir sahnesini canlardığı çalışması (üstte). Çinli Colette Fu'nun kendi çektiği fotoğraflarla hazırladığı hareketli kitaplar bu yöntemle yapılanlar arasında en büyük ölçülere sahip (altta).

/ Mehmet Sindel / msindel@gmail.com

Zafer Yolları'ndan *Gözleri Tamamen Kapalı*'ya Kubrick

Beyin tamamen açık

Yönetmenliğini yaptığı üçüncü filminde Hollywood'un büyük stüdyolarının dikkatini çekmeyi başaran Stanley Kubrick'in bundan sonraki filmlerinin hepsi başyapıt olarak tanımlandı. Beyazperdede bunu başaran ilk ve tek sinemacı olan Kubrick, sanat filmiyle gişe filmi arasındaki ayrımı kaldıran üçüncü yönetmen oldu.

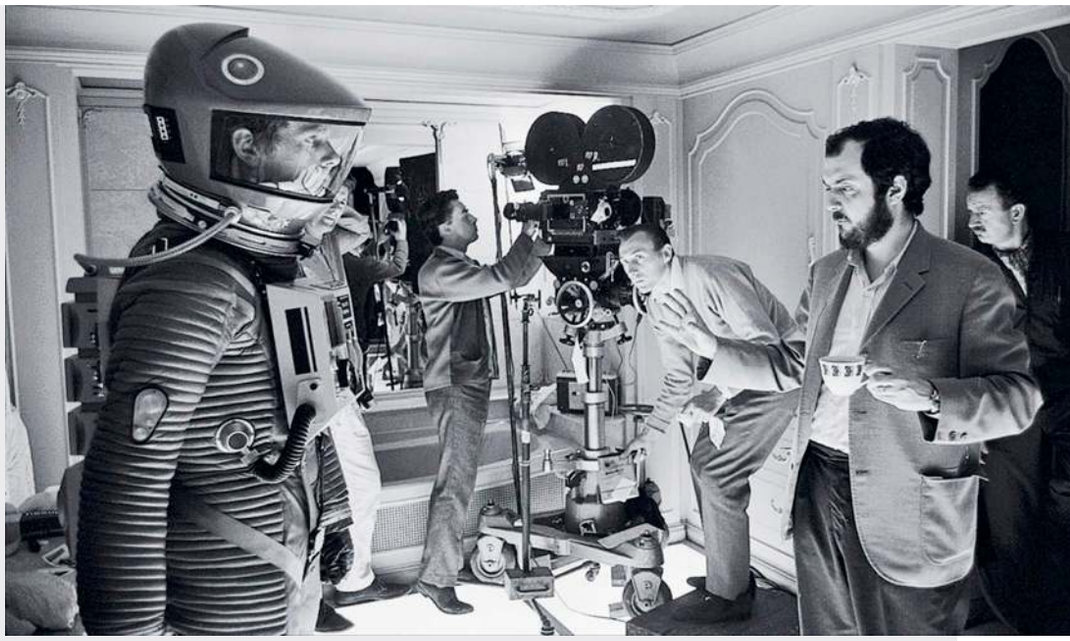

Stanley Kubrick, son derece sıradan, normal ve travmasız bir çocukluk yaşayacağı New York'un Bronx bölgesinde 26 Temmuz 1928'de, ataları Avusturya-Macaristan'a dayanan, Amerikan Yahudisi ailenin ilk çocuğu olarak dünyaya gelir. Doktor olan babanın sağladığı rahat orta sınıf konfor ile yetişen Stanley, parlak zekâsına rağmen oldukça sıradan bir öğrencidir. Okulda ders kitaplarını, çalışmak için değil, genellikle arkasına gizlenip hayal kurmak için değerlendiren Stanley'in hayatını değiştiren babası olacaktır. Dr. Kubrick'in ilk önemli müdahalesi, oğluna bir satranç seti almak ve ona bu oyunu öğretmek olur. Stanley 13 yaşında başına oturduğu satranç tahtasından ölene kadar hiç kopmayacaktır. Satrançta kısa sürede edindiği ustalığı sayesinde yirmili yaşlarının başında para karşılığı satranç oynayarak hayatını az da olsa kazanacaktır. Ayrıca, ünlü bir yönetmen olduğunda hobi için dostlarıyla ve film ekibiyle satranç oynayacak ve bu karşılaşmalarının büyük çoğunluğunu ezici bir üstünlükle kazanacaktır. Satranç merakını, yönetmenlik mesleğini icra ederken gösterdiği detaycı planlama yeteneğinde de görüyoruz. Kendisi de fotoğraf çekmeye meraklı olan ve vaktinin hatırı sayılır kısmını evdeki karanlık odada geçiren baba Kubrick'in oğlunun kaderine ikinci, sinema sanatının kaderine ise tek ve yeterli dokunuşu ise oğluna ilk fotoğraf makinesini hediye etmek olur. Stanley, fotoğraf çekmeyi o kadar sever ki, artık hayalindeki meslek olarak fotoğrafçılık ön plana çıkar. Kubrick'in, kalbine ve aklına hitap eden tek ders, Shakespeare'i ona sevdiren öğretmeni sayesinde edebiyattır. Hayatının sonuna kadar annesi gibi bir

kitap kurdu olacaktır Kubrick. Büyük bir iştah, zevk ve süratle okuyacak, filmlerine konu edeceği metinleri de okuduğu kitaplar arasından seçecektir. ABD başkanı Franklin D. Roosevelt'in ölümünün ertesi günü,elinde fotoğraf makinesiyle gezerken, bu kayıp nedeniyle üzgün bir gazete bayisini ölüm haberini duyuran gazete manşeti ile beraber fotoğrafladığında henüz 16 yaşındadır. Fotoğrafı sattığı dönemin ünlü dergisi *Look*'un yöneticileri kısa süre sonra, henüz lise öğrencisi olmasına rağmen çırak fotoğrafçı olarak işe alırlar. Bir yandan *Look* için fotoğraf çekerken liseyi bitirir. Formal eğitimden nihayet kurtulan Stanley'in artık yeni bir hobisi vardır. Sinema salonlarındaki tüm filmleri seyreden genç, modern sanat müzesinin bütün film koleksiyonunu da iki kere izler. Artık sadece Hollywood yapımlarına değil, Avrupa sinemasının başyapıtlarına da hâkim olan Kubrick, genç bir yönetmen olan arkadaşı Alex Singer'dan kısa belgesel çekimlerinden iyi para kazanıldığını duyar. Kısa zaman içinde belgesel filmlerde para olmadığını ve kimsenin kendisine sinemayla ilgili bir iş teklifiyle gelmeyeceğini idrak eder.Babasının hayat sigortasını bozdurup kendisine verdiği 10 bin dolarla ilk uzun metrajlı filmini çeker: "*Fear and Desire*" (Korku ve Arzu). Korkusuz, ama arzuludur. Çünkü sinemalarda izlediği onca kötü film onda bir özgüven oluşturmuştur: "Ben bunlar kadar kötüsünü yapamam." Ne Kubrick'in ileride adını bile anmak istemediği bu ilk deneme, ne de kısa bir süre içinde bir akrabasından bulduğu sınırlı bütçeyle çektiği ikinci filmi "*Killer's Kiss*" (Katilin Öpücüğü), ışık ve gölge oyunları konusundaki ustalığına rağmen ona para ve şöhret kazandırır.

Kubrick beş parasız ve borçlu bir şekilde New York kafelerine, kitaplara ve sinefilliğe geri döner. Bu süreçte Charlie Chaplin, John Huston, Billy Wilder gibi Amerikan sinemasının usta yönetmenleriyle Ingmar Bergman ve Federico Fellini gibi Avrupalı "auteur" yönetmenlerin filmlerini iyice hatmeder. Buna ek olarak Sergei Eisenstein ve Vsevolod Pudovkin gibi film teorisyenlerinin makalelerini de derinlemesine inceler. Bir süre sonra yeni tanıştığı James B. Harris ile Harris-Kubrick film yapım şirketini kurarlar. İlk kurulduğu andan itibaren çok verimli ve mutlu olan bu ortaklık, beraber çekecekleri üç başarılı filmin ardından Harris'in yönetmenlik yapma arzusuyla yolları dostça ayırmasına kadar devam eder. Başrolünü Sterling Hayden'ın oynadığı ve United Artists işbirliğiyle çekilen "*The Killing*" (Cinayet) maddi açıdan önemli bir getiri getirmese de, Kubrick isminin büyük Hollywood stüdyoları tarafından ilk defa duyulmasını sağlar. Bundan sonra Kubrick'in çekeceği her film bir başyapıt olacaktır ki, bu sinema tarihinde başka hiçbir yönetmenin başaramadığı bir şeydir.

1957 yılında, ünlü oyuncu Kirk Douglas'ın başrolünde oynadığı "*Paths of Glory / Zafer Yolları*" savaşın sonsuz perişanlığını olanca acımasızlığıyla beyazperdeye yansıtan ve Kubrick'in imzası olan detaycılığını, büyüleyici bir görsellikle ilk defa birleştirdiği mükemmel bir filmdir. *Paths of Glory*'den

Stanley Kubrick ve Matthew Modine, "*Full Metal Jacket*" filminin setinde (karşı sayfada). Kubrick 1968 yılı yapımı "*2001: A Space Odyssey*" filminin çekimleri sırasında (üstte).

sonra, tamamlayamadığı birkaç proje ile uğraşan Kubrick, 1960 yılında "*Spartacus / Spartaküs*" filminin yönetmenliğini üstlenmesi için, filmin yapımcısı ve başrol oyuncusu Kirk Douglas'tan teklif alır. Fimkin çekimlerine kısa süre önce başlanmış, ancak filmin yönetmeni Anthony Mann, Kirk Douglas ile anlaşmazlığa düştüğü için yönetmenlikten ayrılmıştır. Kubrick, diğer bütün filmlerinin aksine *Spartaküs*'te senaryo ve kurgu üzerindeki bütün kontrolü elinde bulunduramaz. *Spartaküs*'ün montajını Kubrick'in yapmasına rağmen, filmin son hali üzerinde Kirk Douglas'ın söz sahibi olması ve ünlü komünist senarist Dalton Trumbo'nun epik bakış açısı ile yaşadığı sanatsal anlaşmazlık, ortaya Kubrick'in içine tam olarak sinmeyen bir film çıkartır. Daha 30 yaşındayken, hem dönemin iki dev oyuncusu olan, hem de birbirinden nefret eden Laurence Olivier ve Charles Laughton'ı özgüveni sayesinde rahatlıkla yöneten Kubrick'in filmi, aday gösterildiği

6 dalın dördünde Oscar'ı kazanırken, yönetmenin yorumu "bundan sonra sadece âşık olduğum öyküleri çekeceğim" cümlesidir.

Spartaküs'ün kurgusu yapılırken, Kubrick ve Harris, Vladimir Nabokov'un skandallar yaratan "*Lolita*" adlı romanının haklarını satın alırlar. Baskı gruplarının *Lolita*'nın filme çekilmemesi için yaptığı büyük baskılar nedeniyle bütçeyi zorlukla bulan ikili, filmi Londra'da çekmek zorunda kalacaktır. Nabokov'la romanını senaryoya aktarma konusunda anlaşan Kubrick, filmin gerektiğinden daha az erotizm içermesinin hikâyenin anlamını bozduğuna inansa da yıllar sonra, bu romanı çekmesinin etik sonuçlarını gençken tam olarak değerlendirebilse projeden vazgeçebileceğini itiraf etmiştir. "*Lolita*", sinemanın iki büyük yıldızı Kubrick ve Peter Sellers'ın, karakterlerinin tüm zorlu özelliklerine rağmen karşılıklı saygıları ve birbirlerinin dehasını parlattıkları müthiş uyum ile de sinema tarihinde iz bırakır. Berlin Duvarı'nın inşa edilmesi ile zirveye çıkan Soğuk Savaş ve karşılıklı tırmanan nükleer silahlanma Kubrick'in ilgisini çeker; bu konuda 50 civarında kurgu romandan nükleer stratejik analizlere dek eline geçen her şeyi okur. Eski bir Kraliyet Hava Kuvvetleri (RAF) subayı olan Peter George'un "*Red Alert*" (Kırmızı Alarm) kitabının haklarını satın alır. Kubrick'in son siyah beyaz filmi olan "*Dr. Strangelove or : How I Learned to Stop Worrying and Love the Bomb*" sinema tarihinin en uzun isimli filmlerinden biri olarak tarihe geçmesinin yanı sıra, güldürü türünde çekilmiş tek nükleer felaket filmidir. Bir kez daha Sellers'a doğaçlama yapma özgürlüğü veren ve karşılığını fazlasıyla alan Kubrick "altı oyuncu parasına üç oyuncu aldım, sorun yok" diyecektir. Filmin askeri detayları ve tüm prosedürler o kadar gerçekçidir ki Federal Soruşturma Bürosu (FBI) film hakkında soruşturma açar. Gençler filmin anarşik mizahına bayılır, muhafazakâr ihtiyarlarsa filmden o kadar nefret ederler ki, bir eleştirmen Kubrick'in fiziksel olarak cezalandırılmasını bile ister.

Bu arada Kubrick, ailesini de yanına alarak Londra'ya yerleşir. Hayatının sonuna kadar bir daha ABD'de yaşamayacak ve kendi ülkesinde film çekmeyecektir.

Atom bombasına dair yaptığı okumalar onu nükleer enerjinin komşusu olan uzayın keşfi konusuna sürükler. Evrendeki tek canlı olmayabileceğimiz fikri ve olası bir temasın insan uygarlığı ve davranışları üzerindeki etkileri konusunda düşünmeye başlayan Kubrick, tam dört yıl aradan sonra, ünlü bilimkurgu yazarı Arthur C. Clarke ile senaryoyu beraber yazdığı "*2001: A Space Odyssey / 2001: Uzay Yolu Macerası*"nı çeker. Kendisine Oscar kazandıran özel efektleriyle herkesi büyülese de filmin New York'taki "premier"i tam bir hezimetle sonuçlanır. Filmi terk edip çıkan 241 kişiden biri olan Rock Hudson'ın dile getirdiği, "birisi lütfen bu saçmalığın ne hakkında olduğunu bana anlatabilir mi" cümlesine katılan birçok eleştirmene karşılık, *2001: Uzay Yolu Macerası* özellikle genç izleyiciler tarafından başyapıt kabul edilir. Nihai kurgusunda ilk 25 ve son 23 dakikasında tek bir sözcük konuşulmayan film için Clarke, "Eğer 2001'i tam olarak anladığınızı iddia ederseniz, bu başarısız olduk demektir. Cevap vermekten daha çok soru soru sormak istedik" diyecektir. "*2001*", sinemada müziği dekoratif bir unsur olmaktan çıkartıp bir anlatı öğesi olarak kullanma konusunda da bir deha olan Kubrick'in bu yeteneğini büyük bir görkemle sergilediği eseri olur.

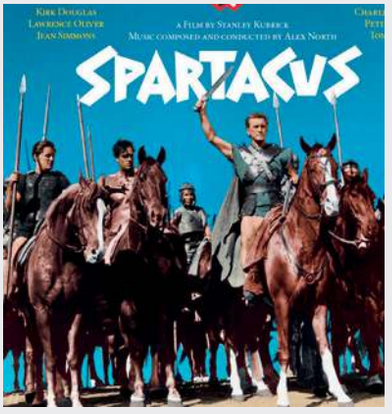
"*2001: Uzay Yolu Macerası*"nda insanlaşan

Genç yönetmen Kubrick sinema tarihinin kült filmlerinden "*Spartaküs*" filminin setinde Kirk Douglas ile birlikte (üstte). Filmin afişi (karşı sayfada). 1999 yılı yapımı "*Gözleri Tamamen Kapalı*" (sol altta).

makineyi anlatan Kubrick, 1969'da bu sefer makineleşen insanı anlatacaktır. Senaryosunu tek başına yazdığı ilk film olan "*A Clockwork Orange / Otomatik Portakal*", Kubrick'in kariyerindeki 11 edebiyat uyarlaması içindeki aslına en sadık olanıdır. Çekimlerin başlamasından bir yıl sonra gösterime giren film, yönetmenin çektiği ve kurguladığı filmler arasında en kısa sürede tamamladığı olur. İçerdiği tahammül edilmesi zor şiddet sahneleri nedeniyle salon sahiplerine güvenmeyen Kubrick, filminin kesilmemesi için her hafta yeni kopyalarla eskilerini teker teker değiştirtir. İçerdiği şiddete rağmen İngiltere'de hiçbir zaman yasaklanmaz. Ancak gençler tarafından işlenen suçlara ilham verdiği yolundaki suçlamalar, ailesine kadar uzanan ölüm tehditlerine varınca, yönetmen Warner Brothers'ı ikna ederek filmi 1973 yılında gösterimden çeker. 80'ler ve 90'larda İngiliz sinemaseverler filmi, başta Fransa olmak üzere diğer ülkelerde video dükkânlarından kiralayarak izleyebilirler. Film ancak Kubrick'in ölümünün ardından "18 yaş" uyarısıyla tekrar vizyona girebilecektir.

William Makepeace Thackeray'ın tarihi romanından uyarlanan ve 11 milyon doları bulan bütçesi, 3 yıllık çekim süreci ve 3 saati aşkın süresiyle en büyük kişisel risklerinden birini aldığı epik dönem filmi "*Barry Lyndon*" ile Kubrick, 7 dalda aday olduğu Oscar'ların dördünü kazanır. Türler arasında gezip onları yeniden tanımlayan usta yönetmenin bir sonraki durağı "korku" olur. Kubrick, 1980 yılında ünlü korku romanları yazarı Stephen King'in aynı adlı romanından senaryolaştırdığı "*The Shining / Cinnet*"i çeker. Birçok sinemasevere göre tüm zamanların en korkunç filmi olan "*Shining*"e en büyük eleştiri de King'den gelir. Filmi görsel açıdan göz kamaştırıcı, ancak yüzeysel bulan ve "motoru olmayan süslü bir araba" diye eleştiren yazarın en büyük itirazı yavaş yavaş deliren normal bir karakter olan Jack Torrance rolünde normal hali bile deli gibi gözüken Jack Nicholson'ın oynatılmasıdır. Hayatı boyunca Kubrick ve filmleri etrafında örülen komplo teorileri arasında en eğlencelilerden biri, Apollo ekibinin ünlü aya iniş görüntülerinin aslında Kubrick'e çektirilmiş düzmece bir film olduğu ve yönetmenin bu gerçeği *Shining*'in içine yerleştirdiği semboller ve mesajlarla anlattığına dair olandır.

Filmlerinin arasında verdiği süre giderek açılan ve ince eleyip sık dokumasıyla nam salmış, artık Londra'nın taşrasında, 15 odası film yapımına tahsis edilmiş 25 odalı devasa kır evinde eşi, kızları, kedileri ve köpekleriyle inzivada yaşayan Kubrick'in bir sonraki filmini izlemek için seyircilerin tam 7 yıl beklemesi gerekecektir. 1987 yapımı "*Full Metal Jacket / Ful Metal Ceket*", filmin ilk yarısında insanlık dışı sertlikte, disiplinli bir eğitimle Vietnam Savaşı'na hazırlanan askerleri, ikinci yarısında ise savaşın saçmalık mertebesindeki vahşeti karşısında tüm bu hazırlıkların anlamsızlığını ve yararsızlığını yansıtır. 1999 yılında vizyona giren "*Eyes Wide Shut / Gözleri Tamamen Kapalı*", Kubrick'in son ve en kişisel filmidir. Projede dönemin en popüler çifti olan Nicole Kidman ve Tom Cruise'i oynatır. Çift alışılmadık bir biçimde açık uçlu kontrat imzalayarak, Kubrick filmi tamamlayıp onları serbest bırakana kadar çalışmayı kabul eder. Birçok sahnesinin, bir tanesi 200 kere olmak üzere çok sayıda tekrarla çekildiği film, dört yüz günlük aktif çekim günü ile "sinema tarihinin en uzun çekim süresi "unvanıyla *Guiness Rekorlar Kitabı*'na girer. Kızı Vivian'ı Scientology tarikatına kurban vermiş olan Kubrick, filmin başrolünde aynı tarikatın gözdesi Cruise çiftini oynattığı ve film boyunca Illuminati ve benzeri kültlere ve Amerikan derin devletinin zihin kontrolüyle genç kızları seks kölesi haline getirmesine dair semboller ve göndermeler kullandığı filmi ilmek gibi işledi. Kubrick, filmin son kurgusunu Warner Bros yetkililerine teslim ettikten sadece dört gün sonra kalp krizi nedeniyle öldü. Ailesi, dostları ve filmde çalıştığı ekip tarafından "sapasağlamdı" şeklinde yapılan yorumlar, hayatı boyunca basın ve kamuoyu tarafından komplo teorileriyle sarmalanmış Kubrick hakkında son bir soru işareti bırakır. Gişe filmi veya sanat filmi ayrımını anlamsızlaştıran Kubrick, bunu başarabilmiş Chaplin ve Hitchcock çizgisinin üçüncü ve son dev halkasıdır.

Bibliyografya

- Stanley Kubrick - Derleyen : Gene D.Phillips, Agora Kitaplığı, 2009
- Kubrick, Inside a Film Artist's Maze - Thomas Allen Nelson, Indiana Un. Press, 2000
- Stanley Kubrick, A Life in Pictures - Jan Harlan

Bucak Tatarlarının lideri

Kantemir Mirza

Karadeniz'in kuzeybatı kıyısında Nogay Tatarlarının oluşturduğu Bucak bölgesinin lideri olan Kantemir Mirza, 17'nci yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı-Lehistan ilişkilerinde önemli rol oynadı. Sultan II. "Genç" Osman dönemindeki Cecora ve Hotin savaşlarında Osmanlı kuvvetlerinin yanında savaştı.

DAĞHAN KORKMAZ

Kantemir Mirza'nın hikâyesi Moğol bozkırlarından Romanya ve Moldova'ya kadar uzanmaktadır; zira soyu Moğolların Mangıt boyunun Kırım Hanlığı'ndaki alt dalı Mansurlulara dayanır. Kantemir sülalesi yükselişlerini belki de 1560-1606 yıllarında Kırım Hanlığı ve Küçük Nogay ordası topraklarından Bucak'a (Boğdan yakınlarında) doğru gerçekleşmiş kalabalık Nogay göçlerine borçludur. Osmanlı kaynaklarına göre sebebi kıtlık olarak belirtilen bu göçlerde Mansurlu Nogaylarının beyi Diveyoğlu Kantemir Mirza'nın da bölgeye geldiği Leh tarihçi Zolkiewski tarafından aktarılmaktadır.

Kantemir Mirza'nın yönettiği Mansurlu boyu (veya Mansuroğulları) ise Şırın boyuyla beraber Kırım Hanlığı'ndaki en nüfuzlu boylardan biri konumundaydı. Mansurluların tarihi Mangıtlara dayanır. Mangıtlar, Altın Ordu döneminde Müslüman olmuş, aslen Urud-Manghud

Ressam Joseph Brandt'ın 1621 Hotin Savaşı'nı anlatan 1867 tarihli tablosu. Tabloda Lehistan ordularıyla buluşan Litvanya atamanı Jan Karol Chodkiewicz görülüyor. Hotin Savaşı'nda Nogay Tatarlarının lideri Kantemir Mirza ve Kırım hanı Canbek Giray Osmanlı saflarında bulunuyordu.

Ressam Walery Eljasz Radzikowski'nin tablosunda 1620'deki Cecora muharebesi. Tablo, Litvanya atamanı Stanislaw Zołkiewski'yi Osmanlı ve Tatar kuvvetleri tarafından sarılmış halde gösteriyor (üstte). 17'nci yüzyıl başında Karadeniz ve Bucak Tatarları bölgesi (altta).

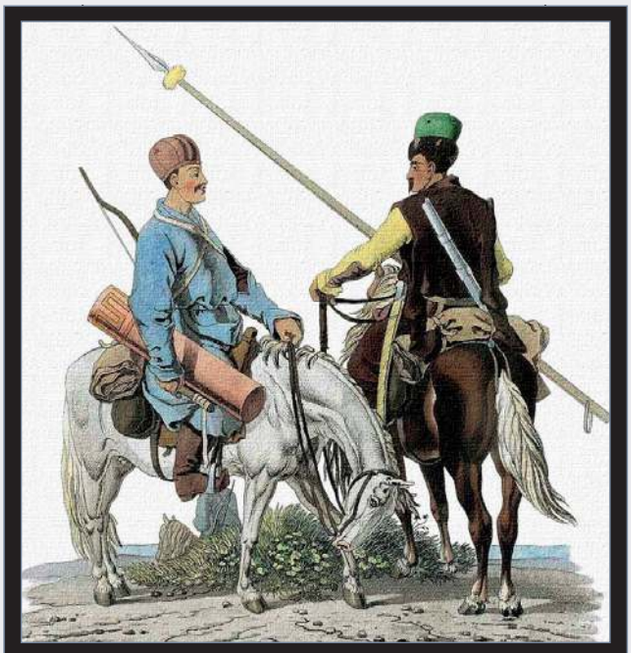

Moğol boy konfederasyonunu oluşturan ana unsurdur. Kantemir Mirza'nın ve çevresindekilerin Bucak'a yerleştikten sonra yaptıkları ilk iş Lehistan'a akınlar düzenlemek olur. Kantemir Mirza'nın yükselişi, Hotin Savaşı ve Osmanlı'nın Eflak-Boğdan dolaylarına saldıran Lehistan'a karşı düzenlediği akınlar sayesinde gerçekleşir.

Kantemir Mirza'nın Osmanlı-Lehistan ilişkilerindeki rolünü Rus Çarlığı'na bağlı Kazakların Osmanlı'daki varyantı gibi yorumlayabiliriz. Zira 17'nci yüzyılda Kantemir Mirza yönetimindeki Bucak Tatarlarının asıl görevi Lehistan'a karşı akınlar

düzenlemek ve Eflak-Boğdan'ı tehdit altında tutmaktı. Hatta öyle ki, Kantemir Mirza bizzat Kazakların hamlelerine karşılık verme görevini üstlenmişti. Sultan II. Osman'ın tahta çıkmasından kısa bir süre sonra, 1618 yılında Kantemir Mirza Lehistan'a, Kazakların 1617 Akkerman baskınına karşılık niteliğinde bir akın düzenledi. Fakat asıl olarak Kantemir Mirza'nın Bucak Tatarları üzerindeki hâkimiyetini etkileyen olay, 1620 Cecora muharebesidir. Osmanlı'nın Boğdan voyvodasını değiştirmek istemesi sonucunda çıkan isyana Lehistan'ın desteği nedeniyle meydana gelen bu savaşta, Kantemir yanındaki Tatar askerleriyle Turla nehri sazlıklarını geçmeye çalışan 20 bin Leh askerini yangınlar ve baskınlarla imha eder. Kantemir Mirza'nın ikinci başarısı ise Hotin Savaşı sırasındadır. Leh ordusunun ikmal yollarını hedef alan ve Lehistan içlerine akınlar düzenleyen Kantemir Mirza, savaş sonrasında Bucak ordası denilen, Osmanlı'ya bağlı bir Nogay topluluğunu doğuracak gücü elde etmiştir.

Ancak Kantemir Mirza'nın Kırım Hanlığı içindeki konumu Osmanlı-Lehistan ilişkilerindeki rolüne bağlıydı. Hotin Savaşı sonrasında Osmanlı yönetimi ile görüşen Leh elçisi Zbrajskiy, Bucak Tatarlarının Lehistan için en büyük tehlike olduğunu ve Kantemir'in Osmanlı çıkarlarından ziyade Lehistan üzerinden edineceği ganimetleri önemsediğini belirterek Kantemir Mirza'nın azledilmesini istemiştir. Elçi Zbrajskiy'nin çalışmalarının yanı sıra Kantemir Mirza'nın Zbrajskiy'nin ithamlarına verdiği yanıtlardan ve Lehistan kralını tehdidinden Bucak ordasının bölgede ciddi bir güce sahip olduğu görülüyor.

17'nci yüzyıl sonunda Kırım ve Nogay Tatarları.

Kantemir Mirza ve Bucak Tatarlarının Bucak'tan çıkarılmaları ise Sultan II. Osman'ın tahttan indirilmesinin ardından gerçekleşti. II. Osman'a yakınlık gösteren devlet erkanıyla birlikte Kantemir Mirza ve Bucak Tatarları da mevkilerinden tasfiye edildiler. Kaynaklara göre bu hareketin içinde Kırım hanı Mehmed Giray da bulunur. Kantemir Mirza'nın bölgeye gelişinden önce Bucak'a yerleşmiş Tatarlar muaf tutulmakla beraber Kantemir Mirza'nın beraberindekiler Kırım'a götürülürken kendisi de esir olarak Kırım'da tutuldu. 1623-1628 Kırım İsyanı sırasında Kantemir Mirza, açıkça bir taraf tutmamasına karşın Şahin Giray ve Mehmed Giray kardeşlerin hareketlerine bir müdahalede bulunmayarak iki kardeşin arkasında durduğunu gösterdi. Kantemir'in sonu, Kırım isyanının sonunu getiren İnayet Giray Han olayı ve Lehistan ile barış yapılması ile yakından ilgiliydi. Barışın şartlarından biri olarak Kantemir, kardeşleri ve diğer Mansurlu mirzaları Bucak'tan çıkarıldı. Ahalisi Kırım'a gönderildi, kendisi ise Tırhala sancağında görevlendirildi. Buna karşın Kantemir burada da Kırım hanının otoritesine karşı çalışmalarda bulunmuştur. Kırım mirzaları, "Nogaylar bizi eziyor" diyerek Canbek Han'a Kantemir'i şikâyet etti.

Canbek Han'ın ölümünün ardından tahta çıkan İnayet Giray Han, Lehistan ve Rusya'nın ordunun yokluğunda Kırım'a gireceğini savunarak İran seferine katılmadı. İnayet Giray'ı tüm Kırım ve Nogay mirzalarının desteklemesine karşın Kantemir, "Ben hanın değil, sultanın kuluyum" diyerek İnayet Giray'a karşı mücadeleye girişti, ancak bu mücadele ikisinin de sonu oldu. İnayet Giray Han da, Kantemir Mirza da İstanbul'a çağrılarak idam edildi ●

Bibliyografya

- Alper Başer, Bucak Tatarları (1550-1700) Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Eylül 2010
- İsmail Bülbül, Yedisan-Bucak Nogaylarının 1756 ve 1758 İsyanları, Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi Sayı 1 Güz 2016
- Yavuz Söylemez, Osmanlı Sarayında Katledilen Bir Kırım Hanı: İnayet Giray, Karadeniz Araştırmaları XIV/55 - Güz 2017 –
- Sinan Yüksel, Don Kazaklarının Azak'ı İşgalleri (1637-1642)
- Alper Başer, Kırım Hanlığı Tarihini Konu Alan Müstakil Eserler ve Yeni bir Kaynak, Tarih-i Mevkûfati, 2011

/ Sermet Erkin / sermet@sermeterkin.com

Münir Özkul'un öyküsü

Aktör dediğin nedir ki?

Usta tiyatrocu Münir Özkul, sinemamıza damgasını vurmuş "*Bizim Aile*", "*Neşeli Günler*", "*Aile Şerefi*" gibi aile yapısını konu alan trajikomik filmlerde canlandırdığı "baba" tiplemeleri ve Rıfat Ilgaz'ın ölümsüz eserinden yola çıkılarak çekilen "*Hababam Sınıfı*" serisinde oynadığı "Mahmut Hoca" karakteri ile Türk halkının kalbinde sarsılmayan bir yer edindi.

Edebiyatımızın en usta kalemlerinden hikâyeci, oyun yazarı Haldun Taner, tiyatromuzun başyapıtlarından "*Sersem Kocanın Kurnaz Karısı*" adlı piyesinde tiyatro tarihimizden çok önemli bir kesiti anlatır. Oyunun sonunda, tiyatro tarihimize adını altın harflerle yazdırmış büyük aktör Tomas Fasulyacıyan rolündeki sanatçıya, ünlü "Perde" tiradını söyletir. "Aktör dediğin nedir ki " cümlesi ile başlayan tirat, "oynarken varızdır, yok olunca da sesimiz o boş kubbede, bir hoş seda olarak kalır..." diye devam ettirir.

Tiyatro sanatını ve oyuncusunun dramını çok doğru anlatan bu cümlede işaret edildiği gibi, bugüne dek sahnelerden irili ufaklı pek çok sanatçı gelmiş geçmişse de, ne çare ki çokları yok olup gitmiş, günümüzde isimlerine kitaplarda dahi rastlanmaz olmuştur. Çok az sayıda oyuncu, hatırlananlar arasına girebilmiştir. İşte bu tiradın ünlü olmasının en önemli faktörü, bu rolün unutulmaz aktörü Münir Özkul'dur. O da bu nadir unutulmaz, unutulmayacak sanatçılardan biridir. Tiyatro sahnesinde başlayan aktörlük hayatını, sonraları ağırlıkla sinemaya kaydırmış, rol aldığı onlarca filmde canlandırdığı sokak çalgıcısından hırsıza, mezcuptan köylüye kadar birbirinden değişik tipleri başarı ile canlandırmış bir büyük aktördür.

Kaderin bir cilvesi olarak yaşamının son yıllarını yatağa bağlı olarak geçirmiş olan Münir Özkul, 15 Ağustos 1925 günü

dünyaya gözlerini, Binbaşı İbrahim ve Hatice Hanım'ın evlatları olarak çok sevdiği Bakırköy semtinde açar. Tiyatro ateşi içine çocukluk yıllarında, Bakırköy sinemalarında zaman zaman temsiller veren Raşit Rıza, İsmail Dümbüllü, Sadi Tek, Halide Pişkin gibi devrin ünlü oyuncularını seyrederek düşer. Ortaokul sıralarında arkadaşları ile beraber Bakırköy Halkevi'ndeki temsil koluna katılır. Burada Reşit Baran'ın adaptesi "*Mahcuplar*" piyesindeki uşak rolü ile sahneye adım atar. Bu piyesten sonra halkevindeki tiyatronun yöneticiliğini yapan, senarist ve piyes yazarı Sadık Şendil ondaki yeteneği keşfeden kişi olarak, ona "*Erkek Güzeli*" komedisinde başrolü verir. Burada gösterdiği büyük başarı, Şendil'in onu, devrin en önemli topluluklarından Ses Opereti'ne tavsiye etmesi ile sonlanır. Bu toplulukta, 1947'de çeşitli operetlerde rol alır. İstanbul Üniversitesi İktisat Bölümü'nden Sanat Tarihi bölümüne geçmiş olan Özkul, artık profesyonel tiyatro yaşamı başladığı için 1947-48 sezonunda üniversiteyi bırakır.

Zamanın önemli aktörlerinden Sami Ayanoğlu, sinemamızın ilk starı Cahide Sonku'nun sahibi olduğu şirkete, tarihi bir film çekmektedir. Münir Bey'in Bakırköy'den çocukluk arkadaşı, sonraların ünlü film rejisörü Sırrı Gültekin de bu filmde Ayanoğlu'nun asistanıdır. Arkadaşı Münir Özkul'a, "*Vatan ve Namık Kemal*" adlı bu filmde figüranlık ayarlar. Böylece Özkul, 1950'de ilk defa beyazperdede gözükür. En son 1988'de rol aldığı, rejisörlüğünü Ertem Eğilmez'in üstlendiği "*Arabesk*"e kadar tam 180 filmin jeneriğinde Münir Özkul'un adı geçer. Sinemamızın bütün yönetmenleriyle, gelmiş geçmiş hemen her başrol oyuncusuyla çalışır. Bu filmlerin çoğunda komedi rollerinde gözükmesine rağmen zaman zaman karakter tiplemesinde de oynamıştır.

1950'de büyük tiyatro adamı Muhsin Ertuğrul, Küçük Sahne'yi kurmak için yola çıktığında, Özkul'u da tiyatrosuna dahil eder. Buradaki ilk oyunu "*Fareler ve İnsanlar*"dır. Devlet Tiyatrosu'ndan ayrılarak bu kadroya giren Asuman Korad ve Nuri Altınok gibi konservatuar mezunu, deneyimli oyuncuların yanında eleştirmen-

lerin gözünden kaçmayarak övgüler alan bir oyunculuk sergiler. 1958 yılına kadar bu toplulukta "*Yağmurcu*", "*Çayhane*", "*Hamlet*", "*Onikinci Gece*", "*Dünkü Çocuk*" gibi tiyatronun her türünden eserlerde dikkat çekmeyi bilir. Buradan Şehir Tiyatrosu'na geçer. Bu kurumda üçü komedinin efsane ismi Vasfi Rıza Zobu'nun, biri değerli aktör Suavi Tedü'nün yönetmenliğinde dört oyunda rol alır. Vasfi Rıza'nın yönettiği oyunlarda, onun karşısında oynamak, Özkul'a çok, ama çok büyük bir deneyim kazandırır. Hiç şüphesiz doğal komedi oynama yeteneğini bu üç oyunda edinir. Vasfi Rıza, kendi ekolünü bu genç aktöre aktarmış, belki de aklından onu kendi yerine hazırlama düşüncesini de geçirmiştir. Kim bilir? Fakat her nedense Münir Özkul, Şehir Tiyatrosu'ndan ayrılıp Ankara'ya gider. Gider, ama Devlet Tiyatrosu'nun tarzı ve yapısı onun kişiliği ile örtüşmemektedir.

Kontratı biter bitmez İstanbul'a dönüp kendi tiyatrosunu kurar. Tiyatrosunda Altan Karındaş, Suna Selen, Saadettin Erbil gibi usta isimlerle 1968 yılına kadar, daima tercüme komedilerde başrolleri oynar. 1968'de Altan Karındaş ile Sıraselviler'deki ülkemizin ilk perdesiz tiyatrosu Arena Tiyatrosu'nda çalışır. Bu sırada Sadık Şendil, onu ve Karındaş'ı düşünerek geleneksel tiyatromuzdan yola çıkarak yazdığı "*Kanlı Nigâr*" komedisini getirir. Özkul gerek sinemada, gerek tiyatroda hiç üstlenmediği, hiç alışık olmadığı bu tarz oyunculukta da çok büyük bir ustalık gösterir. Eser, ilk geceden halkın olağanüstü ilgisi ile karşılaşıp büyük rağbetle kapalı gişe oynamaya başlar.

O yıllarda kolay kolay olmayacak bir şey olur ve oyun 150'nci temsiline ulaşır. Bu özel geceye eserin yazarı Sadık Şendil tarafından ortaoyunumuzun son büyük temsilcisi İsmail Dümbüllü davet edilir. Büyük usta, 19 Nisan 1968 Cuma akşamı tiyatroya gelirken, ortaoyununda giydiği orijinal kostümü ve kendisine hocası Kel Hasan'dan kalan takke ile gelir. Günümüzde kavuk zannedilen ama onun kadar değerli ve önemli olan bu simgesel takkeyi, Münir Özkul'a giydirip ona "Türk tiyatrosunun gelişiminin, geleneksel tiyatromuzdan yola çıkılarak başarılabileceği"ni söyleyerek bir nevi icazet vermiş olur. Dümbüllü'nün bu büyük jesti, Münir Özkul'a bu tarzı devam ettirmek noktasında yol gösterir, onu şevklendirir.

Hemen ertesi yıl, büyük ilgi gören "*Sersem Kocanın Kurnaz Karısı*" oyunundan sonra tiyatroya ara veren Özkul, 1979 yılında aynı oyunla yine Şehir Tiyatrosu'na döner. Bu kurumda sadece bir sezon kalır ve 1980'de *Kanlı Nigâr*'ın Aksaray Lunapark Gazinosu'nda sahnelenen müzikal prodüksiyonunda oynar. Sonrasında kıymetli sanatçı Levent Kırca'nın tiyatrosunda ve tiyatromuzun büyük değerleri Erol Günaydın ve Asuman Arsan ile ortak kurdukları tiyatroda çalışmalarını sürdürür. Günümüz tiyatrosunun en önemli isimlerinden Ferhan Şensoy'un daveti ile Ortaoyuncular'a katılır. Tiyatroda rol aldığı en son oyun, 1991 yılında, yine bu toplulukta oynadığı "*Aşkımızın Gemisi Fındık Kabuğu*" adlı eserdir.

Sinema ve tiyatronun yanı sıra televizyon ve video yapımlarında da rol alan Münir Özkul'un ilk televizyon çalışması, tiyatromuzun efsane ismi Haldun Dormen'in 1973 yılında TRT için çektiği ünlü "*Lüküs Hayat*" opereti olmuştur. 2002 yılına kadar çok çeşitli televizyon projelerinde de yer almıştır. Tiyatro ve sinemada hiç kolay erişilemeyecek bir şöhretin sahibi olarak, geride her yaştan bütün Türkiye'nin hayranlığını bırakıp 5 Ocak 2018 tarihinde aramızdan ayrılmıştır. Böylece, tıpkı Tomas Fasulyacıyan rolünde sayısız kere söylediği ünlü tiradın sonundaki gibi "Ve perde"... ●

1952 yılında Atlas Film hesabına Şadan Kâmil'in yönetmenliğini yaptığı "*Edi ile Büdü*" filminde, başrolünü paylaştığı Vasfi Rıza Zobu ile.

Kayıp Evrak Bürosu

/ *Feza Kürkçüoğlu / fkurkcuoglu@gmail.com*

Kültür dünyamızın köşe taşlarından biri

Azra Erhat

Mavi yolculuk denilince ilk akla gelen isim olan Azra Erhat aramızdan ayrılalı 37 yıl oldu. Kültür dünyamızın köşe taşlarından biri olan Azra Erhat, 6 Eylül 1982'de aramızdan ayrılmıştı... 1915, İstanbul doğumlu olan yazar, çevirmen, öğretim üyesi Azra Erhat, 1939'da Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Klasik Filoloji Bölümü'nden mezun olduktan sonra aynı bölümde asistanlık, 1946'da da doçentlik görevlerinde bulundu. Uzun yıllar Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Kütüphanesi'nde çalışan Erhat, Fransızca, Almanca, İngilizce, Latince ve Yunanca klasik eserleri Türkçeye kazandırdı.

1950'li yıllardan başlayarak aralarında Sabahattin Eyüboğlu ve Cevat Şakir Kabaağaçlı'nın bulunduğu bir grup aydınla eski Anadolu uygarlıklarını tanımak, tanıtmak için güney illerimizde gezilere çıktı. Gezi izlenimlerini "*Mavi Anadolu*", "*Mavi Yolculuk*" ve "*Karya'dan Pamfilya'ya Mavi Yolculuk*" isimli kitaplarında topladı... Azra Erhat'ı, "*Mavi Anadolu*" isimli kitabında yer alan 1956'da kaleme aldığı "Anadolu'yu Dile Getirmek" başlıklı yazısından bir bölümle analım istedik: "Çanakkale'den Antakya'ya, İstanbul'dan Hopa'ya, Akdeniz veya Karadeniz kıyılarınca gidelim, Anadolu topraklarını, düzlük, yayla, dağ, ırmak, veya göl olsun, karış karış dolaşalım, binlerce yıllık bir tarihin izlerini taşımayan bir karış toprağa rastlamayız.

"Ne mutlu Anadoluluyum diyene, yazasım geliyor. (...)

"İlk iş bu topraktan çıkan her şeyin bizim olduğuna inanmak, inandırmaktır.

Batı kültürünün temeli diye Avrupa'da, Amerika'da aradığımız değerlerin hepsi Anadolu'dan çıkmadır. Fransızca yoluyla Latince mi öğrenelim, hayır. Çanakkale'nin birkaç kilometre ötesinde Troya yıkıntılarını herkese açarak, Homeros'un destanlarını okumak çarelerini bulalım. (...) Biz ilkçağ kültürlerinin doğrudan doğruya mirasçılarıyız. Ne yazık ki, Avrupa bu kültür mirasımızı elimizden almış, bizi bu mirasa yabancı kılmak için elinden geleni yapmış. Zamanla da yabancı olmuşuz gerçekten. Bu kültür mirasını Türkiyeli insanlara kısa yollardan benimsetmek her Türk aydınının ilk ödevi olmalıdır."

Kızıl saç modası

Kadınlar için modayı takip etmek oldum olası zor bir uğraş olmuştur. Saçların biçimi, kısalığı, uzunluğu ve elbet rengi... Elbiselerin modeli ve de renkleri... Bunlara uygun ayakkabılar, çantalar ve şapkalar... Bütün bunları hem kendi bedenine, hem de modaya uygun olarak giymek gerçekten zor bir uğraş. Zor çünkü moda sürekli değişmekte... İşte, bir örnek: 1930'larda kızıl saç moda olur. "Terziler, şapkacılar ve berberler hep beraber" yeni modayı yaratmak için çalışırlar. 10 Mayıs 1932 tarihli *Akşam* gazetesinden "Kızıl Saç" başlıklı yazıyı birlikte okuyalım...

"Paris'te şimdi bu renk saç moda oldu! Amerika artistlerinin moda diyerek ortaya çıkardıkları açık sarı saçlar Avrupa'da da çok rağbet görmüştü. Yalnız saçlara bu açık sarı rengini verebilmek pek külfetli ve tehlikeli olduğu için Paris berberleri kestirme bir yoldan giderek

Ressam, müzeci ve öğretim üyesi Ali Sami Boyar

İstanbul'un camileri ve çeşmelerini, Kurtuluş Savaşı'nı konu alan tabloları ile tanınan ressam, müzeci, öğretim üyesi Ali Sami Boyar, 23 Eylül 1967'de İstanbul'da vefat etti. 1925'de cumhuriyetin ilk pulları ve 1926'da da ilk paralarının ressamı olan Ali Sami Boyar, büyük boy suluboya tabloları ile resim tarihimizde yerini aldı.

1880'de İstanbul'da doğan Ali Sami'nin resme ilgisi küçük yaşta başladı. Resim yapmaya 1892'de girdiği Bahriye Mektebi'nde devam etti. 1901'de teğmen rütbesiyle mezun olduktan sonra beş yıl Bahriye İnşaiye Resimhanesi'nde görev yaptı.

1908'de Sanayi-i Nefise Mektebi'ni (Güzel Sanatlar) birincilikle bitiren Ali Sami, 1910'da Paris'e gönderildi. Dört yıllık eğitimin ardından yurda döndükten sonra ordudan ayrıldı. Eski eserler konusunda uzman olan Ali Sami Boyar, sırasıyla İnas Sanayi-i Nefise Mektebi ve Sanayi-i Nefise Mektebi Bahriye Müzesi (İstanbul Deniz Müzesi), Evkaf Müzesi (Türk ve İslam Eserleri Müzesi), Ayasofya Müzesi müdürlüklerinde bulundu.

Ali Sami Boyar'ın Haziran 1933 tarihli *Ülkü* dergisinde "Ressam Ali Sami" imzası ile yayınlanan "Sanat Varlığımızda Resmin Yeri" yazısında resim sanatı üzerine düşüncelerini birlikte okuyalım: "Şüphesiz bizde resmin terakki etmesine mani teşkil eden birçok sebepler ve kusurlar olmuştur. Taassubun bu sebeplerin en başında olduğunu söylerler. Vakıa bir zaman için bu iddia doğru olabilirdi; fakat son yarım asırdan beri resim sahasında gösterdiğimiz yoksulluğu tamamen buna yükletemeyeceğim. Çünkü bir tarafta kibrit kutularındaki resimleri kazıtan taassup yaşarken bile diğer tarafta iyi kötü mekteplere resim dersi girmişti. Bir Sanayi-i Nefise Mektebi açılmıştı. (…) Bundan başka hariçte de münevver sınıf arasında resim sevgisi başlamıştı. Fakat milli sanat çeşmesinin kuraklığı onları yabancı milletlerin eserlerine yaklaştırıyordu. Bir kısım cahil zenginler ise Avrupa'nın kötü yağlı boya resimlerini, altın çerçevesinin, yalabık renklerinin, Paris ve Berlin damgasının hatırı için yüzlerce lira vererek almaya başlamışlardı. Hâlâ o resimleri saray döküntülerinde, eski vükela konaklarında görürüz. (…) Ben o kanaatteyim ki, ta başladığı tarihten beri resim derslerini sebep ve hikmetini kavrayan eller idare etmiş olsaydı, memleketteki resim bilgisi, resim sevgisi, hatta umumi sanat duygusu, elbette bugünkünden daha pek çok iyi olurdu."

kızıl saçı moda yapmışlardır. Saçlara kızıl rengi vermek için berberler bir cins kına kullanıyorlar. Kınanın saçlara bir zararı olmadığı için pek çok kimseler saçlarını bu renge boyatmışlardır.

Kadınların açık sarı ve kızıl saça rağbet göstermeleri sırf terzilerin bu sene moda diye kabul ettikleri renkleri giyebilmeleri içindir. Açık mavi ve yeşil renkler açık sarı saçlılara yaraştığı gibi çividi mavi, zümrüt yeşili renkler de kızıl saçlılara pek yakışmaktadır. Moda olan siyah renk ise her iki renk saçlılara pek iyi gidiyor.

Şimdi bu modayı tutturabilmek için terziler, şapkacılar ve berberler hep beraber çalışmaya mecbur olmaktadırlar. Hangi elbiseye, hangi şapka, hangi biçim saç ve münasip olduğu uzun müzakerelerden sonra kararlaştırılıyor."

10 Mayıs 1932, Akşam gazetesi

Kedi halleri

Resimli Ay dergisinden kedili bir sayfa… Kültür hayatımızda önemli bir yeri olan *Resimli Ay* dergisi 1924 ile 1931 yılları arasında Zekeriya ve Sabiha Sertel, 1936 ile 1938 yılları arasında ise Emin Refik Uzman tarafından yayınlanmıştır. 1936'da yeniden çıkmaya başlayan derginin Mart 1936 tarihli ilk sayısında tam sayfa yayınlanan karikatür, kedilerin değişik hallerini konu edinmiş…

Kayıp evrak bürosu

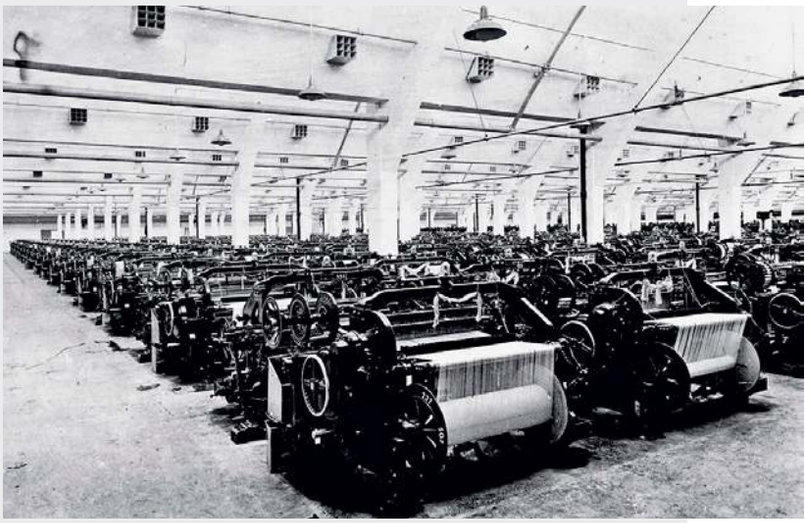
Sanayileşmede ilk adımlar: Kayseri Bez Fabrikası

Erken cumhuriyet döneminin en önemli miraslarından biri olan Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası, 16 Eylül 1935'te İktisat vekili Celal Bayar ve Rus konukların katıldığı büyük bir törenle açılır. Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı (1934-1939) kapsamında Sovyetler Birliği'nden alınan 8,5 milyon liralık krediyle kurulan fabrikanın temeli 20 Mayıs 1934'te dönemin başbakanı İsmet İnönü tarafından atılır. İnönü'nün törende yaptığı konuşma sanayileşmede ilk adımlardan birinin gerçekleşmesinin sevincini taşımaktadır: "Ümit ederim ki istikbal, büyük sanayi programının, büyük endüstri programının ilk eserinin kurulduğu bugünü memnuniyetle ve bu toplantımızı zevkle hatırlayacaktır."

Fabrikanın yapımı 16.5 ay gibi kısa bir sürede tamamlanır. Sovyet mimar İvan Nikolaev tarafından tasarlanan fabrikanın makine ve aksamı Sovyetler Birliği'nden alınır. Toplam 922.500 metrekarelik kapalı alana sahip olan Kayseri Bez Fabrikası, ucuz pamuklu kumaş üretmek için devlet tarafından yapılmış ilk tesis olarak tarihe geçer…

1936 yılında 142 usta, 62 usta yardımcısı, 32'si kadın 1428 işçi, 100'ü kadın 1138 çırak olmak üzere toplam 2770 kişinin çalıştığı Kayseri Bez Fabrikası, "Şerting", "Dril" ve "Karamandol" ismi verilen bezlerin yanı sıra çok rağbet gören desenli basmalar da üretir.

Fabrika, hem Kayseri'de sanayinin gelişmesine öncü olacak, hem de şehrin sosyal yaşamına katkıda bulunacaktır. Ana binaları, işletme binası, elektrik ve buhar santralları, depolardan ibaret olan fabrikada, bu binaların yanı sıra işçiler için inşa edilen lojmanlar, okullar, spor

salonları, sinema binası gibi sosyal yapılar Kayseri'nin sosyal yaşamının gelişmesinde önemli rol oynadı.

1999 yılında kapanan fabrika önce Erciyes Üniversitesi'ne, 2006 yılında da Kayseri Büyükşehir Belediyesi'ne devredildi. 2016 yılında Abdullah Gül Üniversitesi'nin Sümer Kampüsü olarak hizmet vermeye başlayan fabrikanın bazı binaları Cumhurbaşkanlığı Müze ve Kütüphanesi'ne dönüştürüldü.

Bir zamanların itfaiyecileri: Tulumbacılar

Yangınları ile ünlü olan bir şehir olan İstanbul'da düzenli yangın söndürme teşkilatı ilk kez 1714'de "Dergâh-ı Âli Tulumbacı Ocağı" ismiyle kurulur. 1826'da ocak kapatılınca 1874'e dek semt tulumbacıları, 1923'e kadar da Askeri İtfaiye Teşkilatı hizmet verir. Cumhuriyet ile birlikte yangın söndürme görevi belediyeye devredilir.

Tulumbacılara dönelim biz: Beyazıt ve Galata kulesinde gece gündüz yangın gözetleyen ve "köşklü" ismi verilen bekçilerin yangını mahalle bekçilerine haber vermesiyle mahallelerde bir yarış başlarmış. Sırtladıkları tulumba ile yangına ilk varan ve söndüren mahalle tulumbacıları, mahalleleri temsil etmenin gururu yaşarmış.

Münif Fehim'in resimlediği, Ercüment Ekrem Talu'nun kaleme aldığı 1945'te yayınlanan "*Tarihten Hatıralar*" kitabında

dönemin tulumbacıları şu satırlarla anlatılır: "Köşklü yangını haykırır haykırmaz, tulumbacı koğuşlarında ve omuzdaş kahvelerinde bir kaynaşma baş gösterirdi. Bütün uşaklar, hortumcu, fenerci, vardacı, takım ağaları, acemiler, gönüllüler... koğuşa seğirtirler, soyunurlar, bir ten fanilası, bir dizlik kalırlar, başlarına dört ucu düğümlü birer mendil, yahut birer keçe külah geçirirler, oradan da ekseriya cami avlusunda duran sandıkı sırtladıkları gibi yallah yola düzülürlerdi. Reis giyimli olarak, at üstünde, fiyakalı, arkadan gider takımın raconunu kollardı.

Takım sırası şöyle idi: En önde anahtarcı, onun arkasında fenerci, hortumcu, sonra orta yerde sandık, sandığın etrafında da kol değiştirmeye hazır omuzdaşlar. Bunlar koşarak, kendi tabirlerince sandığı uçurarak, giderler, meraklı halkın kesif olduğu noktalarda, Taksim'de, Galatasarayı'nda, Karaköy'de, Aziziye Karakolu'nun önünde, İstanbul'da Yeni Cami merdivenleri hizasında takımlarının hususiyetlerini öven, adeta parola, döviz mahiyetinde olan naralarını atarak geçerlerdi:

- Haaaayt!.. Karada aslan, derede kaplan, yetmiş iki buçuk millete duman attıran... Yaman gelir, yaman gider... Pevruz (Firuz) Ağa'nın yiğitleri... Haaaayt!.."

İskarpinin ülkemizdeki serüveni

Eylül ayıyla birlikte mağazaların vitrinlerinde yeni ürünler yerlerini aldı. Kadın ayakkabıları satan mağazalar, bu yılın moda renkleriyle yapılmış yeni modellerini görücüye çıkardılar…

Avrupa kadın modalarından etkilenen İstanbullu kadınlar, özellikle cumhuriyetten sonra ayakkabı modasına uyarak, iskarpin giymeye başlarlar. Beyoğlu'nda Bergui, Luvr Mağazası ve Alman Pazarı başta olmak üzere Eminönü'nde çok sayıda mağaza iskarpin almak isteyen kadınların uğrak durağı olur.

"İskarpin" sözlüklerde, genelde ökçeli, konçsuz, hafif klasik ayakkabı olarak karşılık bulur. Türkçeye 19'uncu yüzyılın sonunda İtalyanca "scarpino" sözcüğünden geçen "iskarpin" sözcüğü, "Avrupa tarzı ayakkabı" anlamında kullanılmaya başlar.

Ayakkabıcılık, Osmanlı döneminde el zanaatı iken, 1810'da Beykoz Kundura Fabrikası'nın açılmasıyla ilk adım atılır. Cumhuriyetin ilanından sonra kadın ayakkabıları, küçük imalathanelerde geleneksel olarak üretildi. 1950'li yıllardan itibaren makineleşmeyle birlikte sanayileşmeye başlayan ayakkabı sektörü, bugün büyük bir sanayi kolu olmuştur.

Reşat Ekrem Koçu, "*Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*" kitabında "Kadın İskarpini" maddesinde iskarpin ayakkabının ülkemizdeki serüveninin kısa tarihini anlatır. Birlikte okuyalım: "İkinci Abdülhamid zamanında feracenin yerini çarşaf alırken, evi alafrangalaşmış ailelerin hanımları da çarşafla beraber

alafranga bir ayakkabı olarak uzun konçlu, koncu baldıra kadar çıkan bağlı kadın botları giymişlerdir. Meşrutiyetten sonradır ki 1909-1914 arasında botların yerini, ayağı bileklere kadar kapsayan kadın ayakkabıları almıştır ve bu ayakkabı zaman ile gün günden dekolteleşerek zamanımızdaki iskarpinlere, hemen bir taban ile topuktan ibaret, var ile yok arası topuğu, parmakları tamamen teşhir eden iskarpinlere varmıştır.

Uzun ökçelisi, kısa ökçelisi, mantarlısı, tahta tabanlısı, kumaştan, deriden, yaldızlı, sırmalı, boncuklu, nalına benzeyeni, çarığa benzeyeni, hatta pili ökçenin içinde, küçücük ampulü de burnunda fenerlisi, bin bir çeşidi yapılmış, yapıla gelmektedir. En lüks, en son moda kadın iskarpinlerinin teşhir yerleri balolar ve yüksek sosyete düğünleridir."

Jeep'in hikâyesi

Son yıllarda büyük şehirlerde son model ciplere sıkça rastlamaktayız. Aslında araziye uygun olarak üretilmiş olan yüksek, sağlam, güçlü ve görkemli bu araçlar oldukça revaçta...

Günümüzde birçok firma tarafından üretilen ve genel olarak "jeep" ismiyle anılan araçların ilham kaynağı 79 yıl önce, 21 Eylül 1940'da ABD'de üretilen araçtır. 1941-1945 yılları arasında II. Dünya Savaşı boyunca ABD ordusunun kullandığı bu arazi aracı, 1940'da ordunun açtığı ihale için tasarlanmıştı. Butler Bantam Otomobil Şirketi mühendisi Karl Probst tarafından beş gün gibi kısa bir sürede tasarlanan taşıt, ülkenin ilk 4x4 arazi aracı olur. Savaş boyunca Bantam'ın üretimi kısıtlı olduğu için Willys-Overland ve Ford firmaları tarafından da üretilen araçların sayısı 650 bini bulur.

Aracın isminin "Jeep" olarak anılması hakkında kesin bir bilgi yok. En çok kabul gören hikâye; Willys-Overland firması tarafından araca patent alınırken "General Purpose (Genel Kullanım)" ibaresi uzun bulunduğundan baş harflerinin, yani "G.P" kullanılmış olmasıdır. "Jeep" sözcüğü böylece yaygınlaşarak bir araç türünün genel ismi olur.

1940'ların sonunda tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de "sivil amaçlar" için özellikle ziraat alanlarında, çiftliklerde ve fabrikalarda kullanılmaya başlar...

İşte o yıllardan bir ilan... "Jeep iş başında! Dört muhtelif makinenin işini gören üniversal jeep, dünyanın her yerinde, hem hafif bir traktör, hem bir kamyon, hem de müteharrik (hareketli) bir kuvvet olarak çalışmaktadır. Çiftlikte ve fabrikada, şehirde ve şehir haricinde, iyi ve kötü yollar üzerinde, çamurda, kumda ve karda üniversal jeep, türlü iş görme kabiliyetini ispat etmiştir. Gerek ziraatta, gerekse sanayide en faydalı ve en lüzumlu bir vasıta olduğu bütün dünyaca kabul edilmiştir."

/ *Yeşim Pütgül / yputgul@hotmail.com*

ABD'ye "Türk Gölü"ne giriş izni

ABD'ye Akdeniz'de önemli ayrıcalıklar sağlayan ve Osmanlı adına Garp Ocakları ile yapılan anlaşmaların ilki, 1795'te imzalanmış. Anlaşmaların bir özelliği de İngilizce değil, Türkçe ve Arapça yazılmış olmaları.

OSMANLI İMPARATORLUĞU GARP OCAKLARI İLE ABD ARASINDAKİ DENİZ ANLAŞMALARI, YILMAZ DALKANAT, İŞ BANKASI YAYINLARI, OCAK 2019

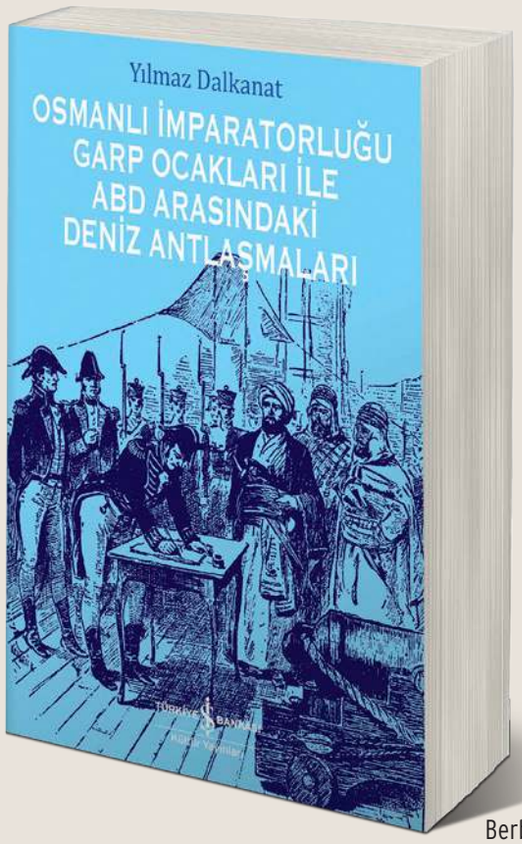
Yılmaz Dalkanat, ilginç bir tesadüf eseri keşfettiği ABD ile Osmanlı arasındaki deniz antlaşmaları aracılığıyla, bir yandan iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin tarihine odaklanırken, diğer yandan da üç kıtaya yayılmış güçlü bir imparatorluğun nasıl ortadan kalktığının izini sürmüş.

17'nci yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz'de mutlak hâkimiyeti söz konusu. Akdeniz, "Türk Gölü" olarak anılıyor. Tunus, Cezayir ve Trablusgarp eyaletlerinin oluşturduğu Garp Ocakları, başka ülkelerin bu alanda faaliyetlerine izin vermiyor. Garp Ocakları'nın gücü 19'uncu yüzyıl ortalarına kadar devam ediyor. Hatta 18'inci yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı karada toprak kaybetmesine rağmen Garp Ocakları, Batı Akdeniz'de ve Atlas Okyanusu'nda etkinliğini sürdürüyor.

Her şey Barbaros'la başladı

Osmanlı'nın gerileme devrine rağmen denizlerdeki etkinliğini uzun süre koruduğunu belirten Dalkanat, bunu Garp Ocakları'nın kısmi bağımsızlığına ve Osmanlı denizciliğinin temel yapısına bağlıyor. Osmanlı İmparatorluğu'nun denizcilik anlayışının Kaptan-ı Derya Barbaros Hayrettin Paşa'nın "denizlere hâkim olan dünyaya hâkim olur" sözü etrafında şekillendiğini belirten Dalkanat, bunu şöyle açıklıyor:

"Eğer Barbaros Hayrettin Paşa'nın babası, Fatih Sultan Mehmet tarafından Midilli'ye gönderilmese, orada çocukları olmasa, o çocuklar denizle ilgilenip Kuzey Afrika sahillerine gitmeseler denizcilik tarihimiz yine bu şekilde yazılabilir miydi? Bu ailenin yarattığı denizcilik anlayışı ve yapısı, bir imparatorluğun deniz egemenliğinin temellerini oluşturmuştur."

Biz tekrar 17'nci yüzyıla geri dönelim. ABD de tıpkı Avrupa ülkeleri gibi ticaret gemilerinin emniyet ve güvenliğini sağlamak için Osmanlı İmparatorluğu ile barış yapmak istiyor. Bunun yolu da barış ve dostluk, seyrüsefer veya ticaret antlaşmalarından geçiyor. Ancak ABD'nin Akdeniz'e girme çabaları Garp Ocakları tarafından engelleniyor. Garp Ocakları'na ulaşamayan ABD, doğrudan başkentle diplomatik temas kurmaya çabalasa da bu çabasının karşılığını da uzunca bir süre alamıyor.

1785'te kaptan Isaak Stevens idaresindeki Maria gemisi Garp Ocakları tarafından ele geçiriliyor. Yılmaz Dalkanat, bu olayın ABD ile Osmanlı'nın ilk teması (ve karşı karşıya gelmesi) olduğunu belirtiyor. Dalkanat'a göre bu temasın ilk defa denizlerde olması, gerek Osmanlı İmparatorluğu, gerekse ABD açısından dünya egemenliği bakımından önemli bir dönüm noktası. Hatta Dalkanat, bu olay ve ardından yaşanan gelişmelerin, ABD'nin bugün dünyanın süper gücü haline gelmesini sağlayan deniz gücünün temellerinin atılmasına da sebep olduğunu belirtiyor. Kitapta bu olayın ayrıca Osmanlı İmparatorluğu ile ABD arasında diplomatik temasın da başlangıcı olduğu da belirtiliyor.

Garp Ocakları ile ABD arasında ilk antlaşma 1795'te imzalanmış. Son antlaşma ise 1862 tarihli ve arada beş antlaşma daha yapılmış. Dalkanat'a göre, ABD kaynaklarında Berberi Anlaşmaları (Barbary Treaties) olarak adlandırılan antlaşmaların diğer ilginç tarafı, İngilizce dilinde yapılmamış (büyük olasılıkla) ilk ve tek antlaşmalar olması. Yedi antlaşmanın beş tanesinin Arap harfleriyle Türkçe, iki tanesinin Arapça yazıldığını belirten ve kitabında antlaşmaların orijinal metinlerini de yayımlayan Dalkanat, araştırmasının sadece ABD kaynaklarına dayandığının altını çizmiş.

Edebiyat aracılığıyla tıp tarihinin keşfi

KÜTÜPHANEDEKİ BEDEN, IAIN BAMFORTH,
ÇINAR YAYINLARI,
MAYIS 2019

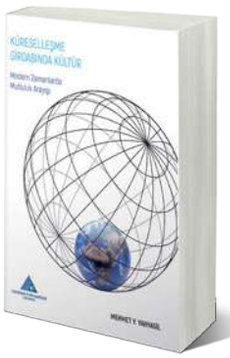
Bir zamanlar hekimlerin tedavi edebilmek için hastasının canını yakması gerektiğine inanıldığını, tersi durumda tedavinin (ve tabii doktorun becerilerinin) hafife alındığını biliyor muydunuz? Ya da bir zamanlar cerrahi müdahalenin eğitimli hekimler tarafından küçümsendiğini, bu nedenle bu işin berber-cerrahlara bırakıldığını? Peki, genç pratisyen hekim Arthur Conan Doyle'un hastalar kapısını pek çalmadığı için dedektiflik öyküleri yazmaya başladığını ve yardımcısı Doktor Watson aracılığıyla farklı bir hekim imgesini oluşturduğunu? Kendisi de Avrupa'nın çeşitli yerlerinde çalışmış bir hekim olan Iain Bamforth, "Edebi Bir Modern Tıp Antolojisi" alt başlıklı kitabında, edebi metinlerin izini sürerek tıbbın toplumsal tarihini anlatıyor.Çınar Yayınları tarafından ikinci kez yayımlanan (ilk baskı 2004) kitapta, dünyaca ünlü 69 yazarın tıpla ilişkili hikâyeleri, anıları, günlükleri, gazete yazıları, denemeleri, oyunları ve felsefi pasajları bir araya getiriliyor ve okurlara modern bir tıp antolojisi sunuluyor. Charles Dickens'ın "*Kara Peçe*" adlı öyküsüyle başlayan antolojide, Nikolay Gogol'un "*Burun Meselesi*", Marcel Proust'un "*Nevrozlu İnsanlar*", Franz Kafka'nın "*Bir Taşra Hekimi*", Virginia Woolf'ün "*Hastalık*", Paul Valery'nin "*Sokrates ve Hekimi*", Albert Camus'nün "*Humma Koğuşu*" gibi çok çeşitli yazarlar ve yazıları bir araya getirilmiş. Bu usta yazarların eserlerinden seçilmiş bölümler, varoluşumuza dair soruları sormak için neden edebiyata başvurduğumuzu bize yeniden hatırlatıyor.

İletişim birleştirmedi tersine daha da ayırdı

***KÜRESELLEŞME GİRDABINDA KÜLTÜR,* MEHMET Y. YAHYAGİL,**
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ, 2019

Mehmet Y. Yahyagil, "Modern Zamanlarda Mutluluk Arayışı" alt başlıklı kitabında, günümüzün en önemli tartışma konularından biri olan küreselleşmeye odaklanmış. Kitapta, gelişen teknoloji sayesinde günümüzde bireyler, işletmeler ve ülkeler arasında kolayca iletişim ağları kurulduğu, ancak bu durumun umulanın aksine kültürel farklılıkları daha da belirginleştirdiği vurgulanıyor. Yahyagil, bu farklılıkların ulusalcılık akımlarının güçlenmesini, etnosentrizmi, yeni türden din savaşlarını ve İslamofobinin yükselmesini sağladığını; şimdiye dek kazanılan evrensel, insancıl ve etik değerleri ise zedelediğini belirtiyor. Kitapta, kültür, modernizasyon, uygarlık, kentleşme, evrensel değerler ve mutluluk kavramları ve aralarındaki bağlantı incelenerek bu sorun tartışmaya açılıyor.

Rum nüfusu bir yılda üçte bire kadar düştü

***İSTANBULLU RUMLAR VE 1964 SÜRGÜNLERİ,* İLAY ROMAİN ÖRS,**
İLETİŞİM YAYINLARI, 2019

1960 darbesinden sonra Türkiye, 1930 anlaşmasını tek taraflı olarak feshetti ve Rumların Türkiye'deki varlıklarını düzenleyen hukuki zemin ortadan kaldırıldı. 1964 yılında İstanbullu Rumlar, bilmedikleri bir dünyaya sürgün edildi. On binleri bulan Rum cemaatinin kentteki nüfusu bir yılda üçte bire kadar düştü. Kitap buna neyin yol açtığını, sürgünün nasıl gerçekleştiğini, basında konunun nasıl işlendiğini ve yeni bir hayat kurmak zorunda olanların neler yaşadıklarını, tarihi belgeler ve tanıklıklar marifetiyle ortaya koyuyor. İlay Romain Örs, azınlık hukuku ve ulus-devlet prensibi gibi teorik tartışmaların yanı sıra kişisel hikâyelere de yer verdiği kitabında, bu trajedinin, yani "apelassis"in izini sürüyor.

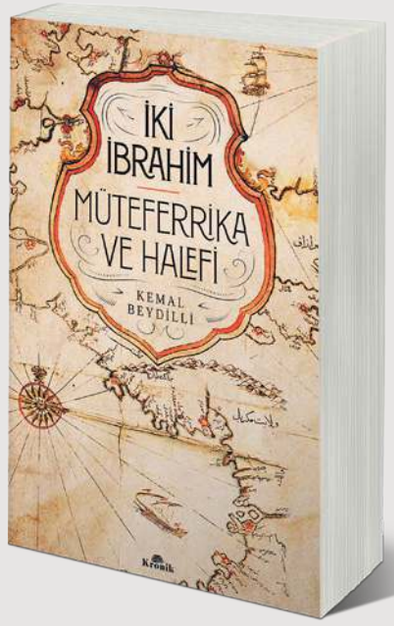
Matbaa çevresinde örgütlü casusluk ağı

Kemal Beydilli, "Türk basım tarihinin baş aktörü" olarak nitelediği Müteferrika ile halefine odaklandığı kitabında, iki İbrahim'in de şifre kodu verilmiş birer istihbarat kaynağı olduğunu raporlarla ortaya koyuyor.

İKİ İBRAHİM-MÜTEFERRİKA VE HALEFİ, KEMAL BEYDİLLİ, KRONİK KİTAP, ŞUBAT 2019

Kemal Beydilli, "Matbaadan İstihbarata: İbrahim Müteferrika ve Kadı İbrahim" alt başlıklı kitabında Müteferrika'yı şöyle tanımlıyor: "Her şey onunla başladı, onun Osmanlı toplumu içerisinde kendisine bir yer edinmesiyle gelişti ve gözlerini kapattığı zaman arkasında ölümsüz bir isim ve basılmış bir dizi eser bıraktı." Ancak bu ifade, Türk basım tarihinin baş aktörünü tanımak için yeterli değil. "*Müteferrika ve Halefi*" kitabının en vurucu bölümü, ikilinin casus olduklarının raporlarla kanıtlanması. Beydilli, daha önce Avusturyalı tarihçi Hammer'ın kitaplarında dile getirilen bu iddiayı, dönemin Avusturya elçisi Penkler'in raporlarını kaynak göstererek geliştiriyor. Macar asıllı bir mühtedi olan Müteferrika'nın elçilere "mahremane" bilgiler ileten ve şifre koduyla anılan bir istihbarat kaynağı olduğunu; yine kendisi gibi bir mühtedi olan Humbaracı Ahmet Paşa (Kont Bonneval), Bonneval'in evlatlığı Süleyman ve kendi yetiştirmesi Küçük İbrahim ile birlikte edinilen bilgileri paraya tahvil eden bir ekip içinde yer aldığını belirtiyor. Penkler'in Haziran 1746 tarihli raporunda İbrahim Müteferrika'nın şifre kodu 601.801 ve 601.104.801 olarak belirtilmiş.

Kitabın ikinci kısmı, Müteferrika'nın halefi Küçük (ya da Kadı) İbrahim'e ayrılmış. Müteferrika'nın ölümünü Viyana'ya "Büyük İbrahim Efendi birkaç gün önce öldü ve böylece muarız cephe önemli bir

desteğini yitirmiş oldu. Saray, matbaayı Küçük İbrahim Efendi'ye havale etmiştir" sözleriyle bildiren Penkler'in raporlarında Küçük İbrahim'in şifre kodu ise 114.574.801.

Beydilli, Penkler'in 5 Şubat 1747 tarihli raporunun her iki İbrahim'in de muhbirlik dahil bazı "karanlık" siyasi faaliyetlerinden dolayı Viyana tarafından bilinen kişiler olduğunu ortaya çıkardığını belirtiyor. Ortaya çıkan bir diğer konu Kadı İbrahim ile Müteferrika'nın ölümünden sonra matbaa idaresine getirilen Küçük İbrahim'in aynı kişi olmaları. Ortaya çıkan üçüncü konu ise tarihçilerin üzerinde anlaşamadığı Müteferrika'nın ölüm tarihi. Beydilli kitabında, Müteferrika'nın bu rapor tarihinden önce (muhtemelen birkaç gün) ölmüş olması gerektiğini belirtiyor.

Matbaa çevresinde şekillenmiş bu istihbarat ağı, Hammer'ın kayıtlarında ise şöyle belirtilmiş: "Osmanlı, Fransız ve Scilyateyn olmak üzere "üç mutfaktan karın doyuran Bonneval" ve "Penkler'e mahremane haberler sızdıran Müteferrika" gibi bunların yakınları olan Küçük İbrahim ve Süleyman da muhbirlik hizmetlerinden maddi manada istifade etmektedirler. Bu ikisi ayrıca Bonneval ve Müteferrika'nın yaptıklarını ve yazdıklarını Penkler'e bildirmekteydiler." Kitapta ayrıca Avusturya elçisi Franz Anton von Brognard'ın raporlarında, Divan tercümanı ile Avrupa elçileri arasında irtibatın Küçük İbrahim tarafından kurulduğu da belirtiliyor.

Günah keçisi yapılan tez

Kitapta matbaanın Osmanlı'ya geç geldiğine ilişkin tartışmalarına da açıklık getirilmiş: "Geç gelme tezi giderek tekrarlanmaktan haz alınan ve geri kalmışlığın ve çağı yakalayamamanın vebalinin yüklendiği bir günah keçisi haline sokulmuştur. Bu iddialar, 18'inci yüzyılda okur-yazar kitlesinin kısıtlı ve ulema dahil medrese talebelerinin elle çoğaltılan kitaplarla yeterince donatılmış olduğu gerçeği karşısında her türlü dayanaktan yoksun kalmaktadır."

Basma kitapların, matbaanın kuruluş gerekçesinde ifade edilenin tersine elle çoğaltılanlar kadar pahalı olduğunu da vurgulayan Beydilli, matbaanın bekleyeni olmamasına rağmen geldiğini, bunu da Avrupa'da hüküm süren aydınlanma esintilerine bağlamanın isabetli olacağını vurguluyor.

İnançları Hıristiyan lisanları Türkçe

***KARAMANLI YAZINSAL MİRASININ OCAKLARINDA MADENCİLİK*, EVANGELİA BALTA,** YAPI KREDİ YAYINLARI, HAZİRAN 2019

Karamanlılar, Anadolu'nun yerli halklarından Hıristiyan inançlı, Türkçe konuşan kişiler olarak tanımlanıyor. Orta Anadolu'da, ağırlıkla Kapadokya civarında yaşayan Karamanlıların 1923'te mübadele ile Yunanistan'a gönderildikleri de biliniyor. "*Karamanlı Yazınsal Mirasının Ocaklarında Madencilik*", adından da anlaşılabileceği gibi bu oldukça karmaşık ve çetrefilli konuda araştırma değil, adeta madencilik yapılarak hazırlanmış bir kitap. Kitapta Karamanlılar ve Karamanlıca üzerine tarih, edebiyat, basın-yayın tarihi, biyografi, bibliyografya ve folklor konulu çalışmalarıyla tanınan Evangelia Balta'nın on iki makalesi bulunuyor. Beş bölüm olarak basılan çalışmanın ilk bölümü "Türkçe Konuşan Ortodokslar (Anadolululular-Gagauzlar)" başlığını taşıyor. Bu bölümde, 15 ve 16'ncı yüzyıllarda tapu tahrir defterlerinde Kapadokya'daki Rum Ortodoks nüfusun izi sürülmüş. İkinci bölüm, "Yunan Komedilerinde Karamanlı İmgesi" başlığını taşıyor. Bu bölümde 19'uncu yüzyılda yeni kurulmuş olan Yunanistan'ın ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kentlilerinin Karamanlılara bakışı, yani Karamanlıların giyim, yeme alışkanlıkları, konuşma biçimi ve görgüsüzlükleriyle alay edilen metinler incelenmiş. "Karamanlıcanın Yazarları" adlı üçüncü bölümde, Avraam G. Vaporidi ile Karamanlıca Osmanlı tarihi yazarı Nikolaos Soullidis'in eserleri, Savva Rumi Paşa, Karamanlıca *Sebat* gazetesi ve "Samatyalı İsimsiz Askerin I. Dünya Savaşı Günlüğü" ele alınmış. Karamanlıca basın tarihinin incelendiği dördüncü bölümde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk aile dergisi ile Karamanlıca gazete "*Fostir*"; "Karamanlıca Misyoner Basımları" adlı son bölümde ise misyoner örgütlerinin yayın etkinliği sergilenmiş.

Soyut düşüncelerden betonarme şehirlere

***ÜTOPYAYI HAYATA GEÇİRMEK*, ROSEMARY WAKEMAN,**
KOÇ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI, MART 2019

Şehirler tipik olarak nehirler, denizler, derin bir liman gibi doğal kaynakların veya daha büyük ve gelişmiş şehirlerin yakınlarında ortaya çıkarlar. İhtiyaç yerine emirle veya planlamayla kurulan "yeni şehir"ler içinse bu geçerli değildir. Fordham Üniversitesi tarih profesörü Rosemary Wakeman, "*Ütopyayı Hayata Geçirmek-Yeni Şehir Hareketinin Düşünsel Tarihi*" adlı kitabında batıdaki bölgesel büyüme stratejilerinde önemli rol oynayan yeni şehir hareketinin ayrıntılı bir tablosunu çiziyor. Finlandiya'da Tapiola'dan Pakistan'da İslamabad'a, Fransa'da Cergy-Pontoise'dan ABD'de Irvine'e uzanan Wakeman, düşünce tarihiyle şehircilik tarihini kaynaştırıyor; soyut düşünce akımlarını çelikten ve betondan şehirlere dönüştürme çabalarının izini sürüyor.

Seksen iki yıl sonra aynı soru gündemde

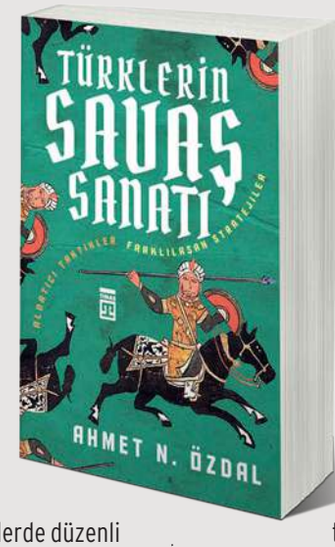
***ŞİİR ÖLÜYOR MU?*, MEHMET CAN DOĞAN,** ÇOLPAN YAYINLARI, 2019

Bundan 82 yıl önce *Ulus* gazetesi, ortaya kışkırtıcı bir soru atar ve bir anket başlatır: "Şiir ölüyor mu?" Gazete, 12 Kasım 1937'de başlayan ve 6 Ocak 1938'de tamamlanan anket aracılığıyla tanınmış şairlerin fikirlerini derler. Bu tanınmış şairler şunlardır: Ahmet Kutsi Tecer, Ziya Osman Saba, Behçet Kemal Çağlar, Haluk Nihat Pepeyi, Ömer Bedrettin Uşaklı, Suut Kemal Yetkin, Cahit Sıtkı Tarancı, Orhan Veli Kanık, Melih Cevdet Anday, Oktay Rifat ve Necip Fazıl Kısakürek. Mehmet Can Doğan kitabında, 82 yıl sonra aynı soruyu sormuş ve o dönem ankete verilen cevapları güncel gelişmeler çerçevesinde yorumlamış.

Yerleşikler, göçerler ve savaş stratejileri

***TÜRKLERİN SAVAŞ SANATI*, AHMET N. ÖZDAL,**
TİMAŞ YAYINLARI, HAZİRAN 2019

Ahmet N. Özdal, "Türklerin Savaş Sanatı" isimli çalışmasında dört asır boyunca, yani 11'inci ve 14'üncü yüzyıllar arasında Türk devlet ve topluluklarının kullandıkları silahları, savaş taktiklerini, stratejilerini incelemiş.

Timaş Yayınları tarafından ikinci basımı yapılan kitapta (ilk basım 2008), göçebe ve yerleşik savaş usullerinin bazen karşılaştığı, bazen de iç içe geçtiği bir zaman dilimi ele alınmış. Bu süreç, süvarilerin ortalığı kasıp kavurduğu, ama aynı zamanda piyadenin de yeniden yükselme eğiliminde olduğu dönem. Türklerde düzenli ordu kurma faaliyetinin Mete Han döneminde gerçekleştiği; onun 10'lu sistemde kurduğu düzenli ordunun sonradan tüm Türk ordularına model olduğu belirtilen kitapta, süvari ve atlı birliklerin oluşumu, savaş öncesi hazırlıklar, muharebe stratejileri, lojistik sorunları ve silah teknolojisi alanındaki gelişmeler de ele alınmış.

Göçebe kökenli savaşçıların yerleşiklerle kavgaları da kitapta önemli bir yer tutuyor. Tarihçilerin yanı sıra filozofların da konuyu incelediklerini belirten Özdal, göçer ve yerleşiklerin savaş stratejilerini go ve satranca benzeten çalışmaya da atıfta bulunuyor. "*Nomadology: The War Machine*" adlı eserde ortaya atılan teoriye göre yerleşikler, tüm yapı ve kurumlarıyla bir satranç tahtası üzerinde kimlikleri ve görevleri belli olan satranç taşları gibiler. Göçerler ise ortaya çıkmaları, yayılmaları, savaş meydanındaki taktikleri ile go oyununun taşları gibi. Ahmet N. Özdal'ın, savaş sanatındaki değişimi ele aldığı çalışması ilgi çekici şekil ve görsellerle desteklenmiş.

"Bir gün Mars'la iletişim tesis edilecek"

***BAŞKA DÜNYALARDA CANLI MAHLUKAT VAR MIDIR?*,**
OSMAN NURİ ERALP, KARAKARGA YAYINLARI, NİSAN 2019

Bakteriyoloji ve kimya uzmanı Osman Nuri Eralp'in "*Başka Dünyalarda Canlı Mahlukat Var Mıdır?*" adlı eseri, Osmanlıca harflerle ilk yayımlanışından bir asır sonra, Merve Köken tarafından Latin harfleriyle günümüz Türkçesine kazandırıldı. "Türkiye'nin ilk bilim-kurgu eseri" olarak lanse edilen kitapta Eralp, "Hayat neden sadece dünyamızda oluşmuş olsun? Toz kadar olan dünyamızda hayat, canlı yaratık olsun da, onlarda olmasın?" sorularının peşine düşmüş. "Her âlemin kendine özgü, kendi doğal şartlarına göre oluşmuş canlısı, canlı yaratığı vardır" sorucuna varan Eralp, Mars'la ilgili şunları yazmış: "Mars gezegeninde ilim adamı, sanatkâr, usta, zeki yaratıklar vardır. Bir gün gelecek Mars ile iletişim tesis edilecek ve gerçekler elde edilecektir."

Osmanlı nasıl kuruldu ve nasıl devlet oldu?

***OSMANLI İMPARATORLUĞU KLASİK ÇAĞ 1300-1600*, HALİL İNALCIK,**
KRONİK YAYINLARI, NİSAN 2019

Halil İnalcık'ın ilk kez 1973 yılında yayımlanan ve pek çok dile çevrilen kitabında, bir sınır beyliğiyken dünyanın en güçlü devletine dönüşen Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş hikâyesi anlatılıyor... Halil İnalcık, uluslararası akademik çevrelerde tanınmasına vesile olan ve alanında temel kaynak olarak kabul edilen bu eserinde, 1300-1600 arasındaki siyasi gelişmeleri ele almış. Kitabın ilk bölümde sınır beyliğinden imparatorluğa geçiş serüveni, fetret dönemi ve ardından gelen toparlanış, imparatorluğun bir dünya gücü haline gelmesi ve gerilemesi; ikinci bölümünde Osmanlı hanedanın doğuşu, tahta çıkış, hukuk, saray ve devlet kavramı; üçüncü bölümde ise ekonomik ve toplumsal yaşam ele alınmış.

Turchetti, Lo Turco, Turchini, ya da Turci

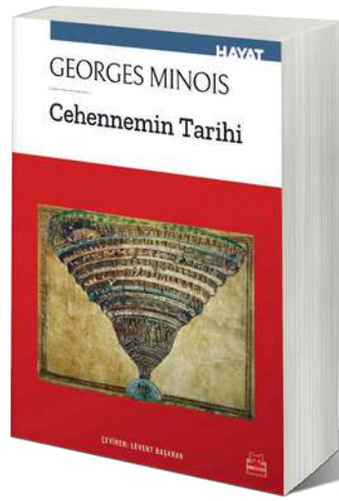
***ANNNNEEE... TÜRKLER...*, ORHAN KOLOĞLU,**
TARİHÇİ KİTABEVİ, NİSAN 2019

İtalyan telefon rehberinde Turco, del Turco, Lo Turco, Turchi, Turci, Turchetti, Turchetto, Turchini ve bunlara benzeyen yüzlerce isim görülür. İtalyanlarla Türkler arasında, çoğunlukla deniz savaşları aracılığıyla gelişen ilişkilerin sonucudur bu... Orhan Koloğlu, "*Mamma.. Li Turchi... Annnneee... Türkler...*" adlı kitabında, korku, hayret, şaşkınlık ifadesi olarak kullanılan bu deyim aracılığıyla İtalya'daki Türk varlığının peşine düşmüş. İnsanları Türkten korkmaya çağıran ve günümüzde de yaygınlığını devam ettiren bu mesajın kökenine inme kararıyla papalık ve İtalyan Dışişleri'nin arşivleri ile Venedik'te araştırmalar yapan Koloğlu, kitabında gerçekliği tartışmalı hikâyelere ve ilginç anekdotlara da yer vermiş.

İnsanın gelmiş geçmiş en büyük kâbusu

***CEHENNEMİN TARİHİ*, GEORGES MINOIS,**
KIRMIZI KEDİ YAYINLARI, TEMMUZ 2019

Dinler tarihi uzmanı Georges Minois kitabında, yazı öncesi çağdan günümüze cehennem kavramını incelemiş. "Cehennemin tarihi, kendi varoluşuyla yüzleşen insanoğlunun tarihidir" diyen Minois'ya göre cennet nasıl insanın umutlarının sevinçlerinin ve mutluluk istencinin yüceltilmesiyse, cehennem de acılarının, kinlerinin, çelişkilerinin ve güçsüzlüğünün yansıtılması. Cehennemin insanların gelmiş geçmiş en büyük kâbusu olduğunu belirten ve temelinde ölümden sonrasının bilinmezliği karşısında duyulan korkunun yattığını vurgulayan Minois, ahlak bilincinin gelişmesiyle birlikte cehennemin de kötülere ayrılmış bir ceza ve işkence aygıtına dönüştüğünü belirterek, "insanlık kendi gizemini çözemediği sürece kafasında her daim bir cehennem tahayyül edecek" diyor.

İngiliz tanıklığıyla en sıcak 17 gün

***İSYAN GÜNLERİNDE İSTANBUL*, SİR W. M. RAMSAY,** TİMAŞ YAYINLARI, HAZİRAN 2019

31 Mart, 1909'da 12 Nisan'ı 13 Nisan'a bağlayan gece yarısı, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından II. Meşrutiyet'i korumaları için Selanik'ten İstanbul'a getirilen askerler, "şeriat isteriz" sloganlarıyla kışlalarını terk eder. Sultan II. Abdülhamit başlangıçta bu olayların kendisine karşı düzenlendiğini düşünerek telaşa kapılsa da daha sonra hedefte İttihat ve Terakki olduğunu anlayıp herhangi bir müdahalede bulunmaz. İlerleyen günlerde İttihatçılar kontrolü tekrar ele geçirdiğinde, tam 33 yıldır iktidarda bulunan II. Abdülhamit de tahttan indirilir. 31 Mart Vakası, ya da 31 Mart İsyanı, modern Türkiye tarihinin kırılma noktalarından biridir. Olaylar, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gücünü pekiştirirken imparatorlukta hiçbir şeyin eskisi gibi devam etmeyeceğini de ortaya koymuştur.

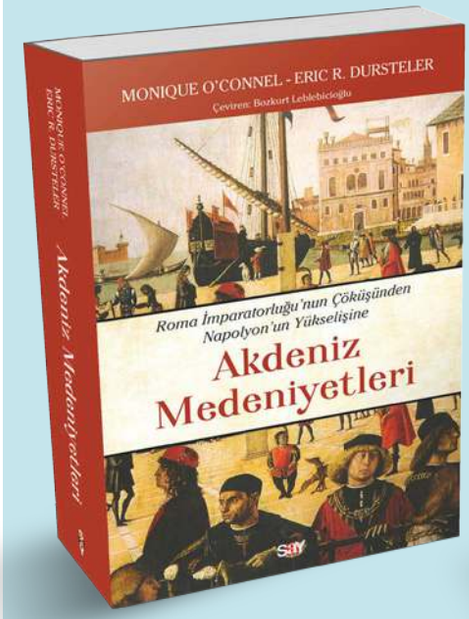
Anadolu'da arkeolojik araştırmalar yapmayı planlayan İngiliz arkeolog Sir W. M. Ramsay o günlerde İstanbul'dadır. Ramsay, eşi ve kızı ile birlikte 17 gün boyunca İstanbul'un pek çok yerini ziyaret edip pek çok kişiyle görüşür ve neler olup bittiğini anlamaya çalışır. Mümkün olduğunca farklı bakış açısına sahip kişilerin izlenimlerini öğrenmek için çaba harcayan aile, bu ziyaretlerinden ve görüşmelerinden edindikleri bilgileri günü gününe kaydeder. "*İsyan Günlerinde İstanbul*", 31 Mart İsyanı sırasında kaleme alınan bu notların bir araya getirilmesinden oluşuyor. Yazarın eşinin çektiği orijinal ve pek bilinmeyen fotoğraflar, kitabın önemini daha da arttırıyor.

Şakanüvis

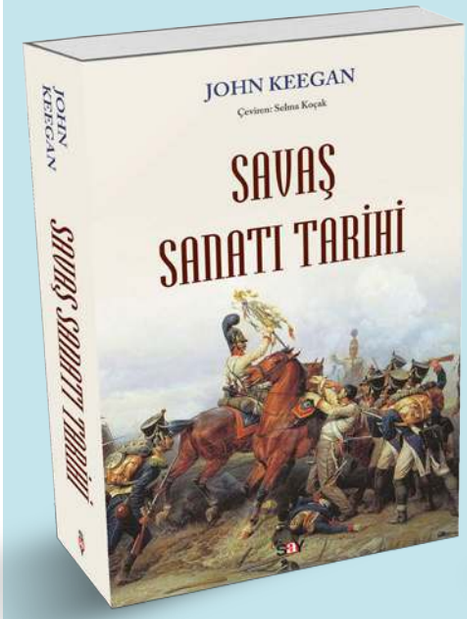
/ **Can Barslan** / *can.barslan@gmail.com*

Monique O'Connell, Eric R. Dursteler
Çeviren: Bozkurt Leblebicioğlu
576 sayfa

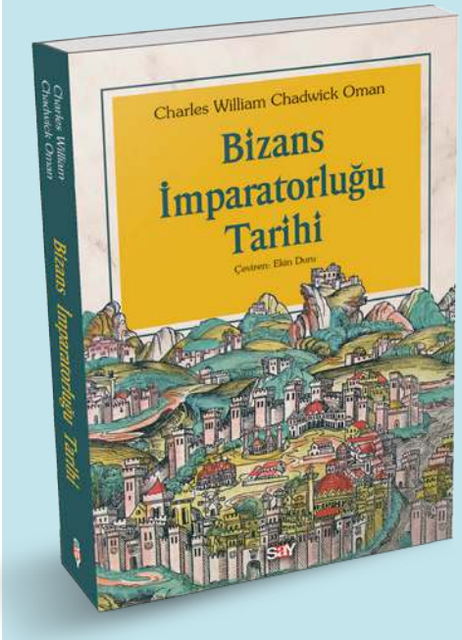
Akdeniz'in eşsiz coğrafyasını tümden ele alması bakımından zengin, akademik dilden uzak olması bakımından kolay anlaşılır olan *Akdeniz Medeniyetleri*, Akdeniz'in zengin, çok kültürlü tarihine disiplinler arası bir yaklaşım getiriyor.

John Keegan
Çeviren: Selma Koçak
536 sayfa

"Savaşa dair şimdiye dek kaleme alınmış belki de en çarpıcı inceleme."

—The New York Times

Charles William Chadwick Oman
Çeviren: Ekin Duru
280 sayfa

Oxford Üniversitesi tarih profesörü Charles Oman'ın sayısız kaynak tarayarak büyük titizlikle hazırladığı *Bizans İmparatorluğu Tarihi* en iyi Bizans tarihi kitaplarından biri. Sürükleyici bir romandan farksız. Elinizden bırakamayacaksınız.

Almanya'dan İngiltere'ye, Avrupa'dan ABD'ye önemli uygarlıkların kısa tarihlerine göz atmak isteyen okurlar için...

James Hawes
Çeviren: Yavuz Alogan
248 sayfa

James West Davidson
Çeviren: Can Evren Topaktaş
416 sayfa

John Hirst
Çeviren: Mihriban Doğan
416 sayfa

Jeremy Black
Çeviren: Ekin Duru
240 sayfa

www.sayyayincilik.com / www.saykitap.com

Tel.: (0212) 512 21 58 • e-posta: dagitim@saykitap.com

www.facebook.com/sayyayinlari www.twitter.com/sayyayinlari www.instagram.com/sayyayincilik

SAY

1871'den beri bol köpüklü nefis Türk kahvesi

1933 yılında Beşinci Yerli Mallar Sergisi'nde açılan stand.

1871'den beri kalitesini ve titizliğini hiç bozmadan evlerimize nefis Türk kahvesini getiren Kurukahveci Mehmet Efendi, bugün 50'den fazla ülkede tüketiliyor. Kurukahveci Mehmet Efendi, Türklerin dünyaya armağan ettiği Türk kahvesini, her yudumda aynı kalite ve keyifle dünyaya ulaştırıyor.

www.mehmetefendi.com